

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ” - ШТИП

ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И БИЗНИС ЛОГИСТИКА - ТУРИЗАМ

**„КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ
РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН”**

**“Cultural heritage in service of the sustainable development
of tourism in the Polog region”**

- ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА-

Кандидат:

М-р Агим Асани

Студиска програма: Туризам и угостителство

Досие бр.31719

Ментор:

Проф. Д-р Нако Ташков

Штип, 2024

Членови на Комисија за оценка и одбрана

Претседател: Проф. д-р Дејан Методијески

Редовен професор, Факултет за туризам и бизнис логистика,
Универзитет „Гоце Делчев“, Штип

Член: Проф. д-р Тања Ангелкова – Петкова

Вонреден професор, Факултет за туризам и бизнис логистика,
Универзитет „Гоце Делчев“, Штип

Член: Проф. д-р Оливер Филипоски

Вонреден професор, Факултет за туризам и бизнис логистика,
Универзитет „Гоце Делчев“, Штип

Интерен ментор: Проф. д-р Нако Ташков

Редовен професор, Факултет за туризам и бизнис логистика,
Универзитет „Гоце Делчев“, Штип

Екстерен ментор: Проф. д-р Адем Дрешај

Редовен професор, Факултет за управување со туризам, хотелиерство и животна
средина,

Универзитет „Хаџи Зека“, Печ - Косово

СОДРЖИНА

КРАТОК ИЗВАДОК	6
АВСТРАКТ	7
ВОВЕД	8

I. ТЕОРЕТСКО МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТАП ВО ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Теоретска содржина.....	10
2. Формулирање на проблемот и цели на истражувањето.....	13
3. Прашања за истражување и хипотези.....	15
4. Истражувачки методи и техники.....	17
5. Етика на истражувањето.....	17
6. Очекувани резултати.....	17

II. ОСВРТ НА ЛИТЕРАТУРАТА

1. ТУРИЗАМ

1.1. Дефиниција на поимот туризам и турист.....	18
1.2. Историски развој на туризмот.....	25
1.3. Класификација на туризмот – видови на туризам	29

2. КУЛТУРА

2.1. Поимот култура.....	38
2.2. Дефинирање на културата.....	41
2.3. Приоди во дефинирање на културата.....	42
2.4. UNESCO дефиниција за културата.....	43
2.5. Карактеристики на културата.....	45
2.6. Аспекти на културата.....	47
2.7. Јазик и култура.....	50

3. КУЛТУРНИ ВРЕДНОСТИ И АТРАКЦИИ

- 3.1. Проценка на културните вредности (4А).....51
3.2. Стратегии за промоција на културните вредности.....56

4. ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ, ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ И ТУРИЗМОТ, ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ И КУЛТУРАТА

- 4.1. Поим и дефинирање на одржливиот развој.....60
4.2. Историски развој на концептот на одржлив развој.....69
4.3. Аспекти на одржливиот развој.....74
4.4. Цели на одржливиот развој.....75
4.5. Одржливиот развој и туризмот.....83
4.6. Местото на културата во одржливиот развој.....87
4.7. Културни аспекти на одржливиот развој.....87
4.8. Индикатори за одржлив развој на културата.....89
4.9. Меѓународни документи и програми за заштита на културното наследство.....90
4.10. Агенда 21 за културата.....90
4.11. Дигитализација на културното наследство.....91
4.12. Негативните влијанија на брзиот развој на туризмот врз културното наследство.....94

5. „КУЛТУРЕН ТУРИЗАМ” И „ТУРИЗАМ НА КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО”

- 5.1. Културата и културното наследство како туристички потенцијали.....95
5.2. Дефинирање на “културен туризам” и “туризам на културно наследство”.....96
5.3. Приоди во дефинирањето на “културниот туризам”.....98
5.4. Форми на „културен туризам”.....101
5.5. Принципи на „културниот туризам”.....104
5.6. Дефинирање на „културни туристи” и „културни туристички дестинации”.....104

5.7. Карактеристики (типови) на „културните туристи”.....	105
5.8. Одржливиот развој на културниот туризам според УНЕСКО / Светска Туристичка Организација (WTO).....	106
5.9. Економски импакт на туризмот во туристичката дестинација и културното наследство.....	110
5.10. Конверзивната функција на туризмот во културното наследство.....	113

6. РЕЛИГИОЗЕН (ВЕРСКИ) ТУРИЗАМ

6.1. Поим, дефиниција и концепти на Верскиот туризам.....	114
6.2. Видови религиозен туризам.....	119
6.3. Верскиот туризам и Културното наследство... ..	122
6.4. Верскиот туризам во светот	123

7. КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН

- ОПШТИ ПОДАТОЦИ ЗА ПОЛОШКИОТ РЕГИОН-	134
--	-----

7.1. ТЕТОВСКИОТ РЕГИОН

7.1.1. Опис на градот Тетово и околните населени места.....	147
7.1.2. Културното наследство во градот Тетово.....	155
7.1.3. Културното наследство во околните населени места во Тетово	164
7.1.4. Објекти од културата во Тетовскиот регион.....	166
7.1.5. Фолклорот во Тетовскиот регион.....	195

7.2. ГОСТИВАРСКИОТ РЕГИОН

7.2.1. Опис на градот Гостивар и околните населени места.....	210
7.2.2. Културното наследство во градот Гостивар.....	213
7.2.3. Културното наследство во околината на Гостивар.....	220
7.2.4. Објекти од културата во Гостиварскиот регион.....	223

7.2.5. Фолклорот во Гостиварскиот регион.....256

8. „КУЛТУРЕН ТУРИЗАМ” И „ТУРИЗАМ НА КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО” ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН

1. Туристичка понуда на Полошкиот регион.....264

2. Поврзаноста на „културниот туризам” со другите видови на туризам во Полошкиот регион.....267

3. Поврзаноста на Културниот туризам и Верскоит туризам во Полошкиот регион.....268

4. Заштита на културното наследство во Полошкиот регион.....269

5. Реставрација на културно- историските објекти во Полошкиот регион.....275

6. Маркетинг стратегии за промоција на културното наследство во Полошкиот регион.....280

7. Дигитализација на културното наследство во Полошкиот регион.....285

8. Перспективите на „културниот туризам” и „туризмот на културно наследство” во Полошкиот регион.....286

9. SWOT анализа на развојот на културниот туризам во Полошкиот регион.....290

III. ЕМПИРИСКО ИСТРАЖУВАЊЕ

АНАЛИЗА НА ДОБИЕНИТЕ РЕЗУЛТАТИ ОД АНКЕТНОТО ИСТРАЖУВАЊЕ

1. Анализа на резултатите од прилогот бр.1 295

2. Анализа на резултатите од прилогот бр.2.....308

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА.....321

ПРИЛОЗИ 329

ЛИТЕРАТУРА 335

КРАТОК ИЗВАДОК

Одредена туристичка дестинација како многу битни и значајни фактори за нејзиниот развој ги има културата и културното наследство. Тие се двигател за развојот на туризмот во таа туристичка дестинација. Целокупната слика на културното наследство на една туристичка дестинација има големо значење за посетителите, бидејќи е директно поврзана за туристичката понуда на таа земја или дестинација. *Вклучувањето на културното наследство во туристичката понуда ја збогатува содржината на престој на туристите и го зголемува нивното позитивно туристичко искуство, што резултира со зголемување на должината на престој, зголемување на туристичкиот промет и економските ефекти од развојот на туризмот.* Со вклучувањето на културното наследство во туристичката понуда се креира една препознатлива туристичката дестинација која се разликува од сите други останати туристички дестинации, односно добиваме уникатна туристичка дестинација. Токму затоа, треба да му се посвети големо внимание на заштитата, промоцијата, унапредувањето, финансирањето на културното наследство од страна на локалните и државните власти, а по можност и на приватните бизниси или личности, се со цел тоа културно наследство да се стави во функција на одржливиот развој на туризмот и од која ќе имаат придобивка сите инволвирани страни.

Според тоа, како предмет на обработка во овој труд претставува поврзаноста помеѓу културното наследство и развојот на туризмот во Полошкиот регион. Оживувањето и активирањето на целиот тој потенцијал на културно наследство и ставањето во функција на одржливиот туризам. Природните и секако антропогените ресурси што ги поседува Полошкиот регион навистина се уникатни и затоа треба да се материјализираат и да се спакуваат во една атрактивна и привлечна туристичка понуда што ќе резултира со зголемување на туристичкиот промет и економските ефекти од туризмот во овој регион.

Клучни зборови: културен туризам, одржлив развој на туризмот, туристичка понуда, туристичка дестинација, економски ефекти

Abstract

A certain tourist destination has culture and cultural heritage as a very important and significant factor in its development. Those are the drivers for the development of tourism in that tourist destination. The entire picture of the cultural heritage of a tourist destination has great significance for visitors, because it is directly related to the tourist offer of that country or destination. The inclusion of cultural heritage in the tourist offer enriches the content of the tourists' stay and increases their positive tourist experience, which results in an increase in the length of the stay, an increase in the tourist trade and the economic effects of the development of tourism.

By including the cultural heritage in the tourist offer, a recognizable tourist destination is created that differs from all other tourist destinations, that is, we create a unique tourist destination. Therefore, great attention should be paid to the protection, promotion, financing of cultural heritage by local and state authorities and, if possible, by private businesses or individuals, so that cultural heritage can be put to use the sustainable development of tourism and from which they will have the benefits of all involved countries.

According to that, how the process of processing in this work represents the connection between the cultural heritage and the development of tourism in the Polog region. The revitalization and activation of the entire potential of cultural heritage and the implementation of sustainable tourism. The natural and of course anthropogenic resources that the Polog region possesses are truly unique and therefore need to be materialized and packaged into an attractive and attractive tourist offer that will result in an increase in tourist trade and the economic effects of tourism in this region.

Key words: cultural tourism, sustainable development of tourism, tourist offer, tourist destination, economic effects

Вовед

Полошкиот регион, како и другите региони во Република С. Македонија, располагаат со голем потенцијал на ресурси, како со природни така и со културни, односно ресурси од културното наследство. Полошкиот регион поседува значајно културно наследство кое може да претставува двигател за развој на посебен вид на туризам - културниот туризам во овој регион. Овој потенцијал треба да се материјализира, а туризмот е нај адекватната алатка преку кој може да се реализира. Затоа, на заштитата, унапредувањето и промоцијата на културното наследство во Полошкиот регион треба да му се посвети огромно внимание. За да се постигне целта за материјализирање на тој потенцијал, секако треба да се ангажираат сите инволвирани страни, а тоа се туристичките работници, туристичките организации, локалното население и како нај повикувани треба да бидат локалните власти и државните институции.

При обработката на овој труд, најпрво ќе бидат елаборирани следните прашања: Кои се објектите кои имаат културно - историско значење во Полошкиот регион? Дали и колку е заштитено и реставрирано културното наследство во Полошкиот регион? Колку е развиен културниот туризам во Полошкиот регион? Дали културното наследство е вклучено во туристичката понуда на Полошкиот регион? Какви се економските придобивки од културниот туризам во Полошкиот регион? Колку чинителите на туризмот го промовираат културното наследство и културниот туризам во Полошкиот регион?

Извршените истражувања во овој труд се очекува да ја потврдат како главната, така и посебните хипотези на истражувањето.

Тоа истражување ќе резултира со: предлог на конкретни насоки и мерки за заштитата на културното наследство во Полошкиот регион, кои треба да се преземат како од страна на државните така и од страна на локалните власти; маркетинг стратегии за неговата засилена и правилна промоција, како и за неговото вклучување во одржливиот развој на туризмот во Полошкиот регион со цел креирање на атрактивна, препознатлива и одржлива туристичка дестинација во

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО
ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

рамките на територијата на Република С. Македонија и пошироко, која ќе привлече голем број на домашни и странски туристи и ќе резултира со позитивни финансиски ефекти од развојот на туризмот.

I. ТЕОРЕТСКО МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТАП ВО ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Теоретска содржина

Содржината на овој труд е поделена во три глави. Првата глава е *Теоретско методолошки пристап во истражувањето* која ги содржи темите: Теоретска содржина; Формулирање на проблемот и цели на истражувањето; Прашања за истражување и хипотези; Истражувачки методи и техники; Етика на истражувањето и Очекувани резултати. Втората глава е *Осврт на литературата* која ги опфаќа темите: Туризам; Култура; Културни вредности и атракции; Одржливиот развој, одржливиот развој и туризмот, одржливиот развој и културата; “Културен туризам” и “Туризам на културно наследство”; Религиозен (верски) туризам; Културното наследство во полошкиот регион; “Културен туризам” и “туризам на културно наследство” во полошкиот регион. Третата глава е *Емпириското истражување* која вклучува Анализа на добиените резултати од анкетното истражување.

Конкретно, во првата глава *Методологија на истражувањето* се поставува теоретско - хипотетска рамка на истражувањето односно ќе се образложи проблемот на истражување и целите на докторската дисертација, ќе се наведат методите и техниките кои ќе се користат при истражувањето, ќе се постават хипотезите и на крајот се образложува етиката на истражувањето и очекуваните резултати.

Втората глава е *Осврт на литературата*, во која се обработуваат осум теми. Првата тема е *Туризам*, каде се обработуваат темите: Дефиниција на поимот туризам и турист; Историски развој на туризмот; Класификација на туризмот – видови на туризам.

Втората тема од оваа глава е *Култура*, во која се објаснува поимот култура и се наведуваат приодите во дефинирањето на културата од најпознатите и највлијателните автори со посебен осврт на дефиницијата за култура од страна на

UNESCO. Тука исто така се наведуваат карактеристиките и аспектите на културата како: материјални, нематеријални и когнитивни аспекти.

Третата тема од ова глава како предмет на обработка ги има *Културните вредности и атракции*. Притоа, овде поконкретно се врши проценка на културните вредности од аспект на нивните атрибути, автентичност, активности и атрактивности, а покрај тоа се објаснуваат и стратегиите кои може да се користат за нивна промоција (заедничка промоција, тематска промоција, маркирање на културните вредности, адаптирање на културните вредности, како и микс на стратегии за промоција на културните вредности).

Во четвртата тема *Одржливиот развој, одржливиот развој и туризмот, одржливиот развој и културата*, најпрво се објаснува и дефинира поимот одржлив развој, како и аспектите на одржливиот развој (еколошки, економски и социо-културни аспекти) и се одредува местото и поврзаноста на културата со одржливиот развој. Притоа, тука поконкретно се објаснуваат културните аспекти на одржливиот развој, индикаторите за одржлив развој на културата, како и аспектите и дисциплините за зачувување и конзервација на материјалното и нематеријалното културно наследство. Посебен акцент во овој дел е ставен на меѓународните документи и програми за заштита на културното наследство, на националните и регионалните програми за заштита на културното наследство, како и на Агендата 21 за културата. Исто така со посебно внимание се обработува темата Дигитализација на културното наследство, како тема за иднината на културното наследство и темата Негативните влијанија на брзиот развој на туризмот врз културното наследство, каде исто така се истакнуваат кои се негативните влијанија на туризмот кои претставуваат опасност за културното наследство.

Петата тема *„Културен туризам и Туризам на културното наследство„* се анализираат од аспект на туризмот односно како туристички потенцијали. Во овој дел се прави дистинкција помеѓу поимите “културен туризам” и “туризам на културно наследство”, се наведуваат формите и принципите на културниот туризам, подетално се објаснува понудата и побарувачката за “културен туризам” и за “туризам на културно наследство”, се дефинираат “културните туристи” и

“културните туристички дестинации”, а исто така се наведуваат и карактеристиките по кои се издвојуваат културните туристи од останатата побарувачка за други видови на туризам. Посебно внимание во овој дел од трудот е посветено на дефинирањето на “културниот туризам”, при што се наведени различните приоди во неговото дефинирање: техничкиот приод во дефинирање на “културниот туризам”, дефинирање на “културниот туризам” како процес, како и UNWTO, ATLAS и ICOMOS дефиниции за “културен туризам”. Исто така се прави кратка анализа за економските придобивки од туризмот преку темата Економски импакт на културниот туризам и културното наследство. Како многу интересна тема се истакнува и претворањето односно конвертирањето на културните и историските вредности во туристички вредности преку темата Конверзација (конвертирање) на различните културно-историски вредности во туристички вредности.

Шестата тема гласи *Религиозен (Верски) Туризам* каде се обработуваа под темите: Поим, дефиниција и концепти на Верскиот туризам; Видови религиозен туризам; Верскиот туризам во светот; Верскиот туризам и Културното наследство.

Седмата тема под наслов *Културното наследство во полошкиот регион*, всушност претставува еден вид емпириското истражување на претходно наведените компоненти на територијата на Полошкиот регион. Во овој дел најпрво се наведува културното наследство на градот Тетово и на околните населени места и културното наследство на градот Гостивар и на околните населени места, при што, акцент е ставен како на материјалното, така и на нематеријалното културно наследство (верските објекти: цркви, џамии, манастири, музеи, амами, теќе, галерии, мостови, носиите во тетовскиот и гостиварскиот регион, традиционалните јадења, занаетчиството, обичаите итн.).

Осмата тема е “Културен туризам” и “туризам на културно наследство” во полошкиот регион. Во вој дел се врши детална анализа на туристичката понуда во Полошкиот регион, со посебна разработка на “културниот туризам” и на “туризмот на културното наследство”, при што се утврдува состојбата на културното наследство во овој регион; мерките и активностите кои треба да се преземат за негова заштита, унапредување и вклучување во рамките на туристичките процеси;

како и маркетинг стратегиите за негова промоција и за привлекување на што поголем број на туристи.

Трета глава е *Емпириското истражување* која вклучува Анализа на добиените резултати од анкетното истражување

Анализите и истражувањата кои ќе бидат извршени во овој дел треба да дадат една јасна и целосна слика за тоа – Колку културното наследство е вклучено во туристичката понуда во Полошкиот регион?, Каква е реалната состојбата на „терен„?, Дали државните институции и локалните власти доволно се ангажирани и колку се грижат за културното наследство во овој регион?, Кои се објектите кои имаат културно - историско значење и дали се вклучени во промовирањето на Полошкиот регион односно дали може да претставуваат самостојни туристички атрактивности?, Кои се традициите на населението во Полошкиот регион и дали тие традиции се сочувани и се пренесуваат од генерација на генерација или се забораваат со текот на времето?

Од добиените резултати во истражувањето ќе се изведе заклучок за состојбата на културното наследство во Полошкиот регион и ќе се дадат насоки како за неговата заштита во иднина, така и за неговото вклучување во одржливиот развој на туризмот во Полошкиот регион, со цел креирање на атрактивна, препознатлива и одржлива туристичка дестинација во рамките на територијата на Република С. Македонија која ќе привлече голем број на домашни и странски туристи и ќе резултира со позитивни економски придобивки.

2. Формулирање на проблемот и цели на истражувањето

Проблем на истражување во овој труд е поврзаноста помеѓу културата и развојот на туризмот во Полошкиот регион. Културата и културното наследство претставуваат значаен фактор и двигател за развој на туризмот во одредена туристичка дестинација. Вклучувањето на културното наследство во туристичката понуда ја збогатува содржината на престој на туристите и го зголемува нивното позитивно туристичко искуство, што резултира со зголемување на должината на

престој, зголемување на туристичкиот промет и економските ефекти од развојот на туризмот. На тој начин се креира една препознатлива туристичката дестинација која се разликува од сите други останати туристички дестинации во Светот. Поради тоа, на заштитата, унапредувањето и промоцијата на културното наследство треба да му се посвети огромно внимание, како од страна на државните, така и од страна на локалните власти во соодветната земја.

Во овој труд најпрво ќе биде лоцирано и анализирано културното наследство со кое располага Тетово и неговата поширока околина, односно културното наследство во руралните општини, како и културното наследство на градот Гостивар и на руралните општини односно населени места, ќе се утврди неговата вклученост во туристичката понуда, како и сите придобивки што се остваруваат од културниот туризам во овој регион. Посебно ќе биде анализиран степенот на промоција на културното наследство од овој регион со цел креирање на препознатлива туристичка дестинација. Важно место во трудот има и улогата на институционалната и вон - институционалната моќ и планирањето за современ и авангарден културно-туристички настап, како и моменталните и идните стратегии за развој на културниот туризам во овој регион.

Целите во ова истражување се тесно поврзани со проблемот на истражувањето. При тоа, како цели на истражувањето се наведуваат следните:

- Зголемување на конкурентноста на културниот туризам и туризмот на културното наследство во Полошкиот регион;
- Иницирање и креирање на препознатлива и одржлива туристичка дестинација во Полошкиот регион;
- Координација на активностите и унапредување на соработката помеѓу стејхолдерите во областа на културата и туризмот во Полошкиот регион;
- Зголемување на должината на престој на туристите, зголемување на туристичкиот промет и приходите од туризмот во Полошкиот регион.

3. Прашања за истражување и хипотези

Со истражувачките прашања ќе се определува текот на истражувањето и ќе се дојде до одговори за дадената проблематика. Поважните прашања на кои треба да се обрне внимание при изработката на трудот се следните:

- Кои се објектите кои имаат културно-историско значење во Полошкиот регион?
- Дали постоечките објекти од културното наследство во Полошкиот регион се регистрирани како објекти со културно значење?
- Дали живиот фолклор е регистриран како културно наследство?
- Дали и колку е заштитено и реставрирано културното наследство во Полошкиот регион?
- Колку е развиен културниот туризам во Полошкиот регион?
- Дали културното наследство е вклучено во туристичката понуда на Полошкиот регион?
- Какви се економските придобивки од културниот туризам во Полошкиот регион?
- Дали развојот на туризмот има негативни последици за културно-историскиот локалитет и за културното наследство, ако има кои се тие?
- Колку чинителите на туризмот го промовираат културното наследство и културниот туризам во Полошкиот регион?

Во трудот е поставена и хипотетичка рамка преку која се добива одговор на поставените истражувачки прашања, а со кои се определува и самиот предмет на истражувањето.

Главна хипотеза

Полошкиот регион располага со богато културно наследство кое треба да биде ставено во функција на одржливиот развој на туризмот, со цел да се збогати

туристичката понуда и да се креира препознатлива и одржлива туристичка дестинација што ќе резултира со зголемување на туристичкиот промет и на економските ефекти од туризмот во овој регион.

Посебни хипотези

Посебните хипотези кои произлегуваат од главната хипотеза се следните:

- Треба да се преземат значајни мерки за заштита и унапредување на културното наследство во Полошкиот регион;
- Културното наследство како потенцијал е недоволно искористено во креирање на туристичката понуда во Полошкиот регион;
- Културното наследство во Полошкиот регион треба да се стави во функција на одржливиот развој на туризмот со цел да се збогати туристичката понуда на овој регион;
- Културното наследство во Полошкиот регион е недоволно промовирано и поради тоа е неопходно да се преземат значајни мерки и стратегии за негова промоција;
- Културното наследство во Полошкиот регион треба да се промовира на организиран начин, како од страна на државната, така и од страна на локалната власт;
- Ставањето на културното наследство на Полошкиот регион во функција на одржливиот развој на туризмот ќе придонесе за креирање на препознатлива туристичка дестинација, како во рамките на Република Северна Македонија, така и пошироко;
- Ставањето на културното наследство на Полошкиот регион во функција на одржливиот развој на туризмот ќе го зголеми туристичкиот промет и финансиските резултати во овој регион.
- “Културниот туризам” и “туризмот на културно наследство” претставуваат решение за локален економски развој на Полошкиот регион.

4. Истражувачки методи и техники

Со цел правилно да се формулира проблемот на истражување, да се потврдат главната и дополнителните хипотези на истражувањето, како и квалитетно да се презентираат постигнатите резултати, при изработката на овој труд ќе бидат користени следните истражувачки методи и техники: метод на анализа, метод на синтеза, компаративна метода, индуктивна метода, дедуктивна метода, дескриптивна метода, анализа на содржината, desk research и field research (анкетирање, интервју).

5. Етика на истражувањето

Истражувањето ќе биде извршено според научни, професионални и етички норми и ќе се темели на главните стожери на научната работа: искреност, објективност, чесност, внимателност, самостојност при изработката, почитување на интелектуалната сопственост, респект кон колегите и менторите, социјална одговорност и професионална компетенција.

Во трудот ќе бидат користени различни извори на податоци, информации и знаења кои ќе бидат соодветно цитирани и без нивна злоупотреба. Исто така, ќе бидат консултирани стручни лица од областа на туризмот и културата, со што ќе се добие теоретско и емпириско знаење и умеење.

6. Очекувани резултати

Како резултат на спроведеното истражување во овој труд, најпрво ќе се утврди културното богатство со кое располага Полошкиот регион, ќе се согледа реалната состојба на културното наследство во овој регион, степенот на неговата заштита и промоција, како и досегашната застапеност на културното наследство во туристичката понуда на овој регион.

Овој труд се очекува да ги потврди како главната, така и посебните хипотези што се поставени пред да се почне со процесот на истражување на оваа проблематика. Истражувањето ќе резултира со конкретни насоки и мерки за заштитата на културното наследство кои треба да се преземат како од страна на државните, така и од страна на локалните власти, ќе се предложат маркетинг стратегии за неговата промоција, како и за неговото вклучување во одржливиот развој на туризмот во Полошкиот регион со цел креирање на атрактивна, препознатлива и одржлива туристичка дестинација во рамките на територијата на Република Северна Македонија, која ќе привлече голем број на домашни и странски туристи и ќе резултира со позитивни финансиски ефекти од развојот на туризмот.

II. ОСВРТ НА ЛИТЕРАТУРАТА

1. ТУРИЗАМ

1.1. Дефиниција на поимот туризам и турист

Во современиот свет туризмот претставува една од најмасовните, најдинамичните и најсложените друштвено – економски појави и една од најмултидисциплинарните подрачја на научното истражување. Како дисциплини со кои е во тесна корелација туризмот се: Хотелско – ресторанската администрација, образованието, социологијата, економијата, психологијата, транспортот, бизнисот, правото, антропологијата, политичките науки, географијата, маркетингот, урбаното и регионалното планирање, паркови и рекреација, агрикултура, екологија и др. Токму поради ова мултидисциплинарна содржина на туризмот како дејност, е тешко да се даде една единствена дефиниција. Постојат голем број на дефиниции за туризмот, што слободно може да кажеме колку и бројот на автори, т.е. секој автор има свои гледишта за туризмот и дава своја дефиниција. Туризмот се дефинира од различни аспекти, на пример дефиниции од аспект на економијата, од аспект на социологијата, од аспект на антропологијата, од аспект на културата и др. и сите

дефиниции се точни, но не се сеопфатни и го дефинираат еден дел или аспект на туризмот.

Во врска со ова еве каков став изнесол М. Линеа на XXV Конгрес на Меѓународното здружение на експерти од туризмот во Белград во 1975 год:

„Ниедна дисциплина не може да претендира да ги репрезентира истражувањата на туризмот. Тоа се само различни пристапи кон феноменот, комплементарни или контрадикторни. Затоа се предлагаат и различни термини како **туризмологија** или **туристика** кои треба да го покријат тој конвергентен аспект и контактните врски,“¹.

Според Макинтош и Голднер (Macintosh and Goeldner) Дефиницијата за туризам варира од извор до извор, од личност до личност. Не постои консензус во врска со дефиницијата на туризмот. Скоро секоја институција различно го дефинира „Туризмот“. Но, кога станува збор за објаснување со основните поими, можеме да го сумираме на следниов начин;

„Туризмот е збир на активности, услуги и индустрии кои обезбедуваат патничко искуство кое опфаќа транспорт, сместување, установи за јадење и пиење, продавници за малопродажба, забавни бизниси и други угостителски услуги обезбедени за поединци или групи кои патуваат далеку од дома“.

„Збирот на појавите и односите кои произлегуваат од интеракцијата на туристите, деловните добавувачи, владите домаќини и заедниците домаќини во процесот на привлекување и привлекување на овие туристи и други посетители“.²

Во процесот на дефинирањето на туризмот, многу значајна улога игра Светската Туристичка Организација, која ги зема во предвид дефинициите на различни автори и дава своевидување односно дефиниција.

---

¹ Јовичиќ, Ж. (1991). Туризам – најмасовнији покрет у савременом свету тражи своје научно објашњење, Тридесет година истраживачког рада и образовања кадрова за туризам, Универзитет у Београду. 5

² <https://www.tugberkugurlu.com/archive/definintion-of-tourism-unwto-definition-of-tourism-what-is-tourism> (преземено 10.02.2023)

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

Во продолжение ќе ги наведеме некои дефиниции за туризмот што ги дава Светската Туристичка Организација (UNWTO)³:

- „Туристите се луѓе кои патуваат на одмор поради рекреација, спорт, здравствени причини, посета на пријатели или роднини, поради службено патување, студирање (помалку од една година денови), аџилак,,
- „Туризмот вклучува активности кои произлегуваат од патување и престој на лица надвор од нивната работа во вообичаената средина не подолго од една година одмор, службено патување и други причини неповрзани со активности за кои би добиле некакви компензација во местото што го посетува,,
- „Туризмот е социјален, културен и економски феномен кој повлекува движење на луѓе во земји или места надвор од нивната вообичаена средина за лични или деловни/професионални цели. Овие луѓе се нарекуваат посетители (кои можат да бидат или туристи или екскурзионисти; жители или не резиденти) и туризмот има врска со нивните активности, од кои некои вклучуваат туристички трошоци“.

Според предлогот на Конференцијата на Обединетите Нации (UN) во Рим 1963 година, дефиницијата за туристот гласи: „ Турист е повремен посетител кој се задржува барем 24 часа во местото за посета, а целта на патувањето може различно да се класифицира (задоволство, рекреација, празници, здравје, учење, вера односно религија, спорт, или станува збор за работни или семејни односи, мисии или состаноци)“.⁴

Голем придонес во дефинирањето на туризмот и турист даваат социолозите и антрополозите. Тие во процесот на дефинирањето на туризмот гледаат многу пошироко во социјалните слоеви и промените што настануваат во општеството со

---

³ <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms#:~:text=Tourism%20is%20a%20social%2C%20cultural,personal%20or%20business%2Fprofessional%20purposes>. (преземено 04.06.2023)

⁴ Štifanić, M. (2004). Sociološki aspekti turizma. Sveučilište u Rijeci. Fakultet za turistički i hotelski menadžment. Opatija

развојот на туризмот. Бројот на дефиниции исто така е доста голем, ги одвојуваме неколку познати автори:

Ерик Кохен (Erik Cohen) меѓу најпознатите социолози својата теорија за туризмот ја базира на претпоставката дека современиот човек не делува на база на единствени односи, туку бара автентичност преку различните нивоа на својата свест. Кохен во врска со мотивацијата за патувањата смета дека не може сите мотиви да се сметат за одредување на некое патување како туристичко. Тој издвојува шест карактеристики за туристот со кои се разликува од обичниот патник:⁵

1. Турист е повремен патник кој има место за постојано живеење. Тоа останува негово место на живеење и во текот на патувањето. Таа карактеристика го разликува од луѓето како што се номади, скитници и друга врста на постојани патници.

2. Турист е доброволни патник. Тој сам одлучува кога ќе патува, и кога ќе се врати во местото на постојано живеење.

3. Туристот иде на кружно патување во која точката на тргнување се совпаѓа со точката на враќање. Тој факт го разликува од емигранти, чие патување е само во еден правец, само тргнување.

4. Туристот иде на релативно долго патување, а не само на излет. Траењето на таквите поместувања не може да се дефинира толку прецизно, бидејќи тие се дел од општествената култура и природата на патувањето.

5. Туристот иде на патување која не е од карактер на фреквентноста и редовното повторување. Тоа го разликува од лицата кои повремено одат да живеат во својот втор дом.

6. Туристот е патник на кој патувањата му ги задоволат бесцелните потреби. Тоа патување има значење само за него самиот. Меѓутоа, постојат различни врсти на задоволства кои туристот настојува да ги доживува во текот на своето патување, како на пример престојот во бања, студиско патување, аџилак, конвенции, конгреси и др.

---

⁵ Cohen, E. (1984.). The sociology of tourism: approaches, issues and findings. Ann. Rev. Soc. 10: 373-92.

Според овие карактеристики на Кохен, може да се заклучи дека туристот е доброволен, привремен патник кој патува со очекување на задоволства кои сака да ги доживува од новостите и промените за време на патувањето. Овие патувања се релативно долги и кружни, односно во два правца.

Смит (Stephen L. J. Smith) смета дека „туризмот е целина на сите активности која директно обезбедува добра и услуги за време на престојот во одредена дестинација,“⁶

Професорот по антропологија и социологија Денисон Наш (Dennison Nash), истакнува дека туризмот, со своето влијание во економијата, може да стане облик на империјализам. Наш смета дека поради сталното присуство во општеството туризмот добива карактер на социјален феномен. Според Наш, туристичкиот процес подразбира:⁷

- а). појава на туристички желби и потреби во емитивните друштва
- б). избор на туристичка дестинација која одговара на нивните потреби
- в). развој на поврзување помеѓу емитивните друштва и туристичките дестинации

Првата поделба, односно под а). има за цел да ги опишува основните елементи кои се поврзани со развојот на туризмот, а тие се економските, културните, транспортните односно сообраќајот. Во втората поделба авторот го потенцира потребата што туристичката дестинација треба да одговори на туристичките побарувачка. Додека третата поделба ни укажува на улогата на туристичките посредници како што се културните посредници, туристичките водичи и туроператорите и др.

Многу поодамно, откако науката го препознава туризмот, се појавуваат и првите дефиниции од различни автори. Тука ќе ги наведеме хронолошки некои од дефинициите од познати автори или организации:

---

⁶ Smith, S. L. J. (1988). „Defining Tourism: A Supply-Side View”. Annals of Tourism Research. Vol.15, No. 2. 179-190

⁷ Nash, D. (1977). Tourism as a Form of Imperialism. Annals of Tourism Research. 18(1): 33-47. 59

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

Првата дефиниција за туризмот е направена од Guyer-Feuler во 1905 година. Guyer и Feuler го дефинираат туризмот како:⁸

„Феномен уникатен за модерното време кој зависи од зголемената потреба на луѓето за промена и релаксација, желбата за препознавање на убавините на природата и уметноста и верувањето дека природата им дава среќа на луѓето и која им помага на нациите и заедниците да се приближат кон едни со други благодарение на развојот на трговијата и индустријата и алатките за комуникација и транспорт што станала одлични“.

Истата дефиниција на авторите Гиер Феулер (Guyer - Feuler) според UNWTO; *„Туризмот ги опфаќа активностите на лицата кои патуваат и престојуваат на места надвор од нивната вообичаена средина не повеќе од една последователна година за одмор, деловни и други цели“.*

Како дефиниција за туризмот која се смета како најкомпетентна и универзална во досегашната литература е дефиницијата која ја даваат швајцарските професори Хунцикер и Крапф (Walter Hunziker , Kurt Krapf) во 1942 година, која гласи: *„Туризмот е збир на односи и појави, кои произлегуваат од патувањето и престојот на посетители во некое место, доколку тој престој не значи постојано населување и доколку со таквиот престој не е поврзана стопанска дејност“⁹*

Во 1976 година, Туристичкото друштво на Англија го дефинираше туризмот како:

„Туризмот е привремено, краткорочно движење на луѓето до дестинација надвор од местата каде што вообичаено живеат и работат и нивните активности за време на престојот на секоја дестинација. Тоа вклучува движења за сите намени“.

---

⁸ <https://www.tugberkugurlu.com/archive/definintion-of-tourism-unwto-definition-of-tourism-what-is-tourism> (преземено: 06.06.2023)

⁹ Milenković, S. (1999). Turistička aktivnost u tržišnoj privredi. Vuk Karadžić. Paraćin. 20

Хрватскиот професор Драгутин Алфиер (Dragutin Alfier), кој исто така дал голем придонес во дефинирањето на туризмот во 1977 година, вели:¹⁰

„Туризмот не е само економска активност туку и активност со чија помош човекот ги остварува и унапредува човечките особини воопшто, особините на човечност, хуманоста, било во поглед на запознавање на поединците, во нивниот однос кон светот и кон природата“

Истиот автор спомнува две детерминанти на туризмот: *„Просторот надвор од живеалиштето и потрошувачката на средствата на туристите заработени во живеалиштето, а поминати во местото на туристички престој. Затоа, секој е турист лице кое поминува најмалку една ноќ во сместувачки капацитет во местото на живеење за намената одмор, рекреација, здравје, спорт, религија, бизнис, за задоволување на различни потреби. Туристичките патувања се базираат на мотивите за задоволување на одредени потреби, но и на основни мотивите на патувањето се одмор, бегство од секојдневието, монотонија, желба за нови знаења и искуства, и здравје и рекреација. На конечната одлука не влијае само еден, туку комбинација на мотиви кои влијаат на однесувањето на туристите со различен интензитет“.*

Од поновото време, исто така постојат голем број на дефиниции, меѓу највлијателните се смета дефиницијата на двајцата познати професори по туризам Чарлс Голднер и Брент Ричи (Charles R. Goeldner, J. R. Brent Ritchie) дадена во 2005 година, според која: *Туризмот се дефинира како „процеси, активности и резултати кои произлегуваат од односите и интеракциите меѓу туристите, добавувачите на туризмот, владите домаќини, заедниците домаќини и околните средини кои се вклучени во привлекувањето и хостирањето на посетителите“.*¹¹

---

¹⁰ Alfier, D. (1977). Uloga turizma u resocijalizaciji i desocijalizaciji suvremenog čovjeka. Zbornik radova Pedagoške akademije Humanističke vrijednosti turizma. Zadar. 15

¹¹ Goeldner, R. and Ritchie, B. (2005). Tourism: Principles, Practices, Philosophies, 9th ed., John Wiley & Sons, Hoboken, NJ.

При дефинирањето на туризмот, можеме да ја разбереме и дефиницијата на поимот **турист**, се разбира дека поимот туризмот важи само за луѓето, но сепак постојат посебни дефиниции за туризам и турист.

Огилви (F. W. Ogilvie) туристот го дефинира како „лице кое исполнува два услови: да е отсутно од местото на постојаниот престој во период пократок од една година и додека е отсутен од местото на постојан престој, да троши парични средства во местото каде што се наоѓа, а притоа да не заработува во вие места„¹²

Како што истакнавме во почетокот на дефинирањето на туризмот, бројот на дефиниции е доста голем, тешкотиите на авторите и организациите да стигнат до една единствена дефиниција постоеле од самиот почеток на дефинирање па се до денешно време. Тоа ни укажува уште еднаш колку е широка дејноста на туризмот и со колку други дејности е тесно поврзан.

Според горенаведените дефиниции може да резимираме дека туризмот претставува една навика на луѓето кај кои се јавува желбата и потребата за привремена промена на местото на постојано живеење и за релаксација. Во тоа движење се вклучуваат транспортот, локацијата, сместувањето и други активности, кои се реализираат преку економските односно финансиските можности на туристот.

1.2. Историски развој на туризмот

Иако туризмот е релативно нов поим, неговите корени се многу подлабоки. Туризмот е во нераскинлива врска со патувањето, кое за луѓето претставува основа на нивното постоење. Совладувањето на просторот е старо колку и човековата историјата, бидејќи исконска и фундаментална потреба на луѓето е да го прошируваат просторот во кој живеат.¹³

---

¹² Ogilvie, F. W. (1933). The Tourist Movement. London. 52

¹³ Мариноски, Н. (2005). Туристички агенции. ФТУ - Охрид

Патувањата биле најпрво од егзистенционална природа, а потоа поради други причини, како: воени походи, трговија, спортски настани – олимпијадите, забавни приредби – амфитеатрите, здравствени – користење на бањите од страна на Римјаните, религиозни цели, научни откритија, едукативни и културни, и др.¹⁴

Слично на горенаведеното мисли и професорот Јаковлев З. кој вели: Луѓето од секогаш патувале. Патувањата им припаѓаат на најстарите и најопштите појави од човековиот живот и тоа може да се прати уште од неговиот прапочеток. Како претходница на современите туристички движења можат да се сметаат некогашните “патници” од времето на хуманизмот и ренесансата. Тоа значи дека современите туристички движења започнале пред 150 год, кога за еден дел од населението се создале услови (слободно време и финансиски средства) па патуваат: поради одмор, забава, рекреација, културни доживувања и слично.¹⁵

Туризмот е феномен кој е поврзан со патувањето на луѓето, но не секое патување е туризам. Затоа, за да се направи ова разлика треба да се вратиме назад во минатото и да го анализираме развојниот пат на туризмот.

Точната година или моментот на појавувањето на туризмот е тешко да се одреди, затоа постојат голем број на теории кои се трудат да го прикажат точниот период.

Како први патувања што ги препознава литературата се трговските патувања кои се случувале многу поодамно уште од античко време, потоа има патувања поради миграција на одредено население, тоа било поради бегство од војни и конфликти или поради изнаоѓање подобро место за живеење, подобра клима, плодно земјиште и др. Патувањата поради организирање на некој натпревар или конкретно Олимписките игри, или патувањата поради верски причини и патувањата

---

¹⁴ Методијески, Д. (2019). Туристичка политика: Универзитет "Гоце Делчев". Факултет за туризам и бизнис логистика. Штип. 8

¹⁵ Јаковлев, З. (2019). Основи на туризам. Универзитет „Гоце Делчев” – Штип. Факултет за туризам и бизнис логистика. Штип. 14

на привилегираните слоеви, се патувања кои исто така се евидентирани во литературата и кои се поврзувале со почетоците на туризмот.

Секако, сето ова поврзување на патувањето со туризмот понекогаш изгледа дека има смисла, но факт е дека имаат и голема разлика.

Во однос на низа пристапи поврзани со историскиот развој на туризмот, може да се види дека патувањата во минатото и туристичките патувања значително се разликуваат: економски и социјален условеност; по број, карактер и сила на мотивот; по бројки, социјален систем и однесување на учесникот; по временска фреквенција и просторна ориентација и дистрибуција; по форми и придружни појави; по функции, индиректни и непосредни влијанија и крајни видливи и невидливи ефекти.¹⁶

За развојниот пат на туризмот постојат неколку мислења и теории. Сите патувања во историјата на човекот, почнувајќи уште од раните цивилизации како Асирците, Вавилонците, Персијците, Египјаните, Феничаните, Кинезите па се до Римјаните и Старите Грци, биле патувања поради различни цели и причини, но не и за туризам, иако може да постои понекој елемент на туризмот.

Вистинските услови за развојот на туризмот се овозможени за време на хуманизмот и ренесансата односно XVIII век, кога се бележи голем развој на науката, уметноста, културата и секако се создаваат услови за подобар живот и за повеќе патувања кои веќе имале и богата содржина и биле организирани патувања.

Периодот на хуманизмот и ренесансата е време кога се создаваат услови за почеток на денешниот туризам. Интелектуалните елити се повеќе патувале по тогашните значајни европски уметнички и културни центри. Во патувањата се барала уметничка инспирација, но исто така и забава, едукација, култура и слично.

---

¹⁶ Pirjevac, B. i Kesar, O. (2002). Počela turizma. Mikrorad d.o.o. Zagreb. 32

Во оваа смисла тогашните патувања имале сличности со денешните туристички патувања.¹⁷

Сепак до овој момент иако патувањата на изглед биле многу слични на туристичките патувања, но уште не биле именувани како такви. Нај блискиот момент од раѓањето на поимот туризам се смета временскиот период кога францускиот ботаничар и геолог Виктор Жакмон (**Venceslas Victor Jacquemont**)¹⁸ го употребува за прв пат терминот *турист* во 1830 година во своите „Писма“, а нешто подоцна во 1838 година го употребува и Стендал во своето дело „Мемоарите на еден турист“.¹⁹

Од тука почнува ерата на туризмот и организираните патувања. Професор Јаковлев З. оваа фаза на развојот на туризмот го опишува вака: Епохата на современ туризам е период кој почнува од средината на 19-тиот век и може да се подели на период до Првата светска војна, меѓу двете светски војни и после Втората светска војна. Речиси сите автори се сложуваат дека пионерска улога во развој на современиот туризам имал Томас Кук во 1841 год., кој го организирал првото организирано туристичко патување со однапред подготвена програма. Тој користејќи ја железницата и можноста за огласување во весник, организирал патување за повеќе од 500 луѓе. Охрабрен од успехот, отворил патничка агенција и организирал многу други патувања, најпрвин во Велика Британија, потоа во Европа и САД, а за неговото име се врзуваат резервациите, ваучерите, програмите за патувања, договорите со железницата, промотивните акции и што е најважно вовел организирани форми на патување.²⁰

---

¹⁷ Будиноски, М. (2009). Туризам, принципи и практика. Универзитет за туризам и менаџмент. Скопје. 10

¹⁸ Gupta, R. Kumar (1966). "Botanical explorations of Victor Jacquemont (1801-1832)". French Institute. Pondicherry

¹⁹ Jovičić, Ž. (1989). Turistička geografija. Beograd.17

²⁰ Јаковлев, З. (2019). Основи на туризам. Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Факултет за туризам и бизнис логистика. Штип. 20

Овој период до денес, се карактеризира со голем напредок на целокупното општество во многу сфери на животот, развој на културата и свеста кај луѓето, зголемување на правата на работниците, правата на одмор, слободното време, инвестициите во целокупната туристичка индустрија, отворањето голем број на туристички агенции и многу други можности и услуги со кои туризмот стана значаен економски фактор на многу држави во светот и од друга страна стана дел од стилот на живеење на луѓето.

1.3. Класификација на туризмот – видови на туризам

Туризмот, и според поголемиот број на дефиниции е збир на **појави и односи**, што значи има безброј појави и безброј односи кои се случуваат за време на патувањето и престојот. Поради широчината и големината на полето именувано „туризам“, неопходно е да се направи класификација на туризмот односно кои се видовите туризам. Бројот на луѓето кои учествуваат во туризмот е масовен, од тука и мотивите за туризам и желбите на туристите се различни.

Во денешните туристички движења учествуваат огромен број на туристи. Секој од нив има различен интерес или потреба кои треба да бидат задоволени. Некои сакаат капење, други сончање, трети сакаат скијање или планинарење, а некои сакаат разгледување на културно-историските споменици. Најголем фактор кој одлучува колку и каде туристите ќе го поминат својот одмор се парите односно финансиските можности. Од нив зависи дали туристот ќе биде на одмор само еден викенд, недела, месец или многу подолго, каде ќе биде сместени, каков превоз ќе користат и слично. Меѓутоа, освен тоа што туристите сакаат, задоволувањето на потребите зависи и од туристичката понуда односно она им се нуди на туристите. Односно тука како фактор играат: какви превозни средства се достапни за таа дестинација, какви сместувачки капацитети има, какви туристички ресурси се достапни и слично.²¹

---

²¹ Ибид. 165

Класификацијата или диференцирањето на туристичките видови е доста комплициран процес. Често се случува одреден вид на туризам да има и елементи на некој друг вид на туризам и е многу тешко да се одвојат прецизно. Како најадекватно диференцирање на видови туризам е класификацијата по **критериуми**. Една таква поделба прави професорот Мариноски Н. во својата книга „*Основи на туристичката теорија и практика*“²² каде диференцирањето го прави преку девет критериуми.

Првиот критериум е **Туристичките видови според основните туристички потреби**. Туристичките потреби се еден од најопштите критериуми за поделба на туристичките движења. Според овој критериум имаме **рекреативен** и **културен** туризам.

Рекреативниот туризам опфаќа клиентела од различни структури на население и е карактеристично за луѓето кои живеат во средини каде е присутна загаденоста, бучавата, заморот. Во групата на рекреативниот туризам спаѓаат излетничките движења, здравствениот туризам, бањскиот туризам и др.

Културен туризам е карактеристичен за туристи кои ги привлекуваат антропогените и природните атрактивности. Културното и образовното ниво кај оваа група туристи е на повисоко ниво, нив ги интересираат атрактивностите со нагласена знаменитост, куриозитет и естетските карактеристични својства. Културниот туризам подетално ќе го образложиме подолу во трудот.

Вториот критериум **Поделба на туристичките видови според атрактивните мотивациски туристички вредности**, е поделба според мотивската атрактивност. Овој критериум се базира на поврзаноста на туристичките движења со привлечностите во географскиот простор. Во оваа група има поголем број на видови туризам, како: приморски туризам, поморски туризам, нудизам, планински туризам, бањски туризам, езерски туризам, речен туризам,

---

²² Мариноски, Н. (2008). Основи на туристичката теорија и практика (трето издание). ФТУ - Охрид. 241-260

ловен туризам, риболовен туризам, градски туризам, селски туризам, манифестационен туризам, верски туризам и спелеолошки туризам.

Приморски туризам е вид на туризам каде атракциите се поврзани со крајбрежјето и островите. Туристите ги привлекува хидро климатскиот комплекс кој вклучува капење, сончање, приморскиот пејзаж и сите активности и рекреации поврзани со крајбрежјето. Карактеристично за овој вид на туризам е масовноста и сезонската концентрација, со нагласена летната сезона.

Поморски туризам е комбинација на рекреативни активности и содржини од културен карактер. Главна активност е крстарењето со пловни објекти. За време на пловидбата се организираат различни активности за забавување на туристите и се посетуваат различни места преку пристаништата. Времето на престој во пристаништата е релативно кратко, но сепак доволно да се посетат некои од културните содржини на тие места. Клиентелата кај овој вид на туризам е со високи платежни можности и високо културно ниво.

Нудизам се карактеризира со потполно изложување на човековото необлечено тело кон природата. Развојот на овој вид туризам е сврзан со кодексот на однесувањето во одредени средини, односно во некои географски простори евозможен додека во други не.

Планински туризам подразбира туризам каде рекреативни вредности се планините. Природните убавини, чистиот воздух, снежната покривка, се само дел од вредностите што ги нуди овој вид на туризам. Сезонскиот карактер не е значителен поради тоа што планината може да се користи преку сите сезони, иако интензитетот на туризмот варира од едно во друго место. Тие места кои зимно време имаат ски центри, летно време се користат за други спортови или пешачење. Иако се работи за планински места овој вид на туризам бара добра и одржлива инфраструктура во секоја смисла.

Бањски туризам и по самото име укажува на тоа дека е вид на туризам кој за главни вредности ги има изворите на термоминералните води и околниот простор. Бањскиот туризам ги вклучува рекреативните компоненти и лечилишните функции, односно превентивните функции и рехабилитационото дејство на термоминералните води.

Езерски туризам е сличен со приморскиот туризам, го карактеризираат активности како капење, сончање, прошетки покрај езерото и други рекреативни активности поврзани со езерото. Сезонскиот карактер го детерминира развојот на туризмот на овие места, така што поголемата концентрација на туристи е во летниот период.

Речниот туризам е таков вид на туризам каде реката е главната рекреативна и привлечна вредност. Реките ги привлекуваат туристите на различни начини, со своите рекреативни својства, со убавината на природата покрај реката, со организирање на прошетка со сплав или помали чамци, но сето тоа зависи од структурата на реката и хидрографските форми.

Ловниот туризам е специфичен, во него учествуваат само одредена група на луѓе кои се љубители на ловот. Овој вид на туризам е строго ограничен во географскиот простор, местата и територијата е определен и не смее да се реализира надвор од тоа. Исто така има ограничувања во ловот на дивеч кои се заштитени и временскиот период е ограничен, постојат одредени месеци во годината кога овој вид на туризам може да се реализира.

Риболовниот туризам се карактеризира со хидрографските услови. Се реализира на одредени места или објекти и под строги „правила на игра“. Најчесто се работи за излетнички движења во непосредна близина на емитивниот простор.

Градски туризам се карактеризира со атрактивностите на градот, бројот на туристи е масовен, со голема потрошувачка и со релативно кус престој. Предноста на овој вид туризам е што сезонската концентрација не е нагласена, туку преку цела

година има туристи. Главни туристички вредности во овој вид на туризам се културно-историските монументи, гастрономијата, разните манифестации од спортот, културата, науката, филмот, уметноста и др.

Селски туризам туристичките потреби ги задоволува со своите природни и антропогени вредности. Главни карактеристики се селските дејности односно животот во село, што им дава можност на туристите, посебно на тие од рурални средини, да го доживуваат на оригинален начин живеењето во село.

Манифестационен туризам се развива врз основа на организирањето на разни манифестации. Клиентелата во овој вид на туризам е хетерогена, таа зависи од видот на манифестацијата. Сезонскиот карактер не е назначен и времето на престој е сврзано со времетраењето на манифестацијата. Како видови туризам кои припаѓаат на оваа група може да се сметаат конгресниот туризам, спортскиот туризам, саемскиот и др.

Верскиот туризам го карактеризираат манифестации од верски карактер, значајни места, објекти и појави со верска содржина. Оваа група на туристи ја сочинуваат туристи кои се диференцирани по верска основа. И за верскиот туризам ќе елаборираме во продолжение на трудот.

Спелеолошки туризам е карактеристичен по своите геоморфолошки форми со кои ги привлекува туристите. Со куриозитетите и естетските форми на спелеоформите добива елементи на културен вид на туризам.

Третиот критериум **Видови туризам според државната припадност на туристите** се базира на поделбата на туризмот според регионални рамки и државни граници. Според тоа, имаме домашен туризам, каде спаѓаат регионалните и меѓурегионалните движења и меѓународниот туризам.

Домашниот туризам е туризам кој се реализира во рамките на една земја односно во границите на една држава.

Регионалните движења на туристите се одвиваат меѓу емитивните простории и туристичките места во рамките на одредена туристичко – географски регион.

Меѓурегионалните движења се реализираат во повеќе регионални целини во рамките на една државна територија.

Меѓународниот туризам претставува еден вид на туризам кој има подолг радиус на движење отколку домашниот туризам. Економските ефекти се значително поголеми додека клиентелата е хетерогена. Се смета како туризам кој е масовен поради големиот број на туристи. Туристичките движења имаат широк радиус на движења и може да бидат континентални и интерконтинентални.

Видови туризам според туристичката сезона е четвртиот критериум. Сезонскиот карактер во туризмот, односно сезонската концентрација на туристите има голема улога во развојот на туризмот. Сезоналноста е посебно нагласена кај рекреативните туристички движења, кои најчесто зависат од климатските карактеристики. Според тоа имаме летен туризам и зимски туризам.

Летниот туризам претставува туризам кој е поврзан со климатските елементи во летниот период. Концентрацијата на туристите е значително голема во овој период од годината поради топлото време и можноста за активности за капење во приморски, езерски, речни места и базени.

Зимскиот туризам се одвива во планинските места кои имаат услови за развој на зимско – рекреативни активности. Најбитни елементи за развој на зимскиот туризам се снегот и поволните температури за задржување на снегот што подолго како во самите писти за скијање така и во целото туристичко место.

Петтиот критериум е **Туристички видови според возраста на туристите**. Иако голем број на туристички движења опфаќаат мешовита туристичка клиентела, сепак постојат и специфични движења каде се вклучуваат

само одредена возраст на популација. Па така имаме детски туризам, младински туризам, туризам на возрасни и туризам на старата популација.

Детскиот туризам опфаќа возраст на туристи до 15 години. Се карактеризира со динамичност, весели и колективни игри. Содржината на овој вид на туризам има воспитно – образовен карактер.

Младинскиот туризам опфаќа туристи на возраст до 25 години. Се карактеризира со динамичност и друштвеност, забавни активности и поголем радиус на движење.

Туризмот на возрасните категории опфаќа туристи на возраст од 25 до 65 години. Ова група на туристи се смета за работно активна група и има релативно повисоки економски можности.

Туризмот на старата популација опфаќа туристи постари од 65 години, односно пензионерска клиентела. Се карактеризира со слаба мобилност, прилично мала потрошувачка и мирни простории.

Шестиот критериум е **Видови на туризам според бројот на туристите**. Оваа поделба се врши според бројот на туристите, па според тоа имаме индивидуални и групни туристички движења.

Индивидуалниот вид се карактеризира со возрасни, стабилни и независни туристи. Што значи туристичките движења може да бидат само од еден турист.

Групните туристички движења се движења каде учествуваат два или повеќе туристи заедно. Групата ја сочинуваат туристи кои имаат одредени сличности во туристичката побарувачка. Еден таков вид е семејниот туризам.

Видови туризам според социјалниот состав на туристите е седмиот критериум. Според оваа поделба имаме ученички туризам, работнички туристички движења, пензионерски туризам и монденски туризам.

Ученичкиот туризам како клиентела ги има учениците и студентите. Карактеристично е слабата економска моќ на оваа клиентела, а во содржината треба да бидат вклучени образовните и воспитните елементи.

Работничките туристички движења означуваат туристички движења на вработените во одредена струка, во потесна смисла и вработените воопшто, во поширока смисла. Целта на овие туристички движења е зголемувањето на продуктивноста на трудот.

Пензионерски туризам ги вклучува сите категории на пензионери. Карактеристично за овој вид на туризам е должината на престој, значи траат подолго, припаѓаат на социјална категорија која има пониски материјални можности и често се поддржувани финансиски од различни институции и здруженија.

Монденскиот туризам е посебен вид на туризам на високо комерцијален туризам. Има клиентела со високи економски можности кои бараат висококвалитетна и ексклузивна понуда. Економските остварувања од овој вид на туризам се значително повисоки, но затоа и туристичката понуда треба да биде добро подготвена.

Осмиот критериум **Видови туризам според должината на престојот на туристите**, класификацијата се прави според времетраењето на престојот на туристите. Должината на престој на туристите е значаен фактор за секоја туристичка дестинација, скоро сите се трудат престојот да биде што поголем. Според овој критериум имаме: стационарен или престоен туризам, екскурзивен туризам, транзитен туризам и излетнички туризам.

Стационарниот или престојниот туризам се карактеризира со подолготрајно задржување на туристите во едно туристичко место. Потрошувачката на туристите е поголема, додека сместувачките капацитети и сите други услуги треба да ги задоволуваат потребите на туристите.

Екскурзивниот туризам е туристичка активност која во себе вклучува посета на повеќе туристички мотиви, повеќе туристички места и простори. Екскурзиите однапред се планирани и организирани, тие се од различен карактер кои во себе имаат културна, образовна и воспитна компонента.

Транзитниот туризам ја вклучува таа група на туристи кои поминувајќи застануваат во одредено туристичко место, додека крајната дестинација е во сосема друго место. Посетителите се задржуваат поради различни причини, како што се одмор при патувањето, ноќевање, појадок или запознавање со туристичките вредности на транзитното туристичко место.

Излетничкиот туризам најчесто се организира до блиските простории до местото на живеење, кои поседуваат одредени туристички вредности. Се карактеризираат со мал радиус на движење и релативно краток престој.

Деветтиот критериум е **Видови туризам според видот на превозните средства што ги користат туристите**. Во овој вид на туризам доаѓа до израз поврзаноста на туризмот и сообраќајот. Сообраќајот во голема мера има бенефиции од туризмот, додека реализацијата на туризмот е скоро невозможен без сообраќајот. Затоа се прилагодуваат едни со други и соработката на двата сектори мора да биде на највисоко ниво. Постојат неколку видови туризам според овој критериум, како железнички туризам, мото – туризам, воздухопловен туризам и наутички туризам.

Железничкиот туризам е карактеристичен по масовноста на превозот. За потребите на туристите возовите се приспособуваат, така имаме специјални туристички возови, панорамски вагони, коли за спиење, ресторани и салон – вагони.

Мото – туризмот е меѓу најмасовните видови туризам кој ги вклучува сите категории на автомобилизмот. Карактеристика на мото – туризмот меѓу другото е еластичноста во одвивањето на туристичката активност. Во туристичката понуда треба да бидат вклучени пумпните станици, автосервисите, продавници за

автоделови, паркиралишта, автокампови и други објекти потребни за автомобилизмот.

Воздухопловниот туризам се развива врз основа на користење на леталата за туристички цели. Овој вид на сообраќај се прилагодува според потребите на туристите, односно е организиран. Се реализира главно со авионскиот сообраќај, хеликоптерски сообраќај и други летала. Најчесто опфаќа клиентела со високи платажни можности.

Наутичкиот туризам опфаќа поморски и приморски активности како и активности на езерските и речните површини, а се одвива со пловидбени објекти. Освен пловидбата во наутичкиот туризам спаѓа и обезбедувањето на пловните објекти во пристаништата, каде се обезбедуваат посебни докови. Овој вид на туризам има клиентела која има високи материјални можности.

Туризмот и културата се меѓу главните столбови врз кои се гради овој докторски труд, откако го елабориравме поимот туризам со својот историски развој и видовите туризам, во продолжение на трудот ќе го елаборираме поимот култура со сите свои карактеристики.

2. КУЛТУРА

2.1. Поимот култура

Културата е поим кој се однесува на голем и разновиден сет на нематеријални и материјални аспекти на општествениот живот. Поимот култура е многу широк поим. Исто така голем е бројот на автори кои даваат свои мислења во правец на дефинирањето на овој поим. Обемна е литературата во која се изнесени различните мислења, теории и дефиниции за поимот култура. За да се објасни културата како поим, добро е прво да се знае значењето на самиот збор култура.

Зборот култура потекнува од латинскиот јазик (*lat. colo* 3. = обработување на земјата, негување, грижа, обожување, лекување, извршување; *cultus* 3 = обработен,

засаден, украсен, образован, полиран; *cultura, ae, f.* = одгледување, земјоделство, образование, збогатување, обожување)²³.

Според В. Klaić²⁴, зборот култура се објаснува во пет главни точки и три потточки, како што се:

1. Во поширока смисла, се што е створено од човечкото општество и што постои после телесната и умствената работа на луѓето за разлика од природните појави;

а) *материјална култура* - група на средства за производство и други материјални вредности на општеството во секој степен на историскиот развој;

б) *духовна култура* - група на постигнувања на општеството во науката, уметноста, во организацијата на општественото и државното живеење;

в) *национална култура* - историски традиции, моралот и обичајот, јазикот, литературата и уметноста на секој народ;

2. Степен на совршенство постигнат во владеење на оваа или онаа гранка на знаења или активности (работна култура, култура на говорот, фискултура)

3. Земјоделство, одгледување и негување билки;

4. Одгледување на некои бактерии, колонија на бактерии добиени по таа постапка;

5. Образование воопшто, просветлување, степен на општествената и духовната развиеност, пристојност, добро однесување.

Истото значење за зборот култура се добива и доколку се внесе зборот култура во „Дигитален речник на Македонскиот јазик“²⁵. Во овој случај се добиваат следните резултати:

---

²³ Tihomila-Gregl, T. (2004). Uvod u prapovijesnu arheologiju. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 54

²⁴ Ibid

²⁵ <http://www.makedonski.info/search> (преземено: 10. 09. 2021)

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

1. Свкупност на духовни и материјални вредности на човештвото. (со примери: духовна култура, материјална култура);
2. Степен и специфичности на развојот во духовната и материјалната сфера во определена епоха или на еден народ. (со примери: древни култури, средновековна култура, византиска култура, османлиска култура, национална култура);
3. Ниво, ширина во развојот на една заедница и на поединецот во определена област од животот. (со примери: општа култура, сообраќајна култура, музичка култура, јазична култура, култура на однесување, култура на исхрана);
4. Растение што се одгледува. (со примери: житни култури, маслодајна култура);
5. Лабораториски одгледани микроорганизми. (се употребува во биологијата).

Културата е начин на живеење и е својство само на луѓето, кои културата ја пренесуваат од генерација на генерација. Културата е збир на материјални и духовни вредности на членовите на едно општество.

Уште од минатото многу од школите кои ја проучуваат културата даваат свои мислења за дефинирањето на културата. Така на пример антрополозите сметаат дека културата е дел од човечката природа бидејќи само човекот има капацитет да ги разбере своите искуства и да ги споделува со другите. Социолозите пак се интересираат за внатрешната структура на групата, односно сметаат дека групата е производител и чувар на културата.

Економистите од друга страна пак, на културата гледаат како и кон секој друг ресурс кој може да се трансформира во стока. Во овој контекст посебно доаѓа до израз културниот туризам каде производитите на културата се користат за туристичка потрошувачка.

2.2. Дефинирање на културата

Поимот култура е мошне комплексен за дефинирање. Културата претставува предмет на проучување на голем број научни дисциплини како што се: социологијата, антропологијата, филозофијата, економијата и други.

Во 1952 година, американските антрополози Алфред Кроебер и Клајд Клакхон (Alfred Kroeber and Clyde Kluckhohn), во својот критички преглед за културата (Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions), наведуваат листа од 164 различни дефиниции за културата. До денешно време бројот на дефиниции е зголемен за неколку пати. Целта на сите автори е што поадекватно да ја дефинираат културата.

Имајќи го во предвид големиот број на дефиниции, тука ќе изнесеме само еден дел од нив:

Тајлор (Edward Burnett Tylor), кој се смета за татко на британската антропологија, во својата книга „*Primitive Culture*”, културата ја дефинира вака: „*Култура или цивилизација, земена во својата широка етнографска смисла е таа сложена целина која вклучува знаење, верување, уметност, морал, закон, обичај и сите други способности и навикни стекнати од човекот како член на општеството.*”²⁶

Многу значајно место во дефинирањето на културата има и Франц Боас (Franz Boas), американски антрополог, чиј основен пристап за културата бил дека „културата треба да се разбере од деталните студии на специфични култури”. Боас за културата вели:

„*Културата ги опфаќа сите општествени однесувања на заедницата, реакцијата на поединецот под влијание на навиките на групата во која живее, и производите на активностите на луѓето одредени од тие навикни*”.²⁷

---

²⁶ Jerry, D. Moore. (2009). Visions of culture : an introduction to anthropological theories and theorists - 3rd ed. AltaMira Press. Plymouth PL6 7PY. United Kingdom. 5

²⁷ Kroeber, A. L. and Kluckhohn, C. (1952). Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions. Cambridge Massachusetts. U.S.A. 43

Малиновски (Bronislaw Malinowski), познат полски антрополог, за културата вели:

„Културата е сложен систем создаден преку функционалното исполнување на биолошките, психолошките и социјалните потреби“²⁸

Американскиот социолог Бирштед (R. Bierstedt) културата ја одредува како: *„Сложена целина која се состои од се што мислиме, правиме и имаме како членови на општеството.“²⁹*

Според Проф. Илиќ *„Под култура се подразбира збирот на сите оние процеси, промени и творби кои настанале како последица на материјалната и духовната интервенција на човековото општество (во природата, општеството и мислењето). А основната смисла на културата се состои во тоа да го олесни одржувањето, продолжувањето и напредокот на човековото општество.“³⁰*

2.3. Приоди во дефинирање на културата

Поради различните аспекти на проучување на културата од страна на различни автори, во литературата се наведуваат бројни дефиниции за поимот култура. Не случајно Кроебер и Клакхон, кога ја составуваат листата на дефиниции за културата од различни автори, тие ги класифицираат дефинициите во групи, при секоја група ги опфаќа дефинициите кои ја објаснуваат културата од одреден аспект. Така на пример постојат: група на дескриптивен, историски, нормативен, психолошки, структурен, генетички аспект на културата и други. Ваквиот приод на дефинирање на културата е прифатлив и користен во многу области, меѓу кои и културниот туризам.

---

²⁸ Jerry, D. Moore. (2012). Visions of Culture: An Introduction to Anthropological Theories and Theorists. 4th Ed. Lanham, MD: AltaMira Press. 127

²⁹ Todorović, A. (1994). „Теорије и metode sociologije kulture“. Beograd. 6

³⁰ Тоновски, Ѓ. (2000). Социологија. Скопје.196

Вилијамс во 1958 година ги идентификувал следните три широки категории на употреба на терминот "култура":³¹

- **Како општ процес на интелектуален, духовен и естетски развој.**

Културата се перципира како еволутивен процес кој ги обликува културните елементи на различни култури на различни начини, па и создавање културна разновидност меѓу луѓето.

- **Како показател за одреден "начин на живот".**

Посебниот начин на живот на групата е научен и пренесен преку создавањето и употребата на симболи кои носат специфични значења.

- **Како дела и практики на интелектуални и уметнички активности.**

Тие вклучуваат музика, литература, сликарство, скулптура, театар и филм.

Категоризацијата на Вилијамс обезбеди нова платформа за подобро разбирање за инаку проблематичниот и нејасен концепт на културата. Таа е широко прифатена во академската заедница каде културата се смета за:³²

- **процес** кога се анализира како посебен начин на живот на групата , и
- **производ** кога се анализира како дела и практики на интелектуални и уметнички активности.

2.4. UNESCO дефиниција за културата

Една од дефинициите за културата која најчесто ја користи УНЕСКО гласи вака: „ *Културата е комплексна целина која вклучува знаење, верување, уметност, морал, закони, обичаи и сите други способности и навики што ги има [човекот] како член на општеството* ”³³.

Во Универзалната декларација за културна разновидност на УНЕСКО (2007), културата е дефинирана како: "Збир од специфични духовни, материјални,

---

³¹ Ivanovic, M. (2008). Cultural Tourism, The dimensions of culture. Juta&Company. Ltd. Cape Town. South Africa. 21

³² Ибид

³³ <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/glossary/cultural-diversity/> (преземено: 12. 03. 2022)

*интелектуални и емоционални карактеристики на едно општество или општествена група. Тие ги опфаќаат, покрај уметноста и литературата, начинот на живеење, начините на живеење во заедница, вредносните системи, традициите и верувањата”.*³⁴

Во дефинициите за културата честопати се појавува и терминот "културно добро", како концепт со кој се разликуваат материјалните од културните добра.

УНЕСКО во својата Препорака од 1976 година ги дефинира културните добра како предмети кои се израз или сведоштво за човечката креативност или природна еволуција. Тие добра претставуваат историски вредности, уметнички дела, научна или техничка вредност, археолошки и етнолошки предмети и документација, различни занаети, литературни дела, музика, фотографии, документи и др.

За овој труд на истражување особено е важна корелацијата помеѓу културата и туризмот. На оваа корелација особено внимание имаат посветено УНЕСКО и Светската комисија за култура и развој кои во нивниот извештај насловен како *Нашата креативна разновидност* (1995) наведуваат дефиниција на културата која служи за целите на студиите за културен туризам. Таа дефиниција гласи:

*„Културата е комплексна целина на различни духовни, материјални, интелектуални и емоционални карактеристики кои го карактеризираат општеството или општествената група. Таа вклучува креативно изразување (на пр. устна историја, јазик, литература, изведувачки уметности, ликовни уметности и занаети), практики во заедницата (на пр. традиционални методи на лекување, традиционално управување со природните ресурси, прослави и модели на социјална интеракција кои придонесуваат за групна или индивидуална благосостојба и идентитет) и материјални или изградени форми како што се локалитети, градби, историски градски центри, пејзажи, уметност и објекти”.*³⁵

---

³⁴ <http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Culture> (12. 03. 2022)

³⁵ Ivanovic, M. (2008). Cultural Tourism, The dimensions of culture. Juta&Company. Ltd. Cape Town. South Africa. 26

Акцентот на дефиницијата на УНЕСКО е ставен на нејзиното гледање како комплексна целина, при што од гледна точка на туризмот елементот на хетерогеност додава дополнителна атрактивна вредност на одредена култура и делува како фактор на привлекување во патувањата кои се мотивирани од културата.

2.5. Карактеристики на културата

За да се разбере полесно културата и нејзината функција неопходно е да се знаат нејзините карактеристики. Карактеристиките на културата се многубројни. Секоја култура има и свои карактеристики. Затоа голем број на антрополози и други научници се сложиле да ги потенцираат основните карактеристики на сите култури.

Познатиот антрополог Н. William во својата книга „Културна Антропологија” како основни карактеристики на културата ги наведува следните :³⁶

- Културата е заедничка;
- Културата се учи;
- Културата се темели на симболите и
- Културата е интегрирана.

-Културата е заедничка - Оваа карактеристика на културата значи дека културата е заедничка за одредена општествена група, членовите на групата делат исти вредности, исти идеали или однесување. Меѓусебната зависност на групата ја чинат на пример економскиот состав, семејните врски, заедничкиот идентитет и др. Овие односи што групата ја држат заедно се викаат структура на општествената група. Н. William ни дава еден убав пример за оваа карактеристика каде вели: *Кога група на луѓе, припадници од различни култури, се сретнуваат некое време на пуст остров, би изгледало дека се еден вид на општествена група. Делејќи*

---

³⁶ William, A. Haviland (2004). *Kulturna antropologija*. Odabrana poglavlja: 2. poglavlje: *Priroda kulture* (str. 33-54). Naklada Slap. Zagreb.

заеднички интерес – опстанокот, ќе развијат техники за заеднички живот и работа. Меѓутоа, секој член од групата ќе го задржи и понатака својот идентитет и културната позадина и групата сама од себе ќе се распадне штом нејзините членови ќе бидат спасени од островот. Групата ќе претставува само привремено едно заедништво, а не културен идентитет.

Културата и друштвото се поими кои се меѓусебно тесно поврзани и еден без друг немаат смисла. Кога зборуваме за „друштво“, секогаш се мисли на човековото друштво односно општество бидејќи друштво може да има и кај одредени животни или инсекти, но тие друштва не се културни.

Во секоја општествена група, иако нејзините членови делат исти културни вредности, сепак скоро кај сите членови постојат и индивидуални варијации, односно ниту еден припадник на групата не ја толкува својата култура потполно исто како некој друг во групата. Овие варијации постојат во повеќе случаи во групата, на пример разликите на машкото и женската улога во групата, варијацијата на староста на членовите на групата, варијација помеѓу подгрупите итн. Иако постојат разлики или варијации помеѓу членовите на групата, сепак културниот идентитет на групата е заеднички.

-Културата се учи - Културата не се наследува биолошки. Културата се учи кога се пораснува со неа и се пренесува од една генерација на друга. Овој процес на пренесување на културата од генерација на генерација се вика **енкултурација**. Со енкултурацијата човекот ги учи начините на задоволување на своите биолошки потреби. Меѓутоа, и кај животните постои начин на задоволување на биолошките потреби кој се пренесува исто така на помладите генерации, но сето тоа се прави само за задоволување на потребата и истата не е културна. Затоа, кога велíme дека културата се учи, секогаш се мисли на човекот како интелегентно битие кое освен што ги задоволува своите биолошки потреби, на пример јадењето, тој го смета тоа како стил на живеење односно дел од својата култура, со тоа што има распоред кога се јаде и што се јаде, кои продукти и јадења следат едни после други, ги готви јадењата, разликува кои се здрави јадења, а кои не се и друго.

-Културата се темели на симболите - За да ја објасни оваа карактеристика на културата Н. William ги изнесува мислењата на антропологот Leslie White, со кој се сложуваат сите антрополози, а кој вели: „*Користењето на симболите е почеток на целокупното човеково однесување*”. William понатаму вели дека симболите се скоро насекаде вклучени како што е уметноста, религијата, парите и др. Знаеме колкава важност му се посветува на христијанскиот крст кај христијаните, на полумесечината кај муслиманите, Давидовата ѕвезда кај евреите или други предмети во смисла на симболи кои ја претставуваат целата филозофија на верата. Но, како најважен симбол во културата е **јазикот** - кој ги заменува предметите со зборови. Јазикот е еден од инструментите со кој се пренесува културата од една генерација на друга. Без постоењето на јазикот не ќе можевме да им пренесеме или раскажеме на другите за нашата култура, а кои пак не биле присутни во тие моменти.

-Културата е интегрирана - Антрополозите, вели Н. William, за да ја проучат културата, честопати ја делат на одвоени делови или аспекти, како што се економскиот, социјалниот или политичкиот. Но, иако се проучуваат одвоено, тие сепак функционираат како взаемна целина. Таа тенденција да сите аспекти на културата функционираат взаемно како целина се вика **интеграција**. Затоа е многу важно кога ќе се случуваат промените, тие промени да се случуваат во сите делови на културата, а не само во некои. Промените без интеграција доведуваат до различни нефункционалности или до криза во културата.

2.6. Аспекти на културата

Во зависност од аспектот од кој се анализира и проучува културата, различни автори наведуваат различни аспекти на културата. За овој труд кој ја третира поврзаноста на културата со туризмот, од особена важност е социолошкиот пристап на проучување на аспектите на културата.

Социолошкиот пристап на проучување на културата ги разликува следниве четири аспекти на културата:³⁷

- материјални аспекти на културата кои се состојат од предмети;
- нематеријалните аспекти на културата кои се состојат од правила и традиции;
- когнитивна култура која се состои од споделени верувања, и
- јазик.

Со цел подобро да се разбере поимот култура, во продолжение е направен напор да се објаснат сите четири аспекти на културата, нивната важност, како и елементите кои ги содржи секој од нив.

2.6.1. Материјални аспекти на културата

Во материјалните аспекти на културата се вбројува сè што е направено, дизајнирано или трансформирано во општеството од страна на човекот. Самиот поим „материјално“ ни укажува на тоа дека станува збор за се што е опипливо или пак видливо со око, кое е поврзано со културата. Овој аспект на културата е пообеман, но е многу полесен за опишување и дефинирање за разлика од нематеријалниот аспект каде постојат повеќе потешкотии поради карактерот на субјективност. Групата на материјална култура ги опфаќа елементите или предметите во вид на *артефакти, археолошки и етнолошки места и предмети, ликовната уметност, градбите, архивите и документите* и многу други. Секако, во оваа група спаѓа и подводното културно наследство, кое е потешко пристапно, но сепак во последно време станува се поатрактивно како за истражувачите и нуркачите, така и за туристите.

Овие предмети без сомнение се дело на човекот и токму овие предмети се дел од културата на одредена група која живее на одреден регион. Иако се дело на

---

³⁷ Ivanovic, M. (2008). Cultural Tourism, The dimensions of culture. Juta&Company. Ltd. Cape Town. South Africa. 16

човекот, овие материјални богатства со векови претрпуваат разни негативни последици токму како резултат на делувањето на човекот (како што се криумчарењето на разни културни предмети, загадувањето, уништувањето на природата и други појави).

2.6.2. Нематеријални аспекти на културата

Нематеријалната култура која честопати се нарекува и духовна култура е мошне посложена и потешка за објаснување. Еден од проблемите со кои се соочува нематеријалната култура е „заборавот и преобликувањето“. Токму поради тоа што нематеријалната култура е неопиплива, таа со тек на време се заборава или и се менува нејзиниот облик. Во нематеријална култура можеме да ги вброиме: устната традиција, ритуалите, фестивалите, танцот, разните церемонии, обичаи, верувања, некои аспекти од уметноста и др. Нематеријалните аспекти на културата различно се манифестираат во секое општество и токму овие аспекти ја даваат клучната разлика по кои се разликуваат општествата едни од други.

Нематеријалните аспекти на културата се состојат од:³⁸

- *норми;*
- *знаење и*
- *правила.*

Нормите се „правила на игра“ на поединците или групите со кои се регулираат нивните дејствија и однесувања, како и нивните меѓусебни релации во таа заедница. Нормите се присутни во секое општество, но нивната реализација може да биде различна во зависност од општествената група. Некои норми кои се прифатливи за една општествена група, за друга група може да се сосема неприфатливи.

---

³⁸ Ivanovic, M. (2008). Cultural Tourism, The dimensions of culture. Juta&Company. Ltd. Cape Town. South Africa. 17

2.6.3. Когнитивни аспекти на културата

Когнитивните аспекти на културата ни даваат до знаење дека когнитивната култура е целосно невидлива. Когнитивниот аспект е ментален процес каде луѓето настојуваат да дознаат и да сфатат каков е Светот околу нив.

Когнитивните аспекти на културата се состојат од верувања, вредности и идеологии.³⁹

- *Верувања*: верувањата не треба да бидат вистинити или проверени, се додека тие се практикуваат од мнозинството луѓе.

- *Вредности*: Вредностите се апстракции кои не можат да се тестираат врз културните вредности на другите луѓе. Тие претставуваат поим за тоа што е добро и лошо, и што е пожелно и непожелно за одредена заедница. Разликите во вредностите, верувањата и културните практики можат да предизвикаат недоразбирање во секојдневниот живот меѓу заедниците кои се состојат од различни културни групи, како и во туризмот преку интеракција помеѓу домаќинот и гостите.

- *Идеологии*: Идеологиите се силно одржани верувања кои го одржуваат идентитетот на групата. Тие можат да бидат секуларни или религиозни. Како примери за секуларни идеологии честопати во литературата се наведуваат идеологиите на нацистите, комунистите, феминистите, па дури и на еколозите.

2.7. Јазик и култура

Јазикот е средство со кое се поврзуваат луѓето или народите. Важноста на јазикот во човековиот живот е огромна. Не може да се замисли секојдневието на човекот без јазикот. Со јазикот се овозможува културата да се пренесе на другите и да се проширува. Јазикот претставува слика на вредностите што еден човек или една општествена група ги има. Денеска во светот има повеќе од 6000 ⁴⁰ живи

---

³⁹ Ибид. 18

⁴⁰ <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php> (преземено: 13.03. 2022)

јазички и неколку илјади дијалекти. Исто така има и вештачки јазички кои се користат при разни комуникации на луѓето, но голем е бројот и на јазички кои исчезнале и повеќе не се користат. Затоа се напорите на УНЕСКО за зачувување на оние јазички на кои им се заканува опасност да исчезнат, а во литературата се споменува бројка од дури 43% од јазичките.⁴¹

Јазикот е тесно поврзан со културата, а со тоа и со туризмот. Туристичките работници за да ја извршат што е можно подобро својата задача односно задоволувањето на потребите на туристите, треба да поседуваат висока култура на говорот. Со подобра комуникација преку јазикот, туристичките работници можат подобро и поцелосно да им ја објаснат и презентираат туристичката понуда на туристите. Имајќи ја во предвид тенденцијата на развој на туристичката индустрија, се позначајна станува улогата на јазикот при комуницирањето во туризмот, а со тоа се јавува и неопходноста од познавање на што поголем број странски јазички.

3. КУЛТУРНИ ВРЕДНОСТИ И АТРАКЦИИ

3.1. Проценка на културните вредности (4A)

Културата со својата комплексна содржина претставува збир и богатство на различни ресурси, вредности и атракции, но не сите културни ресурси се соодветни за потребите на културниот туризам. Затоа е потребно да се детектираат и селектираат тие вредности кои се посоодветни за развојот на културниот туризам.

За да ги процениме културните ресурси од аспект на нивната соодветност, нивната физичка состојба, атрактивноста и други особини, ќе се послужиме со познатата формула за проценка на културните вредности наречена „Четири А“ (4A), која вклучува: Атрибути, Автентичност, Активности и Атракции.

3.1.1. Атрибути

Атрибутите се карактеристика или особина со која се опишува културната вредност или „културниот инвентар“ и преку која се овозможува секој ресурс да

---

⁴¹ Ибид

биде соодветно групиран. Атрибутите се првиот критериум што се користи во процесот на оценување. Тие треба да бидат извлечени од дескриптивниот дел на инвентарот и треба да бидат јасни и карактеристични, така што ресурсите можат да се групираат соодветно. Како културни атрибути може да се сметаат одреден историски период, познат уметник, стил во архитектурата, филм, литература и функционална употреба. Со процесот на откривање на атракциите во секој атрибут, доаѓаме до резултат со кој се проценува кој од атрибутите е посоодветен за формирањето на развојната стратегија на културниот туризам.

Вистинскиот број и видот на атрибутите кои треба да се користат во првата фаза од процесот на оценување, не е однапред одреден или пропишан туку зависи од:⁴²

- големината на проценетата површина;
- бројот на пронајдени ресурси (атракции);
- нивото на историската диверзификација на инвентаризираните атракции (Некои атракции можат да потекнуваат од различни историски периоди, додека поголемиот дел од другите припаѓаат само на една епоха или се производ само на една хомогена културна група, што значи дека само една атрибутивна група е сè што е потребно за нивно групирање), и
- физичката состојба на ресурсот.

Изборот на точниот атрибут се смета за пресуден за точноста на фазите што следат во процесот на селекција на културните атракции.

3.1.2. Автентичност

При изборот на туристичките атракции за една дестинација, големо внимание треба да им се посвети на автентичноста на тие атракции. Автентичноста укажува на постоење на "чувство за место" кое се смета за единствено за одредена област. Автентичноста претставува она што во моментот постои; а тоа се збирот на

---

⁴² Ivanovic, M. (2008). Cultural Tourism, The dimensions of culture. Juta&Company. Ltd. Cape Town. South Africa. Chapter 7. p.143

културните, историските и природните ресурси кои претставуваат основа за утврдување на автентичноста на местото. Секое место има нешто својствено само за себе односно специфична комбинација на ресурси што не може да се повтори на ниедно друго место во Светот. Неопходно е да се сфати кои се тие ресурси и да се презентираат на посетителите како карактеристични за тоа место.

Нивото на учество на заедницата ќе влијае на нивото на автентичност во презентацијата и толкувањето на културното наследство, како и во одржливоста на автентичните елементи на културното наследство. На овој начин културата на заедницата го зајакнува "чувството за место "на културната дестинација..

Иванович М.⁴³ наведува некои од методите кои се клучни за одредување на автентичноста на атракцијата во туризмот:

- Утврдување на автентичноста на атракцијата како репрезентативна на нејзината историска вредност
- Проценување на автентичноста на атракцијата како дел од автентичноста на дестинацијата односно да укажува на "чувството за место"
- Доказана историска вредност
- Културно значење проценето во однос на областа, регионот или државата, или во однос на универзалната вредност, и
- Опсег на тековното или потенцијалното атрактивно ниво на интеграција во постојната социо-културна и природна ресурсна база, со цел да се формира дел од веќе воспоставеното "чувство за местото".

Наспроти ова, за побрз развој на туризмот и привлекувањето на што поголем број на туристи, се јавуваат не-автентични односно наменски создадени атракции од страна на човекот кои не се карактеристични и специфични за дестинацијата, туку се вештачки творби. Тие во одредени случаи може да се покажат како добри за развојот на туризмот во одредената дестинација, но во повеќето случаи

---

⁴³ Ivanovic, M. (2008). Cultural Tourism, The dimensions of culture. Juta&Company. Ltd. Cape Town. South Africa. Chapter 7. p.145

вклучуваат ризик, но може да имаат и негативно влијание врз заедницата и секако врз одржливиот развој на туризмот.

Некои од тие ризици кои може да настанат како последица на вклучувањето на неавтентичните атракции во областа на туризмот во одредено место, според Милена Ивановиќ се следните:

- Привлечноста не е интегрирана во рамките на постоечката социо-културна и природна база и затоа не претставува дел од "чувството за место";
- Доколку се докажат како успешни, не-автентичните атракции лесно може да се реплицираат односно копираат од страна на други дестинации;
- Дестинациите кои се потпираат на не-автентични атракции мора постојано да ги оценуваат конкурентите, да ги приспособуваат и коригираат цените, постојано да го одржуваат квалитетот на производот, да воведуваат иновации на производите, како и да вложуваат големи средства во маркетингот и промоцијата на тие атракции;
- Не-автентичните атракции можат да претрпат брза трансформација во развојот како одговор на пазарните трендови и барања на посетителите без притоа да го доловат карактерот на одредената дестинација односно "чувството за место" , а во исто време да предизвикаат огромна социо-економска и еколошка штета кај заедницата домаќин.

3.1.3. Активности

Една од основните цели во туризмот, а со тоа и во културниот туризам е зголемување на должината на престојот на туристите во одредената туристичка дестинација. За постигнувањето на оваа цел секако многу значајни се активностите кои треба да се преземат од страна на чинителите кои се инволвирани во развојот на туризмот на туристичката дестинација. Колку повеќе активности постојат во туристичката дестинација за туристите, тоа значи подолг престој на туристите во таа туристичка дестинација, позадоволни туристи, поголема економска придобивка за туристичкото место и заедницата која живее во неа.

Секако, активностите треба добро да се планираат и организираат, а посебно внимание треба да се посвети на: вклучувањето на локалното население во креирање и реализација на туристичките активности, на автентичноста и промоцијата на дестинацијата, креирањето на стратегијата за развојот на туризмот во таа дестинација и други сложени процеси. Активностите што се нудат треба да се усогласат со природата и културниот менталитет на подрачјето, во спротивно може да настанат негативни ефекти од туризмот врз културата на домаќините.

3.1.4. Атрактивност

Атрактивноста на една туристичка дестинација е меѓу главните компоненти за привлекување на туристи. Атракциите во туризмот треба добро да се управуваат за да резултираат со постигнувањето на целта, а тоа е да бидат интересни и привлечни за туристите.

Туристичките атракции можат да се класифицираат врз основа на повеќе критериуми. Сепак, главна дистинкција може да се направи помеѓу природни атракции, вештачки атракции и специјални настани.⁴⁴

Од овие три главни категории на атракции, произлегуваат неколку видови атракции како што се:⁴⁵

- *Природни атракции*

Тука спаѓаат плажи, пештери, реки, езера, шуми, диви животни, флора и фауна.

- *Културни атракции*

Тие го вклучуваат следново:

- Атрактивните атракции кои не се изрично изградени за привлекување туристи се познати како атракции од културно наследство. Тука спаѓаат катедрали, цркви,

---

⁴⁴ Ivanovic, M. (2008). Cultural Tourism, The dimensions of culture. Juta&Company. Ltd. Cape Town. South Africa. Chapter 6. p.111

⁴⁵ Ибид. p.112-113

историски куќи, замоци, тврдини, споменици, археолошки локалитети, историски градини, локации на индустриско наследство, железници и бродови.

- Вештачките атракции изрично изградени за привлекување на туристи се познати како наменски изградени или измислени туристички атракции. Тука спаѓаат тематски паркови, забавни паркови, зоолошки градини, бањи, музеи, културни и етнички села, казина и места за пикник.

- *Специјални настани*

Ова се привремени атракции со ограничен животен век. Повеќето посебни настани имаат културни теми, како што се уметнички изложби, саеми, историски прегласувања, прослави, карневали, паради, фестивали, традиции, обичаи, фолклор, религиозни прослави или обврски (како ацилакот) и спортски настани (како што се Олимписките игри).

3.2. Стратегии за промоција на културните вредности

Откако ги детектиравме и селектиравме културните атракции, на ред доаѓа една многу важна фаза, а тоа е промоцијата односно пакувањето на културните вредности. Со цел да се создаде успешен културен производ се користат различни стратегии за негова промоција. Како стратегии кои се многу важни за промоција на културните вредности се:⁴⁶

- собирање / групирање на културни атракции односно заедничка промоција;
- тематизирање (фокусирање) на културни атракции;
- означување, етикетирање односно маркирање на културните атракции, и
- менување односно адаптирање на културните атракции.

---

⁴⁶ Ivanovic, M. (2008). Cultural Tourism, The dimensions of culture. Juta&Company. Ltd. Cape Town. South Africa. Chapter 7. p.151

3.2.1. Заедничка промоција на културните вредности

Заедничката промоција на културните вредности, односно групирањето на културните атракции е промоција кај која се собираат повеќе културни вредности и се промовираат заеднички, бидејќи нивната одвоена промоција не предизвикува интерес кај туристите. Тоа е стратегија која се применува само на слабите, секундарни атракции кои се лишени од нивната индивидуалност и групирани заедно за да формираат една силна примарна привлечност од поголемо значење. Ако на пример имаме една стара зграда која треба да се промовира како културна атракција, ќе биде многу потешко или невозможно да се привлечат туристите, отколку ако таа зграда заеднички се промовира со други десетина стари згради при што може да се формира еден вид „историска област“, која ќе биде многу поатрактивна за туристите.

3.2.2. Тематска промоција на културните вредности

Тематската промоција на културните вредности е стратегија во која одредена туристичка дестинација се тематизира со цел да стане привлечна и атрактивна за туристите. Тоа е стратегија што се користи само за примарни културни атракции каде атракцијата е намерно тематизирана односно промоцијата засилено се фокусира само на одредената атракција со цел да се зајакне нејзината уникатност и последователно нејзината конкурентност во туризмот. Такви примери се разните паркови, како на пример Дизни (Disney) или Грофот Дракула (Count Dracula), кои иако се измислени и не автентични, сепак претставуваат голема и интересна туристичка атракција. Успехот на тематската промоција на културните вредности е директно поврзан со измислувањето и изборот на темата. Ако темата е уникатна тогаш успехот е поголем, ако темата на атракцијата не е уникатна и креативна, тогаш за туристите може воопшто да не претставува предизвик да ја посетат таа дестинација.

3.2.3. Маркирање на културните вредности

Маркирањето или етикетирањето на културните вредности е стратегија која се користи кај примарните културни атракции со цел да се обележи и да се стави акцент на нивната функционална употреба односно нивната примарна урбана функција. Некои основни карактеристики на етикетирањето се:⁴⁷

- може да ја извлече суштината на примарната атракција или дестинацијата.
- може да создаде точна непроменлива слика на местото и да ги дефинира очекувањата на патниците.
- не е создадена однадвор, туку е повеќе спонтано развиена слика која е прифатена и стратешки засилена во туризмот.

Со маркирањето се овозможува да се креира убедлива слика за туристичката дестинација, во која ќе се обележат културните атракции како од аспект на историското значење така и од аспект на секојдневната важност што ја имаат. Етикетите им олеснуваат на посетителите да го разберат веднаш тоа што го гледаат. Се користат во разни тематски паркови, предели, градови, објаснување на експонати и др.

3.2.4. Адаптирање на културните вредности

Адаптирањето на културните атракции е стратегија која се користи само за потенцијални туристички атракции, како и за атракции кои се адаптираат со цел да претставуваат нешто попривлично од тоа што претставувале порано. Овие стратегии се користат кај потенцијални туристички атракции кои се напуштени или недоволно користени во туристички цели. Со други зборови, ова е еден вид на стратегија на конзервација (зачувување) на културните атракции. Вакви примери на примена на оваа стратегија има многу низ Светот. Еден од најдобрите примери е крајбрежјето на Викторија и Алфред во Кејп Таун⁴⁸, која од пропаднато пристаниште

---

⁴⁷ Ибид, р.159

⁴⁸ Ибид

се претвори во атрактивен културно - туристички центар каде се отворија продавници, барови, кина, музеи, аквариуми и др. Овде мора да се напомене дека сите проекти за подмладување на градските области се засноваат на оваа стратегија на развој.

3.2.5. Микс на стратегии

Зависно од ситуацијата и околностите кои се присутни, треба да се избере најдобрата стратегија за промоција на туристичките вредности. Во голем број на случаи се користат повеќе стратегии односно имаме микс на стратегии. Целта е да се направи стратегија која е ефикасна и прифатлива.

За тоа кои од горенаведените стратегии ќе се изберат и ќе се направи микс на стратегии, Ivanović M. ги дава следните препораки на кои треба да се внимава:⁴⁹

- *Просторна распределба* на атракции во дадена област кои се карактеризираат со слични архитектонски или стилски атрибути: Доколку нивната физичка блискост и просторната консеквентност се поволни, тогаш може да се примени стратегијата на групирање на слаби секундарни културни атракции.
- *Функционалните карактеристики* на областа можат да обезбедат увид во етикетата која можеме успешно да ја прикачине за да се нагласи важноста или посебноста на постојната урбана активност / функција. Ако областа е познат по својата финансиска улога, може да прикачине етикета што ќе ја одрази таа специфична улога како што е Wall Street во Њујорк.

Ако создаваме нова атракција тогаш треба да се користи тематската стратегија, а не стратегијата на маркирање (етикетирање). Ако пак се врши пренамена на некоја атракција тогаш се користи стратегијата на адаптирање на културните вредности.

Најважен критериум на којшто треба да се внимава при спроведувањето на било која стратегија е задоволувањето на потребите на заедницата.

---

⁴⁹ Ибид

4. ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ, ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ И ТУРИЗМОТ, ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ И КУЛТУРАТА

4.1. Поим и дефинирање на одржливиот развој

Поимот „одржлив развој“ поинтензивно почнува да се користи од 1980 години. Како поим е едноставен во идеја, но сложен во реализација. Во литературата постојат голем број на дефиниции и мислења за поимот одржлив развој од разни научници и светски организации. Но треба да не радува фактот што и во нашето поднебје имаме луѓе кои на оваа тема многу се залагале и имаат голем придонес во објаснувањето на поимот „одржлив развој“.

Одржливиот развој е глобална тема и проблематика, но во суштина треба да знаеме дека глобалното почнува од нашите домови, дворови, села, градови, држави и се тоа го чини глобалното. Затоа првин ќе ја разгледаме домашната литература, а потоа и светската.

Професорите Зоран Т. и Татјана Д. во својата книга *Одржлив развој на туризмот*, детално го презентираат процесот на одржлив развој, од своето појавување како поим до денешно време, со посебен осврт на одржливиот развој на туризмот. Меѓу другото тие за одржливиот развој велат:

Исконската вредност на одржливиот развој се крие во доследната имплементација на процесот на интегрална заштита на окружувањето во кое живее и делува човекот. Тоа значи свртување на нова страница во животот и делувањето на човекот, почеток на потполно нов општествен однос. Оваа нова апликативна филозофија треба да биде во функција на општиот и економскиот просперитет, но и на одржувањето на хармонијата во животната средина.⁵⁰

Економскиот напредок и хармонијата во животната средина се причините за појавувањето на овој концепт, и двете се суштински за човекот, но приоритет треба

---

⁵⁰ Тунтев, З. и Димоска, Т. (2009). Одржлив развој на туризмот. ФТУ - Охрид. 99

да му се дава на квалитетот на животната средина и заштитата на екосистемите и рационално користење на природните ресурси.

Концептот на одржливиот развој на општеството бара да не се дозволи експлоатација на природните добра до степен во кој може да се намалат можностите за подобар живот. Овој концепт бара глобален однос кон заштита на системите од кои зависи животот на Земјата, како што се : атмосферата, водните ресурси, почвата и сите живи организми.

За да може да се реализира одржливиот развој и да се постигне човековата благосостојба, мора да се води сметка за принципите на праведност и социјална одговорност

Кога зборуваме за одржлив развој, свесни сме дека процесот мора да се имплементира во секој сектор и во секоја дејност па и во секојдневниот живот на луѓето, ако сакаме да имаме позитивни резултати. Не е прифатливо само некои сектори, дејности или одредена група на луѓе да ги исполнуваат барањата и условите што се потребни за одржлив развој, додека другите да ги избегнуваат и да не се придржуваат на принципите за одржлив развој.

Одржливиот развој е процес кој се јавува од една единствена причина, а тоа е „негативните ефекти од развојот“, во сите сектори, дејности и процеси во општеството. Што значи, во борбата за што поголем и побрз развој, се заборава на негативните ефекти произлезени од тој развој. Оваа појава го следи и туризмот. На патот на развојот на туризмот се појавуваат и низа негативни ефекти, најистакнати се негативните ефекти врз животната средина (за другите негативни ефекти од туризмот се зборува подолу во трудот).

Квалитетот на животната средина е од исклучителна важност за развојот на туризмот. Негативните ефекти настануваат кога промените во животната средина, кои се резултат на зголеменото ниво на туристичката посетеност и употреба на

туристичките ресурси, станат далеку поголеми од способноста на животната средина да ги совлада и неутрализира тие промени.⁵¹

Во оваа насока, професорите ги потенцираат некои од влијанијата на туризмот кон окружувањето кои имаат негативно влијание:⁵²

- намалување на земјоделските и шумските површини и девастација на почвата, како резултат на нивното користење во туристички цели;
- загадувањето на воздухот, водата и почвата како резултат на изградбата и функционирањето на угостителските објекти и објектите за рекреација на туристите. По дефиниција, хотелите и рестораните директно придонесуваат за загадувањето на воздухот, водата и почвата бидејќи се генератори на огромни количини на отпад во природната средина (цврст отпад, отпадни води или гасови);
- загадувањето и деградацијата на природната средина како последица на нејзиното користење во туристички цели (така на пример доаѓа до загадување на реките, езерата, плажите, морските крајбрежја како резултат на нивната масовна посета од страна на туристите за време на летната туристичка сезона, односно загадување на планините и уништување на шумите за време на зимската туристичка сезона);
- зголемена бучавост во туристичките дестинации, која што е последица на енормно големиот број на туристи во време на туристичката сезона, на превозните средства со кои доаѓаат туристите, како и на разните уреди во туристичката дестинација (ски – лифтови, ски – санки, глисери, трансформаторски станици и слично);
- деградација на амбиентот на природата и намалување на нејзините естетски вредности како последица на неадекватната изградба на туристички објекти;

---

⁵¹ Ибид. 121

⁵² Ибид. 121-122

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

- уништување на флората и фауната во туристичките дестинации за време на туристичкиот престој и посета;
- уништување на ловниот дивеч и ихтиофауната, како резултат на прекумерниот лов и неадекватните туристички активности за време на спортско – рекреативниот туризам;
- штета по екосистемот и „синцирести ефекти,, врз атрактивниот простор;
- уништување на озонската обвивка – туристичката индустрија и воздушниот сообраќај претставуваат еден од главните генератори на супстанции кои го уништуваат озонскиот слој;
- зголемување на ефектот на „стаклена градина,,

Слични, а можеби и поголеми негативни влијанија врз окружувањето, имаат и сите други дејности и сектори, затоа одржливоста ги засега сите. Целта е да се минимизираат негативните ефекти од развојот и да се создадат услови за подобар живот на сегашните и идните генерации.

Професорите Дејан М. и др. во книгата *Современи трендови во туризмот и одржливиот развој*⁵³, на идеален начин ја опишуваат суштината на одржливиот развој и поради кои причини се појавува овој концепт.

Почнувајќи со економскиот раст односно нерамномерниот развој од каде се губи етичкиот концепт на одржливост, професорите велат: *Филозофијата на економскиот раст сфатена како кумулирање на материјално богатство поткликна и ја изгуби битката пред етичкиот концепт на одржливоста на развојот. Како врвни вредности, одржливиот развој на прв план ги става еднаквоста, праведноста, етичноста и одговорноста кон сегашните и идните генерации. Факт е дека човештвото отсекогаш се соочувало со голем број избори поврзани со квалитетот на живеење и состојбата со животната*

---

⁵³ Методијески, Д. и др. (2022). *Современи трендови во туризмот и одржливиот развој*. Туристика. Скопје

средина. Секој избор има влијание врз светот што се остава на идните генерации. Некои избори ќе придонесат кон креирање на свет во кој економските и социјалните потреби се урамнотежени со капацитетот на природните богатства и екосистемите; другите ќе доведат до свет со девастирана животна средина, во кој сиромаштијата и гладот преовладуваат.⁵⁴

Забрзаниот технолошки развој, економскиот просперитет, индустриската и информатичката технологија, пазарното стопанство, како појави на новиот милениум од една страна и моќта и неодговорноста на главните светски сили во поглед на одржливоста, од другата страна, доведуваат до светска криза, која го загрозува опстанокот на животот на Земјата. Секоја човечка активност во просторот доведува до одредена промена која се манифестира како загрозување на природната рамнотежа. Се поставува прашањето која е цената што треба да ја плати човештвото денес, за прогресот од индустриската револуција до денес. Се сметало дека прогресот со ништо не треба да се спречува. Меѓутоа, фактот за несовесниот однос на човекот спрема животната средина денес, може утре да биде причина за загрозување на човекот на Земјата.⁵⁵

За задоволување на потребите на современиот човек, се забрзува темпото на раст и развој на индустриското производство, земјоделското производство со своите современи форми на производство, со што се влијае негативно врз животната средина и се загрозува иднината на идните генерации. Како резултат на интензивното користење на природните ресурси од страна на човекот, во голема мера се намалени обработливата земјоделска површина, површината со шуми, бројот и видовите на водниот свет, птиците и нивните живеалишта, и др. и се предизвикани огромни штети од кои едни не можат да се поправат, а други може, но со многу големи трошоци. Како резултат на разновидни

---

⁵⁴ Ибид, 106

⁵⁵ Ибид, 107

загадувања, животната средина, во толкава мера е деградирана, што е скоро невозможно некакво самопочистување. Поради тоа, има потреба од активна интервенција од страна на човекот да се поправи она што може, со изработка на нови техники и воведување на современи технологии.⁵⁶

Капацитетот на животната средина за обезбедување на ресурсите (обновливи или необновливи) од една страна и исфрлањето на хемиски загадувачи и штетни емисии во воздухот од другата страна, е меѓу нај дискутираните проблеми на денешницата. Затоа, доколку сакаме генерациите што доаѓаат да живеат во свет без деградирана животна средина, треба да се прекине поврзаноста помеѓу економскиот растеж и зголемениот притисок врз животната средина, Последователно, мораме да преземеме коренити активности за да го промениме нашиот животен стил и потрошувачко однесување.⁵⁷

Одржливиот развој не е само теорија за која треба да се пишуваат закони и правила или да се потпишуваат спогодби, протоколи, стратегии, и се тоа да остане на хартија, туку треба најсериозно да се реализира со практично делување. Треба да се променат политиките на многу сектори, да се презема колективна одговорност, почнувајќи од локално, регионално и светско ниво.

Светската комисија за животна средина и развој го дефинира одржливиот развој како: *Развој кој ги задоволува потребите на сегашните генерации, без да ја загрози можноста на идните генерации да ги задоволат своите потреби.*⁵⁸

Од друга страна, одржливиот развој се дефинира како: *економски развој кој е социјално одговорен и правичен, прифатлив за животната средина и кој се потпира на основните постулати на граѓанското општество. За разлика од претходната, ова е попрецизна дефиниција бидејќи за своја основа го има*

---

⁵⁶ Ибид

⁵⁷ Ибид, 108

⁵⁸ Ибид, 110

наведувањето на трите столбови на одржливиот развој: економскиот развој, социјалната праведност и заштитата на животната средина.⁵⁹

Одржливиот развој е глобално прифатена филозофија на развојот и напредокот и ги сублимира духовните идеали на целото човештво во единствена логична целина. Луѓето го интензивираа користењето на природните ресурси не мислејќи на последиците.⁶⁰

По разгледувањето на дел од домашната литература за содржината на одржливиот развој, во продолжение ќе наведеме дел од светската литература и организации, посветена на дефинирањето на поимот *одржлив развој*.

Постојат голем број на дефиниции со кои се потврдува комплексноста на овој поим. Денес низ научните кругови се наведуваат над 120 дефиниции за поимот одржлив развој⁶¹. Тука ќе наведеме дел од нив:

Хал (Hall, 2006) наведува наједноставна дефиниција за одржливиот развој која гласи:⁶²

“одржлив развој = конвенционален развој + заштита на животната средина”

Според стручњаците на Меѓународната Унија за заштита на природата (IUCN - International Union for Conservation of Nature), одржливиот развој значи “постигнување на квалитет на живот (или стандард на живеење), којшто може да биде одржлив и можен за многу генерации, бидејќи тој е:

1. **социјално посакуван**, односно ги задоволува човечките културни, материјални и духовни потреби на праведен начин;
2. **економски остварлив**, исплатлив за себе, со трошоци кои не го надминуваат приходот, но и

---

⁵⁹ Ибид

⁶⁰ Матлиевска, М. (2011). Одржлив развој: нова глобална парадигма. Скопје: Матлиевска Маргарита.

⁶¹ Al Gobaisi, D. (2000). Basic Concepts of Sustainability. 16

⁶² Hall, P. R. (2006). "Understanding and Applying the Concept of Sustainable Development to Transportation Planning and Decision-Making in U.S.". Dissertation. February. 300.

3. **еколошки прифатлив**, бидејќи овозможува долгорочна остварливост на системите за поддршка. ⁶³

Стручњаците од Светската Банка го дефинираат одржливиот развој како “задоволување на повеќекратните критериуми на одржлив раст, ублажување на сиромаштијата и комплетно управување со животната средина.”⁶⁴

Според Алаби (Allaby, 1988), “одржливиот развој е економски развој којшто може да продолжи неодредено бидејќи се базира на искористување на обновливи ресурси и предизвикува недоволно штети врз животната средина за да постави евентуален лимит.”⁶⁵

Како најмногу цитирана дефиниција за одржливиот развој која воедно се смета и за официјална дефиниција на одржливиот развој е дефиницијата која ја нуди Светската комисија за животна средина и развој (WCED - World Commission on Environment and Development) или т.н. Брундтландова Комисија од 1987 година која гласи : *“Одржливиот развој е развој кој ги задоволува потребите на сегашните генерации, а истовремено не ја намалува можноста идните генерации да ги задоволат своите потреби. одржливиот развој не претставува фиксна состојба на хармонија, туку процес на константни промени во кој експлоатацијата на ресурсите, насочувањето на инвестициите, ориентацијата на технолошкиот развој и институционалните рамки се во функција на сегашните и идните потреби.”*⁶⁶

Според сите приоди во докажувањето на суштината на одржлив развој, се гледа дека многу битно е анализирањето на карактеристиките со кои се врши дистинкција помеѓу одржливиот развој и конвенционалниот развој.

---

⁶³ IUCN. (1993). World Conservation Union

⁶⁴ World Bank. (1987)

⁶⁵ Allaby, M. (1988). “MacMillan Dictionary of the Environment”. 3rd Edition. MacMillan Press Ltd., London.

⁶⁶ McIntyre, G. (1993). “Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners”. Madrid: WTO

Табела 1. Споредба меѓу конвенционалниот и одржливиот развој⁶⁷

Table 1. Comparison between conventional and sustainable development

Карактеристики Characteristics	Конвенционален развој Conventional development	Одржлив развој Sustainable development
Акцент Accent	Економски Economically	Целосен Complete
Подрачје Area	Земји во развој Developing countries	Сите земји All countries
Културен контекст Cultural Context	Неутрален Neutral	Активен Active
Оперативен облик Operational form	Унилатерален трансфер на знаење Unilateral transfer of knowledge	Билатерален трансфер на поуки Bilateral transfer of lessons
Систем на поднесување на одлуки Decision submission system	Централизирано раководење Centralized management	Децентрализирано раководење Decentralized management
Невладина инволвираност Non-governmental involvement	Невладините актери не се вклучени Non-governmental actors are not included	Зависен од невладините актери Dependent on non-governmental actors
Улога на странска помош Role of foreign aid	Помошта е привилегија Help is a privilege	Помошта е одговорност Help is a responsibility
Одговорност Responsibility	Нема одговорност There is no responsibility	Одговорноста е на луѓето и на

⁶⁷ Khator, R. and Fairchild, L. (2006). “The evolution of Sustainable development”

		меѓународната заедница The responsibility lies with the people and the international community
--	--	---

4.2. Историски развој на концептот на одржлив развој

Заштитата и унапредувањето на животната средина, веќе подолга низа години е ставена во приоритетните активности на современата цивилизација, рамноправно со мирот, социјалната правда и демократијата. Економскиот развој заснован врз неодговорно и нерационално користење на природните богатства е неодржлив. После големата светска економска криза во 30-тите години, па сè до 60-тите години, мнозинството земји водеа политика на замена на увозот и развој на соодветните гранки на домашната индустрија. Меѓународните институции таквата политика интензивно ја поддржуваа. Овие политики, и овој начин на размислување, не го издржаа тестот на времето. Денес постојат докази дека ваквите политики не водат кон одржлив развој, дека се краткорочни и неефикасни, и дека предизвикуваат сè поголемо, а во некои подрачја и катастрофално загадување на земјиштето, водите и воздухот. Освен здравјето на човекот, загрозен е растителниот и животинскиот свет, а многу природни живеалишта и екосистеми се деградирани. Луѓето го интензивираа користењето на природните ресурси не мислејќи на последиците⁶⁸.

Во тек на 60-тите, заштитата на животната средина, заради нејзината критична загрозеност, станува движење, движење со широко распространета народна поддршка. Во седумдесеттите години, под притисок на јавноста, развиените земји во кои животната средина е најзагрозена, вложуваат големи средства во нејзината заштита, унапредувајќи ја законската регулатива во оваа област, стимулирајќи

---

⁶⁸ Матлиевска, М. (2011) Одржлив развој: нова глобална парадигма. Скопје: Матлиевска Маргарита.

научни и техничко-технолошки истражувања и реализирајќи бројни проекти. Првото предупредување за можноста од глобално загрозување на животната средина дојде од Римскиот Клуб (група научници, хуманисти, економисти и др.) во 1972 година, чии истражувачи укажаа на опасноста од нарушување на еколошката рамнотежа заради прекумерната и неконтролирана експлоатација на минералните и енергетските ресурси. Тие предупредија за границите на растежот и за зависноста помеѓу порастот на бројот на жители, производството на храна, индустриските и енергетските активности, потрошувачката на минералните и енергетски сировини и загадувањето на животната средина.

Стокхолмската конференција за животна средина, одржана во јуни 1972 година во Стокхолм, означи пресврт во односот на човештвото кон животната средина. Конференцијата укажа на нужноста од следење на состојбата со квалитетот на животната средина и на последиците од нејзината загаденост врз човековото здравје, природата, материјалните и културни добра, растителниот и животинскиот свет. Конференцијата во Стокхолм означува премин од традиционални преговори во врска со животната средина поддржувани од една или неколку светски сили кон мултилатерални разговори свикани во рамките на Организацијата на Обединетите Нации.

Во тек на 80-тите и 90-тите светот станува свесен дека загадувањето на животната средина претставува глобален проблем на современото човештво и дека не може да се има здраво општество или економија во свет со толку многу сиромаштија. Во 1982 година, Конференцијата во Најроби (Кенија) го заговараше концептот на „одржлив развој“ (Sustainable Development).

Во 1983 година, Генералното собрание на Обединетите Нации (ОН) ја донесе Резолуцијата за преземање на иницијатива за формирање на Светска комисија за животна средина и развој, со целосен мандат да ги утврди главните светски проблеми и да формулира глобален распоред за промени. Таа ги презентира своите согледувања во извештајот „Нашата заедничка иднина“ од 1987 година.

Извештајот предупреди дека луѓето мора да изменат многу од начините на кои работат и живеат, а укажа и на последиците кои врз животната средина може да ги има неконтролираниот демографски и економскиот растеж.

На министерската конференција одржана во Берген, Норвешка во мај 1990, со декларација е прокламиран поимот одржлив развој. Во таа пригода, министрите од Европа експлицитно побараа интеграција на заштитата и унапредувањето на животната средина во сите области на економската политика и во процесот на донесување на економските одлуки. На Конференцијата, нагласени се теоретските и институционалните аспекти на оваа поврзаност и нужноста од меѓународна соработка. Конференцијата ги поттикна сите релевантни институции да ги проценат ефектите на своите програми и политики.

Увидувајќи дека човечкиот род е на крстопат, човештвото се обедини во Рио де Жанеиро (Бразил) со заедничка определба решително да одговори на потребата од креирање практичен и јасен план кој ќе донесе развој за сите. Конференцијата на ОН за животна средина и развој од 1992 ќе остане во историјата на човештвото како настан кој стави крај на опсесијата со економскиот развој. Старата визија за „богато“ и потрошувачко општество стана неправедна и неправична и избледе откако научниците кои ги проучуваат системите (System’s Scientists) отворено не го покренаа проблемот со границите на развојот. Но, за една идеологија да биде закопана, најпрво мора да се роди нејзин наследник. Конференцијата за животна средина и развој од Рио е многу важна зашто таа успеа да му понуди на човештвото нова визија - визијата на одржливиот развој - развој не квантитативен и суров, туку квалитативен и контролиран. Новата визија предлага одржливо општество како модел за праведен и напреден свет кој може да се достигне, во кој новите вредности и основни принципи се оние кои ќе го посочат излезот од еколошката криза и кои ќе ја обезбедат иднината за човештвото.

На Рио Конференцијата се усвои Декларација со која се институционализира концептот на одржливиот развој и се потврди сознанието дека животната средина

не може да се заштитува и унапредува со парцијални мерки, туку дека тоа е единствено можно со имплементација на концептот на одржливиот развој.

За да се избегне недоразбирање за значењето на одржливиот развој, Рио декларацијата беше проследена со Агенда 21, магnum opus на Конференцијата. Агенда 21, или „Што мора да биде направено во 21-от век“, е системска програма за одржлив развој на човештвото и стратегија за нов, квалитетен развој. Освен Рио Декларација за животна средина и развој и Агенда 21, на Конференцијата се усвоија и следните документи:

- Конвенција за промена на климата;
- Конвенција за биолошката разновидност; и
- Принципи за управување, заштита и одржлив развој на сите типови шуми.

Од Конференцијата во Рио се очекуваше да укаже на правците за поефикасно глобално решавање на проблемите со животната средина на целата планета Земја, да понуди инструменти за остварување на одржлив развој и да означи пресвртница во економските односи во светот.

Првата проценка за напредокот постигнат во спроведување на Агенда 21 се одржа во јуни 1997 година, во Њујорк (САД). Иако беше повеќе од јасно дека светот не се променил за 5 години, луѓето го променија своето размислување и веќе никој не се осмелуваше јавно да ја стави под прашање новата филозофија. Спротивно на тоа, одржливиот развој е нова глобална вредност кон која сите останати прокламирани или етаблирани вредности мора да се прилагодуваат. Консеквентно, вредностите кои се однесуваат на глобалниот пазар и слободната меѓународна трговија се дел од вредностите на одржливиот развој; затоа секоја легална или практична мерка која им служи, мора да биде компатибилна со одржливиот развој и, што е најважно, мора да е проверена од компетентните државни власти. Исто така, меѓународните договори за слободна трговија мора да ја вклучат оваа клаузула.

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

Важен меѓународен документ во кој се потврдува заложбата и ветувањето за финансирање на развојот е Консензусот од Монтереј (Monterrey Consensus) произлезен од Меѓународната конференција за финансирање на развојот на ОН, одржана во Монтереј, Мексико, на 18-22 март 2002. Тој содржи 73 члена кои се однесуваат на супортивни алатки на развојот, почнувајќи од справување со предизвиците за финансирање на развојот, мобилизирање на меѓународните парични текови, мобилизирање на домашните финансиски ресурси за развој, акцелерирање на меѓународната трговија како придвижувач на развојот, зголемување на меѓународната финансиска и техничка соработка за развој, подобрувањето на кохерентноста и конзистентноста на меѓународните монетарни, фискални и трговски системи како поддршка на развојот.

Во периодот од 26-ти август до 4-ти септември во Јоханесбург, Јужна Африка, се одржа Светски самит за одржлив развој (World Summit on Sustainable Development), кој претставува и одбележување на 10 годишнината од одржувањето на Конференцијата во Рио. На Самитот учествуваа делегации од над 190 земји во светот, како и претставници од преку 200 невладини организации, од приватниот сектор, секторот бизнис/индустрија, локалната самоуправа, претставници на големите социјални групи: деца, млади, жени, работници, синдикати, земјоделци, автохтоно население (староседелци), меѓународни организации, од академски и научен сектор, како и од агенции и тела на ОН. Земјите-учеснички беа претставувани на највисоко ниво, што говори за нивната детерминираност и силната политичка волја за креирање и спроведување на одржливиот развој.

Европската Унија ја има водечката улога во водењето на одржливиот развој на глобално ниво. Таа е еден од најголемите светски донори на помош за развој, најголем светски трговски партнер и најголем извор на директни приватни инвестиции. Европскиот модел за интеграција е заснован врз водење на заемно поддржувачки стратегии за стабилен економски растеж, социјален развој и заштита на животната средина. Инвестирањето во заедничката иднина со нејзините најблиски соседи е фундаментално за долгорочна политичка стабилност на самата

Европска Унија. Затоа, проширувањето на Европската Унија е базирано врз програми за развој насочени кон постигнување на политичка стабилност, безбедни економски услови, социјална кохезија и одржливост на животната средина. Стратешкиот приод кон интегрирање со Европска унија, неодминливо треба да ги следи принципите на одржливост на развојот, како своевидна призма низ која се проценуваат развојните перспективи на Унијата и согласно со тоа, на земјите аспиранти за членки во Унијата. Во Преамбулата на Договорот за Европската унија или популарно наречен Договорот од Маастрихт, се наведува: Заедницата е детерминирана да промовира економски и социјален напредок за своите граѓани, земајќи го предвид принципот на одржлив развој.

Две важни цели на политиките на Европската унија во текот на последните три децении се, прво, да се унапредат економската и социјалната кохезија меѓу земјите членки на Европска унија, и второ, да се обезбеди поддршка за економскиот и општествен развој на земјите кои не се членки на Европска унија, како кај тие што минуваат низ процесот на станување членки на Европска унија, така и кај оние во други региони на светот кои никогаш нема да станат дел на Европска унија. За да се постигнат овие две цели, од буџетот на Европска унија се издвојуваат значителни износи финансиски средства.⁶⁹

4.3. Аспекти на одржливиот развој

Одржливиот развој во својата суштина опфаќа три основни аспекти, односно компоненти и тоа:⁷⁰

- Економски
- Социјален и
- Еколошки односно заштита на животната средина

---

⁶⁹ Методијески, Д. и др. (2022). Современи трендови во туризмот и одржливиот развој. Туристика. Скопје

⁷⁰ Holmberg ed. (1992), Making Development Sustainable, Chapter 1; Reed ed. (1997), Structural Adjustment, the Environment and Sustainable Development, Chapter 2.

Економската компонента укажува на фактот дека еден економски одржлив систем треба да биде способен и да се грижи за: ефикасно користење на ресурсите, нови производни технологии, квалитетот на стоките и услугите, можноста за вработување и др.

Социјално одржлив систем треба да осигура: слобода, сигурност, стабилност, еднаквост, здравје, одржување на културните различности, солидарност, образование, политичка одговорност, родова еднаквост и др.

Еколошката компонента вклучува: зачувување на природните ресурси, биодиверзитетот, одржливо користење на земјиштето, зачувување на естетската вредност на природата и др.

4.4. Цели на одржливиот развој

Целите за одржлив развој претставуваат глобална рамка за креирање политики кои водат кон искоренување на сите форми на сиромаштија, нееднаквост, зачувување на животната средина, обезбедување на просперитет и мир. Агендата 2030 година за одржлив развој, усвоена во септември 2015 година на Самитот на ОН за одржлив развој е универзална. Утврдените 17 цели што треба да се постигнат до 2030 година ќе бидат имплементирани од страна на сите земји во светот⁷¹.

1. Свет без сиромаштија. Оваа цел повикува на прекин на сиромаштијата во сите форми вклучувајќи ја и екстремната сиромаштија. Предвидува заеднички просперитет и основен животен стандард и придобивки од социјална заштита за сите луѓе вклучувајќи ги најсиромашните и најранливите. Со цел да се оспособат луѓето да ја надминат сиромаштијата, оваа цел настојува да обезбеди еднакви права и пристап до економски и природни ресурси, како и технологија, имотни и основни финансиски услуги. Исто така, повикува на поддршка на заедниците

---

⁷¹ Државен завод за статистика (2019). Цели за одржлив развој. Скопје

погодени од конфликти и климатски катастрофи и ги нагласува заложбата на политиката и мобилизацијата на ресурсите како основни лостови за забрзување на искоренувањето на сиромаштијата.

2. Свет без глад. Оваа цел настојува да стави крај на гладот и неисхранетоста и да обезбеди пристап до безбедна, здрава и доволна храна. Одржливите и отпорните системи за производство на храна се клучен фактор за постигнување на оваа цел. Спроведувањето одржливи земјоделски практики може да помогне да се осигури идна безбедност на храната во услови на зголемена побарувачка и климатски промени. Остварувањето на овие цели во голема мера зависи од зголемените инвестиции во руралната инфраструктура и земјоделското истражување и развој. Сепак, дури и со поволни зголемувања на земјоделското производство, безбедноста на храната и подобрената исхрана за многумина ќе бидат неостварени ако опстојуваат нарушувањата на цените на светските земјоделски пазари. Креаторите на политики имаат улога во промовирањето одржливи системи на производство и во обезбедувањето соодветно функционирање на пазарите за храна и пристап до информации за пазарот.

3. Здравје и благосостојба. Оваа цел е насочена кон обезбедување здравје и благосостојба на сите возрасти преку подобрување на репродуктивното и на здравјето на мајките и децата; ставање крај на епидемијата на големи заразни заболувања; и преку намалување на незаразните и менталните болести. Оваа цел исто така повикува на намалување на проблемите со однесувањето (злоупотреба на дрога и алкохол, тутун), како и на факторите на ризик по здравјето на животната средина (хемикалии и воздух, загадување на водата и почвата). Главните предуслови за исполнување на овие цели се универзалното здравствено покривање; пристапот до услуги за сексуална и репродуктивна здравствена заштита и до безбедни, достапни и ефикасни лекови и вакцини за сите. Другите круцијални чекори за решавање на постојаните и на новите здравствени проблеми што ги нагласува оваа цел се поддршката за истражување и развој на вакцините и лековите, зголеменото финансирање на здравството и зголемениот број

здравствени работници во земјите во развој и зајакнување на капацитетот за рано препознавање и управување со здравствените ризици.

4. Квалитетно образование. Оваа цел настојува да обезбеди пристап до правично и квалитетно образование во текот на сите фази од животот. Покрај официјалните квалификации, се стреми кон зголемување на бројот на млади и возрасни лица што имаат релевантни вештини за вработување, пристојни работни места и претприемништво. Покрај тоа, целта предвидува елиминација на родовите разлики и приходите во пристапот до образование. Постигнувањето универзална писменост и способност за сметање и стекнувањето знаења и вештини за промовирање на одржливиот развој, исто така, се сметаат за клучни за зајакнувањето на луѓето да водат независен, здрав и одржлив живот. За да се забрза напредокот на сите овие цели, оваа цел повикува на изградба и осовременување на образовните установи, зголемување на бројот на стипендиите за високото образование што им се достапни на земјите во развој и на зголемување на понудата на квалификувани наставници.

5. Родова рамноправност. Оваа цел се стреми да постигне родова еднаквост со тоа што ќе стави крај на сите форми на дискриминација, насилство и какви било штетни практики врз жените и девојчињата во јавните и приватните сфери. Исто така, ја препознава важноста на универзалниот пристап до сексуалното и репродуктивното здравје и репродуктивните права за борба против родовата нееднаквост. Целта повикува на еднакви права, признавање и вредност на неплатената грижа и домашната работа и пристап на жените до економски и природни ресурси, технологија, основни и финансиски услуги и имот. Исто така, повикува на нивно целосно и ефективно учество и еднакви можности за лидерство на сите нивоа на политичко и економско решавање. Усвојувањето на рационални политики и законодавство за унапредување на родовата еднаквост се смета за суштинско за да се елиминира родовата дискриминација и да се зајакнат правата и можностите на жените во сите сфери на општеството, како и за засилена употреба на иновациските технологии.

6. Чиста вода и санитација. Оваа цел повикува на обезбедување универзален пристап до безбедна и достапна вода за пиење, канализација и хигиена и на прекин на дефекацијата на отворено. Таа, исто така, има за цел подобрување на квалитетот на водата и ефикасноста на употребата на водата и поттикнување одржливо зафаќање и снабденост со свежа вода. Заштитата и обновата на екосистемите поврзани со водите, како што се шумите, планините, мочуриштата и реките, се од суштинско значење за намалување на недостигот од вода, како и за спроведување на интегрирано управување со водните ресурси. Потребна е поголема меѓународна соработка за поддршка на земјите во развој во активностите и програмите поврзани со водата и канализацијата, со што ќе им се помогне на локалните заедници да го подобрат управувањето со водите и канализациите.

7. Достапна и чиста енергија. Оваа цел повикува на обезбедување универзален пристап до современи енергетски услуги, подобрување на енергетската ефикасност и зголемување на учеството на обновливите извори на енергија. Енергијата е клучна речиси за секој голем предизвик и можност со кои се соочува светот денес. Сеедно дали станува збор за работни места, безбедност, климатски промени, производство на храна или зголемување на приходите, пристапот до енергија е неопходен за сите. За да се забрза транзицијата кон сигурни и одржливи енергетски системи, земјите треба да го олеснат пристапот до истражувањето за енергијата, да промовираат инвестиции во енергетската инфраструктура и во чиста и прифатлива енергетска технологија. Исто така е неопходна засилена меѓународна соработка за проширување на инфраструктурата и за надградба на технологијата за енергетски услуги во земјите во развој.

8. Достоинствена работа и економски раст. Оваа цел ја препознава важноста на одржливиот економски раст и високото ниво на економска продуктивност за создавање добро платени квалитетни работни места и достигнување глобален просперитет. Целта повикува да се обезбедат можности за целосно и продуктивно вработување и пристојна работа за сите, а истовремено да се искоренат присилната работа, трговијата со луѓе и детскиот труд и да се промовираат работните права и безбедните работни околии. Оваа цел нагласува особено

внимание во создавањето можности за младите што не се во образовен процес, вработени или обучени, со цел да се спречи идната ерозија на вештини и обесхрабрување во работата. Предвидува и зајакната меѓународна соработка за поддршка на растот и пристојното вработување во земјите во развој преку зголемената помош за трговија, развојно ориентирани политики и глобална стратегија за вработување на младите.

9. Индустрија, иновации, инфраструктура. Оваа цел повикува на градење отпорна и одржлива инфраструктура, која ги поддржува одржливиот развој и човечката благосостојба. Промовира инклузивна и еколошки здрава индустријализација како основен двигател за ставање крај на сиромаштијата и подобрување на животниот стандард на сите луѓе. Оваа цел, исто така, ја признава важноста на технолошкиот напредок и иновациите за изнаоѓање трајни решенија за социјални, економски и еколошки предизвици. Повикува на поттикнување иновации преку зајакнување на научното истражување и развој на технологијата и на надградување на технолошките способности на индустрискиот сектор. Со цел да се поттикнат иновациите и претприемништвото, целта се стреми да го зголеми пристапот до финансиски услуги за малите претпријатија и да го премости дигиталниот јаз со зголемување на пристапот до информатички и комуникациски технологии.

10. Намалена нееднаквост. Оваа цел повикува на зголемување на приходите на најниските 40 % од населението и намалување на нееднаквоста поради приходот, полот, возраста, инвалидитетот, расата, класата, етничката припадност, религијата и можностите. Исто така, има за цел да се подобри регулативата и мониторингот на финансиските пазари и институции. Целта укажува на нееднаквостите меѓу различните земји со поттикнување на развојната помош и странските директни инвестиции во регионите со најголема потреба, промовирање на примената на принципот на посебен и диференциран трговски третман за земјите во развој и застапеност на земјите во развој во донесувањето одлуки во глобалните економски и финансиски институции. Оваа цел настојува да го промовира социјалното вклучување на глобално ниво со олеснување на безбедната, индивидуалната и

редовната миграција и со намалување на трансакциските трошоци на мигрантските плаќања.

11. Одржливи градови и заедници. Оваа цел настојува да ги обнови и изгради градовите и другите населени места така што ќе бидат понудени можности за сите, со пристап до основните услуги, како што се енергијата, домувањето, транспортот, зелените јавни површини, додека истовремено се подобрува користењето на ресурсите и се намалуваат влијанијата врз животната средина. Целта ги замислува градовите како еколошки отпорни населени места што поттикнуваат постојан развој, иновации и комуникациска кохезија и лична безбедност. Повикува на заштита на културното и природното наследство во светот и поддршка на позитивни економски, социјални и еколошки врски помеѓу градските, приградските и селските области. Исто така, се залага за зајакната меѓународна соработка и поддршка на најмалку развиените земји за градење одржливи и отпорни згради.

12. Одговорна потрошувачка и производство. Оваа цел повикува на усвојување одржливи практики и известување за одржливост од страна на деловните субјекти; промовирање одржливи практики за набавки; животни стилови на еколошки свесни потрошувачи; развој на нови технологии и методи на производство и потрошувачка од страна на истражувачите и научниците и други. Целта предвидува одржлива потрошувачка и производство, која ги користи ресурсите ефикасно, ги намалува глобалната храна и другиот отпад и безбедно ги отстранува токсичниот отпад и загадувачките материи. Исто така, се истакнува важноста од зајакнувањето на научниот и технолошкиот капацитет во земјите во развој за премин кон одржливи модели на потрошувачка и производство и развој на алатки за следење на одржливиот туризам.

13. Справување со климатските промени. Оваа цел настојува да ја спроведе посветеноста кон Рамковната конвенција на Обединетите нации за климатски промени и понатамошното операционализирање на Зелениот климатски фонд. Има за цел и да ја зајакне отпорноста на земјите и приспособливиот капацитет кон опасностите од климатските услови и природните несреќи, со интегрирање на мерките за ублажување на климатските промени и приспособување во

националните стратегии, политики и планирање. Ова, исто така, бара подобро образование, подигнување на свеста и капацитет за ублажување и приспособување кон климатските промени. Бидејќи најсиромашните и најранливите луѓе се најмногу погодени од влијанијата на климатските промени, целта повикува конкретно за зголемување на капацитетот за планирање и управување со климатските промени во најмалку развиените земји.

14. Подводен свет. Оваа цел настојува да ги зачува океаните и да ја обезбеди нивната одржлива употреба со примена на меѓународното право како што е прикажано во UNCLOS. Ова вклучува заштита на морските и крајбрежните екосистеми, зачувување на најмалку 10 % од крајбрежните и морските области, како и спречување и намалување на загадувањето на морињата и влијанијата на океанската ацидификација. Зачувувањето и одржливата употреба на океаните, морињата и морските ресурси, исто така, бара да се стави крај на практиките за прекумерен риболов, деструктивен и/или нелегален риболов и укинување на субвенциите за риболов, кои придонесуваат за прекумерен капацитет и прекумерен риболов. Целта се стреми кон зголемување на економските придобивки на малите островски држави во развој и најмалку развиените земји од одржливата употреба на морски извори и да обезбеди пристап за ситните риболовци до морските ресурси и пазари. Исто така, ја истакнува важноста од зголемување на научното знаење, капацитетот за истражување и морската технологија за подобрување на здравјето на океаните.

15. Живот на копно. Оваа цел се стреми да ги заштити, обнови и да ги промовира зачувувањето и одржливата употреба на надземните води и планинските екосистеми. Ова вклучува напори и финансиски ресурси за одржливо управување со шумите и стопирање на уништувањето на шумите, борба против опустошување, враќање на деградираната земја и почва, стопирање на загубата на биодиверзитетот и заштита на загрозените видови. Исто така повикува на споделување на придобивките од користењето на генетскиот ресурс и промовирање на пристапот до таквите ресурси, како и намалување на влијанието на инвазивните непознати видови врз почвените и водните екосистеми.

Интеграцијата на вредностите на екосистемот и биодиверзитетот во процесите на планирање и стратегиите за намалување на сиромаштијата и меѓународната соработка за борба против ловокрадството и трговијата со заштитени видови, исто така, се смета за приоритет за заштита на животот на копно.

16. Мир, правда и силни институции. Оваа цел планира мирни и инклузивни општества засновани на почитување на човековите права, заштита на најранливите, владеење на законот и добро управување на сите нивоа. Исто така, предвидува транспарентни, ефективни и одговорни институции, кои промовираат недискриминирачки закони и политики, борба против корупцијата, митото и организираниот криминал и кои спречуваат насилство, тероризам и криминал. Целта повикува на одговорно, инклузивно, партиципативно и репрезентативно решавање, со подобрена улога на земјите во развој во институциите на глобалното управување. За да се постигне мир, правда и вклученост, државите, заедниците и граѓанското општество треба да работат заедно за да спроведуваат трајни решенија за намалување на насилството, испорака на правдата, борба против корупцијата и обезбедување инклузивно учество во секое време.

17. Партнерство за остварување на целите. Оваа цел повикува на универзален, заснован врз правила, отворен, недискриминирачки и правичен мултилатерален трговски систем според Светската Трговска Организација (СТО) и на спроведување пристап до пазарот без царина и квота за сите најмалку развиени земји. Исто така, ги потенцира важноста на глобалната макроекономска стабилност и поддршката за земјите во развој за постигнување долгорочна одржливост на долговите. Засилената поддршка на земјите во развој за зголемување на достапноста на квалитетни статистички податоци и развојот на мерки за напредок на оваа цел, исто така, се смета за суштинска во постигнувањето на целите за одржлив развој. Исто така има за цел да воспостави глобални партнерства за одржлив развој меѓу владите, приватниот сектор и граѓанското општество, глобални партнерства што се

засноваат врз принципи и вредности, заедничка визија и споделени цели што ги ставаат луѓето и планетата во центарот.⁷²

4.5. Одржливиот развој и туризмот

Одржливиот туризам треба да придонесе за развој на туристичката економија преку воспоставување рамнотежа помеѓу просперитетот за локалното население и постигнувањето на целите, мисијата и визијата на туристичките компании притоа задоволувајќи ја побарувачката на современите туристи.⁷³

Светската туристичка организација при Обединетите Нации има прифатено сериозен пристап кон одржливоста во туризмот, а во изминатиот период има подготвено редица публикации, меѓу кои и публикации поврзани со целите на одржливиот развој во туризмот⁷⁴ и одржливиот туризам кај земјите во развој⁷⁵. Оваа Организација го дефинира одржливиот туризам како туризам кој во целост ги зема предвид неговите сегашни и идни економски, социјални и еколошки влијанија, задоволувајќи ги потребите на посетителите, туристичката индустрија, животната средина и локалните заедници. Затоа, одржливиот туризам треба да⁷⁶:

- го оптимизира користењето на природните ресурси кои се клучен елемент на развојот на туризмот, одржувајќи ги важните еколошки процеси и помагајќи за зачувување на природното наследство и биолошка разновидност;
- ја почитува социо-културната автентичност на заедниците домаќини, ги штити нивното изградено и современо културно наследство и традиционалните вредности и придонесува за разбирање и толеранција меѓу културите;

---

⁷² Методијески, Д. и др. (2022). Современи трендови во туризмот и одржливиот развој. Туристика. Скопје

⁷³ Ибид, 128

⁷⁴ UNWTO (2014). Tourism and the Sustainable Development Goals. Madrid: UNWTO.

⁷⁵ UNWTO (2017). Tourism for Sustainable Development in Least Developed Countries. Madrid: UNWTO.

⁷⁶ Dražić, G. (2020). Održivi turizam. Beograd: Singidunum.

- обезбедува одржлив долгорочен бизнис преку создавање социо-економски придобивки, кои се рамномерно распределени на сите засегнати страни, вклучително и стабилно вработување, приход и можности за социјална помош за заедниците домаќини, како и придонесува за намалување на сиромаштијата;
- одржува високо ниво на задоволство за туристите и им овозможува да стекнат уникатно искуство, развивање на нивната свест за прашања поврзани со одржливоста и промовирање на одржливиот туризам.

Принципите на одржливост важат за еколошки, економски и социо-културни димензии на развојот на туризмот. Правилната рамнотежа мора да биде врз основа на овие три димензии, што гарантира долгорочна одржливост. По ваков начин организираниот одржлив туризам би требало да:⁷⁷

- гарантира оптимално искористување на еколошките ресурси кои се елементи на туристичкиот развој, преку поддршка на важни еколошки процеси и заштита на природното наследство и биодиверзитет;

- ја почитува социо-културната оригиналност на локалните заедници, го штити нивното архитектонско наследство и традиционалните вредности, да придонесе за меѓукултурно разбирање и толеранција;

- обезбеди долгорочен економски раст, обезбедувајќи економски придобивки за сите релевантни учесниците во процесот.

Централното место за одржлив развој на туризмот зазема Агендата 21 усвоена на Светскиот самит во 1992 година во Рио. Светската туристичка организација во 1996 година ја усвоила Агендата 21 за туристичката индустрија, документ кој помага да се разберат сите задачи и предизвици во развојот на современиот туризам. Позначајни меѓународни документи кои ги регулираат прашањата поврзани со одржливиот туризам се следните: Повелбата за одржлив туризам од 1995 година, Берлинската декларација за

---

⁷⁷ Ибид

одржлив туризам од 1997 година, Општиот етички кодекс во туризмот од 1999 година, Декларацијата за туризмот и климатските промени од 2003 година (Џерба) и од 2007 година (Давос). Агендата 21 за туристичката индустрија укажува на следните цели за развој на одржлив туризам:⁷⁸

- Зајакнување на економските можности и обезбедување конкурентност на туристичката дестинација и туристички компании на подолг рок;
- Локален просперитет - да се обезбеди максимален придонес на туризмот за економскиот просперитет на локалните заедници;
- Квалитетно вработување - зголемување на бројот на работни места во туризмот и работни места поддржани од туризмот, како и да го подигнат нивниот квалитет на повисоко ниво;
- Социјална еднаквост - да се спроведе широка и правична распределба на економските и социјални придобивки од туризмот во локалната заедница;
- Задоволство на туристите - да се создаде чувство на задоволство, исполнетост и безбедност, како и да се направи туризмот достапен за сите без никаква дискриминација;
- Локална контрола - работа на вклучување и зајакнување на локалните заедници во планирање, одлучување и управување со развојот на туризмот, во консултација со клучните секторски актери;
- Благосостојба на локалната заедница – да допринесе за одржување и зајакнување на квалитетот на животот на локалната заедница и населението, избегнувајќи каква било форма на социјална деградација или експлоатација;
- Културна разноликост - почитување и поддршка на културното наследство, автентичната култура, традиции и специфики на локалната заедница;
- Просторен интегритет - зачувување и подобрување на квалитетот на пејзажите, руралните и урбаните;

---

⁷⁸ Методијески, Д. и др. (2022). Современи трендови во туризмот и одржливиот развој. Туристика. Скопје

- Биолошки диверзитет - да се поддржи заштитата на зачуваната природа, живеалишта и видови и да се придонесе за минимизирање на штетите предизвикани од туризмот;
- Ефикасност на ресурсите – да се минимизира употребата на ограничени и необновливи ресурси за развој и функционирањето на туристичките капацитети и услуги;
- Заштита на животната средина - минимизирање на загадувањето на воздухот, почвата, водата и производството на отпад од страна на туристичките компании и туристите.

Меѓународната организација Глобален совет за одржлив туризам (ГСОТ)⁷⁹ во соработка со различни институции создале критериуми за одржлив туризам во обид да се постигне заедничко разбирање за одржливите дестинации. Овие критериуми го претставуваат минимумот кон кој треба да се стреми секоја организација за туристички менаџмент кога ја зема предвид одржливоста во своите практики. За да се задоволи дефиницијата за одржлив туризам, дестинациите треба да заземат интердисциплинарен, холистички и интегративен пристап кој вклучува четири главни цели:⁸⁰

- да се демонстрира одржливо управување со дестинацијата;
- да се максимизираат социјалните и економските придобивки за локалната заедница, а да се минимизираат негативните влијанија;
- да се максимизираат придобивките за заедниците, посетителите и културното наследство, а да се минимизираат негативните ефекти; и
- да се максимизираат придобивките за животната средина, а да се минимизираат негативните влијанија.

---

⁷⁹ <https://www.gstcouncil.org/> (преземено: 02.04.2022)

⁸⁰ Методијески, Д. и др. (2022). Современи трендови во туризмот и одржливиот развој. Туристика. Скопје

4.6. Местото на културата во одржливиот развој

Многу автори сметаат дека културата е клучен елемент на одржливиот развој. Некои од нив културата ја сметаат како четврта димензија на одржливиот развој, после економската, социјалната и животната средина. Така на пример Di Castri смета: „Ако едната нога од столчето е пократка или подолга од другите, нема удобно седење, нема одржливост“⁸¹. Тој понатаму се труди да ја одреди културната димензија на одржливиот развој која смета дека „опфаќа пред се почитување и негување на религиската и културната разновидност, нова етика и однесување“⁸².

Во контекст на тоа дека културата се смета за четврт столб на одржливоста, свое мислење дава и Hawkes⁸³ кој смета дека културата допринесува во подобрувањето на квалитетот на животот, а клучот на културната одржливост е негувањето на партнерствата, размените и почитувањето помеѓу различните стремежи на владата, бизнисите, уметничките организации и граѓаните.

Nurse⁸⁴ оди подалеку од ова размислување и вели дека културата не треба да ја сметаме како дополнителен столб на одржливиот развој, туку дека таа треба да се стави дури и пред останатите три столба на одржливиот развој.

4.7. Културни аспекти на одржливиот развој

Packalen⁸⁵ смета дека во дебатите за одржливиот развој, во голема мера биле вклучени експерти од многу области како што се политичари, еколози и други кои дискутирале за одржливиот развој од технички и биолошки аспект, односно за проблемите со енергетската криза, емисиите на штетни гасови, загрозените

---

⁸¹ Di Castri, F. (1995). Came up with a good metaphor: The Chair of sustainable development. *Nature & Resources* 3 (3): 2–7

⁸² Ибид

⁸³ Hawkes, J. (2001). The fourth pillar of sustainability: Culture's essential role in public planning. Commissioned by the cultural development network Victoria. Melbourne: Common ground publishing.

⁸⁴ Nurse, K. (2010). Culture as the fourth pillar of sustainable development.

⁸⁵ Packalen, S. (2010). Culture and Sustainability in Corporate Social Responsibility and Environmental Management 17, 118–121 Wiley InterScience, (www.interscience.wiley.com)

видови, сеча на шумите и други негативни појави, но дека недостасувало вклучување на поголеми групи на луѓе и експерти од областа на културата. Тој смета дека културната димензија треба да се вклучи во поголем степен од било кога досега во темата на одржливиот развој. Културата не само што е тесно поврзана со економијата или животната средина, туку таа има влијание врз сите наши постапки и однесувања, како што се економската добивка, достигнувањата во науката и технологијата, образованието итн.

Културниот аспект на одржливиот развој е поврзан со имплементацијата на принципите на уметноста, меѓукултурниот дијалог и културната разновидност во меѓународните, националните и регионалните развојни политики.⁸⁶

Токму поради овие причини УНЕСКО во својата стратегија за поддршка на одржливиот развој, работи на тоа од една страна организацијата да развива политика наменета за културниот сектор, одговарајќи на потребите на соодветното законодавство, обука за културно раководење, посредување и управување со културните ресурси, а од друга страна се труди културата да е присутна во сите развојни политики како што е образованието, науката, комуникациите, животната средина, социјалната кохезија. (Култура и одржлив развој 2009: 7).

Во Извештајот 4 на УНЕСКО се вели: "улогата на културата за одржлив развој е претежно во вклучувањето на културната перспектива во сите јавни политики. Тоа е она што ни дава гаранција дека секој процес на одржлив развој има душа ". (Извештај 4: Култура и одржлив развој 2009: 6)

Сето ова укажува на потребата од вклучувањето на културата во сите процеси на одржливиот развој.

---

⁸⁶ Sazonova, L. (2014). Cultural Aspects of Sustainable Development. Glimpses of the Ladies' Market. Sofia

4.8. Индикатори за одржлив развој на културата

Индикаторите имаат три базични функции⁸⁷: тие помагаат во упростување, квантифицирање и пренесување на информацијата. Или: индикаторите ги симплифицираат комплексните појави со цел нивно квантифицирање за да може самата појава да биде лесно пренесена и разбрана од страна на јавноста и донесувачите на одлуки.

Културните индикатори, (кои се два), го изразуваат степенот на зачувувањето на културниот идентитет на локалната заедница под влијание на туристите кои доаѓаат од средини со други културни особини.⁸⁸

- 1) *Односот на сместувачките капацитети и бројот на локалното население*, е индикатор за културното влијание во поглед на архитектонскиот изглед на туристичкото подрачје и за потребата за обезбедување на неопходната инфраструктура, со што се оптоварува буџетот на локалната заедница. На пример ако бројот на сместувањето е 1,6 пати поголем од бројот на жители, тогаш се смета дека ситуацијата е неповолна и локалното население е под притисок на интензивно градење на туристички капацитети. Ако пропорцијата е 1,5 или помала, тогаш е прифатлива за локалната заедница. Затоа е потребно да се прават анализи за да се утврди бројот на сместувачки капацитети и бројот на локалното население за да имаме прифатлива и одржлива туристичка дестинација.
- 2) *Интензитетот на туризмот*, меѓу другото го покажува степенот на културната сатурација на локалното население. Превисокото ниво на културна сатурација влијае негативно на културниот идентитет и го намалува квалитетот на туристичкото доживување. Овој индикатор го претставува односот на годишниот број на туристичките ноќевања и бројот на домашното население.

---

⁸⁷ Матлиевска, М. (2011). Одржлив развој: нова глобална парадигма. Скопје: Матлиевска Маргарита.

⁸⁸ Јовичич, Д. и Илич, Т. (2010). Индикатори одржливого туризма. Свеска ХС-бр.1. Београд

4.9. Меѓународни документи и програми за заштита на културното наследство

До денешно време, под покровителство на УНЕСКО се усвоени шест Конвенции кои се однесуваат на заштитата на културното наследство.⁸⁹ Тие се:

- Хашката конвенција за заштита на културното наследство во случај на вооружен конфликт од 1954 година, со Правилникот за извршување на конвенцијата и два протоколи од 1954 и 1999 година.
- Конвенцијата за средствата за забрана и спречување на недозволен увоз, извоз и пренос на сопственост над културните добра од 1970 година.
- Конвенцијата за заштита на светското културно и природно наследство од 1972 година.
- Конвенцијата за заштита на подводното културно наследство од 2001 година.
- UNIDROIT конвенција за украдените и незаконско извезените културни објекти од 1995 година и
- Конвенција за заштита на нематеријалното културно наследство од 2003 година.

Сите овие конвенции се донесени со цел да се заштити културното наследство од секојдневните ризици и закани со кои се соочува. Конвенциите не се однесуваат само на одредена земја, туку тие се насочени кон сите народи и земји во целиот Свет со цел културното наследство да добие меѓународна заштита.

4.10. Агенда 21 за културата

Агенда 21 за културата е прв документ кој на глобално ниво се залага за воспоставување на основа за одговорност на градовите и локалните управи за културниот развој. Агенда 21 за култура *настанала со заеднички договор на градовите и локалните власти низ целиот свет за зачувување на нивната посветеност за човековите права, културните различности, одржливост,*

---

⁸⁹ <https://whc.unesco.org/en/convention/> (преземено: 10. 09. 2022)

*активна демократија и создавање на услови за мир.*⁹⁰ Агендата 21 за култура е одобрена на 8. Мај 2004 година во Барселона, во склоп на првиот Заеднички културен форум. Со оваа агенда се поврзани повеќе од 300 градови, локални самоуправи и организации од целиот Свет. Прифаќањето и усвојувањето на агендата од страна на градовите и локалните власти е од големо значење бидејќи подразбира: *преземање на иницијатива заедно со граѓаните, на тој начин да осигура дека културата има клучна улога во урбаната политика и истовремено покажува солидарност и соработка со градовите и локалните самоуправи во Светот.*⁹¹ Агендата им дава можност на градовите да креираат долгорочни визии за културата како главен столб на развојот.

Агенда 21 за култура содржи 67 членови кои се поделени во три поглавја⁹². Во првото именувано како „принципи“ се опишува поврзаноста на културата и човековите права, различностите, одржливоста, активните демократии и мирот; во второто поглавје „ангажираност“ се потенцираат должностите на локалната власт и се дава детален опис на барањата за централизирање на културните политики; а третата група на членови насловена како „препораки“ укажува на значењето на културата и потребата таа да биде препозната во програмите, буџетите и организационите шеми на различните нивоа на локалните и државните управи.

4.11. Дигитализација на културното наследство

Културното наследство е составен дел на една држава и нејзиниот народ затоа е многу битно неговата заштита. Низ човековата историја постоеле разни начини на заштита, а со развојот на технологијата во денешно време, а посебно компјутерите, овозможено е на нови начини да ни прикажуваат како нешто некогаш изгледало или како се нешто порано работело, тоа е дигитализацијата. Дигитализацијата на културното наследство е преводот на разни облици на

---

⁹⁰ <http://www.agenda21culture.net/> (преземено: 10. 09. 2022)

⁹¹ Ибид

⁹² Ибид

културно наследство во нејзин дигитален формат. Еден од најпопуларните начини на дигитализација е интерактивно дигитално прикажување, која е фактички комбинација на интерактивните 3D модели на артефакти на културното наследство и цели виртуелни окружувања со реконструкција на оригиналниот изглед на културните споменици.⁹³

Процесот на дигитализација на културното наследство се одвива во неколку фази. Првата фаза е собирање на сите постоечки податоци на објектот кој се дигитализира (пишани податоци, говорни податоци, слики, планови и др.), избор на најприфатливата метода за дигитализација и сите останати подготовки. Другата фаза е дигиталното снимање (постојат разни техники на дигиталното снимање, на пример ласерско скенирање, фотограметрија 5 и сл.). Потоа доаѓаме до третата фаза, а тоа е обработката на собраните дигитални податоци (моделирање 3D модели, процесирање и мапирање на текстурата, процесирање на геометриските податоци и др.)⁹⁴

Како најдобар практичен пример за придонесот во дигитализацијата на културното наследство е мрежата Athena Plus⁹⁵, која игра значајна улога кај одредени држави од Европа во процесот на дигитализирањето на културното наследство.

Athena Plus е мрежа која е основана во 2013 година, која им овозможува пристап на мрежите од културното наследство, збогатување на метаподатоците, прилагодување на податоците, односно има за цел да дигитализираното културно наследство да биде што подостапна за корисниците.

Athena Plus е мрежа за најдобри практики на CIP (програма за конкурентност и иновативност) составена од 40 партнери од 21 земја-членка. Athena Plus се надоврзува на успешното искуство развиено од претходниот проект ATHENA.

AthenaPlus е во стратешка позиција да се справи со овој предизвик, поради:

---

⁹³ Sanda, Š. (2017). Digitalizacija kulturne baštine na primjeru rimske vile na ilidži. Elektrotehnički fakultet u Sarajevu

⁹⁴ Ибид

⁹⁵ <https://www.athenaplus.eu/> (преземено: 10.02. 2023)

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

- неговата висока институционална вредност (стотици европски институции се вклучени или поврзани со проектот);
- големата количина на содржина ставена на располагање на Europeana;
- моќните услуги за институциите што ќе ги создаде проектот;

Главните цели на проектот AthenaPlus се:

- придонесе со повеќе од 3,6 милиони записи со метаподатоци за Europeana, фокусирајќи се главно на содржината на музеите;
- подобрување на пребарувањето, пронаоѓањето и повторната употреба на содржината на Europeana, подобрување на управувањето со повеќејазичната терминологија, алатката за извоз и објавување SKOS/API за добавувачи на содржина;
- експериментирањето со збогатени метаподатоци нивна повторна употреба прилагодена за корисници со различни потреби (туристи, училишта, научници) со помош на алатки кои го поддржуваат развојот на виртуелни изложби, туристички и дидактички апликации.

Дигитализацијата и онлајн достапноста на содржината на културното наследство на земјите-членки на Европската Унија, како на национално така и на меѓународно ниво, придонесуваат за економски раст и отворање нови работни места, како и создавање на единствен дигитален пазар преку зголемување на понудата на нови и иновативни онлајн производи и услуги. Дигиталната агенда е една од седумте клучни иницијативи на стратегијата Европа 2020 за паметен, одржлив и инклузивен раст. Неговата цел е да им помогне на европските граѓани и компании да го искористат целосниот потенцијал на дигиталната технологија.⁹⁶

---

⁹⁶ https://www.ey.com/hr_hr/consulting/how-digitization-can-help-to-preserve-the-cultural-heritage
(преземено: 02.03.2023)

4.12. Негативните влијанија на брзиот развој на туризмот врз културното наследство

Развојот на туризмот понекогаш треба да се стави во мерило, односно да се мерат позитивните и негативните страни. Ако културното наследство е во функција на туризмот, треба да се анализира другиот аспект, а тоа е – дали развојот на туризмот се грижи за заштитата на културното наследство.

Навистина преку туризмот му се дава можност на културното наследство да се истакнува, но тоа носи и многу предизвици како пренатрупаност, гужви насекаде, губење на автентичноста, присвојување на обичаите и други културни вредности на домашното население и др.

Гледано од економски аспект од туризмот имаат придобивка сите инволвирани чинители, а посебно домашното население преку трговијата, вработувањата, издавањето на сместување и многу други бенифити, но секако тоа ги има и своите негативни страни како што е влијанието во стилот на секојдневието и во културното наследство. Затоа често се случува да некои локални заедници на одредени туристички места да се спротивстават на неконтролираниот развој на туризмот токму поради негативното влијание врз културното наследство. Развојот на туризмот е прифатлив за културното наследство само ако е контролиран, односно одржлив. За тоа се препорачува од различни експерти да во донесувањето на било каква одлука за развојот на туризмот во одредена туристичка локација да го вклучат и локалното население. Со тоа ќе се зачува и автентичноста и културата и секако и културното наследство. Многу често и во многу туристички места се дискутира традицијата и автентичноста на тоа место. Како примери може да ги наброиме продажбата на производи кои имаат странско потекло, на пример продажба на сувенири кои не го претставуваат тоа туристичко место туку некое сосема друго, или да се организира некоја манифестација или концерт кои не го истакнуваат фолклорот и традицијата на тоа локално население.

Несаканите ефекти од брзиот развој на туризмот ги чувствуваат и културно-историските знаменитости. Иако најголемиот број од културно-историските

знаменитости се заштитени со закон во секоја држава, сепак има случаи на злоупотреба на истите. Иако кога зборуваме за културниот туризам подразбираме дека туристите што припаѓаат во оваа група се културни, воспитувани, богати, сепак има туристи кои ги оштетуваат, крадат или злоупотребуваат овие знаменитости. Според многу показатели, овие несакани ефекти се како причина на масовниот туризам, односно неконтролираниот број на туристите.

5. “КУЛТУРЕН ТУРИЗАМ” И “ТУРИЗАМ НА КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО”

5.1. Културата и културното наследство како туристички потенцијали

Побарувањата на туристите за културни содржини и настани растат се повеќе како резултат на промените во начинот на живеење; на поголемото знаење, како и повисокиот степен на образование на луѓето кои се вклучуваат во туристичките текови, на промените кои настануваат во нивните желби и потреби, и како резултат на поголемите барања на туристите за збогатување на нивното туристичко искуство. На тој начин, културниот туризам може да стане многу значаен дел од туристичката понуда на секоја туристичка дестинација.

Според оценките на Светската туристичка организација (UNWTO)⁹⁷ за периодот од 2012 година до 2020 година се предвидува раст на туристичките патувања во Европа за околу 15 % годишно. Притоа, културниот туризам учествува со 37% во вкупните туристички процеси што значи дека 37% од патувањата имаат во својата основа некаква културна мотивираност односно посета на локалитети кои во својата туристичка понуда содржат значајно културно наследство.

Во развојните стратегии на секоја туристичка дестинација еден од главните акценти треба да биде ставен на заштита и конзервација на културното наследство, како и неговото вклучување и валоризација во функција на туризмот. Посетата и запознавањето на културно - историското наследство, различните автохтони

---

⁹⁷ <http://media.unwto.org/> (преземено: 02.03.2023)

архитектонски достигнувања од минатото до денес, запознавање со традициите, обичаите, верувањата на населението во местата кои се посетуваат, е она што особено ги мотивира туристите во поново време за да се вклучат во туристичките текови. Овој аспект од туристичката понуда од друга страна пак, треба да биде соодветно вклопен во целокупниот туристички производ на дестинација и да резултира со позитивни финансиски ефекти за туристичката дестинација. Притоа од особена важност е неговото одржливо користење и валоризирање во областа на туризмот што значи дека туристичката индустрија нема да предизвика никакви повратни негативни ефекти врз културата и културното наследство на туристичката дестинација која се посетува и нема да го загрози начинот на живеење и културните обичаи и вредности на домицилното население.

5.2. Дефинирање на “културен туризам” и “туризам на културно наследство”

За „културниот туризам“ постојат повеќе дефиниции. Една од дефинициите која е прифатена и од ECTN (European Cultural Tourism Network) гласи : *„Културниот туризам може накратко да се дефинира како туризам заснован на локалните и регионалните културни ресурси. Ова ја вклучува културната традиција, јазикот, историјата, културата, пејзажите, изграденото опкружување, археолошките наоѓалишта, музеите и културните активности како фестивали, галерии, уметнички атракции, театарот како и атракциите поврзани со основното производство, занаетите, општествената историја и начинот на живеење“*⁹⁸.

---

⁹⁸ European Cultural Tourism Network (2006). ECTN INTERREGIIIIC. December 2006. Project Reeport. www.cultural-tourism.net (преземено: 04.03. 2023)

Културниот туризам го означува движењето на луѓето предизвикано од културните атракции надвор од нивното вообичаено место на живеење, со намера собирање на информации и искуства за да ги задоволат своите културни потреби.⁹⁹

Културниот туризам е облик на туризам чија цел, меѓу другото, е откривањето на спомениците и локалитетите. Притоа има позитивен ефект врз истите со што придонесува за нивно одржување и сочувување.¹⁰⁰

Според Светската туристичка организација (UNWTO), културниот туризам опфаќа движење на луѓето мотивирано од културата, како што се студиски тури, тури на уметници изведувачи, патувања на фестивали и други културни настани, посети на заштитени места и споменици, патувања со цел проучување на природата, фолклорот, уметноста или аџилакот.¹⁰¹

Културниот туризам е широка категорија која опфаќа многу активности во кои се вклучуваат многу видови на туризам, како историскиот, наследниот, уметничкиот, музејскиот, фестивалскиот, верскиот и др.

Поимот „културно наследство“ исто така е доста сложен за дефинирање. Според дефиницијата на UNESCO културното наследство претставува:

- Културни мошти – скулптури и цртежи со значајна и универзална вредност, елементи и конструкции со археолошко значење, натписи, пештери, станбени зони и др.,
- Згради – со вредности поради нивниот стил, конструкција или нивната местоположба,
- Руини – гледано од историски, етнолошки, антрополошки и естетски аспект,
- Објекти – кои се дело на човекот, археолошки остатоци кои имаат универзално значење.

Додека нематеријалното културно наследство е вистинскиот идентитет и раритет на културата на една област, регион или народ во целина.

---

⁹⁹ Richards, G. (1999). European Cultural Tourism: Patterns and Prospects. U: Planning Cultural Tourism in Europe; Dodd, D. and Van Hemel, A. ur.; Amsterdam, Boekman Foundation /Ministry of Education, Culture and Science. p. 29.

¹⁰⁰ ICOMOS (1976). Повелба за културниот туризам.

¹⁰¹ World Tourism Organization (1985). Madrid. p. 131.

5.3. Приоди во дефинирањето на “културниот туризам”

Културата игра главна улога во културниот туризам од повеќе аспекти. Како што постојат различни пристапи за дефинирање на културата (културата гледана како производ и културата гледана како процес), исто така во литературата што ја третира оваа проблематика се појавуваат и различни пристапи во дефинирање на културниот туризам.

По разгледувањето на бројни дефиниции за културниот туризам, Бонинк идентификува два основни пристапи во дефинирањето на културниот туризам, и тоа: технички приод во дефинирањето на “културниот туризам” и дефинирање на “културниот туризам” како процес.¹⁰²

5.3.1. Технички приод во дефинирањето на “културниот туризам”

Техничкиот пристап е познат и како пристап на „локалитети и споменици“ кој е фокусиран на: видови на атракции кои ги посетуваат туристите во одредено место или дестинација и видови на културни производи што ги трошат туристите, што дава “тесен поглед на активностите и мотивацијата на културните туристи. Овој пристап е доста корисен при квантитативни истражувања во културниот туризам бидејќи лесно може да се идентификуваат, бројат и интервјуираат посетителите на културните атракции.¹⁰³

5.3.2. Дефинирање на “културниот туризам” како процес

Овој пристап во дефинирањето на културниот туризам е познат и како концептуален или пристап на активности, со кој се опишуваат мотивите и значењата поврзани со активностите за културен туризам. Концептуалниот пристап

---

¹⁰² Ivanovic, M. (2008). Cultural Tourism. The dimensions of culture. Juta&Company. Ltd. Cape Town. South Africa. Chapter 4. p.75-78

¹⁰³ Ибид

е фокусиран на процесите кои се од големо значење за постоењето на самиот културен туризам. Броевите се главен фокус на концептуалниот пристап и претставуваат основа за квалитетно истражување на културниот туризам.¹⁰⁴

Освен овие пристапи во дефинирање на културниот туризам, големо значење имаат и дефинициите дадени од Светската туристичка организација (UNWTO), ATLAS и ICOMOS, кои во продолжение ќе ги објасниме.

5.3.3. UNWTO дефиниции за “културен туризам”

Базирани на двата пристапи во дефинирање на културниот туризам, UNWTO во 1985 година наведува две дефиниции за поимот културен туризам, од кои едната дефиниција претставува дефинирање на овој поим од потесен агол позната како „тесна“ дефиниција за културен туризам која произлегува од техничката производствена основа и другата „широка“ дефиниција за културен туризам базирана на процеси.

Тесната дефиниција за културен туризам вклучува "движење на лица со суштински културни мотиви како студиски патувања, изведувачки уметности и културни тури, патувања до фестивали и други културни настани, посети на локалитети и споменици, патувања за изучување природа, фолклор или уметност.

Широката дефиниција за културен туризам ги вклучува "сите движења на лица ... затоа што ги задоволуваат човечките потреби за разновидност, со тенденција да се подигне културното ниво на поединецот и да се подигне нивото на знаења, искуство и средби.¹⁰⁵

---

¹⁰⁴ Ибид

¹⁰⁵ Ибид

5.3.4. ATLAS и ICOMOS дефиниции за “културен туризам”

Во потрага за попрецизна дефиниција за културниот туризам и Здружението за образование за туризам и одмор (ATLAS) формулира две широко прифатени дефиниции:¹⁰⁶

- *Техничка дефиниција за културниот туризам:*

"Сите движења на лица кон специфични културни атракции како што се историски локалитети, уметнички и културни манифестации, уметност и драма надвор од нивното место на живеење " и

- *Концептуално дефинирање на културниот туризам:*

"Движењето на лицата кон културните атракции подалеку од нивното нормално живеалиште, со намера да се соберат нови информации и искуства за задоволување на нивните културни потреби. "

Во слична насока се и напорите на Меѓународниот совет за споменици и локалитети (ICOMOS) при дефинирањето на културниот туризам.

Повелбата на ICOMOS за културен туризам од 1976 година го дефинира културниот туризам како:

„Форма на туризам, чија цел, меѓу другите цели, е и откривањето на споменици и локалитети. Поради тоа што има позитивен ефект врз истите допринесува во нивното одржување и зачувување. Овој облик на туризам, всушност, ги оправдува напорите кои се потребни за одржување и заштита од страна на заедницата поради социо-културните и економските придобивки кои тие ги даваат на целата засегната популација“¹⁰⁷

---

¹⁰⁶ Tomljenović, R. i dr. (2003). Strategije razvoja kulturnog turizma: Od turizma i kulture do kulturnog turizma. Institut za turizam. Zagreb. str. 5

¹⁰⁷ Ivanovic, M. (2008). Cultural Tourism. The dimensions of culture. Juta&Company. Ltd. Cape Town. South Africa. Chapter 4. p.75-78

5.4. Форми на “културен туризам”

Поради брзиот раст и развој на туризмот се јави потреба за поделба на патувањата на туристите зависно од нивните желби и потреби, со што се иницираат и поделбите во културниот туризам, односно формите на културниот туризам.

Една таква поделба на *форми на културен туризам* ни дава Melanie Smith (2003)¹⁰⁸:

- туризам на наследство;
- уметнички туризам;
- урбан културен туризам;
- рурален културен туризам;
- домороден културен туризам, и
- современ (популарен) културен туризам

Овие се главните категории на културен туризам и секоја од овие групи може да се подели во подгрупи. Во продолжение ќе направиме краток осврт само на главните форми на културен туризам.

- Туризам на наследство

ICOMOS (1999) наследството го дефинира вака: *„Наследството е широк концепт и го вклучува природното, како и културното опкружување. Тоа опфаќа пејзажи, историски места, локации и изградени средини, како и биодиверзитетот, збирките, минатите и континуираните културни практики, знаење и животни искуства. Ги евидентира и ги изразува долгите процеси на историски развој, формирајќи ја суштината на разновидните национални, регионални и локални идентитети и е составен дел на модерниот живот. Тоа е динамична референтна точка и позитивен инструмент за раст и промена. Посебното наследство и*

---

¹⁰⁸ Ибид

колективната меморија за секој локалитет или заедницата е незаменлива и важна основа за развој, и сега и во иднина“.

Наследството го опфаќа минатото поврзано со одредено место и одредена културна група.

- Уметнички туризам

Уметничкиот туризам е патување со цел да се доживеат елементите на "висока" култура како што се "високата" уметност на опера, балет, музејски изложби и театар - традиционално перципирани како "елитни". Уметноста е повеќе глобална придобивка и вредност отколку наследство, како во повеќето случаи луѓето не мора да го посетуваат местото на потекло на уметноста за да добијат знаење за тоа "(Smith, 2003: 39).

Што значи дека за да се почувствува уметноста, не мора да се патува до различни места, туку таа (уметноста) патува во вид на претстави, изложби и др.

- Урбан културен туризам

Урбаниот културен туризам е доста привлечен, се развива во поголемите културни градови низ светот како што се Њујорк, Париз, Лондон, Берлин и многу други. Урбаниот културен туризам нуди различни видови на уметност, различни атракции поврзани со културното наследство, но и со современата култура. Понудата на урбаниот културен туризам се состои од мултикултурализам и културен плурализам, односно се претставуваат различни култури од Светот во границите на еден град, со што овие градови го добиваат името „глобални градови“. Вакви примери се „China Town“ во San Francisco или „Little Italy“ во New York¹⁰⁹ со кои се привлекуваат голем број на туристи и кои во последно време претставуваат вистинска атракција за туристите.

---

¹⁰⁹ Ибид

- Рурален културен туризам

Острови, крајбрежни села, мали градови, грмушки и најоддалечените области на една земја, сите тие се сметаат за географски локации за развој на руралниот туризам (Douglas, Douglas & Derrett, 2001).

Сите овие области се предизвик за развој како за развиените земји, така и за земјите во развој. Руралниот културен туризам во последните децении станува се попривлечен вид на туризам, при што во последно време дури се прави разлика и помеѓу многу негови подвидови како на пример земјоделски односно агро-туризам, еко-туризам, туризам на разни саеми и традиционални фестивали итн., со кои се влијае за зачувување на традиционалната култура на живеење на одреден регион.

- Домороден културен туризам

Културниот туризам претставува средство за развој на одредена рурална заедница, која во голем број на случаи е сиромашна, запоставена или маргинализирана. Голем број на меѓународни организации покажуваат голем интерес за развој на културниот туризам токму во овие земји - поголем дел од Африка, Азија или Јужна Америка, каде има голема можност за рурален развој на туризмот, односно креативниот туризам, етичкиот туризам, туризмот на домородното наследство и др.

- Современ (популарен) културен туризам

Современиот културен туризам вклучува различни туристички активности, опфаќа трговски центри, креативни и тематски паркови, рекреативни комплекси и многу други атракции кои се привлечни за група културни туристи кои не се заинтересирани за историја, уметност или наследство.

5.5. Принципи на “културниот туризам”

Според ICOMOS (1999), издвоени се следните 6 принципи на културниот туризам:

1. Бидејќи домашниот и меѓународниот туризам се меѓу водечките движења за културна размена, конзервацијата треба да обезбеди *можност за одговорно и добро управување* од страна на членовите на заедницата домаќин со цел посетителите да го искушат и да го разберат наследството и културата на заедницата од прва рака;
2. Односот помеѓу културното наследство и туризмот е динамичен и може да доведе до конфликт на вредностите. Затоа треба да се управува на *одржлив начин* со цел да биде од корист како за сегашните, така и за идните генерации;
3. *Заштитата и планирањето* на туризмот во местата на културно наследство треба да обезбедат дека искуство на посетителот ќе биде вредно, задоволувачко и пријатно;
4. Домаќините и домородните народи треба да бидат *вклучени во планирањето* за конзервација и туризам;
5. Туристичките активности и конзервацијата треба да имаат *корист за заедницата* домаќин; и
6. Програмите за промовирање на туризмот треба да ги *заштитат и подобрат* природните и културните карактеристики на наследството.

5.6. Дефинирање на “културни туристи” и “културни туристички дестинации”

Дефинирањето на културните туристи претставува комплексна задача за голем број теоретичари. Во литературата културниот турист се опишува како странски посетител на кој основна мотивација при патувањето му е запознавањето на непознатите култури и здружување со истите.

Културниот турист може да се дефинира со помош на три различни пристапи кои меѓусебно се поврзани:

- Демографски пристап
- Мотивациски пристап и
- Морален пристап

Според различните истражувања за класифицирањето на културните туристи, се потврдува дека културните туристи имаат заеднички **демографски** карактеристики како на пример: високо образование, повисок општествено-економски статус, повисоки приходи, високо ниво на културен капитал, за разлика од другите видови на туристи (Baueg, 1996).

Silberger и Lord¹¹⁰ идентификуваат четири нивоа на **мотивација** на културните туристи, при што културните туристи ги класифицираат во следните категории: силно мотивирани (кои се силно привлечени од некоја дестинација или атракција поради нејзините културни прилики), делумно мотивирани (кои не патуваат само за културните атракции туку и од други причини), дополнително мотивирани (кои се мотивирани од комбинација на културни и други активности кои за нив се исто така важни) и случајно мотивирани (кои културните посети ги прават случајно или непланирано), остатокот се туристи кои воопшто не се заинтересирани за културата.

Туристичката дестинација е составена од голем број на атракции, додека **културна туристичка дестинација** е таа дестинација каде доминираат културните елементи во туристичката понуда.

5.7. Типови (класификација) на “културни туристи”

Според McKercher & Du Cros, (2002), може да се класифицираат следните типови на културните туристи :

---

¹¹⁰ <https://repositorij.unin.hr/islandora/object/unin:713/preview> (преземено: 10.03. 2023)

- *Целен културен турист:* Културниот туризам е примарна мотивација за патување кон одреден дестинација и туристите имаат длабоко културно искуство.
- *Културен турист разгледувач:* Културниот туризам е примарна мотивација за патување кон одреден дестинација, но туристичкото културно искуство е претежно површинско.
- *Случаен културен турист:* Турист чие патување до дестинацијата не е културно мотивирано, но кој, откако учествува во културните активности, завршува со длабоко културно искуство.
- *Обичен културен турист:* Културната мотивација за патување на овој тип турист е слаба и културното искуство кое произлегува е површно.
- *Инцидентен културен турист:* Овој тип на патување не е културно мотивиран, но туристот сепак консумира култура, иако добиеното искуство е површно.

Сепак за т.н. вистински културни туристи чии патувања се мотивирани од културата можат да се сметат првите три категории на туристи каде туристите имаат навистина високо ниво на културен капитал.

5.8. Одржливиот развој на културниот туризам според УНЕСКО / Светската туристичка организација (WTO)

Важна карактеристика што влијае на економијата на секоја земја е одржливоста. Тоа е многу важно и во културниот туризам. Под одржливост на културниот туризам подразбираме подеднакво внимание на користењето и зачувувањето на културните добра. Одржливоста е сложена задача за развој на културниот туризам, бидејќи различни учесници кои му пристапуваат од различни

позиции и со различни, честопати спротивставени, интереси се испреплетени и активно учествуваат во овој процес.¹¹¹

Одржливото користење на културното наследство подразбира негова заштита и користење. Користењето на културното наследство може да донесе приход, од кој дел се реинвестира во негова заштита. Ова придонесува за обезбедување одржливост на културното наследство и во исто време овозможува дополнително финансирање од други извори, не потпирајќи се само на буџетот. Дополнително, економското користење на културното наследство влијае на подигањето на свеста и придонесува за разбирање на пошироката јавност за неговото значење за градење идентитет, заедница и социјална кохезија.¹¹²

Од меѓународните организации кои први го сфатиле значењето на културниот туризам е Организацијата на Обединетите Нации за образование, наука и култура - УНЕСКО (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). Главната мисија на нејзиниот Оддел за културен туризам е припрема на културна политика на земјите членки, а секако во тоа допринесуваат и канцелариите за културен туризам во Франција, Русија и Аргентина, кои ги насочуваат владините структури во осмислување и имплементација на стратегија за одржлив културен туризам. Покрај УНЕСКО не е мал и придонесот на Светската туристичка организација (WTO), Меѓународниот Совет на музеи (ICOM), Меѓународниот центар за проучување на заштитените и реставрирани културни добра (ICCROM) и Меѓународниот Совет за споменици и локалитети (ICOMOS).¹¹³

Основна цел на УНЕСКО е да придонесе во мирот и стабилноста промовирајќи соработката меѓу нациите преку образованието, науката и културата, како метод за подобрување на универзалното почитување на правдата, законите, човековите права и основната слобода.¹¹⁴

---

¹¹¹ Jelinčić, D. A. (2010). Kultura u izlogu: kratki vodič za upravljanje kulturnim dobrima. Meandarmedia: Meandar. Zagreb. str. 36.

¹¹² Đukić-Dojčinović, V. (2005). Kulturni turizam – menadžment i razvojne strategije. Beograd: Clio. str. 71.

¹¹³ <http://www.mn.mk/kultura/1615> (пристапено: 20.04.2022)

¹¹⁴ Димитров, В. Н. (2020). Природно и културно наследство. Универзитет "Гоце Делчев" - Штип.

УНЕСКО делува и своите акции ги спроведува преку пет главни програми:¹¹⁵

1. Образование,
2. Природни и општествени науки;
3. Социологија ,
4. Култура и
5. Комуникации со информатика.

УНЕСКО дава свои препораки за одржливиот развој на културниот туризам.

Во 2018 година во Истанбул се одржа „Трета светска конференција на UNWTO/UNESCO за туризам и култура: Во корист на сите,, од каде произлезе „Истанбулска декларација за туризам и култура: во корист на сите,,“:¹¹⁶

1. Зајакнување на синергиите помеѓу туризмот, културата и засегнатите страни на локалната заедница со цел да се продолжи придонесот кон Агендата за одржлив развој за 2030 година и 17 SDG (Sustainable Development Goals) со:

1.1. Поттикнување на поблиска координација во креирањето на политики и стратегии засновани на докази врз основа на мерење на економските, социјалните и еколошките влијанија на културниот туризам.

1.2. Создавање структури на управување кои ги поврзуваат туризмот и културата и носат широк спектар на придобивки за дестинациите, бизниси, посетители и локално население, притоа одржувајќи здрава рамнотежа помеѓу развојот на туризмот и зачувување и заштита на наследството.

1.3. Почитување на перспективите и интересите на локалните заедници во политиките и стратегиите за културен туризам.

1.4. Обезбедување дека јавно-приватните партнерства и инвестициските пристапи систематски се однесуваат на одржливиот развојни предизвици и унапредување на можностите за пристојна работа во туристичките дестинации и културниот сектор.

2. Обликувајте културен туризам за одржливи и креативни градови преку:

---

¹¹⁵ Ибид

¹¹⁶<https://custom.cvent.com/E5C28A0D212A415D9AD3C8B699EBC072/files/388ea265df6d4672a821ec19af6912ff.pdf> (пристапено: 10.04.2022)

2.1. Признавајќи дека придонесот на туризмот не е ограничен на генерирање економски можности, особено во културните и креативните сектори и во урбаните средини, но е и составен дел од сите димензии на развојот.

Понатаму, дека туризмот насочен кон луѓето и културно управуван туризам може да биде катализатор за одржлив развој, првенствено во градови, каде културните активности и институции треба да бидат одржливи и живи.

2.2. Подигнување на свеста за градовите, дом на широк спектар на туристички дестинации и ресурси, како фаворити во промовирање на одржлив културен туризам.

2.3. Зајакнување на улогата на градовите ширум светот како локални опсерватории за податоци и анализи, како и лаборатории на иновативни практики кон моделите за одржлив развој во туризмот, што директно придонесува за спроведување на Агендата за одржлив развој 2030 година.

2.4. Искористувајќи ги сите предности на меѓувладините и пан-регионалните организации, како и меѓународните мрежи, да се стимулира размената и соработката меѓу градовите и локалните власти ширум светот за градење на одржлив екосистем во туристичкиот сектор, заедно со другите засегнати страни и актери.

3. Подобрување на улогата на одговорниот туризам како сојузник за заштита на нематеријалното културно наследство преку:

3.1. Подигнување на свеста и обезбедување взаемно вреднување на локално, национално и меѓународно ниво на важноста на нематеријалното културно наследство.

3.2. Зајакнување на овластувањата за одлучување на локалните заедници, вклучително и носителите и чуварите на нематеријалното културно наследство, како и домородните народи, жените и младите, во однос на развојот на туризмот и најдобрите начини за подобрување на нивната егзистенција.

3.3. Воспоставување платформи за соработка помеѓу заедниците, туристичките власти и другите засегнати страни, а со поглед на обезбедување на

релевантноста на нематеријалното културно наследство во промовирањето на културната различност и човечката креативност.

4. Унапредување на културниот туризам за сите преку дигитална трансформација преку:

4.1. Промовирање стратегии засновани на технологија и прилагодени решенија кои го унапредуваат истражувањето, управувањето со застојот и универзален пристап до културните добра, вклучително и за лицата со посебни потреби и специфичните барања за пристап.

4.2. Користење на информатичка и комуникациска технологија за заштита, архивирање, зачувување, управување и промовирање културното наследство, притоа носејќи конкурентни предности на дестинациите и поттикнувајќи ја социјалната вклученост.

4.3. Подобрување на искуството на посетителите на културните локации преку технолошки иновации, без тривијализирање на претставување и интерпретација на изградено културно наследство.

4.4. Поздравувајќи ги можностите што ги носи дигиталната трансформација во секторите туризам и култура промовирање паметни решенија за градење капацитети.

5.9. Економски импакт на туризмот во туристичката дестинација и културното наследство

Со појавата на туризмот воопшто, а посебно во одредени региони, се почувствува можноста за ревитализација на тоа место. Туризмот слободно можеме да го наречеме „поим за можности,“ поради тоа што туризмот не е самостојна професија туку соработува со многу други сектори и професии, било да се од економската сфера или не, со што се дава можност и на другите сектори преку туризмот да учествуваат во туристичкиот пазар. Економските ефекти врз туристичката дестинација во најголема мера се позитивни, но честопати може да бидат и негативни.

Со анализата на позитивните и негативните економски ефекти врз туристичката дестинација, меѓу многумина автори се и авторите Cooper i Hall¹¹⁷, кои користат табела за приказ на економските ефекти.

Табела бр.2 Приказ на можните позитивни и негативни ефекти на туризмот врз туристичката дестинација¹¹⁸

Table no. 2 Presentation of the possible positive and negative effects of tourism on the tourist destination

Позитивни / Positive	Негативни / Negative
Креирање на работни места Job creation	Локална инфлација и зголемување на цените
Зголемување на туристичката потрошувачка Increase in tourist consumption	Local inflation and price increases
Зголемување на понудата на работната сила Increasing labor supply	Замена на локалната со странска работна сила Replacement of local with foreign labor
Зголемување на животниот стандард Increasing the standard of living	Зголемена сезонска невработеност Increased seasonal unemployment
Зголемување на цената на недвижностите Increase in the price of real estate	Шпекулации со недвижностите Real estate speculation
Подобрување на инвестициите во инфраструктурата и услугите во туристичката дестинација Improving investment in infrastructure and services in the tourist destination	Зголемен јаз помеѓу приходите на богатите и сиромашните A widening gap between the incomes of the rich and the poor
Зголемување на слободната трговија	Можни инвестиции само во туризмот, што би значело дека другите сектори и услуги не добиваат поддршка

¹¹⁷ Cooper, C., Hall, C. M. (2008). Contemporary Tourism: An International Approach. Elsevier. New York.

¹¹⁸ Hall, C. M., Page, S. J. (2006). The Geography of Tourism and Recreation, Environment Place and Space. Routledge. Taylor & Francis Group. London & New York.

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

<p>Increasing free trade Зголемување на странските инвестиции Increase in foreign investment</p>	<p>Possible investments only in tourism, which would mean that other sectors and services do not receive support Неадекватно разгледување на алтернативните инвестиции Inadequate consideration of alternative investments Неадекватна проценка на трошоците за развој на туризмот Inadequate assessment of tourism development costs Зголемување на слободната трговија губење на локалната сопственост Increase in free trade loss of local ownership</p>
--	---

Културното наследство секако е дел од туристичката дестинација, односно дел од тоа население која живее и работи во таа дестинација и секако влијанијата или позитивни или негативни се исти. Само еден пример да земеме од некој културно-историски објект кој е атрактивен за посетителите, каде поголема придобивка имаат туристичките агенции или туроператори (честопати странски), отколку туристичката дестинација односно локалитетот. Но сепак туристичката дестинација во соработка со локалните власти треба да работат во правец на што поголеми позитивни економски ефекти од развојот на туризмот врз туристичката дестинација и културното наследство.

5.10. Конверзивната функција на туризмот во културното наследство

Туризмот претставува дејност која овозможува да се конвертираат појавите, односите, објектите, обичаите, традициите во туристички вредности. Конверзивната функција на туризмот овозможува сите овие горенаведени категории да преминат од нестопански во стопански дејности односно стануваат пазарна категорија. Такви примери има доста, ако се земе за пример една стара куќа, со вклучувањето во туристичката понуда на туристичкото место добива туристичко значење и станува стопанска дејност. Истото може да се каже и за планините на пример, пред да се вклучат во туризмот каква вредност имаат и кога стануваат туристичка дестинација каква пазарна вредност имаат. Туризмот неискористените природни убавини ги претвора во туристички атракции кои ќе донесат економска придобивка.

Професорот Науме Мариноски кога зборува за конверзивната функција на туризмот вели: Илустративен пример за објаснување на конверзивната функција претставува снегот. Снегот нема никаква директна употребна вредност. Но, преку зимско-спортските активности во рамките на туристичката понуда тој претставува круцијална алка на продажбата на програмите од овој карактер. Овие активности се темелат исклучиво на постоење на квалитетна снежна покривка.¹¹⁹

Туризмот претставува силен развоен промотор, ако се споредуваат на пример регионите во кои туризмот е доминантна дејност колку се економски развиени и регионите во кои туризмот не е приоритетна дејност, не се доволно „силни,, економски. Во многу земји, цели региони успеале многу побргу да се развијат благодарение на туризмот.

Слично е улогата на конверзивната функција на туризмот и со културното наследство. Ако некој објект од културно-историско значење останува изолиран, односно не се вклучува во туристичката понуда, неговата вредност ќе биде многу

---

¹¹⁹ Мариноски, Н. (2008). Основи на туристичката теорија и практика (трето издание). ФТУ – Охрид

помала и со тек на времето уште повеќе ќе се намалува и обратно од тоа ако истиот се вклучува во туристичката понуда неговата вредност постојано ќе се зголемува.

Конверзивната функција на туризмот има позитивен ефект врз појавите, односите, објектите и слично поради тоа што туризмот не ги злоупотребува или истрошува туку напротив ги промовира, им дава пазарна вредност и ги заштитува.

Примери на конверзивната функција на туризмот низ светот има многу, ќе спомнеме само некои од нив: Ајфеловата кула (Париз), Пирамидите (Египет), Кривата кула (Пиза), Кинескиот ѕид, Мачу Пикчу (Перу) и многу други.

6. РЕЛИГИОЗЕН (ВЕРСКИ) ТУРИЗАМ

6.1. Поим, дефиниција и концепти на верскиот туризам

Се верува дека религиозните патувања се меѓу најстарите патувања кои се евидентирани и кои имаат големо значење. Скоро во сите вери се случувале патувања кон свети места кои се именувале како аџилак или пилграмство (пелегринаж), тие патувања имале различни содржини и цели, како митови, верувања, симболи, обреди, претстави, ритуали и др.

Овие патувања продолжувале да се развијат заедно со религијата, така што луѓето ги прифаќаат со задоволство и не само од страна на верниците туку и од други групи на кои религијата не им била причина за патувањето туку во своето патување ги додале и туристичките места со религиозна содржина. Така се случува комбинацијата помеѓу патувањето и религијата, односно настанува верскиот туризам.

За тоа дека религијата историски е поврзана со туризмот ни зборуваат многу автори. Постојат докази за оваа појава уште кај најраните општества и племенски заедници во Европа, Африка, Азија, Америка, Австралија. Уште во тоа време, камените скулптури и цртежите во пештерите ги имале истите функции како

религиозните објекти во денешно време. Тие биле своевидни религиозни центри, кои привлекувале посетители и верници од блиски и подалечни места.¹²⁰

Првите знаци на религиозен туризам се среќаваат во сите следни историски периоди, почнувајќи од древниот свет каде се спомнуваат Келтите, Асирците, Египет, потоа во древните Грција и Рим, исто така во Средниот век и секако во денешно време.

Религиозниот туризам во денешно време привлекува над 330 милиони туристи низ светот, според Светската Туристичка Организација, и поради таа причина се разгледуваат од различни аспекти неговите економски потенцијали. Карактеристично е за овој вид туризам што местата на посета во најголемиот дел се непроменети со векови наназад, туку променета е формата на патување, објектите за престој, транспортот и др., односно, подобрена е туристичката инфраструктура, менаџментот, маркетингот и безбедноста на објектите кои се посетуваат.¹²¹

Во литературата постојат различни дефиниции и толкувања на поимот верски туризам. Како основен пристап се земаат дефинициите кои наведуваат дека верскиот туризам е облик на селективниот туризам односно тематскиот, кои како основа ги имаат религиските и духовните мотиви. Една дефиниција од овој контекст гласи: Верскиот туризам е облик на туристичките движења со кои туристите настојуваат да ги задоволуваат потребите од религиски и духовен карактер.¹²²

Верскиот туризам се реализира во религиски места и е организирано патување, каде се посетуваат различни атракции, верски објекти, знаменитости и др.

Во ист контекст, но уште по конкретно Професорот Никола В. Димитров и др., во својата книга Религиозен туризам, го објаснува верскиот туризам и поврзаноста со културата и економијата.

---

¹²⁰ Димитров, В. Н. и др. (2017). Религиозен туризам. Универзитет "Гоце Делчев" - Штип. 9

¹²¹ Ибид. 10

¹²² Pirjevac, B. i Kesar, O. (2002). Počela turizma. Mikrorad d.o.o. Zagreb

Тој вели: Верски туризам или религиски туризам во потесна смисла на зборот претставува патување и посета чија основна намена е религиско искуство (аџилак во Ерусалим, Лурд, Мека и други, чија цел е посета на светите места заради туризам). Во поширока смисла, исто така, патување и посета чиј основен мотив е религиозното наследство, како што се црквите и манастирите. Верски или религиски туризам е збир на односи и услужни активности со кои се задоволуваат, пред сè духовните, но и културните и социјалните потреби на верниците, што произлегуваат од нивното религиозно определување. Верскиот туризам се врзува за манифестации од верски карактер, но и за значајни места, објекти и појави со верска содржина. Во овој вид на туризам се вклучуваат туристи речиси сосема различни по верска основа. Повеќето на движење на туристите е одреден со атрактивноста на појавите и процесите привлечни за туристите. Посета на некои места, кои претставуваат центри на одредено верско убедување, или обреди со висока потрошувачка, сепак претставува можност за туристичко активирање на одредени простори. Посетата на религиските места од развиениот и модерниот свет денес се прави најмногу од историски и архитектонски побуди и желби, а многу малку од верски побуди. Пример: Лурд во Франција, Нок во Ирска, Марија Бистрица во Хрватска, и други се примери на модерни храмови создадени од визија, кои привлекуваат голем број на религиозни посетители.¹²³

Верскиот туризам во најголема мера се одвива во местата каде постојат објекти кои имаат верско или духовно значење, тие објекти се разбира се изградени од луѓето и претставуваат дел од културното наследство. Токму тука се гледа поврзаноста на верскиот туризам и културното наследство. Од друга страна евидентно е колку економски придобивки имаат различни дејности од овие туристички движења, не само секторите во склоп на туризмот туку и надвор од туризмот.

Денес, верскиот туризам се повеќе се разгледува од интердисциплинарен пристап и се наведува дека тоа е специфичен социо-културен феномен, кој

---

¹²³ Димитров, В. Н. и др. (2017). Религиозен туризам. Универзитет "Гоце Делчев" - Штип. 16

сочинува синергија на религијата и културата, која се надополнува една со друга. Треба да се нагласи дека во исто време се работи и за еден од најстарите мотиви на патување, кои нагласуваат дека оваа селективна форма на туризам има долга историја и дека е оправдано една од доминантните селективни форми на туризам.¹²⁴

Анализирајќи различни дефиниции, може да се констатира дека религиозниот туризам е:¹²⁵

- Самостоен вид на туризам чие место во рамките на основната класификација на туризмот може да биде определено според мотивите и целите на посетата;

- Патување и времено престојување надвор од постојаното место на живеење, со доминантни цели и мотиви определени од специфични духовни потреби;

- Потребите за материјални и духовни блага при посета на места и објекти со определен религиозен контекст на туристичката понуда;

- Свкупност од сите организации, институции и субјекти кои обезбедуваат специјализирана информативна, транспортна, трговска и друг вид на услуга, пречекување, сместување, исхрана и придружување на религиозните туристи;

- Специфична гранка на туристичката побарувачка и специјализиран дел од современата туристичка индустрија.

Фокусирајќи се на мотивите за практикување на религиозниот туризам, истиот може:

- Да има чиста религиозна мотивација, посета на свети места, религиозни поклоненија или учество во одредени религиозни празници, задоволување на религиозните потреби;

- Да се придодаде и кон културолошкиот туризам, кога се дополнува со елементи како запознавање со определена религија, како и со нејзината

---

¹²⁴ Duvnjak, N. et al. (2011). Religijski turizam kao poseban socio - kulturni fenomen. Split

¹²⁵ Димитров, В. Н. и др. (2017). Религиозен туризам. Универзитет "Гоце Делчев" - Штип

материјална база (монументална архитектура – параклиси, цркви, манастири и уметност – иконостаси, иконографии, фрескописи, ритуални средства, и др.)

Од горе изнесеното може да се извлече следната дефиниција: Религиозниот туризам е вид на туризам со кој се задоволуваат религиозните и духовните потреби, како и нивното поврзување со уметноста, културно-историските и други вредности.

Богатството на религиозни споменици и настани го определува големото значење на религиозниот туризам во дестинациите. Неговото значење може да се согледа во следните основни насоки: културно, економско, социјално, еколошко.¹²⁶

Културно (духовно) значење. Религиозните споменици се дел од националното културно наследство на дестинациите. Самото богатство на обичаи, објектите, нивната архитектура, внатрешна уреденост, фрескоживописот, иконостасите се дела на мајстори и уметници кои го одбележале минатото. Преку посета на овие објекти или учество во религиозни манифестации, се збогатува културното ниво на туристите, се запознаваат со нова култура, и др.

Економско значење. Религиозниот туризам и неговиот развој создаваат можност за привлекување на средства за реставрација и одржување на религиозните објекти. Благодарение на тоа што религиозните објекти се зачувани, тие се претвораат во места кои привлекуваат туристи и посети на верници. Покрај посетата на овие објекти, во нивната близина се развиваат голем број мали бизниси како поддршка на туристите, како ресторани, сувенирници, сместувачки објекти, преку кои се подобрува економската ситуација на локалното население со продажба на локални производи.

Покрај ова, религиозниот туризам влијае и на подобрување на патната и комуникациската инфраструктура, како и развој на други дополнителни дејности.

Социјално значење. Преку религиозниот туризам се активираат контактите и дружењето помеѓу различни социјални и религиозни структури на верници. На овој начин, тој делува на утврдување на правата и слободата на луѓето да ја практикуваат својата религија без ограничувања.

---

¹²⁶ Ибид, 8

Еколошко значење. Религиозниот туризам индиректно укажува свое влијание на еколошката култура на населението во различни аспекти. Самото воспитување за заштитата на религиозните објекти се корени во одржливоста на религиозниот туризам.

Освен објектите, хигиената и заштитата е присутна кај светите места и животната средина во нивната околина. Различни програми за финансиска поддршка на проекти поврзани со религиозниот туризам како дел од еко туризмот, исто така се присутни и застапени.

6.2. Видови религиозен туризам

Развојот на религиозниот туризам е во нагорна линија, со тек на времето се создаваат услови за формирање на различни форми, видови и подвидови на овој вид туризам. Во литературата се сретнуваат различни термини или синоними кои го означуваат верскиот туризам, како: мисионерство, свештенички туризам, посета на свети места и лица, патување за учество во религиозни служби и настани и др.

Сето тоа води до формирање различни видови/форми на религиозен туризам. Постојат повеќе подвидови религиозен туризам:¹²⁷

- Престој во манастир;
- Повеќедневни или неделни престои во духовните центри со што се овозможува бегство од надворешниот свет и се бараат доживувања, медитации и разговори со религиозни истомисленици;
- Патувања за поклонение, ги преземаат одделни лица или групи кои се обединети со духовни мотиви и користат некомерцијални објекти за сместување;
- Патување до свети места, традиционални (по правило се повторуваат во определени период во годината) во група, со еднодневна или повеќедневни обиколки до официјално признати религиозни места или објекти;

---

¹²⁷ Ибид, 22

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО
ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

- Посета на цркви, основен подвид на религиозниот туризам, при што мотивацијата за патување е исклучителен спој на религија, духовни, културни, архитектонски и други интереси;

- Религиозни настани, посети за учество во традиционални празници со религиозен карактер;

- Патувања до религиозно-историски градови и места, често сврзани со места на раѓање, живот и дејност на светци и други познати личности од религиозните кругови;

- Патувања за учество во меѓа настани, во смисла на денови на католичката црква, световни црковни собори, европски средби на младина, и др.;

- Посета на гробишта, патувања до места каде се погребани познати духовни лица.

Во материјалите од Конгресот во Орландо, се посочуваат 12 основни елементи на религиозниот туризам:

- Мисионерство (патување за исполнување на религиозни мисии);
- Тематски крстарења;
- Одмор (бегство од секојдневната средина);
- Конгреси, конференции, религиозни собири;
- Посета на дестинации и настани со доминантен религиозен карактер;
- Посета на религиозни објекти;
- Престој во христијански кампови;
- Патување со елементи на доживувања во религиозен стил;
- Волонтеризам;
- Младински (студентски) одмори со религиозна цел;
- Семеен религиозен туризам.

Во зависност од целта, религиозниот туризам се дели на следните видови:

- Мисионерство, специјализирано патување (мисија) со цел распространување на христијанското учење;

- Поклонение, патување надвор од местото на живеење за вршење на поклонение со религиозна цел;

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

- Образовен религиозен туризам, специјализирани патувања со цел да се зголеми образованието и квалификацијата на учесниците (може да се реализира како „студиски престој“) и „религиозен конгресен туризам“;

- Фестивалски религиозен туризам, посети на организирани празнувања со религиозен мотив кои имаат масовен карактер, чествување на светци или религиозни настани.

Профилот на учесниците во религиозниот туризам може да се окарактеризира на следниот начин – тоа се луѓе кои:

- припаѓаат на определена религија;
- се со повисок интелект и изразен интерес за културно-историски вредности и уметност;
- со средни или поголеми материјални можности;
- претежно со високо образование;
- претежно жители на урбаните средини;
- по возраст се: 21-30, 31-40, 41-50, најмалку се до 10 и над 70 години;
- преферираат да патуваат организирано, во мали групи со туристички водач, ретко патуваат индивидуално или семејно.

Религиозниот туризам ги привлекува љубопитните луѓе, оние кои ја сакаат историјата и кои бараат прибежиште како и верниците. Главните мотиви за учесниците во овој вид туризам можат да бидат: религиозна посветеност; интерес за културните вредности; интерес спрема определена религија и нејзините вредности; уметнички дела; архитектура; запознавање на историски места и настани; убава природа; релаксација – одделување од проблемите; социјално зближување на верниците, и др.

6.3. Верскиот туризам и културното наследство

Културното наследство претставува потенцијал за економски и друштвен развој на многу земји во светот.¹²⁸ Верското наследство, која е дел од општото културно наследство, претставува туристички ресурс и можност за развој. Многу земји во светот овие ресурси ги имаат интегрирано во туризмот додека некои други земји многу малку или воопшто. Многу е битно поврзаноста на верското наследство и културно-историското наследство. Таа поврзување треба да се направи со соработката на државните институции како што е Министерството за култура со своите тела и дирекции со верските заедници од сите вери кои постојат во државата и со самите управни одбори на верските објекти или верски места.

Современиот човек речиси секој ден се среќава со некоја форма на религиозно наследство, веројатно поминувајќи покрај религиозна зграда, можеби проучувајќи ја сакралната уметност, можеби оди на верско патување, учествува на верска церемонија или само на разговор наидува на неа. Без оглед на тоа дали таа му додава повеќе или помалку значење, таа го прави тоа опкружува. Современиот турист е во потрага по животни искуства, искуства и приказни, и физички и тој е интелектуално активен, сака да биде активен учесник во патувања кои ќе придонесат за негов личен развој.¹²⁹

Од првите средби на човекот со светото, развојот на верувањата и појавата на првите религиозни култови, наследството низ историјата на човештвото се развивало, се мешало со другите и се менувало за да денес еволуира во рамките на илјадници различни религии и верувања. Интересно е да се забележи како токму најстарите заштитени места, се места од религиозно значење. Денес на листата на светско наследство околу 20% од заштитените места имаат одреден религиозен или духовен карактер.¹³⁰

---

¹²⁸ Јовановиќ, В. (2017). Туризам и простор. Универзитет Сингидунум. Београд

¹²⁹ Стратегија за развој на туризмот на Република Хрватска до 2020 година.

(<https://mint.gov.hr/strategija-razvojturizma>)

¹³⁰ UNESCO Initiative on Heritage of Religious Interest. (<https://whc.unesco.org/en/religious-sacred-heritage/>) (преземено: 01.02. 2023)

Евидентно е дека верските ресурси како наследство постојат, но проблемот е во нивното вклучување во туристичката понуда на дестинацијата, која ќе биде дел од мозаикот на целосната туристичка понуда. Не сите туристи се верници, но посакуваат да ги посетат верските објекти и места, па често пати и ако се од друга различна вера од својата. Затоа, земјите кои не вложуваат напори во овој правец треба да ги следат чекорите на земјите и дестинациите кои се на врвот на развојот на верскиот туризам со милиони посетители и големи економски придобивки.

6.4. Верскиот туризам во светот (познати дестинации)

Сите светски религии имаат свои светилишта коишто ги посетуваат поклоници и туристи. Одредени религии бараат од верниците барем еднаш во нивниот живот да ги посетат светите места (во Мека, Варанаси, Ерусалим), па според тоа верскиот туризам е врзан со местото каде се наоѓа светилиштето.

Во светот постојат илјадници дестинации кои имаат верски или духовни објекти и места. Во невозможност да ги истражуваме барем поголемиот број од нив, ние ќе се потрудиме да ги истакнеме во нашиот труд барем тие најпознатите.

*BBC Travel*¹³¹ ги истакнува десет најпознати и најпосетени верски дестинации во светот.

1. Лумбини

Под број еден е Лумбини (**Lumbini, Rupandehi, Nepal**). Родното место на Господ Буда и место за аџилак за будистите ширум светот. Речиси секоја религија во светот ја препознава духовноста на патувањето. Во Светото писмо, на различни места им се дава големо значење за улогите што ги играат во различни системи на верување. Некои се родни места на богови, некои се смета дека се подароци од боговите, некои се центри на религиозно водство, а некои се едноставно убави места за обожавање. Овие дестинации, кои предизвикуваат стравопочит дури и за

---

¹³¹ <https://www.bbc.com/travel/article/20120119-travelwise-10-sites-of-religious-pilgrimage> (преземено: 01.02.2023)

луѓето во нивната религија, секоја година привлекуваат ации од сите страни на светот.

Слика бр.1 Лумбини во Непал

Figure no.1 Lumbini in Nepal

2. Ватикан

Под број два според BBC Travel е Ватикан (**Vatican City, Roma, Italy**). Ватикан, или Светата столица, стана независна држава во 1929 година, иако е дом на папата, водачот на Католичката црква, од 1378 година. Во базиликата Свети Петар се наоѓа гробот на првиот папа, апостол Свети Петар , кој бил распнат и погребан таму. Други атракции ги вклучуваат Систинската капела, Ватиканските градини и Ватиканските музеи.

Слика бр.2 Базилика Св. Петар, Ватикан
Figure no.2 Basilica of St. Peter, Vatican

3. Витенберг

Под три се реди Витенберг (**Wittenberg, Saxony, Germany**). Во 1517 година, Мартин Лутер ги предизвика студентите и свештениците во Витенберг на дебата за продажбата на уживање од страна на Католичката црква во замена за спасение. Тој ги напиша контроверзните деведесет и пет тези за моќта и ефикасноста на уживањето и ги прикова неговите страници на вратата на црквата замок, чин за кој многумина сметаат дека ја започна протестантската реформација. Лутер бил екскомунициран од Католичката црква четири години подоцна. За време на Седумгодишната војна, голем дел од Витенберг бил уништен, но црквата на замокот била повторно изградена во 1800-тите, а текстот на Лутеровите деведесет и пет тези бил впишан на влезните врати на црквата. Внатре во црквата, на гробот

на Лутер се придружуваат гробниците на уште двајца протестантски мислители, Филип Меланхтон и Фредерик Мудриот. Други атракции на Витенберг ја вклучуваат обновената куќа на Лутер; Црквата Света Марија (или Градската црква) каде што Лутер проповедал, бил оженет и ги крстил неговите деца; и куќата на Филип Меланхтон, соработникот на Лутер.

Слика бр.3 Црквата на сите светци, Витенберг
Figure no.3 Church of All Saints, Wittenberg

4. Мека

На четвртото место е Мека (**Makkah, Saudi Arabia**). Немуслиманите не смеат да влезат во Мека, најсветото место во исламот, па затоа оваа екскурзија е само за верниците. Секоја година, милиони муслимани тргнуваат на патување во Мека, наречено Хаџ. Аџилакот има за цел да промовира единство меѓу следбениците на исламот. Тој е толку централен за исламот што еден од петте столбови на религијата е секој способен возрасен да го изврши хаџот барем еднаш во својот живот, под услов да може да си го дозволи тоа. Мека е местото каде што е роден Мухамед, пророкот кој го основал исламот, и каде што го добил првото откровение на Куранот. Аџиите ја посетуваат Големата џамија со цел да го фалат Алах пред Каба, нај светата градба на исламот.

Слика бр.4 Мека, Саудиска Арабија

Figure no.4 Месса, Saudi Arabia

5. Бадринат

На петтото место е Бадринат (**Badrinath, Uttarakhand, India**). Сместен во рамките на Хималаите, Бадринат е свето место на богот Вишну. Некои веруваат дека пештерите Вјас, веднаш надвор од овој свет град, е местото каде што е напишан санскритскиот еп Махабхарата. Главната атракција на областа е храмот Бадринат, изграден во 9-тиот век од кралевите Гарвал. Тоа е првенствено место за обожавање на Вишну, иако се претставени и други богови. Откако ќе го посетите храмот, направете духовно чистење во еден од природните топли извори во областа, Тапт Кунд и Сурија Кунд.

Слика бр.5 Храмот Бадринат

Figure no.5 Badrinath Temple

6. Златен Храм

На шесто место е Златен Храм (**Golden Temple, Amritsar, India**). Хармандир сахиб, или Златен храм, е најважната гудвара, или храм, во сикизмот. Изграден е во раните 1600-ти од мермер, а потоа обложен со златни листови. Внатре во храмот, посетителите можат да го најдат Гуру Грант Сахиб, светиот текст на сикизмот. Околу храмот има водено тело наречено Амрит Саровар, или Базен на нектар. Во рамките на храмот, една импресивна локација е трпезаријата каде волонтери им служат храна на 3.500 луѓе кои имаат потреба.

Златен Храм, Амритсар, Индија

Figure no.6 Golden Temple, Amritsar, India

7. Западен Сид

Западен Сид (**Western Wall, Jerusalem, Israel**) е седмото место по ред. Најсветото еврејско место. Откако Првиот храм бил уништен од Вавилонците, Вториот храм (изграден да го замени првиот) бил уништен од Римјаните во 70 н.е. Последователно, преостанатиот сид, Котел, или Западен сид, станал место за богослужба и жалост за старите храмови. Како резултат на тоа, често се нарекува Сид на плачот.

Слика бр.7 Западен Сид, Ерусалим, Израел

Figure no. 7 Western Wall, Jerusalem, Israel

8. Светилиштето на Баб

На осмото место се наоѓа Светилиштето Баб (**Shrine of the Bab, Haifa, Israel**). Мавзолеј на основачот на религијата претходник на Бахаи верата. Светилиштето на Баб, кое се наоѓа на планината Кармел, комбинира прекрасни згради со прекрасно зеленило. Тоа е гробното место на Баб, основачот на новата религија во 1800-тите, која го прекина исламот и затоа беше потисната од персиската влада. Бабизмот доведе до раѓање на Бахаи верата. Во храмот, меандрирајте околу Висечките градини на Хаифа, градинарски тераси дизајнирани од иранскиот архитект Фариборз Сахба.

Слика бр. 8 Светилиштето Баб, Хаифа, Израел
Figure no. 8 Shrine of the Bab, Haifa, Israel

9. Палитана

Интересна туристичка дестинација за верски туризам е и Палитана (**Palitana, Gujarat, India**). Најсветиот град за Џаинците. Во светиот град Палитана, ридот Шатрунџаја е важно место за обожавање во џаинизмот, систем на верување кој се врти околу ненасилството кон сите живи суштества - луѓе, животни, дури и инсекти. Шатрунџаја е рид од скали кои се протегаат висок 591 m. На патот се наоѓаат 863 мермерни џаин храмови, кои го сочинуваат најсветото место на земјата за Џајнс.

Слика бр.9 Палитана, Гујарат, Индија

Figure no.9 Palitana, Gujarat, India

10. Шри Пада

Многу атрактивно и интересно место за верниците претставува Шри Пада (**Sri Pada, Sri Lanka**). Верска дестинација за четири главни религиозни групи: Будизам, Христијанство, Ислам, Хиндуизам. Секој во светот може да ја цени убавината на светата планина Шри Пада. Можеби затоа четири различни религии го сметаат врвот за свето место достоино за аџилак. Карпеста формација во близина на врвот добива различна форма во секој систем на верување: Будистите веруваат дека тоа е отпечатокот на Буда; Муслиманите веруваат дека тоа е отпечатокот на пророкот Адам; Хиндусите веруваат дека тоа е отпечатокот на Шива; и, христијаните веруваат дека тоа е отпечатокот на Свети Тома.

Слика бр.10 и 11 Шри Пада, Шри Ланка
Figure no.10 and 11 Sri Pada, Sri Lanka

7. КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН

- ОПШТИ ПОДАТОЦИ ЗА ПОЛОШКИОТ РЕГИОН -

Планинскиот полошки регион е еден од осумте статистички региони на Македонија. Регионот се наоѓа во северозападниот дел од државата и се граничи со Југозападниот регион и со Скопскиот регион.

Полошки регион, го сочинуваат Полошката котлина со планинските масиви кои ја заобиколуваат: Шар Планина, Жеден, Сува Гора, Мавровската висорамнина, планинскиот масив Бистра и долината на реката Радика, со вкупна површина од 2.416 км² или 9,7%¹³² од територијата на Македонија. Регионот има 184 населени места, од кои 182 се рурални и 2 урбани населби (Тетово и Гостивар). Полошки регион е поделен на девет општини. Административен центар на регионот е Тетово. Котлината се одликува со типична рамница со надморска висина од 400 до 500 метри и стрмно издигнати живописни планини кои достигнуваат над 2700 метри надморска висина. Присутна е голема геолошка, релјефна, климатска, флористичка и антропогена разновидност.¹³³ Карактеристично е што во овој Регион живеат 13.7 % од вкупното население (Попис 2021 година) и е еден од најгусто населените региони со 104.1 жители на км². Додека вкупниот број на населени (според пописот 2021 година) е 251 552 жители¹³⁴

Природно наследство¹³⁵

- Климата во Полошки регион

Полошкиот регион има типично континентална клима со посебни температурни специфичности на топли лета и студени зими, со остар преод од зима кон лето. Просечната годишна температура во Полошки регион изнесува 11 С

¹³² <https://www.stat.gov.mk/publikacii/2022/Regionite%20vo%20RM%202022.WEB.pdf> (преземено: 03.03.2023)

¹³³ <https://macedonia-timeless.com/mac/gradoviregioni/regioni/poloski-region/> (преземено: 12.03.2023)

¹³⁴ <https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/2.1.22.10Popis-mk-en.pdf> (преземено: 03.03.2023)

¹³⁵ <https://macedonia-timeless.com/mac/gradoviregioni/regioni/poloski-region/> (10.02.2022)

во Тетово, а околу 10С во Гостивар, додека на Попова Шапка изнесува 4,6 С, така што на планинските масиви во овој регион владее типична планинска клима. Во Полог просечно годишно има врнежи од 800 мм, а на планините 1100 мм. Врнежите се повеќе изразени во зимскиот период од годината и од нив голем процент се снежни создавајќи услови за зимски спортови и туристички активности.

Природни ресурси, Флора и Фауна во полошки регион

Планината Кораб

Полошки регион е препознатлив по највисоките планини во Република Македонија. **Планината Кораб** е типично алпска планина со многу врвови повисоки од 2 500 метри. Тука се наоѓа и највисокиот врв во државата, а тоа е Голем Кораб (2 764 m). Овој планински предел изобилува со природни убавини, со 12 постојани глацијални езера, со длабоки и атрактивни речни долини, со клисури и кањони (кањонот Барична реката Радика, долг 42 km), со брзаци, слапови и водопади (Корапскиот Водопад на реката Длабока Река, висок е 136 m), со богата вегетација (Кораб е дел од Националниот парк „Маврово“), со погодни терени за трасирање, скијачки патеки и сл.

Национален парк Маврово

Во овој регион се наоѓа најголемиот национален парк во Македонија — Националниот парк Маврово, на јужниот брег на Мавровското Езеро. Националниот парк има отворено туристички инфо- центар каде што туристите можат да ги добијат сите неопходни информации поврзани со нивниот престој и понудата на паркот. Втора планина по височина во Република Македонија, а прва по планински пространства, е Шар Планина. Тоа е типична планина со алпски предели на високи и стрмни врвови, со планински езера, високи водопади, остатоци на стари валовски долини, но и на зарамнети била.

Слика бр.12 Панорамска слика на Маврово

Figure no.12 Panoramic picture of Mavrovo

Шар Планина

Површината на Шар Планина изнесува 912,7 km², долга е 80 km, а широка од 10 до 20 km. Располага со 77 врвови повисоки од 2000 метри. Највисок врв на Шар Планина, е Титов Врв со (2747 m), Стогово (2.268 m), Бистра (2.163 m). Други високи планини во Регионот се: Дешат (2.373 m), Крчин (2.341 m), На планината Шар Планина има 30-тина глацијални езера. Најголеми се Боговинското езеро, Црно езеро, Бело езеро Голем Ѓол, Мал Ѓол, Големо езеро, Мало езеро и други. На планината лоцирани се бројни атрактивни локалитети, како што се: Попова Шапка, Лешница, Јелак, Маздрача, Три Води, Љуботен и др. На локалитетот Попова Шапка се наоѓа зимскиот скијачки центар „Попова Шапка“ кој претставува населба со бројни викендички, хотели, ресторани, извонредни скијачки терени, жичници, ски-лифтови, планинарски дом и друго. Регионот изобилува со извори и вротоци. Најзабележителни се горното течение на реката Вардар до Дервенската Клисуре, живописната долина на реката Пена, Лаковица и голем број на планински реки. Релјефната дисецираност, релативните висински разлики, геолошката

разновидност. Присуството на вода и карактеристичната клима овозможува развој за разновиден растителен свет преставен со разновидна дендофлора (бука, даб, берза, костен, габер, бор)и тревна вегетација со присуство на ендемични на ретки видови. Во регионот се среќаваат разновидни видови крупен и ситен дивеч: мечка, волк, срна, дива коза, дива свиња и разни видови птици и влекачи.

Зимско-Спортски Ски-Центри во Полошки регион

Планинскиот Полошки регион изобилува со планински предели и зимски спортски центри. Тоа се Попова Шапка ски центар (1.780 m н.м.в.) и Маврово ски центар (1.270 m н.м.в.) На двата центри активно се одвиваат повеќе туристичко-спортски и рекреативни активности на скијање, пешачење, планинарење, параглајдерство, велосипедизам лов, риболов и др. Овде се сконцентрирани повеќе жичници и ски-терени, потоа две поголеми викенд- населби, како и најголемиот број сместувачки капацитети и репрезентативни угостителски објекти во Регионот. Воедно се организираат и зимски манифестации, а особено познати се „Шарпланинскиот скијачки куп“, и „Мавровскиот меморијал“, кои се посетени од илјадници домашни и странски туристи.

Слика бр.13 Ски центарот Попова Шапка

Figure no. Popova Shapka ski center

Планината Бистра во полошки регион

Трета висока планина во Регионот е **планината Бистра**, која е втора по важност планина со зимско- спортски активности. Тука се наоѓа „Ски-центарот Маврово“. Бистра е дел од Националниот парк „Маврово“. Оваа планина е пониска, а највисок врв е Меденица (2.163 m) и е помала по површина од Шар Планина (со 572 km²). Бистра располага со разновидни геоморфолошки површински и подземни релјефни облици. Како што се: глацијалниот релјеф, вртачи, заливи, карстни полиња, понорници, пештери, бездни, извори на реки, кањони и друго.

Реки во полошки регион

На реката Радика се наоѓа најатрактивниот кањон во државата, кањонот Борич, долг 42 km, со повеќе стотици метри високи вертикални страни. Геолошки гледано, во планинскиот полошки регион голем простор му припаѓа на варовничкиот состав. Така, тука се среќаваат најразлични карстни површински и подземни облици. Од сите нив, најатрактивни се пештерите. За туристите ги препорачуваме пештерите Шаркова Дупка на Бистра (пештера која е прилагодена за посета) и Ѓоновица или Убавица на планината Буковиќ, како и пештерите на планината Сува Гора.

Во полошки регион извира најголемата река во Република Македонија. Тоа е река Вардар, со должина од 301 km. Други познати реки се: Пена, Радика, Мавровска, Боговинска, Маздрача, Падалишка и др. Најпознат извор во регионот е карстниот извор на реката Вардар, познат под името Вруток, со издашност од 1,5 m³ вода во секунда. Селото Вруток познато по изворот на Вардар, истоимената хидроцентрала и специјализираните рибни ресторани, денес Вруток преставува една модерна селска населба со огромен потенцијал за еко туризам. Во Вруточките рибници за прв пат била створена Златната Пастрмка, а подоцна и Сребрената.

Езера и водопади во полошки регион

Мавровското Езеро е изградено во 1947 година и се наоѓа на 1 200 m н.м.в. Долго е 10 km, широко 5 km, и длабоко 50 m. Овде, во планинскиот полошки регион има повеќе планински езера, од кои најбројни се на Шар Планина. На планината Кораб се издвојуваат осум, од кои најпознати се Корапско и Кобилино Езеро. На планината Дешат има пет – Света Недела, Локуф и други, и на Стогово, три – Горно, Долно и Маруша.

Слика бр.14 Мавровско езеро

Figure no.14 Mavrovo Lake

Во полошки регион се наоѓа и највисокиот водопад во државата, а тоа Длабок Дол, висок 136 m. На Шар Планина се среќаваат неколку водопади, од кои најпознат е Беловишкиот Водопад со височина од околу 80 метри. Друг познат и посетуван водопад од туристите е Дуф со височина од 28 m, а се наоѓа во близина на село Ростуша. Националниот парк Маврово е прогласен во 1949 г. Зафаќа површина од 73.088 ha. Во склоп на паркот се Мавровското Езеро, планините Бистра, Дешат и Кораб, како и делови од Шар Планина и Крчин и сливот на реката Радика.

Планински туризам во Полошкиот регион

Шар Планина е најзначајна планина во која се практикуваат разни активности од сферата на планински туризам. Се наоѓа на северозапад од нашата држава и е гранична планина со Косово. Во непосредна близина на планината се наоѓаат градовите Тетово, Гостивар и Скопје, кои се големи емитивни центри со над 800.000 жители. Површината на Шар Планина изнесува 912,7 км², планината долга е 80 км, а широка од 10 до 20 км. Располага со 77 врвови повисоки од 2000 метри. Највисок врв е Титов Врв со 2747 метри и е втор врв по височина во Р.Македонија. Други познати врвови се: Бориславец (2662), Црн Врв (2578), Езерска Чука (2504), Баба Асаница, Караниколица, Љуботен и други. За планинарството и туризмот важни се глацијалните форми, ледничките езера, цикрови, валови, морени, бројни пасишта, шумски предели, атрактивни долини, реките, водопадите, четирите планинарски домови и сл. На нашата македонска страна од Шар Планина се наоѓаат 27 планински езера, од кои 19 постојани и 8 повремени. Шара е богата со вода и постојат околу 100 големи избори, а извираат реките Вардар, Пена, Моздрача и други. На планината лоцирани се бројни атрактивни локалитети, како што се: Попова Шапка, лешница, Јелак, Маздрача, Три Води, Љуботен и др. На локалитетот Попова Шапка се наоѓа зимскиот скијачки центар „Попова Шапка“ која претставува населба со бројни викендици, хотели, ресторани, извонредни скијачки терени, жичници, ски лифтови, планинарски дом и друго.¹³⁶

Бистра е втора по важност планина со зимско спортски активности. Бистра е дел од Националниот Парк „Маврово“. Оваа планина е пониска, а највисок врв е Меденица (2.163 м.) и помала по површина од Шар Планина (со 572 км²). Бистра располага со разновидни геоморфолошки површински и подземни релјефни облици, како што се: глацијалниот релјеф, вртачи, заливи, карсни полиња, понорници, пештери, бездни, изворишта на реки, кањони и друго. Планината богата е со разновидна и богата флора и фауна. Природните убавини, пространите била,

---

¹³⁶ Димитров, В. Н. (2015). Планински туризам. Интерна скрипта. Штип

вештачкото Мавровско Езеро и добрата комуникација овозможува да се развие планински туризам. Главен претставник на зимскиот туризам е ски центар Маврово „Заре Лазаревски“. Ски центарот располага со викенд населба, повеќе хотели, ресторани, извонредни скијачки терени, жичници, ски лифтови и друго. На планина Бистра се наоѓаат и неколку рурални населби кои практикуваат рурален туризам, а тоа се Лазарополе и Галичник (познато по Галичката свадба).¹³⁷

Туризмот во Полошкиот регион

Трендовите на туристичкиот развој се многу важни од аспект на креирање на развојните стратегии, планови, програми и активности. Може да се каже дека Полошкиот плански регион спаѓа во помалку туристичко развиените региони во државата. Во овој регион постојат огромни можности за различни видови на туризам, како на што се руралниот, еко туризмот, спортско-рекреативниот, транзитниот, ловниот, риболовниот, културниот и конгресниот туризам.

Тетово е важен центар во овој регион бидејќи е дом на неколку интересни локалитети на културно наследство како што се Арабати Баба Теќе и Шарена џамија, како и Лешочкиот манастир во близина на градот. Културното наследство и верските локалитети во Тетово привлекуваат поголеми групи туристи, вклучувајќи ги класичните балкански тури и турнеи на истражувачи. Шар Планина е многу важна и огромен туристички потенцијал за Полошкиот регион. Таа има традиција како најдобро место за зимски спортови во земјата. Шар Планина исто така нуди можности за активности на отворено во текот на летните месеци, кои во моментот се недоволно развиени. Близината на Скопје е една од главните можности за врски за развивање на туризмот. Полог е пограничен регион, па така постојат можности за прекугранични понуди во туризмот и искористување на европски фондови за развој на овој сектор.

---

¹³⁷ Ибид

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

Развојот на туризмот во Полошкиот регион може да се утврди преку анализирањето на обемот, динамиката и структурата на бројот на туристи и ноќевања, како и процентуалниот однос на овие показатели со вкупниот број на државни ниво. Овие параметри се дадени во рамките следните табеларни прегледи.¹³⁸

Табела бр.3 Обем, динамика, структура и процентуално учество на туристичката посетеност во Полошкиот плански регион, во периодот 2018-2022 година.

Table no. 3 Volume, dynamics, structure and percentage participation of tourist attendance in the Polog planning region, in the period 2018-2022.

	2018	2019	2020	2021	2022
Вкупен број на туристи во Полошки регион Total number of tourists in Polog region	37.091	41.994	31.061	35.384	40.293
Домашни туристи Domestic tourists	16.802	18.560	20.723	20.648	20.411
Процентуално учество на домашните туристи во вкупниот број на туристи во Полошкиот Percentage participation of domestic tourists in the total number of tourists in Polog	45,30%	44,20%	66.71%	58.35%	57.68%

¹³⁸ Програма за развој на Полошки плански регион 2021 – 2026. Нацрт верзија. 2021. стр.83

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

Странски туристи Foreign tourists	20.289	23.434	10.338	14.736	19.882
Процентуално учество на странските туристи во вкупниот број на туристи во Полошкиот Percentage participation of foreign tourists in the total number of tourists in Polog	54,70%	55,80%	33.28%	41.64%	56.18%

Извор: Државен завод за статистика, Регионите во Република Северна Македонија

Од табелата може да се заклучи дека се забележува зголемување на бројот на туристи, и странски и домашни, во периодот од годините 2018 и 2019, но во годината 2020 имаме нагло опаѓање на бројот на туристи, особено на бројот на странските туристи поради пандемијата (covid 19) што го зафати целиот Свет. Зголемувањето на бројот на туристи се забележува во 2021 година, додека во 2022 година бројот на туристи е значајно зголемен.

Табела бр. 4. Бројот на соби, легла и остварените туристички ноќевања во Северна Македонија и Полошкиот плански регион, во периодот 2019-2021 година.

Table no. 4. The number of rooms, beds and tourist overnight stays in North Macedonia and the Pologsk planning region, in the period 2019-2021.

Северна Македонија North Macedonia	2019	2020	2021
Број на соби Number of rooms	29 933	30 064	30 058

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

Број на легла Number of beds	76 942	77 187	76 907
Вкупно ноќевања Total nights	3 262 398	1 697 535	2 313 543
Домашни туристи Domestic tourists	1 684 627	1 444 605	1 643 083
Странски туристи Foreign tourists	1 577 771	252 930	670 460
Полошки регион Polog region			
Број на соби Number of rooms	1 240	1 230	1 219
Број на легла Number of beds	3 769	3 743	3 699
Вкупно ноќевања Total nights	84 138	61 693	68 904
Домашни туристи Domestic tourists	35 513	39 851	38 801
Странски туристи Foreign tourists	48 625	21 842	30 103

Извор: Државен завод за статистика, Регионите во Република Северна Македонија

Од табелата може да се забележи дека трендот на зголемување на бројот на туристи, како на ниво на државата така и на ниво на Полошкиот регион, кој е евидентиран во 2019 година, во 2020 година забележува нагло опаѓање (поради пандемијата covid 19), додека во 2021 година трендот на вкупно ноќевања повторно почнува да расте.

Угостителството во Полошкиот регион

Согласно законска легислатива во нашата држава, угостителските објекти се поделени на неколку групи и тоа: I - ресторани (ресторани, гостилници, ресторани за самопослужување, експрес ресторани, киосци, млечни ресторани, ресторан бавчи, летни бавчи, кебапчилници, бистро, пицерији, објекти за брза храна и др.); II - барови (кафеана, кафетерија, ноќен бар, кафе бар, кабаре, диско клуб, диско клуб на отворен простор, пивница и др.); III - кантини и IV- други угостителски објекти за исхрана. Како што е наведено во законската регулатива сите ресторани треба да бидат регистрирани и категоризирани согласно меѓународните стандарди за оценување со ѕвезди согласно Правилникот за услови за категоризација на објектите за вршење на угостителска дејност.¹³⁹

Табела бр.5 Бројот на деловни единици, седишта, работници во угостителскиот сектор на државно ниво и во Полошкиот регион за период 2019-2021 година.

Table no. 5 The number of business units, seats, workers in the catering sector at the state level and in the Polog region for the period 2019-2021.

Северна Македонија North Macedonia	2019	2020	2021*
Деловни единици Business units	2 340	1 224	1 187
Работници Workers	17 662	16 164	13 056
Седишта Seats	140 789	128 090	98 884
Полошки регион Polog region	2019	2020	2021*

¹³⁹ Програма за развој на Полошки плански регион 2021 – 2026. Нацрт верзија. 2021. стр.89

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

Деловни единици Business units	564	464	107
Работници Workers	1 745	1 504	720
Седишта Seats	20 167	15 935	7 614

Извор: Државен завод за статистика, Регионите во Република Северна Македонија.

* Податоците за индивидуалните угостителски дуќани сè уште не се на располагање.

*The data on individual catering establishments are not yet available

Од табелата јасно се забележува дека годините 2020 и 2021 во сите сегменти се во големо опаѓање, бројот е скратен за неколку пати на деловни единици, работници и седишта.

Горенаведените податоци (статистички) за туризмот и угостителството во Полошкиот регион, се само една од анализите направени за развојот на овој сектор во последните три односно пет години. Целта е да се споредуваат годините на општиот развојот на туризмот и угостителството во Полошкиот регион.

Мапа бр.1 Мапа на региони во Република Северна Македонија

Map no.1 Map of regions in the Republic of North Macedonia

7.1. ТЕТОВСКИОТ РЕГИОН

7.1.1. Опис на градот Тетово и околните населени места

На самиот почеток на емпириското истражување, ќе презентираме некои податоци и факти кои ја прикажуваат денешната слика на градот Тетово.

Географски опис - Полошкиот регион се дели на два дела - на Горен и Долен Полог. Во Горниот Полог е сместен градот Гостивар со околните помали општини, додека во Долниот Полог е сместен градот Тетово, исто така со новоформираните општини. Тетовскиот регион ги опфаќа општините Тетово (како урбана општина), Боговиње, Брвеница, Теарце, Желино и Јегуновце (како рурални

општини). Градот е на надморска височина од 450 до 500 метри и со средно континентална клима. Местоположбата што ја има Тетово овозможува развој на многу видови туризам како што се планинскиот, рибниот, бањскиот и секако културниот туризам.

Слика бр.15 Градот Тетово - панорамска слика

Figure no.15 The city of Tetovo - panoramic picture

Историски опис - Според најновите податоци добиени преку археолошките ископувања на неолитските наоѓалишта Тумба кај с.Долно Палчиште (1987/88.) и Под село тумба кај с.Стенче (2000), најстарите траги на живот во Полошката Котлина (тетовскиот и гостиварскиот крај) датираат од пред 8000 години или поточно од 6100-тата година стара ера. Од овие наоѓалишта потекнуваат голем број ископани фрагменти, но и целосно сочувани парчиња на грнчарија, но и жртвеници и статуетки посветени на женскиот култ. На подрачјето на Тетовско, пронајдени се

и многу значајни претстави на карпестата уметност како уметнички композиции поврзани со обредните ритуали.¹⁴⁰

Градот Тетово е меѓу постарите градови во Република Македонија, град кој има богата историја и во кој се испреплетени голем број култури. Еден таков доказ е и „Тетовската Менада“, која е бронзена статуетка пронајдена во гробница во Тетово која датира од VI-от век пр.н.е. и која се наоѓа во Музејот на град Скопје.

Ул. „Штипска“ — археолошко наоѓалиште во Тетово. Претставува гробница од раноантичкото време. Уште за време на турскиот период случајно била откриена гробница од која, според кажувањата на тетовчани, гробните прилози биле однесени во Цариград. Во 1933 година гробницата е одново отворена и истражена од видниот белградско археолог Светозар Радојчиќ кој првпат и ја презентирал. Гробницата имала четвртеста основа со димензии од 5,31 x 3,51 м и висина од 1,85 м. Била градена многу квалитетно од делкани камени блокови, а одозгора затворена со засводен покрив кој бил урнат. Од гробни прилози се најдени бронзени парчиња од шлем, оклоп или штит, железни опкови и бронзена статуетка на танчарка - менада, украсен елемент на некаков сад од бронза, можеби кратер. Како придружничка на богот Дионис, претставена е со поткренати раце, како да игра, облечена во хитон и преку него наметната со небрис. Според изработката и стилот се датира во доцно архајскиот период, помеѓу 530 и 500 година пред н.е., и потекнува од ателјеата во Коринт или во јужна Италија. Присуството на менадата, монументалноста на гробницата и начинот на нејзиното градење упатуваат на тоа дека најверојатно во неа бил погребан еден од кнезовите на Полозите.¹⁴¹

---

¹⁴⁰ Гавровски, Д. (2009). Тетовски Древности. Полог од праисторијата до 7. век н.е., со посебен осврт на тетовскиот крај.

¹⁴¹ Коцо, Д. (1996). *Археолошка карта на Република Македонија*. Скопје: МАНУ.

Слика бр.16 Бронзената статуета „Тетовска Менада”

Figure no.16 The bronze statuette "Menada of Tetovo"

Освен оваа статуетка постојат и уште многу други пронајдоци кои се чуваат во разни локални музеи кои покажуваат за животот и минатото на градот, но за жал постојат и голем број на пронајдоци кои не се документирани.

До XIV век Тетово се споменува како село со име Енеа (Oaeneum)¹⁴², од XV век почнува да се споменува како градска населба. Во тоа време градот Тетово се именувал како „Калканделен”, кое именување е од страна на Турците. После турското време се враќа стариот назив „Тетово” кој се користи се до денес.

Население - Според пописот во 2021 година, Општина Тетово брои вкупно резидентно население од 84 770 жители, со вкупно 23 848 домаќинства и 30 167 станови.

Според националната припадност, во Општина Тетово живеат: Албанци 60.460, Македонци 15.529, Турци 1.746, Роми 1.885, Срби 256, Бошњаци 189, Власи

---

¹⁴² Livy (2012). Rome's Mediterranean Empire : Books 41-45 and the Periochae: Books 41-45

11, други не спомнати 303, не се изјасниле 16, непознато 7 и лица за кои се преземени податоци од административни извори 4368.¹⁴³

Религии - Во Тетово се застапени следните религиски групи: Муслимани 64 468, Православни 13.187, Католици 191, Христијани 2,370, Протестанти 38, Евангелисти 8, Јеховини сведоци 10 и друго 13, не е верник (атеист) 75, не се изјаснил 28.¹⁴⁴

Култура, образование, уметност - Градот Тетово располага со многу природни богатства (Шар Планина, реката Пена), со идеална клима и богата почва, добра инфраструктура и местоположба, но за најголемо богатство на градот и околината се смета **културниот диверзитет**. За развојот на различните култури во Тетово сведочи големиот број на материјална култура како археолошки локалитети, архитектура, живописи, фрески, икони, како и нематеријалната или духовната култура како што е уметноста, религијата, живиот фолклор и друго.

Уште во минатото во градот се развиваат различни културни активности, постоеле различни културни друштва, клубови и слично кои придонесле културата да се зачувува и да се пренесува од генерација на генерација. Некои од овие друштва и клубови со тек на времето згаснале, некои продолжуваат да постојат, но исто така има и многу новонаформирани кои ја продолжуваат традицијата и придонесуваат за културниот живот на градот Тетово.

Така, денес Тетово е град со два универзитети - Државен Универзитет во Тетово и Универзитет на Југоисточна Европа, има шест средни училишта: УЦ "Моша Пијаде", Медицинско училиште "Никола Штејн", ДСЕУ "8ми Септември", МУ „Тодор Скаловски -Тетоец“, СУ "Ѓоце Стојчевски", СУ "Кирил Пејчиновиќ", СУ „7 Марс“ и седум основни училишта: ОУ „Наим Фрашери“, ОУ „Лирија“, ОУ „Кирил и Методиј“, ОУ „Андреја Савески Ќикиш“, ОУ „Истикбал“, ОУ „Гоце Делчев“ и ОУ „Братство Миѓени“ .

Во самиот центар на градот е Домот на Културата „Иљо Антески-Смок“, во кој се одвиваат многу културни активности како: музички, драмски, ликовна и

¹⁴³ https://www.stat.gov.mk/publikacii/2022/POPIS_DZS_web_MK.pdf (преземено: 10.03. 2023)

¹⁴⁴ Ибид

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

книжевна уметност. Во составот на Домот на Културата функционираат и Центарот за култура, Градскиот Театар, Градската Библиотека, Американско катче (Amerikan Corner), Факултет за уметност при Тетовскиот Универзитет и др.

Слика бр.17 Домот на Културата „Иљо Антески-Смок” - Тетово
Figure no.17 House of Culture "Iljo Anteski-Smok" - Tetovo

Во градот Тетово постои и библиотеката „Кочо Рацин“ која датира од 1945 година. Низ годините библиотеката беше преместувана на различни локации, во 2000-та година се сместува во објектот на Домот на Културата, каде на простор од 200 м² функционира и денес. Библиотеката поседува фонд од 120 000-150 000 наслови на книги за деца и возрасни.

Во 2004 година Библиотеката претрпува статусна промена и го менува своето име во Национална Установа - Библиотека "Кочо Рацин". Автоматизацијата на библиотечното работење и обработка на библиотечниот фонд започна во 2005 година кога НУ Библиотека "Кочо Рацин" - Тетово преку серверот на НУБ "Св. Климент Охридски" од Битола се вклучи во COBISS.MK. Со тоа НУ Библиотека

"Кочо Рацин" од Тетово стана дел од овој библиотечно -информативен систем и претставува една од 40-те библиотеки полноправни членки во COBISS.MK.¹⁴⁵

Слика бр.18 Национална установа, Библиотека "Кочо Рацин" - Тетово
Figure no.18 National institution, Library "Kocho Racin" - Tetovo

Освен библиотеката „Кочо Рацин“, постојат и неколку други библиотеки кои се во состав на други институции како што е библиотеката на Тетовскиот Универзитет, библиотеката на Универзитетот на Југоисточна Европа и библиотеката на Арабати Баба - Теке, кои се исто така добро снабдени со голем број на книги.

Во сферата на книжевно - уметничките активности, постојат литературните клубови како „Литературен клуб 94“, „Денови на Наим“ и „Кирил Пејчиновиќ“, во кои се промовираат книги и списанија, се поддржуваат новите издавачи и ред други организирања меѓу кои и вечери на поезијата, саеми на книгата и др.

¹⁴⁵ <http://www.tetova.gov.mk> (преземено: 20.02.2022)

Кога се зборува за развојот на културата во градот Тетово, не може, а да не се споменат музиката и уметноста. Така, како најистакнати се Младинскиот мешан хор, Градски женски младински хор „Менада“ и Културно уметничките друштва (КУД) „Џеладин Зеќири“, „Иво Антески -Смок“ и „Јени Хајат“. Сите овие друштва имаат богато културно минато. Освен во Тетово и во Македонија, учествувале и во многу меѓународни фестивали, каде и биле наградени со високи награди.

Секако значаен дел од културата е и забавната музика со која се забавуваат помладите генерации. Постојат многу музички групи, особено во последните години нивниот број е се поголем, сепак како заштитен знак на градот се смета рок групата „Елита 5“, која е формирана во 1990 година и сеуште е активна. Во овој период тие успеале да направат девет музички албуми со околу 120 песни, меѓу кои има многу хитови и евергрини.

Слика бр.19 Рок групата „Елита 5“

Figure no.19 Rock group "Elita 5"

Слика бр.20 Хорот „Менада“-Тетово
Figure no.20 Choir "Menada"-Tetovo

7.1.2. Културното наследство на градот Тетово

Културно наследство на градот Тетово претставува збир на материјални и духовни вредности создадени во текот на неговата историја, кои го отсликуваат општествениот и културниот развој на градот во минатото, но и сегашноста. Тетово е град со богата културно-историска традиција и располага со голем број на вредни културно - историски објекти. Имајќи го во предвид историското бурно минато на тетовскиот регион кој поминал низ различни системи на владеење, многу војни, неколку режими и слично, доаѓаме до заклучок дека во овие простори се кријат многу културни богатства. За жал, овој регион не е доволно истражуван, како од археолошки аспект така и од аспект на пишаната литература. Погolem е бројот на странски автори кои имаат направено некакви истражувања во вид на патописи, отколку на домашни автори и истражувачи кои го истражувале овој регион.

Антропогените вредности или уште се нарекуваат создадени вредности се многу битни чинители за развојот на туризмот во еден регион. Но, не сите антропогени вредности имаат и туристичко значење.

Според Проф. Н. Мариноски во антропогени туристички мотиви се вбројуваат:¹⁴⁶

1. Културно - историските мотиви;
2. Етнографските и социјалните мотиви;
3. Манифестациските мотиви.

- Во првата група (културно-историски мотиви) спаѓаат: археолошки локалитети, цркви и манастири, споменици на културата од исламска вероисповест, споменици на културата во вид на безистени, амами, анови и караван сараи, споменици на културата во вид на стара градска архитектура и издвоени староградски комплекси и куќи, споменици и спомен-обележја и институции од областа на културата.

- Во групата на етнографски и социјални мотиви спаѓаат: традиционалното градителство, традиционалните стопански активности, традиционалните земјоделски активности, традиционалната исхрана, народните носии, народните песни и игри и др.

- Додека во **третата** група односно во групата на манифестациски мотиви спаѓаат: религиозните манифестации, уметничките фестивали, саемите и историските изложби.

Градот Тетово ги поседува скоро сите групи на овие антропогени вредности. Тука ќе ги потенцираме само некои од нив, кои се дел од културното наследство на градот Тетово.

Од **археолошките локалитети**, дел од нив случајно пронајдени, важно е да се споменат следниве: Бузане, Горно Теке, Бањиче, Дреноец, Тетовско кале или Исарот, Св. Петка, „Тетово“, Ул. „Браќа Миладиновци“, Ул. „ЈНА“, Ул. „Штипска“ и други локалитети.

---

¹⁴⁶ Коруновски, С. (2008). Културно наследство. ФТУ - Охрид. 206

Ова е список на археолошките наоѓалишта во **Тетовско**, односно општините Боговиње, Брвеница, Желино, Јегуновце, Теарце и Тетово. списокот веројатно е нецелосен.¹⁴⁷

Место   Општина   Име на локалитетот

Беловиште – Јегуновце - Градиште

Блаце – Брвеница - Змијанец

Боговиње – Боговиње - Попово Маало и Топлица

Бозовце – Тетово – Црквиште и Јеленце

Брвеница – Брвеница - Тумба

Брезно – Теарце - Селиште

Вешала – Тетово - Киша

Волковија – Брвеница - Рудина и Смрдешница

Вратница – Јегуновце - Мали Орман, Св. Дуси, Св. Петка, Тумба, Црквиште

Глоѓи – Теарце - Св. Врачи

Голема Речица – Тетово - Дубрава

Горна Лешница – Желино - Градиште

Горно Палчиште – Боговиње - Кале

Гургурница – Брвеница - Црква

Доброште – Теарце - Црквиште

Долна Лешница – Желино - Кале

Долно Палчиште – Боговиње – Дрмник, Кале, Тумба

Долно Седларце – Брвеница – Дубрава, Крушевица, Тумба и др.

Бројот на листата е уште поголем, тука се трудеме да изнесеме неколку археолошки локалите од сите општини по некој локалитет.

Некои од овие археолошки локалитети случајно се пронајдени од луѓе кои при ископувања вршени на своите приватни имоти пронашле разни артефакти, но

---

¹⁴⁷ Коцо, Д. (1996). Археолошка карта на Република Македонија. II. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.

повеќето од овие артефакти за жал не се евидентирани и пријавени во некој од локалните или државните музеи. Локалитетите потекнуваат од различни временски периоди, почнувајќи од VI-век пр.н.е. се до поновото време, односно до периодот на османлиското царство.

Од постоечките археолошки локалитети кои се лоцирани во градот Тетово, единствен кој е ставен под заштита на Управата за заштита на културното наследство на Република Македонија е арх. локалитет “Кале/Хисар/Балтепе”, додека многу поголем е бројот на заштитени археолошки локалитети кои се лоцирани надвор од градот, како што се: арх. локалитет „Римска Црква” – с. Цепчиште, арх. локалитет “Црница,, и “Два бреста” – с. Лешок, арх. локалитет “Долги Грм/Коларица” с. Слатино, арх. локалитет “Градиште” - с. Беловиште и арх. локалитет “Орешко Кале/Стрезово Кале/Собри” – с. Орашје.¹⁴⁸

Слика бр.21 Археолошки локалитет во Тетово, Кале/Хисар

Figure no.21 Archaeological site in Tetovo, Kale/Hisar

¹⁴⁸ <http://www.gavro.com.mk/go-ljubim-tetoo/news/zastitenokulturnonasledstvovotetovsko> (преземено: 20.02.2022)

Ако се зборува за **цркви и манастири**, градот Тетово има голем број на цркви, додека во самиот град манастири нема. Од постоечките цркви во градот Тетово може да ги споменеме црквите „Св.Никола“, „Света Петка и Света Недела“, „Св. Богородица“, „Св. Кирил и Методиј“. Освен за потребите на верниците, овие цркви со своите богати културни елементи што ги имаат (фреските, иконите, сликите), често се привлечни и за туристите.

Слика бр.22 Цркви во градот Тетово

Figure no.22 Churches in the city of Tetovo

Спомениците на културата од исламска вероисповед претставуваат културно богатство со непроценлива вредност за градот. Со доаѓањето на Османлиите на Балканскиот полуостров, а со тоа и во тетовскиот регион, во XIV-от и XV-от век, се случува бум на изградба на различни објекти. Се градат објекти од верски карактер како што се: џамии, медреси, турбе, теќе, како и објекти од општествен карактер како: караван сараи, анови, безистени, чешми, мостови и др. Иако нивниот број бил многу поголем, со тек на времето некои се рушени или пренаменети. Сепак, оние објекти на културата што постојат и до ден денес, со својот архитектонски изглед покажуваат за културниот и духовниот развој на

населението од исламската вероисповед во тој период. Како позначајни објекти изградени во тој период во градот Тетово се: Шарената џамија, Саат џамија, Ески џамија, Теќето Арабати-Баба, Шадрванот во комплексот Арабати-Баба, амамот во Тетово, старите мостови и други објекти со архитектура од османлискиот период.

Слика бр.23 Спомениците на културата од исламска вероисповед
Figure no.23 The monuments of culture from the Islamic religion

Споменици на културата во вид на **стара градска архитектура** и издвоени староградски комплекси и куќи во градот Тетово има многу. Во зависно од временскиот период тие ја менувале својата структура и изглед. Според авторот Бранислав Светозаревиќ¹⁴⁹, во периодот од XV-иот век, со доаѓањето на Турците, градот започнал брзо да се шири. Освен старите населби, се појавиле голем број нови маала и населби. Во овие населби претежно живееле Турци кои граделе куќи во ориентален стил. Во втората половина од XIX-от век, се повеќе жители од околните села се преселуваат во Тетово и почнува изградбата на типично македонски куќи, па оваа архитектура останала доминантна се до Втората Светска Војна, после што почнува модерната изградба на куќите и другите општествени

¹⁴⁹ Светозаревиќ, Б. (1999). Тетовски споменар (1919-1941). Напредок. Тетово. стр.43-44

објекти. За жал голем број од тие објекти не постојат во денешно време. Од постоечките можеме да ги спомнеме: Алимбеговата куќа, неколку стари куќи и населби низ градот како што е родната куќа на Ѓоче Стојчески, населбите Горно маало, Колтук, Два бреста, Стара чаршија и др.

Слика бр.24 Стара градска архитектура - Тетово
Figure no.24 Old city architecture – Tetovo

Народните песни и игри се секако уште еден аргумент за културниот колорит на градот Тетово. Музичкиот живот на Тетово се карактеризира со богато народно, играорно и пејачко наследство. Тетовските игри се делеле на машки, женски и мешани игри. Најчесто како инструменти биле користени зурлата и тапанот, а кај женските игри претежно дајретото или само пеењето.¹⁵⁰ Кај македонската популација се споменуваат познатите ора, како: „Тешкото“, „Рамното“, „Чамчето“ и „Лесното“, додека кај албанската популација се

¹⁵⁰ Јанкович, Д. и Љ.(1938). Народне игре. Београд, стр.90-100

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

споменуваат: „Shota”, „Nusja jonë Arbërore”, „Lule manushaqe”, „Kërcimet e Logut” и други.

Иако, дел од овие традиции не се користат во секојдневниот живот на тетовчаните, сепак тие со гордост се чуваат и се пренесуваат од генерација на генерација. Така се почесто се користат по повод некоја манифестација, свадба и др.

Слика бр.25 Албанско оро
Figure no.25 Albanian dance

Слика бр.26 Македонско оро
Figure no.26 Macedonian dance

Религиозните манифестации во градот Тетово се дел од убавите обичаи. Сите националности кои живеат во градот Тетово ги имаат своите празници кои ги слават. Посебна убавина претставува празнувањето на верските празници.

Големите христијански празници Божиќ, Велигден, Водици и други, во Тетово отсекогаш масовно се славеле кај православните верници, додека кај муслиманите се слават големите верски празници Рамазан Бајрам и Курбан Бајрам. Освен овие големи верски празници, постојат и други празнувања како што се имендените и семејните слави кај православните верници, додека Молитвата во Петок (Џума Намаз) и Молитвите по повод роденденот на пророкот Мухамед (Мевлуд), кај муслиманските верници. Градот Тетово се карактеризира со верска толеранција, па често се случува дел од овие празници заеднички да се прослават или најмалку да се честитаат и од припадниците од друга вероисповед. Така на пример за Велигден, христијанските верници им подаруваат велигденски јајца на муслиманите, додека

за Бајрам, муслиманите ги канат на слатко (баклава) своите соседи и пријатели од христијанска вероисповед.

Нема сомнение дека сите овие наведени културни вредности и многу други што не се спомнати овде, освен што го покажуваат историското минато на градот Тетово и разноликоста на различни култури кои постоела и постои во градот, претставуваат и туристичка атракција како за домашните така и за странските туристи.

7.1.3. Културното наследство во околните населени места

Кога се зборува за културното наследство во тетовскиот регион, освен градот, голем придонес во развојот на туризмот, особено во културниот туризам, имаат и околните населени места. Поголемиот број на околните населени места се скоро исто толку стари колку што е и самиот град Тетово. Иако овие населени места секојдневно се прошируваат со нови модерни градби, сепак тие знаат да ја зачуваат и својата традиција. Културното наследство во околните населени места на Тетово опфаќа голем број на стари куќи, стари мостови, цркви и манастири, џамии и теќе, како и народни носии, народни песни и игри, традиционална исхрана, верски манифестации, различни фестивали и многу други обичаи. Исто така, на овие места се откриени голем број археолошки локалитети од различни временски периоди. Според Дарко Гавровски¹⁵¹, во тетовскиот регион евидентирани се следните археолошки локалитети: село Боговиње - локалитетот Топлица; с.Брвеница - локалитет Тумба; с. Долно Палчиште - локалитет Тумба; Долно Седларце- Тумба; с. Желино - Бело Поле; с. Желино - Градиште; с. Јегуновце - Градиште; с. Ларце-Брезничко Кале; с. Лешок - Кале; с. Прељубиште - Три Тумби; с. Рогле - Кука; с. Сараќино - Тумба; с. Старо село - Градиште; с. Стенче - Градиште, и др. Овие археолошки наоди датираат од различен временски период, почнувајќи од неолитот па наваму.

---

¹⁵¹ Гавровски, Д. (2009). Тетовски древности. Тетово. стр.52-53

Од сите овие културни богатства само мал број постојат денес. Ако се зборува за старите куќи, мора да се напомене дека тие безмилосно се рушат за да се изградат нови, ако се зборува за археолошките локалитети, тие се оставени во забрав и на забот на времето, како од страна на државните институции надлежни за нив, така и од локалните самоуправи.

Како **археолошки локалитети** кои се лоцирани надвор од градот, а постојат и ден денес и можат да се вклучат во туристичката мапа на градот Тетово можеме да ги спомнеме: *Исар-Бањиче*, кој се наоѓа на 2,5 км од градот во клисурата на реката Пена; *Тетовското Кале-Балтепе*; с. Лешок со неколку локалитети како *Два Бреста*, *Кале*, *Леска*, *Манастирскиот комплекс* и др.¹⁵²

Мора да се потенцира дека токму овие културни богатства се доста атрактивни за туристите, но и за домашното население кое преку нив ќе го научи и сочува своето минато, и затоа треба што е можно поскоро да се преземат мерки за нивно зачувување и конзервација.

Слика бр.27 Стара куќа, село Блаце, Тетовско

Figure no.27 Old house, Blace village, Tetovo

¹⁵² Гавровски, Д.(2009). Тетовски древности. Тетово. стр.168-171, 186-187

7.1.4. Објекти од културата во Тетовскиот регион

Тетовскиот регион или Долниот Полог располага со голем број на објекти од културата, било да се верски објекти или општо од културата. Во продолжение ќе ги прикажеме објектите кои се во самиот град и надвор од градот односно во другите рурални населени места кои постојат ден денес и се функционални.

7.1.4.1. Верски објекти

Тетово и околината ја красат голем број на верски објекти: цркви, џамии и манастири. Овие објекти освен што се користат за потребите на верниците за молитви и разни верски манифестации, тие играат значајна улога и во развојот на културниот туризам, односно верскиот туризам. Според податоците од Полошко-Кумановската Епархија, Тетовското Архиепископско Намесништво има 72 цркви, 10 манастири, 6 параклиси и 1 крст¹⁵³, додека Тетовското Муфтиство има 98 џамии, од кои во градот се лоцирани 12, а останатите 86 се наоѓаат во околните населени места¹⁵⁴.

Од големиот број на верски објекти во Тетово и околината, во продолжение се наведени и објаснети само оние верски објекти кои можат да се користат односно да се стават во функција на културниот туризам.

---

¹⁵³ <http://svetapetka.tripod.com/> (преземено: 21.02.2022)

¹⁵⁴ <http://www.kovz.gov.mk/> (преземено: 21.02.2022)

Цркви

Црква „Св. Кирил и Методиј“ – Тетово

Слика бр.28 Надворешен изглед на црквата Св.Кирил и Методиј

Figure no.28 Exterior view of the Church of St. Cyril and Methodius

Се наоѓа во месноста Два Бреста, на самиот рид на Балтепе. Црквата, што се смета за еден од најубавите православни храмови во Полошкиот регион, почнала да се гради во виорот на Илинден, 1903 година. Била завршена во 1918, живописана е во 1924 година, а осветена е дури на 12 јуни 1925 година.¹⁵⁵ Според сознанијата, иницијатор за изградбата на Храмот бил поп Мисо (Михаил Мартиновски), архиерејски намесник од тоа време, кој силно се борел да ги брани православните христијани од Отоманската власт. Со многу напори успеал да ги убеди тогашните власти за дозвола за изградбата на храмот, па така заедно со

¹⁵⁵ <https://www.mia.mk/Mobile/mk/Home/RenderSingleNews/254?newsID=133184059> (преземено: 22.02.2022)

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

православните верници, кои безрезервно помагале со сите средства што ги имале во тоа време, успевале да изградат храм кој е меѓу најубавите во Полошкиот регион па и пошироко.

Во самиот двор на црквата е и гробот на поп Мисо. Од првичната изградба на црквата па се до денес се случувале неколку санации и изградби на нови помошни објекти во кругот на црквата, како што се чешма и фонтана, парохискиот дом, камбанарија, молерисување на внатрешниот и надворешниот дел и друго.

Архитектонски гледано, црквата е трикорабна базилика и крстообразна со купола. Вистинската убавината на црквата се гледа штом ќе влезете внатре. Освен другото, впечатливи се фреските и иконите на Свети Кирил и Свети Методиј, богатиот иконостас во сребро и злато, старите црковни книги, а како дел од инвентарот на црквата е и свечената капа на упокоениот господин Кирил, митрополит Полошко-кумановски.

Слика бр.29 Внатрешен изглед на црквата

Figure no.29 Interior view of the church

Со убавината што ја, има овој храм претставува и туристичка атракција за верскиот туризам во градот Тетово.

Црква „**Св. Димитриј**” - Тетово

Слика бр.30 Црква Св. Димитриј

Figure no.30 Church of St. Dimitriy

Црквата „Св. Димитриј” која е со локација на градските православни гробишта во населбата Поток, е уште една православна црква во градот Тетово, чија изградба започнала во 1906 година и траела до 1912 година. Според податоците на Македонска Православна Црква¹⁵⁶, ктитор на црквата бил Захарије Манојловски. Оваа црква е осветена три години подоцна, во 1915 година. Изградена е од тврд материјал - од камења и полни цигли. Низ годините неколку пати е реновирана, додека во 1990 објектот е целосно реконструиран.

¹⁵⁶ <http://www.m-p-c.org/> (преземено: 22.02.2022)

Црква „Св. Богородица” – Тетово

Слика бр.31 Црквата „Св. Богородица”, надворешен изглед
Figure no.31 The church "St. Mother of God", external appearance

Црквата „Св. Богородица” се наоѓа во населбата Горно маало, во горниот дел на градот. Изградбата на црквата почнала во годините 1903/1904, во темелите односно урнатините на старата црква и траела се до 1916 година. Изградена е исто така од тврд материјал, од камен и полни цигли и зафаќа површина од 6,5 ари.¹⁵⁷ Иконите и фреските се изработени од зографот Тале. Осветувањето е извршено во 1918 од страна на скопскиот митрополит Варнава. Иконите и иконостасот се квалитетно изработени и добро сочувани. И оваа црква како и другите низ градот, со тек на годините често се реновирала. Во голем дел од извршените работи учествувале доброволно граѓаните кои помогнале финансиски и физички за да се извршат реновирањата и црквата да го добие убавиот изглед и функционалноста. Црквата е посетена редовно од жителите на Тетово, посебно на празникот

¹⁵⁷ <http://svetapetka.tripod.com/Crksvbogorodicatet.html> (преземено: 25.02.2022)

„Успение на Пресвета Богородица” и на Источен Петок „Балаклија” што се празнува во Светлата седмица по Велигден.¹⁵⁸

Црквата „Св. Никола” – Тетово

Слики бр.32, 33 Надворешен изглед на црквата и помошна просторија
Figure no.32, 33 Exterior view of the church and utility room

Црквата се наоѓа во населбата Колтук, стариот дел на градот. На местото каде денес е црквата „Св. Никола”, порано постоела една мала црква. Тогашниот црковен одбор одлучил на истото место да изградат нова и поголема црква, па така во 1742 година почнува изградбата која траела околу пет -шест години. Во 1748 црквата била завршена и осветена од скопскиот владика Анание.¹⁵⁹ По некој период црквата претрпува големи оштетувања односно била изгорена и во таа состојба

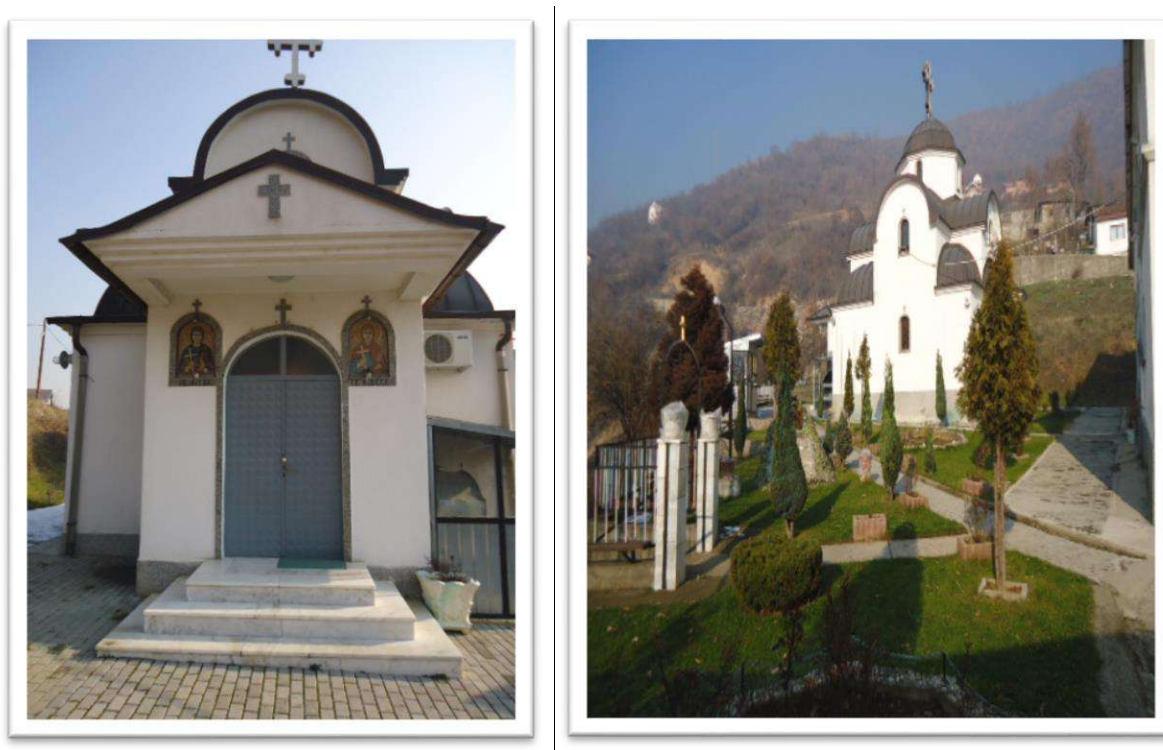
¹⁵⁸ Ибид

¹⁵⁹ <http://svetapetka.tripod.com/Crkvasvnikolate.html> (преземено: 25.02.2022)

останала се до 1912 година. Денешната црква е изградена во 1912 година, а преосветена во 1923 година. Како на самата црква така и во дворот, се направени многу санации и реконструкции.

Црква „Св. Петка и Св. Недела“ – Тетово

Слики бр.34, 35 Надворешен изглед на црквата „Св. Петка и Св. Недела“
Figure no.34, 35 Exterior appearance of the church "St. Petka and St. Nedela"

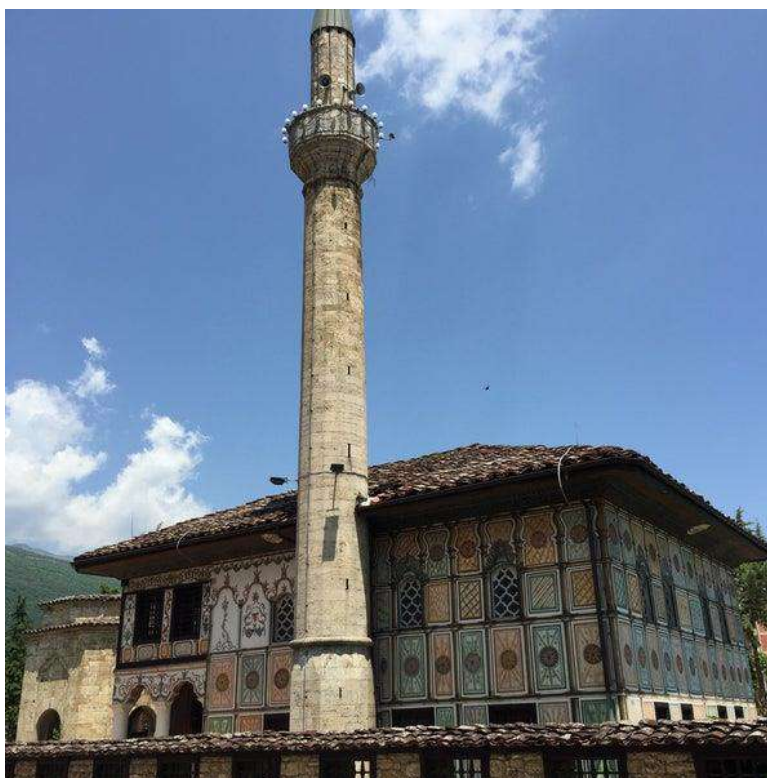
Црквата се наоѓа во дворот на Храмот „Св. Никола“. Камен темелникот е поставен во 2000 година, а изградена е со средствата на православните верници. Во истото место се пронајдени остатоци од стара мала црква која датира од XIV век. Димензиите на црквата се исто така мали. Изградбата е завршена во 2007 година и истата година е осветена.

Џамии

Бројот на џамии во тетовскиот регион е доста голем. Новоизградените џамии се доста убави, со модерен стил и многу пофункционални за разлика од старите. Во нив освен секојдневните молитви на Исламските верниците (намазот) има услови и за други верски и општествени активности, како на пример просториите со чешми за абдес (пред секој намаз се мијат делови од телото), училници за децата што го учат Куранот, канцеларии за венчавки, библиотеки и други.

Сепак, старите џамии освен убавината што ја имаат, поседуваат и големо културно – историска вредност. Во продолжение се прикажани само старите џамии во градот Тетово, кои постојат и се функционални.

Шарена Џамија – Тетово

Слика бр.36: Шарена Џамија, надворешен изглед

Figure no.36 Colorful Mosque, exterior view

Во самиот центар на градот, покрај реката Пена, се наоѓа една од најубавите џамии не само во тетовскиот регион, туку и пошироко. Се нарекува Шарена Џамија поради карактеристичните шаренила како во внатрешноста, така и на надворешноста. Освен со ова име, џамијата често се нарекува и како *Алаџа Џамија* и *Пашина Џамија*.

Според некои истражувања кои се базираат на вакуфски документи, џамијата е изградена во 1495 од страна на сестрите Хуршиде и Менсуре.¹⁶⁰ Се претпоставува дека џамијата е реновирана во 1564 година од истите сестри. Денешната архитектонска форма на џамијата и декорацијата се направени во 1833/34 година од страна на Абдурахман Паша, кој дал наредба да се реконструира џамијата, која била изгорена во голем пожар што го зафатил градот кон крајот на XVII век.¹⁶¹

Објектот е доста импресивен. Во внатрешноста се наоѓа салата за молитва и тремот, надвор се наоѓа минарето, турбето и чешмата. Целиот комплекс е опфатен со ограден ѕид кој има отвори украсени од дрво (решетки).

Тоа што го прави посебен овој објект, секако е обработката на фасадата. Ликовните пејзажи во ентериерот и екстериерот претставуваат вистинска уметност. Освен ѕидните цртежи во различни бои, уметничко дело претставуваат и декорациите на столбовите, балконите, прозорците и другите елементи во состав на објектот, кои уште повеќе ја зголемуваат убавината на целиот објект.

---

¹⁶⁰ Mediu, H. – Dushi (2010). Pollogu – Thesar i kulturës shqiptare. Çabej. Tetovë. fq.23

¹⁶¹ Изети, М. Шарена Алаџа Џамија, Издавач: Национален конзерваторски центар, Главен уредник, Метин Изети. (Брошура)

Слика бр.37, 38 Шарена Џамија, надворешен и внатрешен изглед

Figure no.37, 38 Colorful Mosque, external and internal view

Со одлука на Владата на Република Македонија, во 2017 година верскиот комплекс Шарена Џамија е прогласена за културно наследство од особено значење, поткатегорија исклучително значење.¹⁶²

Шарената Џамија е меѓу најпосетените места во градот Тетово. Бројните туристи доаѓаат од различни земји, а најголем е бројот на туристи од Турција. Џамијата е отворена за посета секој ден и не се наплаќа влезница на посетителите.

¹⁶² <http://uzkn.gov.mk> (23.04.2022)

Саат Џамија – Тетово

Слика бр.39 Саат Џамија, надворешен изглед

Figure no.39 Saat Mosque, exterior view

Џамијата се наоѓа во центарот на градот, на улицата Т. С. Мерџан, која води кон стариот дел на градот. Се вика Саат Џамија поради тоа што во близина на џамијата, во западниот дел, до 1933 година постоела саат кула. Освен саат кулата, во овој комплекс постоеле и една медреса и соба за гости. За жал, денес постои само џамијата. Според некои не документирани извори, џамијата е изградена во 1489 година.¹⁶³ Изградбата и стилот на џамијата се класични. Тој изглед е сочуван и во денешно време. Џамијата претставува културно – историско богатство за градот и за верниците од Исламската вера.

¹⁶³ Mediu, H. – Dushi (2010). Pollogu – Thesar i kulturës shqiptare. Çabej. Tetovë. fq.30

Ески Џамија – Тетово

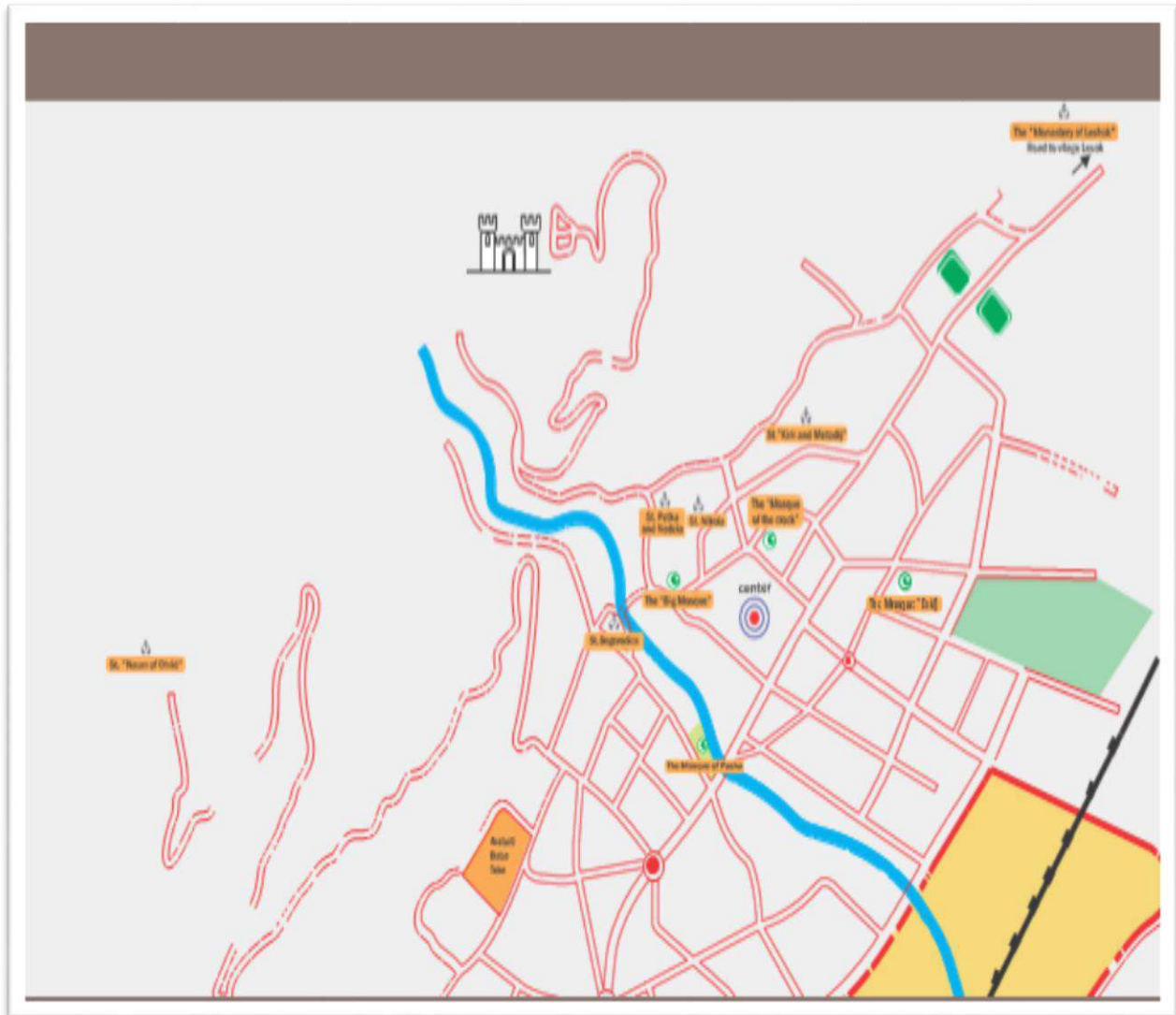
Слика бр.40 Ески Џамија, надворешен изглед

Figure no.40 Eski Mosque, exterior view

Ески џамијата е исто така една од старите џамии во градот. Се наоѓа во самиот центар, зад главната пошта во градот Тетово. Изградена е во 1581 година од страна на донаторот Иса Бег.¹⁶⁴ Џамијата претставува комплекс составен од повеќе помошни објекти како што се: минарето, салата за молитви, шадрванот (фонтаната), медресата изградена подоцна, додека во задниот дел од џамијата се наоѓаат и неколку стари гробишта кои датираат од Османлискиот период.

---

¹⁶⁴ Mediu, H. – Dushi (2010). Pollogu – Thesar i kulturës shqiptare. Çabej. Tetovë. Fq.33

Мапа бр.2: Карта на споменатите верски објекти во Тетово и околината
Map No. 2: Map of the mentioned religious buildings in Tetovo and the surrounding area

Манастири

Манастир „Св. Атанасиј” – Тетовско кале

Слика бр.41: Црквата „Св. Атанасиј”- во тетовското кале
Figure no.41 The church "St. Atanasij" - in the Tetovo castle

Според историски извори на МПЦ, манастирот Свети Атанасиј претставува еден од најстарите христијански црковни споменици, не само во Тетово, туку и пошироко. Се наоѓа на врвот на Балтепе, на тетовското кале. Се претпоставува дека е изграден во XIII век, како манастир. Низ вековите претрпел големи оштетувања. Денешната манастирска црква е доизградена во 1922 година. Изградена е од кршен камен и малтер, со дрвена кровна конструкција и со метален лим.

Овој светител се слави два пати во годината, во јануари и мај месец, кога се служи Света Божествена Литургија¹⁶⁵ на која учествуваат голем број на верници.

---

¹⁶⁵ <http://svetapetka.tripod.com/Mansvatanasijte.html> (преземено: 02.09.2022)

Но, поради многу убавата местоположба што ја има црквата, но и самото кале, оваа црква се посетува освен од православните верници, исто така и од голем број туристи кои воедно ги посетуваат и црквата и калето заради рекреативни цели.

Манастир „Св. Наум Охридски – Чудотворец” – Попова Шапка

Слика бр.42 Надворешен изглед на манастирот
Figure no.42 External appearance of the monastery

Во едно од најубавите туристички места во Македонија, во центарот Попова Шапка, се наоѓа манастирот Св. Наум Охридски – Чудотворец. Изградбата на манастирот започнала во 1992 година, во присуство на митрополитот Полошко – Кумановски господин Кирил. Иницијативниот одбор на група граѓани од Тетово, поддржуван со финансиски средства од голем број македонски иселеници од различни земји на Европа, Канада, Америка, Австралија и др. започнува со градба на манастирот.

Според податоците на МПЦ, на 3 јули 1992 година е извршен чинот на осветување и полагање на камен темелник, со што и официјално се почна со

изградба на манастирска црква. На 3 јули 1993 година беше извршен чинот на мало осветување на црквата, а воедно и поставен камен темелник за изградба на новите конаци и камбанаријата, а на 3 јули 1995 година црквата беше осветена заедно со влезните врати на овој манастирски комплекс од страна на Митрополитот Полошко-Кумановски господин Кирил.¹⁶⁶

Црквата има димензии од 50 м², а се наоѓа на надморска височина од околу 1700 метри, со што се вбројува во групата на цркви со најголема надморска височина на Балканот. Изградена е од камен кој е ваден од самото место и околината на центарот Попова Шапка. Со местоположбата што ја има, како и со прекрасниот пејзаж, црквата претставува вистинска туристичка атракција.

Манастир „Св. Атанасиј“ – Село Лешок

Слики бр.43, 44: Црквата и манастирот, с. Лешок

Figure no.43, 44 The church and the monastery, village Leshok

¹⁶⁶ <http://svetapetka.tripod.com/Mansvnaumpsapka.html> (преземено: 02.09.2022)

Лешочкиот манастир претставува манастирски комплекс во кој се наоѓаат црквите „Св. Атанасиј“ и „Св. Богородица“, манастирскиот конак, гробот на Кирил Пејчиновиќ и ресторан.

Манастирската црква „Св. Атанасиј“ ја возобновил егуменот Серафим во 1924 година.¹⁶⁷ Изградбата на црквата траела десет години. Изградена е во многу убав стил со три куполи, додека во внатрешноста ја краселе голем број на икони и фрески, изработени од познати мајстори од тоа време. После тоа, црквата била обновена неколку пати, додека во конфликтот од 2001 година црквата беше целосно уништена. Веднаш потоа црквата се возобновува со средства добиени од Европската агенција за реконструкција (ЕАР) во Македонија.¹⁶⁸ На 28-ми август, секоја година се одржува манастирски собир на кој учествуваат голем број верници, не само од селото Лешок, туку и од други места.

Манастирската црква „Св. Богородица“ се смета меѓу најстарите цркви во тетовскиот регион и е сочувана во добра состојба. Sprema историските сознанија, а кои ги пренесува МПЦ¹⁶⁹, црквата датира уште пред 1019 година, односно оваа година се спомнува како година во која црквата се приклучува кон Охридската Архиепископија. Низ историјата црквата била возобновена неколку пати, а со изградбата на новата црква „Св. Атанасиј“, оваа црква почнува да се напушта и богослужбите се прават во новата црква. Инаку црквата е мошне богата со икони и фрески.

---

¹⁶⁷ <http://svetapetka.tripod.com/Mansvatanasijlesok.html> (преземено: 02.09.2022)

¹⁶⁸ Николовски, Зоран (28/06/2005). „Завршена реконструкцијата на Лешочкиот манастир во Македонија“

¹⁶⁹ <http://svetapetka.tripod.com/Mansvbogorodicalesok.html> (03.09.2022)

7.1.4.2. Музеи

Слики бр.45, 46: Музеј на тетовскиот крај и Музеј на ЦК на КПМ
Figure no.45, 56 Museum of the Tetovo area and Museum of the Central Committee of the CPM

Тетово, првиот историски музеј го добива во 1950 година, именуван како *Музеј на Тетовскиот крај*.¹⁷⁰ Во овој музеј се прибирале сите материјални и културни добра од Тетовскиот регион, а до 1961 година и од Гостиварскиот регион, кога и се отвораат архиви во двата града при што гостиварскиот архив се одвојува од тетовскиот. Музејот најпрво бил сместен во просториите на Арабати Баба – Теќето, потоа се преместува во населбата Два Бреста, поточно во куќата на Централниот комитет на Комунистичката партија на Македонија, додека од 1990 година се префрлува во спомен куќата Стојчески, каде се наоѓа до денес.

Во музејот кој е отворен секој ден, има презентација на историски изложби, етнолошки оддел и уметничка галерија.¹⁷¹

Освен издавачката дејност, како активности кои се одвиваат во музејот се и активностите поврзани со зачувувањето на културно – историските споменици во тетовскиот регион, различни научно – истражувачки проекти од областа на археологијата, етнологијата, историјата и др.

¹⁷⁰ Светозаревиќ, Б. Покорни (2015). Македонците во Тетово од ала турка до ала франга. Академски печат. Скопје. стр.578

¹⁷¹ <http://uzkn.gov.mk/informatori/20/index3.html> (преземено: 22.09.2022)

Освен овој музеј, во Тетово функционира и приватен музеј со збирка на етнолошки предмети, собрани од сопственикот Глиша Костовски уште во 1950 година ¹⁷². Музејот бил доста атрактивен и посетуван како од различни школски групи, така и од други љубители на музеите.

Во Тетовскиот регион постојат и неколку други помали приватни музеи на артефакти и различни етнолошки предмети. Еден таков е и „Најмалиот етно музеј во Светот“, наречен така од страна на самиот сопственик, колекционерот Симеон Златев – Моне, кој се наоѓа во село Џепчиште - тетовско. Музејот е посетен од голем број туристи, истражувачи и љубители на старите вредни предмети со културно – историско значење.

Слики бр.47 Најмал етнолошки музеј, с. Џепчиште
Figure no.47 The smallest ethnological museum, village Xhepcisht

¹⁷² Светозаревиќ, Б. Покорни (2015). Македонците во Тетово од ала турка до ала франга, Академски печат, Скопје. стр.579

7.1.4.3. Амами

Слика бр.48: Амамот во Тетово

Figure no.48 The hammam in Tetovo

Амамите се изградени за време на Османлиската империја односно во периодот од XV-ти до XIX-ти век. Како објекти од јавен карактер, во тоа време, а и подоцна играле значајна улога во секојдневниот живот на жителите на градот. Амамите се граделе во градовите во близина на некоја џамија, медреса, сараи, хареми и др., а градители биле луѓе кои имале чинови во тогашното владеење, како паши, везири, бегови и други.

Во Тетово има само еден амам, изграден од сестрите Хуршиде и Менсуре, кои ја изградиле, односно финансирале изградбата и на Шарена Џамија.¹⁷³ Овој амам е изграден во XVI-ти век на многу убаво место, на левата страна од реката Пена, северо-западно од Шарената Џамија.

---

¹⁷³ Mediu, H. – Dushi (2010). Pollogu – Thesar i kulturës shqiptare. Çabej. Tetovë., fq.60

Амамот во Тетово има функционална шема од типот „чифт“ симетричен, што значи се користел од двата пола, и машкиот и женскиот, поради што и се вика „Чифте Амам”.

Изграден е од рамен камен и варовник, како и од цигли карактеристични за тој временски период. Внатрешниот дел се состои од три волумени: волуменот што се создава во амбиентот за подготвување за миење, главниот амбиент и амбиентот за складирање на вода.¹⁷⁴

Надворешниот изглед е доста впечатлив. На покривот од ќерамиди се наоѓаат четири куполи од кои две поголеми, во кои има округли отвори за влез на светлината, кои му даваат естетика на целиот објект.

Во поновото време, амамот честопати ја менувал својата намена. Некогашно време се користел како ресторан, додека од 2007 година во него е сместена Уметничката галерија. Заедно со Шарената Џамија, мостот на реката Пена и други објекти од околината, амамот во Тетово претставува вистинска туристичка атракција за туристи од целиот Свет.

7.1.4.4. Теќе

Во тетовскиот регион во XVI-тиот век постоеле и други помали објекти на различни места познати како теќе, како што се *Теќето на Мехмет Бег* и *Теќето на Ефенди Мустаф Рухи Анхани*¹⁷⁵, за кои, за жал, нема некои подетални зачувани податоци. Од постоечките, секако е познато Арабати Баба - Теќе .

Комплексот Арабати Баба – Теќе се наоѓа во западниот дел на градот Тетово, во подножјето на Шар Планина. Изграден е во периодот од 1538 до 1548 година од страна на Серсем Али Деде и претставува еден од позначајните Бектешиски храмови не само во Тетово, туку и пошироко. Овој голем комплекс има површина

---

¹⁷⁴ Ибид

¹⁷⁵ Ибид, стр.39

од два хектара во внатрешниот дел и уште четири хектара надвор од ѕидините¹⁷⁶, и се смета за најголемо дервишко теќе во Македонија и на Балканот.

Слики бр.49, 50 Арабати Баба Теќе

Figure no.49, 50 Arabati Baba Teke

Комплексот е карактеристичен поради изградените објекти во уникатен стил. Сите објекти се изградени од камен и дрво и покриени со ќерамиди. Од сите страни на бедемот се наоѓа по еден влез кој има свое име и функција, и тоа : *теќе каписи* (врата на теќето), *харман каписи* (гумна врата), *бафче каписи* (врата на дворот) и *кучук каписи* (мала врата).¹⁷⁷ Во составот на теќето има голем број на објекти. Секој од нив игра значајна улога во функционирањето на теќето. Такви се: главниот конак, библиотеката на теќето, зимскиот дом, фурната и кујната на теќето, главна молитва, фонтана, големата чешма, сивата кула, дом за сместување (изгорено), турбе, гробишта, војнички дом, штала 1, штала 2, помошен објект.¹⁷⁸

Убавината на овој комплекс во внатрешноста на објектите се состои од различни декорации, релјефи, витрини, натписи и друго, додека надворешноста ја красат покривите на објектите, столбовите, оџаците, убавиот колорит на фасадите и секако дворот и паркот кои се преполни со различни цвеќиња со прекрасен мирис.

Овој комплекс, освен што се користи за верските потреби на Бектешиската секта, претставува и споменик на културата за сите граѓани на градот Тетово без

¹⁷⁶ <https://www.mia.mk/mk/Inside/RenderSingleNews> (24.09.2022)

¹⁷⁷ Арабати Баба Теќе, Издавач: Национален конзерваторски центар, Главен уредник, Метин Изети

¹⁷⁸ <http://www.tetova.gov.mk/getartm> (25.09.2022)

разлика на нивната верска и национална припадност и секако има голема улога во развојот на туризмот во тетовскиот регион.

7.1.4.5. Галерии

Во Тетово во 2007 година е формирана Уметничката галерија која функционира како национална галерија, финансирана од страна на Министерството за Култура на Република Македонија. Во оваа уметничка галеријата која се наоѓа во просториите на стариот амам во Тетово, се изложуваат уметнички дела на разни локални уметници. Галеријата претставува место каде младите уметници можат да се промовираат, да го искажат својот талент во уметноста, а имаат можност и да ги продаваат своите уметнички дела

Слика бр.51 Уметничка галерија во Тетово

Figure no.51 Art gallery in Tetovo

7.1.4.6. Мостови и други културни објекти

Објекти од културата во Тетово и околината кои се дел од културното наследство и кои за среќа уште постојат се: Камениот мост на реката Пена, Тетовското Кале и некои постари куќи.

Мостови – Во периодот на турското владеење, реката Пена, која поминува низ градот, била премостена со четири убави камени мостови: *Горна чаршија, Казази мост, Пашин мост и Топќупри мост*.¹⁷⁹

После тој период, некои од споменатите мостови биле срушени за да се изградат нови, модерни и армирани бетонски мостови. Од старите мостови денес постои единствено Топќупри мост, односно *Мостот на Топџиите*.

Се нарекува **Мостот на Топџиите** поради тоа што преку овој мост се движеле војските со своите топови.¹⁸⁰ Овој мост се наоѓа помеѓу Шарената Џамија и тетовската болница. Мостот е изграден од камен, со совршена техника на изградба. Каменот е во форма на блокови залепени со фуѓи од топено олово. Делот каде поминува реката има форма на полукруг, додека горниот дел е порамен. И после толку години мостот е во одлична состојба и во функција на секојдневниот сообраќај на градот. Освен што претставува дел од материјалното културното наследство, мостот му дава посебна убавина на тој дел од градот и е посакувано место за туристите кои со воодушевување го сликаат. Мостот е ставен на листата на заштитено културно наследство.

---

¹⁷⁹ Светозаревик, Б. Покорни (2015). Македонците во Тетово од ала турка до ала франга, Академски печат, Скопје. стр.515

¹⁸⁰ Ибид, 516

Слики бр.52, 53: Мостот на Топџиите
Figure no.52, 53 Gunner's Bridge

Кале - **Тетовското Кале** се наоѓа на врвот на Балтепе, на надморска височина од околу 800 метри и оддалеченост од градот од 2 км. Изградбата на калето траела околу 20 години. Калето започнал да го гради таткото Реџеп Паша, а го завршил синот Абдурахман Паша во 1820 година¹⁸¹. Овој културен објект претставува една ретка убавина од минатото. Внатрешниот дел има 5 сараи, големи кујни, бањи, еден бунар на средина и три тунели за излез.¹⁸² Тврдината има многу добра местоположба од каде се гледа цела полошка котлина. Сидовите се широки и долги, но тоа што ја разликува оваа тврдина се подземните тунели, за кои се кажува дека се спуштаат до самиот град. Едниот завршува во дворот на Шарена Џамија, додека другиот кај Арабати Баба Теке. Тунелите биле широки и добро уредени и служеле за евентуална евакуација на населението при некој воен напад. Друга карактеристика на тетовското кале претставува и црквата „Св. Атанасиј“, која ја прави приказната за целата тврдина над Балтепе уште поинтересна.

Патот кој води до кале е асфалтиран, но видлива е негрижата на локалните и државните институции како за одржување на патот, така и за одржување на целиот тој локалитет кој може да стане вистинска туристичка атракција.

¹⁸¹ <https://www.mia.mk/mk/Inside/RenderSingleNews/> (02.10.2022)

¹⁸² <http://hybread.mk/gradot-pod-shara-tetovo-1> (10.10.2022)

Слики бр.54, 55 Тетовско кале

Figure no.54, 55 Tetovo Castle

Стари куќи – Бројот на останати стари куќи во градот Тетово не е мал, ги има насекаде низ градот, како во самиот центар, така и по некои постари населби, но проблемот е во тоа што голем дел од нив не се заштитени како објекти од културно наследство.

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

Куќи кои се сметаат за заштитено културно наследство од страна на Управата за заштита на културното наследство на Македонија, во градот Тетово се:¹⁸³

- Куќа на ул.“Кузман Јосифовски - Питу” бр.130
- Куќа - соп. Општинско собрание, ул.“Гоце Делчев” бр.93
- Куќа на ул.“Браќа Миладиновци” бр.103 (нов бр.164)
- Куќа на ул.“Браќа Миладиновци” бр.101 (нов бр.166)
- Куќа на ул.“Браќа Миладиновци” бр.34 (нов бр.111)
- Куќа на ул.“Браќа Миладиновци”бр.54 (нов бр.93)
- Куќа во која е формиран ЦК на КПМ, ул.“Гоце Делчев”бр.83
- Родна куќа на Народниот херој Гоце Стојчевски, ул.“Радован Цоник”бр.92
- Алим бегова куќа - Стара болница, ул.“29-ти Ноември”бр.16.

¹⁸³ <http://www.gavro.com.mk/go-ljubim-tetoo/news/zastitenokulturnonasledstvovotetovsko> (преземено: 10.10.2022)

Слики бр.56, 57, 58: Стари куќи во градот Тетово
Figure no.56, 57, 58 Old house in the city of Tetovo

Еден од споменатите објекти кој сеуште е функционален е **Алимбеговата куќа**. Кон крајот на XVIII и почетокот на XIX век, турската империја почнува да се реформира. Отворање на пазарот, преселбата на населението, забрзаниот економскиот развој и други значајни фактори биле причина за навлегување на западните влијанија во целокупниот живот на луѓето, а секако и во областа на архитектурата. Во тој контекст се почести биле стилските изрази како класицизам, нео - ренесанса и необарок. Од аспект на архитектурата, во тој период особено се истакнувале коначите на богатите паши и бегови. Еден од нив бил и познатиот Алим Бег кој ја изградил својата резиденција во нео барокен стил, зачувувајќи ја во

внатрешноста традиционалната структура. Куќата има приземје и два ката, со барокна декорирана фасада, како и влезни извиени скали.

Низ историјата објектот ја менувал својата намена од станбен објект во објект на општинска администрација, потоа објект на правните органи, административен центар и болнички комплекс. Во денешно време овој објект се користи од страна на Дневниот центар за ментално здравје. Инаку, објектот се наоѓа во дворот на старата болница и спаѓа во групата на објекти од заштитено културно наследство. Управата за заштита на културното наследство го категоризира овој објект како *Значајно културно наследство*.¹⁸⁴

Слика бр. 59 Алимбегова куќа

Figure no.59 Alimbeg's house

¹⁸⁴ <http://www.niskn.gov.mk/Detail.aspx?kdID=248> (преземено: 12.10.2022)

7.1.5. Фолклорот во тетовскиот регион

Фолклорот е широк поим, затоа е и тежок за дефинирање. Голем број на научници даваат свои дефиниции и теории за значењето и функцијата на фолклорот.

Авторите Марта Симс и Мартин Стивенс во својата книга „Жив фолклор“¹⁸⁵ ја даваат следната дефиниција за овој поим:

„Фолклорот е неформално научено и неофицијално знаење за Светот, за самите нас, за нашите заедници, верувања, култура и традиции, изразено на креативен начин преку зборови, музика, обичаи, постапки, однесување и материјали. Освен тоа, фолклорот е и интерактивен, динамичен процес на создавање, комуницирање и изведба, бидејќи тоа знаење го споделуваме со другите луѓе.“

Алан Дандс и Мери Хафорд¹⁸⁶ пак, нудат една долга листа на она што се спаѓа во фолклорот. Според нив во фолклор спаѓаат: митовите, легендите, народните приказни, шегите, поговорките, гатанките, песните, народните носии, народниот танц, драмата, народната медицина, народните музички инструменти, народните песни, народниот говор, игрите, симболите, молитвите, рецептите за приготвување храна, типовите на куќи, свеченостите и обичаите за време на празниците и многу други.

Со оглед на просторната ограниченост на овој труд, овде ќе биде образложен само еден дел од фолклорот во тетовскиот регион и тоа носиите, традиционалните јадења, занаетството и културните манифестации.

---

¹⁸⁵ Симс, М. и Стивенс, М. (2010). Жив фолклор. Академски печат. Скопје. стр.8

¹⁸⁶ Ибид

7.1.5.1. Носиите во тетовскиот регион

Носиите уште од минатото го обликувале и дефинирале стилот на живеење на луѓето од одреден регион.

Во својата книга со наслов „*Македонците во Тетово од ала турка до ала франга*“, авторот Бранислав Светозаревиќ, облекувањето на тетовчаните го дели на два дела односно периоди и тоа: *ала турка* и *ала франга*¹⁸⁷.

Облекувањето *ала турка* е поврзано со времето на турското владеење, а облекувањето *ала франга* се појавува околу 1900 - та година.

Женската градска носија – ала турка се состоела од квалитетен материјал, со многу украси и мотиви направени од срма, свила, атлас и други слични материјали. Во главно женската облека се состоела од *чинтијаните (шалвари)* и *елекот* направени од скапа свила, *минтаните* направени од кадифе, *бела свилена кошула* рачно ткаена, а *ногавиците* биле изработени од срма и свила. Чинтијаните се врзувале со *ширит* околу половината, а *коланот бил* изработен од сребро – филигран. На главата жените носеле *мал фес*, а на градите редови *златници* и друг накит. На нозете дома носеле *налани*, додека надвор од куќата носеле *влечки*. Ваквата носија била рачно изработена, била скапа и многу впечатлива. Интересен е фактот што во тој период вакви носии носеле скоро сите жени, и Македонките и Албанките и Турчинките. Во помодерно време овие носии се носат само по повод некоја манифестација, свадба или фестивал.

---

¹⁸⁷ Светозаревиќ, Б. Покорни (2015). Македонците во Тетово од ала турка до ала франга. Академски печат. Скопје. стр.937-957

Слика бр.60 Народна женска носија – ала турка, градска
Figure no.60 National women's costume - ala turk, urban

Машката градска облека –ала турка се состоела од чакшири или чашире од црно или бело платно, широки панталони, минтан фермене, куса горна наметка без ракави, кошули со плетени јаки, голем појас на половината, на главата капа или шубара, минтан или џамадан. Зимно време носеле кожуви или јарам капути и друга облека. Облеката на богатите се разликувала од таа на посиромашните. Со мали исклучоци, скоро истата облека ја носеле и македонците и Албанците и Турците.

Слика бр.61 Народна машка и женска носија од Полог
Figure no.61 Folk men's and women's costume from Polog

И во околните села, облеката, и женската и машката била скоро иста со таа од градот односно од ист материјал, но само по некој различен модел и различна боја.

Слика бр. 62 Селска носија во тетовскиот регион

Figure no.62 Village costume in the Tetovo region

Слика бр.63, 64 Традиционална албанска и македонска носија во тетовскиот регион
Figure no.63, 64 Traditional Albanian and Macedonian costume in the Tetovo region

Градска женска облека – ала франга е носија која тетовчанките почнуваат да ја носат во дваесеттите и триесеттите години од XX-ти век. Тогаш започнало следењето на модата, каде голем придонес дале тогашните кројачи кои занаетот го научиле во поголемите европски центри како на пример Париз, Виена и други градови. Облеката што ја носеле во тоа време девојките и помладите жени во главно се состоела од *долги фустани со мало деколте, спуштена половина, рачно плетени јаки и манжетна*¹⁸⁸

Машка облека – ала франга исто така била големо обележје во начинот на облекувањето на тетовците. Благодарение на тогашните печалбари и луѓето кои патувале низ Европа, во Тетово се повеќе почнала да се употребува европската

¹⁸⁸ Светозаревиќ, Б. Покорни (2015). Македонците во Тетово од ала турка до ала франга. Академски печат. Скопје. стр.937-957

облека односно костумите *ала франга* кои веќе започнале да се изработуваат и во Тетово од страна на школуваните кројачи наречени *френк – терзии*.¹⁸⁹

Секако дека постоеле и други начини на облекување во зависност од временскиот период, од местото на живеење (на пример во повисоките планински села), од економската положба и ред други фактори кои влијаеле во стилот и начинот на облекувањето. Во поновото време, односно со почетокот на „ерата“ *ала франга*, Тетово и тетовчаните никогаш не заостанале зад другите градови, туку секогаш биле на чекор со светската мода. Доволно е да се спомене текстилната фабрика Тетекс, најголема во Македонија, која од 1951 година па се до денес е симбол на модата не само во градот Тетово туку и пошироко.

Поврзаноста на денешните времиња со минатото на градот, практично може да се види во „Улицата на бутиците“, односно улица Радован Цоник, која почнува после Судот во Тетово и оди сè до Горна чаршија. Во должина од околу 400 метри, во неа се наоѓаат околу 200 бутици кои облека изработуваат сами, но и увезуваат разни традиционални и модерни свечени носии кои ги носат жените и невестите на свадби и разни манифестации.

Слика бр.65 Бутик со традиционална свечена носија
Figure no.65 Boutique with traditional formal wear

¹⁸⁹ Ибид

7.1.5.2. Традиционалните јадења во тетовскиот регион

Тетово и тетовско уште од минатото имале гурманска традиција. Таа традиција продолжува и во денешно време, се разбира со бројни промени. Во минатото видот на исхраната на тетовските семејства зависел од многу фактори како што се: стандардот на живеење, политичко – економската состојба, верската култура, влијанието на странските култури на исхрана како што е ориенталната култура, а подоцна и модерната западна култура на исхрана. Тетовскиот регион располага со голем потенцијал на природни богатства, како што се: плодното поле, големиот број на сончеви денови, изобилството на вода, високите планини богати со разновидни плодови и секако средно –континенталната клима која овозможува во овој регион да се осетат сите четири годишни сезони со своите убавини. Сите овие природни богатства им овозможиле на жителите на Тетово и околината да одгледуваат и засадат различни прехранбени култури и да чуваат стока односно да се занимаваат со земјоделство и сточарство. Тоа им овозможувало на жителите на Тетово и околината да се хранат здраво и со разновидна храна.

Традиционално, улогата на готвење во тетовските куќи ја имале жените. Мажите и машките деца биле на работа по занаетчиските дуќани или по нивите.

Главното јадење се јадело кога домаќинот ќе се врати од работа во вечерните часови. Тогаш целото семејство седнувало на софра.¹⁹⁰ Секој од членовите на семејството седел на своето место, а најубавото јадење му било послужувано на домаќинот.

Во првата половина од XIX век, се јадело многу поскромно, па така како секојдневни јадења на населението биле јадењата подготвени со *урда, кашник* со пченкарно брашно, *манџа, мезе* од свеж зеленчук, *сутлијаш, кајмачина, туршија* и друго, а се пиело *салеп, боза, чај, ракија*.¹⁹¹

---

¹⁹⁰ Светозаревик, Б. Покорни (2015). Македонците во Тетово од ала турка до ала франга. Академски печат. Скопје, стр.881

¹⁹¹ Ибид

Додека во втората половина од XIX век како почесто користени јадења биле: *чорбата, јанијата, тетовско тавче – гравче, расол месо*, каде не изостанувале гравот, компирот, оризот. Како попознати готвени јадења биле: *Бабино чорбиче* (црвени пиперки, кромид, масло, сол и вода), *шкембе чорба, сарма* (со млади лисја од лоза, зелка, липа или лешник).¹⁹²

Во почетокот на XX век изборот на јадења се збогатува. Во овој период дел од домашната кујна станале се повеќе производи кои жителите сами ги одгледувале, но и производи кои почнуваат да ги увезуваат од другите региони или градови на Република Македонија. Освен месните производи (свежо, варено, сушено месо), во домашната исхрана се почесто се конзумирала и риба ловена во реката Пена или Вардар, а побогатите семејства јаделе риба набавена од Охрид, Дојран па дури и од Солун.

Слатките јадења за тетовчаните отсекогаш претставувале неодвоен дел од трpezата. До почетокот на XX век како десерт се користеле слатко од разни овошја, мармаладот и речелот. После тоа почнале да се подготвуваат *колачи, торти, кајмачина, шеќерпаре, баклава, назлифатма* и други слатки јадења.

Во триесеттите години на XX век, тетовчани почнуваат да се движат низ европските земји, од каде се враќаат со различни знаења и занаети. Меѓу другото како резултат на тие странски влијанија, во овој период почнува да се менува и готварството и начинот на исхрана на населението во тетовскиот регион. Со тек на време, се напушта ориенталната култура и се внесуваат нови рецепти и начини на исхрана односно почнува влијанието на западната култура на јадење. Така, се отвораат гостилници, ресторани, слаткарници, кои ги следат новите трендови во исхраната.

Во помодерното време Тетово и околината можат да се гордеат со постигнувањата во сферата на гастрономијата. Се инвестира во секој аспект, како во поглед на инфраструктурата, угостителските објекти, така и во квалитетот на

---

¹⁹² Ибид, стр.882

јадењето и гостопримството. Денес гастрономијата во Тетово претставува една совршена комбинација на модерното и традиционалното јадење.

Пример на едно традиционално јадење: **Тавче – гравче**¹⁹³

Слика бр.66 Тавче гравче на тетовски начин

Figure no.66 “Tavche gravche” in a Tetovian way

Состојки

- 500 гр. Тетовски грав
- 250 гр. Кромид
- 1 главица лук
- 50 мл. Масло за јадење
- 1 лажица сол
- 1 лажица брашно
- 1 лажица мелен црвен пипер
- сува црвена пиперка

¹⁹³ Сликата и рецептот се преземени од: <http://mkkujna.blogspot.mk/2013/05/blog-post.html>
(преземено: 20.10.2022)

- мелен црн пипер
- суво нане
- сув магнонос

Начин на подготовка

Гравот се мие темелно и се остава да отстои во вода, а потоа се става да зоврие. Водата потоа се излева, се додава топла вода и се остава да се вари, внимавајќи зрната да останат цели. Кромидот се сече и се пржи во масло за јадење. На испржениот кромид му се додава црвениот пипер, се меша и му се додава на гравот. Се става и цела сува пиперка. Сето тоа се вари. Црниот пипер, лукот и солта се додаваат според вкус. Пред гравот целосно да се свари, му се додава брашното, малку масло, нането и магноносот. Потоа се претура во земјен сад во кој се пече во рерна додека се довари, внимавајќи да остане сочен. Тавче гравчето е најпознатиот специјалитет и гордост на македонската национална кујна. Речиси и не постои гостин кој престојувал во Македонија, а не го вкусил овој извонреден деликатес.

7.1.5.3. Занаетството во тетовскиот регион

Занаетството во Тетово и околината се развивало паралелно со развојот на градот и околните населени места и претставувало главен егзистенцијален извор на населението. Според тоа и именувањата на занаетите во овој регион било поврзано со владеењето и влијанието што го имале другите држави во овој регион низ различни временски периоди. Така називите на занаетите биле најпрво на турски јазик, па на словенски јазици, а во периодот после Втората светска војна се употребуваат дури и германски термини.

Во Тетово постоеле различни занаети како на пример: *табачкиот, налбатскиот, сарачкиот, пушкарскиот, ножарскиот, абаџиството, срмаџиството, тенекеџиството, чевларството, столарството* ¹⁹⁴и др.

Слика бр.67 Ден на пазар во Тетово во годините 1920-1930

Figure no.67 Market day in Tetovo in the years 1920-1930

После периодот на Османлиското царство и периодот на Првата светска војна, во Тетово се зголемуваат можностите за развојот на занаетчиството. Се појавува потреба за нови занаети како што се: *браварскиот, електро механичарскиот, месарскиот, слаткарскиот, молерскиот* ¹⁹⁵ и многу други. Занаетчиството најпрво било занимање само за мажите, но подоцна се појавуваат и жени кои се занимаваат со занаети како што се фризерскиот и кројачкиот занает.

Во периодот после Втората светска војна, со политиката на социјалистичкото уредување на државата, доаѓа до формирање на занаетчиски задруги и стопанства

---

¹⁹⁴ Светозаревиќ, Б. Покорни (2015). Македонците во Тетово од ала турка до ала франга. Академски печат. Скопје. 222

¹⁹⁵ Ибид, стр.223

каде се здружуваат голем дел на занаетчи, кои потоа се трансформираат во фабрики. Со тоа започнува крајот на традиционалното занаетчиство во градот Тетово. Само еден помал број на занаетчи продолжиле да работат сами, но под многу отежнати услови.

Во продолжение се наведени по азбучен редослед поголем број на занаети кои во минатото постоеле во градот Тетово. Од наведените занаети, во денешно време постојат сосема мал број.¹⁹⁶

Некои од занаетите што се практикувале во Тетово се следните: *абаџии* (кројачи на народна облека од волна), *бербери*, *бикмеџии* (бикме произведено од златен конец и срма), *бозаџии*, *бојаџии* (бојосување ткаенини од свила, волна и памук), *бравари*, *валавичари* (домашната волнена облека се валала), *воденичари* (мелење на жито), *гајтанџии* (производство на гајтани), *графичари* – *печатари*, *грнчари*, *дрвари* – *одунџие* (набавувачи на огревно дрво), *електричари*, *сидари*, *јажари* (изработка на јажиња), *јорганџии*, *казанџии*, *калајџии*, *калдрмџии*, *ковчегари* (изработка на ковчези за чеизот на невестата), *колари* (изработка на запрежна коњска кола), *кројачи*, *кујунџии*, *лимари*, *месари*, *минтанџии* (изработка на минтани – горна облека од памук), *млекари*, *молери*, *мутавџии* (производство на черги, транспортни вреќи, покривки), *наланџии* (изработка на женски обувки од дрво со мал кожен ремен), *опинчари* (производство на опинци), *пекари*, *пушкари* (изработка на пушки), *самарџии*, *сапунџии*, *столари*, *табакничари* (кожарски работи), *ќуркџии* (изработувале производи од кожа за облекување – *кожувот*), *фризери*, *фотографи*, *часовничари*, *чевлари*.

---

¹⁹⁶ Ибид, стр.232-284

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

Слика бр.68, 69: Наланџија и сарач, кои уште функционираат
Figure no.68, 69 A shopkeeper and tailor, which are still in operation

7.1.5.4. Културните манифестации во тетовскиот регион

Манифестациските атрактивности, пред сè се одвиваат во Домот на културата, некои се одвиваат на самиот плоштад на градот или по главните улици, додека некои се одвиваат во околните села.

Културните манифестации кои се одржуваат во домот на културата се:¹⁹⁷

- „Sharri Këndon” (Шара Пее) – фестивал на изворниот фолклор
- „Денови на симболот”
- 8 Април- меѓународен ден на Роми – ромски фолклорен фестивал
- „Burimet e Sharrit” (Извори на Шара)- фестивал на изворниот фолклор
- Мултиетнички аматерски театар
- „Блетзат” – фестивал за деца
- „Денови на Наим”- меѓународен фестивал на поезија
- „Mollëzat” (Јаболчиња) – фестивал за деца
- „ТЕХО” – хорски фестивал
- „Ylberi” (Виножито) – фестивал за деца

Културните манифестации не изостануваат ниту во околните села на Општина Тетово и во селата на другите општини во овој регион. Такви се „Илирските карневали” во село Бозовце кои се организираат од 13 до 21 Март и „Народни традиционални игри” кои се организираат во село Селце.

Овие манифестациски активности се следат со голема заинтересираност и големо присуство не само од жителите на тие села туку и од страна на посетители од поширокиот тетовски регион. Во последно време, дел од овие манифестации се вклучени во туристичката понуда на градот Тетово.

---

¹⁹⁷ <http://www.tetova.gov.mk/> (преземено: 21.10.2022)

7.2. ГОСТИВАРСКИОТ РЕГИОН

7.2.1. Опис на градот Гостивар и околните населени места

Географски опис- Како што рековме погоре, Полошкиот регион се дели на два дела – на Горен и Долен Полог. Во Горниот Полог е сместен градот Гостивар со околните помали општини, додека во Долниот Полог е сместен градот Тетово.

Гостиварскиот регион ги опфаќа општините Гостивар, Маврово и Ростуше и општина Врапчиште. Градот Гостивар е на надморска височина од околу 500 метри, со средно континентална клима, опкружен од Шар Планина од едната страна и Сува Гора од другата страна изобилува со богата природа, со изворот на Реката Вардар и многу други природни ресурси кои овозможуваат да се развијат разни видови на туризам. Гостивар има многу добра географска положба, исто како и Тетово, преку кои поминува коридорот осум и кој претставува голема можност за економски развој на овие градови и на целиот Полошки регион.

Слика бр.70 Градот Гостивар – панорамска слика

Figure no.70 The city of Gostivar - panoramic picture

Историски опис – Како и за многу градови во Република Северна Македонија, така и за Гостивар постојат различни теории за историјатот на градот. За постоењето на овој град разумно е најпрвин да се осврнеме на античкото време, кој што период ни укажува дека овој град постоел уште од времето на Римската империја, тогаш познат како голема населба. Според римскиот историчар Тит Ливи (59 пред н.е. – 17 по н.е.), последниот крал на античка Македонија, Персеј, по освојувањето на Ускана (Кичево) го освојува гратчето Драудакум за да подоцна го освои и Онеј (Тетово). Од овие податоци се подразбира дека стариот град Драудакум кој имал големо значење, се наоѓал помеѓу Кичево и Тетово, значи денешен Гостивар.¹⁹⁸ Кон средниот век (X век) се спомнува името Гостивар.

За време на Отоманската империја името на градот останува Гостивар. Во овој период во градот Гостивар се градат првите објекти како џамии, амами, теќе, Саат кулата, анови, амами, мостови, куќи и др.

Население – Според пописот во 2021 година, Гостиварскиот реон односно Општина Гостивар брои 59,770 жители од кои 29,321 се од машки пол и 30,449 се од женски пол. По национална основа 12,807 се Македонци; 33,076 Албанци; 7,597 Турци; 2,273 Роми; 17 Власи; 73 Срби; 25 Бошњаци и 487 во рубриката „не се спомнува,“. Општина Гостивар брои 20,054 домаќинства и 27,954 станови. Општина Маврово и Ростуше вкупно брои 5,042 жители, додека Општина Врапчиште вкупно брои 19,842 жители. Вкупниот број на жители на Гостиварскиот реон брои 84,654 жители.¹⁹⁹

Култура, образование, уметност – Гостивар со својата околина, вклучувајќи ги и двете помали општини, не изостанува во развојот на културата, образованието, уметноста, спортот, од другите градови и региони во државата. Во самиот град постои Домот на Култура „АСНОМ“ каде се одржуваат разни претстави, изложби, промоции на книги и книжевни дела, драмски претстави, фестивали, концерти и многу други културни активности. Вреди да се спомнува и „Гостиварски

¹⁹⁸ Национална установа (2014). Конзерваторски центар. Гостивар

¹⁹⁹ https://www.stat.gov.mk/publikacii/2022/POPIS_DZS_web_MK.pdf (преземено: 22.03.2023)

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

Театар“ кој со своите претстави учествува во многу регионални и меѓународни драмски фестивали.

Слика бр.71 Уметничко друштво „Браќа Ѓиноски“

Figure no.71 "Gjinovski Brothers" Art Society

Освен во Домот на Културата, културните активности се одржуваат и во други места, како што се училиштата, плоштадот и секако и во руралните населени места. Една таква манифестација е „Деновите на печалбарите“ која се организира секое лето со многу богата културно-рекреативна содржина.

Како една многу интересна културна организација е „Керамичка работилница,, која се организира веќе по трет пат во Гостивар. Уметници и љубители на уметноста во Гостивар имаат можност да учествуваат во керамичка работилница, да ги изучуваат техниките и да изработуваат уметнички дела од глина. Работилницата насловена „Тера арт“ е уметничко творештво и се организира во соработка со уметници од Турција.

Слика бр.72 Работилница од глина „Тера Арт“- Гостивар

Figure no.72 Clay workshop "Terra Art" – Gostivar

Образовниот процес во Гостивар и околните населени места се одвива во дванаесет основни и четири средни училишта.²⁰⁰

Спортот исто така има голема улога во животот на гостиварчани, според Општинскиот Фудбалскиот Сојуз на Гостивар, постојат шестнаесет фудбалски клубови, меѓу кои најголем е Ф.К. Гостивар, кој е формиран во 1998 и го користи Градскиот стадион. Освен фудбалот во Гостивар се развиени други спортови како кошарката, ракометот, и др.

7.2.2. Културното наследство во градот Гостивар

Гостивар отсекогаш претставувал град со висок културен дивезитет, со многу историја и многу создадени вредности или познати и како антропогени вредности.

²⁰⁰<https://gostivari.gov.mk/mk/%d0%be%d0%b1%d1%80%d0%b0%d0%b7%d0%be%d0%b2%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d0%b5%d1%82%d0%be-%d0%b2%d0%be-%d0%b3%d0%be%d1%81%d1%82%d0%b8%d0%b2%d0%b0%d1%80/> (пристапено: 10.01.2023)

Во продолжение ќе ги истакнеме најголемиот дел од овие вредности што ги има градот Гостивар, а подолу во трудот и на околните населени места, почнувајќи од археолошки локалитети, цркви и манастири, споменици на културата од Исламска вероисповед, споменици од културата во вид на староградска архитектура, народните песни и игри, религиозните манифестации и др.

- Археолошки локалитети-

И гостиварскиот регион е многу богат со археолошки локалитети, список на археолошки наоѓалишта во **Гостиварско** е многу долг, ги опфаќа општините Гостивар, Врапчиште и Маврово и Ростуше.²⁰¹

Евидентирани се 138²⁰² археолошки локалитети или наоѓалишта во трите општини, во неколку населени места, со одредување на типот на кој му припаѓа локалитетот и периодот. Овој број на археолошки локалитети во последно време достигнал и до 150, што означува голема бројка за толкава територија, а тоа што ги загрижува гостиварчани е што во Гостивар нема музеј.

Пред 11 години е отворен Конзерваторски центар чија дејност е заштита на културното наследство. Со тоа Гостивар стана единствен град во Македонија каде има институција надлежна за конзервација, но нема музеј во кој би се чувал и презентирал сиот тој материјал.²⁰³

За разлика од Тетовскиот регион, Гостиварскиот регион многу подобро менаџира со археолошките локалитети, благодарение на Конзерваторскиот Центар - Гостивар. Во Горниот Полог или општините Гостивар, Врапчиште и Маврово и Ростуше се наоѓаат голем број на археолошки локалитети од различни временски периоди, некои од нив се истражувани, а некои други само се евидентирани и не се истражувани по детално. Сепак не радува фактот што во

---

²⁰¹ Коцо, Д. (1996). *Археолошка карта на Република Македонија*. II. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.

²⁰² Ибид

²⁰³ <https://umno.mk/gostivar-grad-so-35000-zhiteli-i-nitu-eden-muzej/> (преземено: 10.04.2023)

Гостивар функционира Конзерваторскиот Центар и се надеваме дека со помош на државните институции овој центар ќе истражува што поголем број на археолошки локалитети.

-Цркви и Манастири –

Гостивар и околните населени места поседуваат не толку голем број на цркви и манастири, но тие што постојат играат голема улога како за верниците така и за привлекувањето на туристи. Во самиот град постојат неколку цркви и еден манастир кој е во периферијата на градот. Како многу битни за верскиот живот на жителите на Гостивар може да ги наброиме црквите „Св. Димитриј,“; Православната црква „Пресвета Богородица,“; црквата „Св. Петка,“ и манастирот „Св.Преображение Христово,“. Секоја од црквите има своја историја и значење за кои подетално ќе напишеме малку подолу во трудот.

-Споменици на културата од Исламска вероисповед –

Гостивар како и Тетово се градови кои во своите околии имаат голем број на села и населени места со голем број на жители и оттука и многу богати со културно-историско наследство. Тука ќе ги наведеме само спомениците на културата од Исламска вероисповед кои се во самиот град, додека за околните населени места, заедно другите две општини Маврово и Ростуше и Врапчиште, ќе бидат презентирани во делот од трудот за околината на Гостивар.

Во самиот град постојат голем број на споменици на културата од Исламска вероисповед, тие се составени од џамии, медреси, турбе, и друго. Гостивар и околината бројат седумдесет и три џамии, кои се под Гостиварското Муфтиство²⁰⁴ сите се во функција и се користат за молитви. Поголемиот дел од нив се понови или реновирани, но има и постари џамии кои ја чуваат оригиналната архитектура. Во овој дел ќе ги спомнеме сами постарите џамии кои се наоѓаат во самиот град. Меѓу

---

²⁰⁴ <https://bfi.mk/muftinia-e-bfi-gostivar/> (преземено: 02.01.2023)

најпознатите џамии е Саат Џамијата, која се наоѓа во центарот на градот и во склоп на џамијата е и Медресата; Џамијата на новото маало и Џамијата на улица Беличица.

Како и секаде каде владееле Османлиите, така и во Гостивар и околината тие ги изградиле објектите и спомениците од исламска веросиповед. Така во Гостивар постоеле и други џамии кои денес не постојат, како што е Првата Џамија на Гостивар финансирана од Мехмет Паша Качаникли, која се наоѓала во денешен градски парк, друга џамија е Јури Џамијата изградена од страна на Белгизаде Хаџи Мустафа во 1859 година, која била запалена и изгорена до темел во 1929 година.²⁰⁵

-Споменици од културата во вид на староградска архитектура –

Споменици на културата во вид на староградска архитектура во Гостивар има малку, односно останале малку, а во минатото имало во голем број. За жал, како во многу други градови така и во Гостивар, со изградба на нови објекти, било за живеење било за трговија односно дуќани, се рушат старите објекти без да се заштитат и се губи секаква трага од староградската архитектура. Сепак во Гостивар можеме да ги сретнеме па и да ги посетиме неколку такви објекти, како на пример Саат Кулата, Беговата Куќа, Куќата на Ахмед Чако, Куќата на Канчески кои претставуваат симбол на градот и атракција за туристите. Инаку како заштитени споменици на културата, односно во списокот на културно наследство во Гостивар се:²⁰⁶

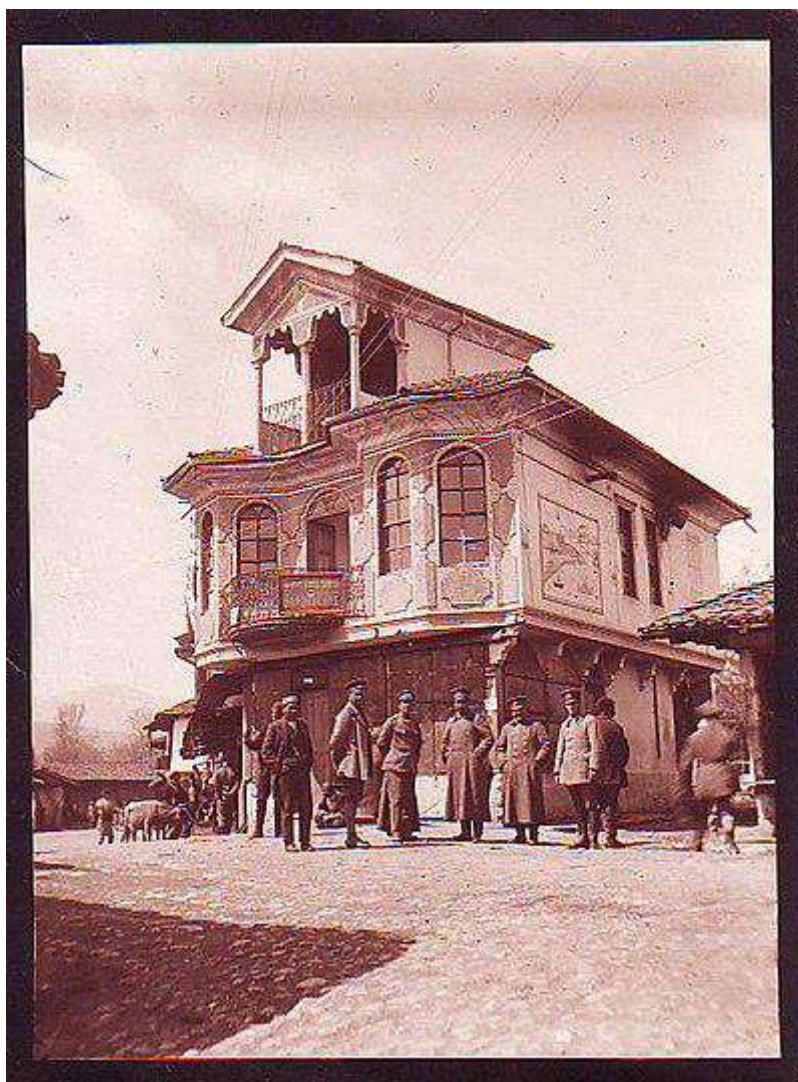
²⁰⁵ Шерафедин, К. (2002). „Исламски споменици на културата - Гостивар и Гостиварско. ИВЗ. Скопје

²⁰⁶ [Управа за заштита на културното наследство на Македонија](#). февруари 2023.

Табела бр.6 Споменици на културата во градот Гостивар

Table no. 6 Monuments of culture in the city of Gostivar

Гостивар Gostivar	Спомен-костурница Memorial- Kosturnica
Гостивар Gostivar	Куќа на ул. „Кочо Зази“ бр. 85 House on st. "Kocho Zazi" no. 85
Гостивар Gostivar	Куќа на ул. „Иво Рибар Лола“ бр. 80 House on st. "Ivo Ribar Lola" no. 80
Гостивар Gostivar	Бегова куќа Bey's house
Гостивар Gostivar	Куќа на ул. „Слободан Поповски“ бр. 1 House on st. "Slobodan Popovski" no. 1
Гостивар Gostivar	Саат-кула Clock tower

Слика бр.73 Разрушениот женски дел од Беговата куќа 1917 година

Figure no.73 The destroyed women's part of the Beg House, 1917

Стара градската архитектура на Гостивар, како и во многу други места се менувало зависно од временскиот период и секако во зависност од окупаторите кои внеле своите стилови на градба. Најголемите изградби се случувале за време на Османлиската Империја кога се формираат и нови населби и маала, со инфраструктура и архитектура во ориентален стил. Тој стил на изградба останува доминантен се до втората половина од XIX век, кога почнува еден поинаков стил на градба, типичен за регионот на Балканот, тој стил останува се до Втората

Светска Војна, а потоа се до денес имаме модерен стил на изградба на куќи, згради, трговски центри, училишта, болници, мостови, патишта и др.

-Народните песни и игри-

Народните песни и игри во Гостиварскиот регион се многу слични со тие од Тетовскиот регион. Сличноста се гледа и кај различните националности, така македонците од Гостивар ги имаат многу слични народните песни и игри како македонците од Тетово, така е и кај Албанците, Турците и другите. Разликите може да се приметат само ако во текстот на песната се пее за одредено место, град или село. Инструментите исто така се слични, се користело дајретото, зурлите, тапаните, гајдата и други инструменти. Како главни чувари на традицијата и на народните песни и игри во Гостивар може да ги спомнеме ансамблот „Беса“; друштвото „Браќа Ѓиноски“; турското културно друштво „Сабит Јусуф“ и други.

-Религиозните манифестации-

Религиозните манифестации во Гостивар секогаш претставувале симбол на еден вид културен диверзитет. Иако во Гостивар живеат поголем процент муслимани (Албанци и Турци), секогаш религиозните манифестации се славеле со големо почитување и чувствување и од другите верници. Така се случува за Бајрам кај муслимански семејства да гостуваат македонци односно припадници на православната вероисповед и обратно. Гледајќи назад во историјата па и во денешно време, Гостивар може да се гордее со верската толеранција помеѓу своите граѓани, што е уште еден импулс во надежта за Гостивар да стане центар за развојот на културниот туризам, а во склоп на тоа и верскиот туризам.

Кај православните верници познати се празниците Божиќ, Велигден, Водици и др. кои масовно се слават, додека кај муслиманските верници се празниците Рамазан Бајрам, Курбан Бајрам, Џума (секој Петок) и други помали празнувања кои

се индивидуални или локални, на пример Мевлудот (роденденот на пророкот Мухамед) и слично.

7.2.3. Културното наследство во околината на Гостивар

Досегашниот опис се однесуваше на градот Гостивар, од тука ќе го претставиме културното наследство во околината на Гостивар вклучувајќи ги и општините Маврово и Ростуше и Општина Врапчиште. Иако секоја цивилизација започнувала во градовите и тие први се развиле во секоја смисла, а потоа се развиле селата, за нашата тема „Културното наследство во функција на одржливиот развој на туризмот“ голем придонес има развојот на културното наследство во околните населени места каков што е случајот со околината на Гостивар, поради фактот што во руралните средини има многу повеќе потенцијал за развој и на други видови туризам, како што е рурален туризам, еко туризам, спортски туризам, агро туризам и многу други видови туризам, па се овозможува да имаме подобар развој на одржлив туризам со комбинирање на повеќе видови туризам. На пример некое старо село која е во некоја планина и претставува културно наследство, за туристите претставува повеќе наменско задоволство со тоа што ќе пешачат на чист воздух до селото, ќе вкусат био и традиционални јадења, ќе се бават со некој спорт како јавање коњи, возење ски, точаџи и слично. Токму овие можности ги нуди околината на Гостивар.

Иако со модерниот стил на изградба и секојдневното градење на нови објекти во земјоделски или планински зони, сепак во околината на Гостивар се чува традиционалното. Културното наследство во Гостиварскиот регион опфаќа стари куќи, цркви и манастири, џамии, мостови, теќе, потоа народните носии, занаети, народните песни и игри, верските манифестации, традиционалната храна, фестивалите и секако многу значајни се археолошките локалитети.

Горна Ѓоновица

Горна Ѓоновица е село оддалечено од Гостивар околу петнаесет (15) километри и надморска височина од 810 метри. Една е од постарите села во Горниот Полог која во себе крие големо културно наследство, која во последните години станува вистинска туристичка дестинација. Селото има голем број на стари куќи како културно наследство, црквата „Св. Никола“ има пештера со име „Убавица“ и најатрактивно е Горно Ѓоновичко Кале.

Слика бр.74 Црква „Св. Никола“ – 1908 година

Figure no.74 Church "St. Nikola" – 1908

Слика бр.75 Село Горна Ѓоновица

Figure no.75 Gorna Gjonovica village

Железна река

Селото се наоѓа на 20 км од Гостивар и се стигнува низ асфалтиран пат. Се карактеризира со многу природни убавини, река, водопад потоа стари куќи и гробишта и најинтересно е големиот број на цркви.

Железна Река е ретко село во светот, кое има десет цркви: „Св.Атанасие“ (соборна црква за маалата Чулиновци, Пештерци и...), „Св. Илија“, „Св. Петар и Павле“, „Св. Ѓорѓија“ (9 декември патронен празник на црквата, во маалото Голомеовци), „Св. Ѓорѓија“ (6 мај патронен празник на црквата, во маалото Мартиновци), „Св.Аранѓел“ (во меѓу маалото Миновци) „Св. Недела“, „Св Петка“, „Св. Пантелејмон“ и соборната црква „Св.Илија“ (се во маалото Сталевци) и „Св. Мина“.²⁰⁷

²⁰⁷ <https://novamakedonija.com.mk/prilozi/raskazi-ni-za-makedonija/> (преземено: 03.03.2023)

Слика бр.76 Стара куќа во село Железна Река
Figure no.76 An old house in the village of Zhelezna Reka

Железна Река станува уште една атрактивна туристичка дестинација во која можат да се развијат повеќе видови на туризам.

7.2.4. Објекти од културата во Гостиварскиот регион

И Горниот Полог располага со навистина голем број на објекти од културата, и не само што располага туку има многу значајни објекти, било да се верски или општо културни, кои претставуваат цврст столб преку кој може да се развие културниот туризам во овој дел од државата. Во продолжение ќе ги претставиме верските објекти, а потоа и другите објекти од културата како што се музеите, амамите, теќе, галериите, мостовите, кале и др.

7.2.4.1. Верски објекти

Горниот Полог, особено околината на Гостивар заедно со двете општини Маврово и Ростуше и Општина Врапчиште располагаат навистина со голем број на верски објекти како: цркви, манастири и џамии. Според податоците од Полошко-Кумановската Епархија, Гостиварското Архиепископско Намесништво: 45 цркви, 6 манастири, 20 параклиси и 4 крста.²⁰⁸

Според Исламската Верска Заедница, Гостиварското Муфтиство покрива 73 џамии, од кои само осум се наоѓаат во градот Гостивар додека сите други се во другите населени места.²⁰⁹

Секако дека од толкавиот голем број на верски објекти, ние во нашиот труд ќе ги наведеме само тие кои се постари и кои можат да се посетат од страна на туристите.

Цркви

Црква „Св. Димитрија“ – Гостивар

²⁰⁸ <http://svetapetka.tripod.com/> (преземено: 01.03.2023)

²⁰⁹ <https://bfi.mk/muftinia-e-bfi-gostivar/> (преземено: 01.03.2023)

Слика 77 и 78 Црква „Св.Димитрија,, надворешен и внатрешен изглед
Figure no.77, 78 Church "St. Dimitria" external and internal appearance

Црквата „Св. Димитрија,, е меѓу најстарите цркви во Гостивар, изградено на темелите на разурнатиот манастир во 1840 година. Црквата се наоѓа во источниот дел од градот и претставува симбол на издржливост за верниците поради тоа што неколку пати била ограбена. Во дворот на црквата се православните гробишта додека внатрешноста е импресивна. Во внатрешноста го украсуваат олтарот, чесната трпеза, крстот, големата купола, фреска, икони и многу други елементи што ја покажуваат убавината на Светиот храм.

Светиот храм „Св. Димитрија,, за прв пат е живописан уште во 1867 година. Според фреско-живописот и иконографијата тие му припаѓале на мијачкиот зограф од село Тресонче, Димитар Кртевич – Дичо Зограф (1819-1872/73) кој работел во тоа време во Гостивар и гостиварско.²¹⁰

²¹⁰ Национална установа (2014). Конзерваторски центар. Гостивар. стр.41

Црква „Пресвета Богородица,, – Гостивар

Слика бр. 79 Соборен храм „Успение на Пресвета Богородица,, – Гостивар
Figure no.79 Cathedral Church "Assumption of the Blessed Virgin Mary" – Gostivar

Изградбата на Соборниот храм „Успение на Пресвета Богородица,, започнала во 1915 година, за време на Првата Светска Војна, кога Македонија се наоѓала под окупација на Бугарија. Темелите ги осветил бугарскиот Митрополит Неофит и во истите била поставена повелбата со посвета на црквата Св. Богородица.²¹¹

Со благослов на Неговото Високопреосвештенство Митрополитот Полошко-кумановски г. Кирил, поголем реставраторски зафат над црквата е направен во

---

²¹¹ Национална установа (2014). Конзерваторски центар. Гостивар. стр.33

2003 година. Со несебични заложби на нашиот Архиепископ, намесникот, свештениците и богољубивиот народ од Гостивар и од дијаспората, оваа црква стана еден од најубавите храмови во Македонската Православна Црква. Беше извршено целосно малтерисување (внатрешно и надворешно) и поставена изолација против влага, почнувајќи од темелите па сè по ѕидовите на црквата. Низ целата црква е поставен гранит и подно парно. Извршено е ретуширање на целиот иконостас и фреските. Возобновена е и црковната административна зграда, крстилницата посветена на свети Климент Охридски, библиотеката, свештеничките станови, трпезаријата и свештеничката канцеларија.²¹²

Црквата се наоѓа во самиот центар на градот и му дава посебна убавина на целиот плоштад. Поради пристапноста оваа црква е меѓу најпосетените во градот од страна на туристите.

Црква „Св. Петка,, - Гостивар

Слика бр. 80 Црква „Св. Петка,, – Гостивар

Figure no.80 Church "St. Petka" – Gostivar

²¹² <http://www.mpc.org.mk/svetaktuelno.asp?id=1747> (преземено: 04.03.2023)

Црквата се наоѓа во источниот дел на градот. Една е од по малите цркви во градот Гостивар, но со голема важност за верниците од овој крај.

Кога зборуваме за црквите во Горниот Полог мора да истакнеме дека поголемиот број на цркви се наоѓа во околината на Гостивар и секако во општина Маврово и Ростуше. Вкупниот број на цркви во Гостиварското архијерејско намесништво е околу педесет. Од толкав голем број се разбира дека има и доста убави цркви, со убава архитектура од различни временски периоди, што претставува добра можност тие населени места каде се наоѓаат црквите да ги вклучат во промоцијата на туризмот и да станат туристичка дестинација, како тоа го прават многу места во светот.

Џамии

„Саат Џамија,, - Гостивар

Саат џамијата која се наоѓа во централното градско подрачје на Гостивар, е изградена во 1676 година, оваа џамија за изгради Ебу Бекир син на Кара Мустафа Паша, кој помеѓу 1639 – 1644 година, бил Везир (претседател на влада) на Османлиското царство. Џамијата на Ебу Бекир е срушена и потоа е обновена од неговиот стрико Исмаил Ага. Во 1920 џамијата го претрпува првото реновирање, а во 1944 се врши второто реновирање на оваа џамија, за да по 50 години во 1994 над темелите на оваа стара џамија се изгради убав верски храм кој се наоѓа на центарот од градот. Во склоп на џамијата изградени се *медресата*, интернат за учениците од околните села, како и *библиотеката*, но за жал оваа културна институција денес не постои.²¹³

Џамијата претставува еден вид на комплекс во кој се влегува преку Портата на џамијата. Откако се влегува во дворот на џамијата, на самиот влез е чешмата на џамијата покрај која се продолжува преку украсената дворна патека. Во самата

---

²¹³ Национална установа (2014). Конзерваторски центар. Гостивар. стр.25

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

ограда, блиску Портата се наоѓа Саат Кулата, од која и го добива името „Џамија на Саат Кулата,“ и која му дава уште една убава слика на овој комплекс.

Во својот состав џамијата има минаре, трем (хајат), сала за молитви, махвил (галерија), михраб, минбер, ќурсија и други елементи кои го прават овој храм многу убав и најважен за верниците муслимани во Гостивар.

Слика бр. 81 и 82 Дворот и надворешен изглед на Саат Џамијата – Гостивар
Figure no.81, 82 The courtyard and exterior of the Saat Mosque - Gostivar

Џамија село Равен

Старата џамија во село Равен се наоѓа во југоисточниот дел од селото. Точни податоци за годината на изградба и градителот не се познати, се претпоставува дека е изградена околу 1830 година. Според претпоставките на жителите и според формата што ја има џамијата може да се утврди дека е изградена во почетокот на XIX век.

Во 1913 година, во џамијата избувнува пожар во кој се појавува потребата за интервенции во покривот од слама, покривајќи ја со керамиди, а во 1975 година се гради минарето. Иако џамијата претрпела многубројни промени, интервенирајќи во разни делови, нејзината оригинална форма и поголемиот дел од структурата е сочувана. Оваа џамија функционираше се до 2003 година, кога е изградена новата џамија.²¹⁴

Џамијата продолжува да постои и ден денес и претставува историски споменик со големо значење за културата во овој регион. За голема среќа, според изјавите на раководителите од Конзерваторскиот центар – Гостивар, овој објект ќе се реставрира и ќе биде повторно во функција.

---

²¹⁴ Национална установа (2014). Конзерваторски центар. Гостивар. стр.62

Слика бр. 83 Стара џамија с. Равен

Figure no.83 Old mosque v. Raven

Џамија во село Симница

За изградбата и времето кога е изградено и за оваа џамија нема пишани факти туку се базира на извори од постарите селани, оци и познаници на старата архитектура, според кои се претпоставува дека џамијата е изградена некаде во 1850 година.

Денешниот изглед џамијата го добила во подоцнежните години со делумна интервенција. Во 1920 година, по иницијатива и самофинансирање на браќата

Тахир и Мифтар Ѓика, се гради минарето на џамијата, додека во 1980 година се интервенира во покривот од слама покривајќи го со керамида.²¹⁵

Скоро иста судбина имала и оваа џамија како и таа од село Равен. Биле изградени во ист временски интервал, материјалите од кои се изградени се исти, формата и надворешна и внатрешна скоро е иста, се реновирале скоро исто и што е многу интересно што и се користеле односно биле во функција до иста година, до 2003 година.

Слика бр. 84 Старата џамија во село Симница
Figure no.84 The old mosque in the village of Simnica

Како што истакнавме погоре за џамиите во гостиварскиот регион, тие денес се во голем број, поточно 73 џамии, еден дел од нив се новоизградени од темел, а еден дел се доизградени во темелите на старите џамии или со реновирање на старите џамии се изградени денешните џамии. Погolem дел од џамиите имаат класичен стил на изградба односно архитектура од минатиот век, додека еден дел имаат модерен стил и се поголеми, исполнуваат повеќе услови за верниците и се

---

²¹⁵ Национална установа (2014). Конзерваторски центар. Гостивар. стр. 65

многу убави, па со својата убавина можат да претставуваат место кое ќе го посетат и сликаат и туристите, без разлика на нивната вероисповед.

- Медреса

Кога ја опишавме Саат Џамијата во Гостивар, истакнавме дека во склоп на овој комплекс е и медресата, заедно со Саат кулата, влезната капија, шадрванот (фонтаната), чешмата и др.

Медресата се претпоставува дека датира од XVII век и има османлиска архитектура. Медресата на почеток функционираше како училиште (мектеб) само за машкиот пол, која било на ниво на основно училиште, додека подоцна училиштето стана медреса за женскиот пол, и има статус на средно училиште.

Во архитектонското обликување на фасадата на објектот, видни се влијанијата на класичните стилови на османлиската архитектура од XVII век. Организирањето на внатрешниот простор е поделен на посебен начин што му помага на неговото функционирање, во него се наоѓаат простории за настава, административниот центар и просторот за одмор, сите тие лоцирани во предниот дел од објектот на главната фасада.²¹⁶

И покрај интервенциите спроведени во различни временски периоди, медресата ја има сочувано својата автентична градежна форма. Со последните конзервации спроведени од страна на Националниот конзерваторски центар во Гостивар е направена реконструкција на покривот и на надворешната фасада, со што објектот добива нов третман.²¹⁷

---

²¹⁶ Национална установа (2014). Конзерваторски центар. Гостивар. стр.19

²¹⁷ Ибид

Слика бр. 85 Медресата во Гостивар
Figure no.85 Madrasah in Gostivar

Манастири

Горниот Полог располага со мал број на манастири, но тие што се се многу значајни и прочуени. Во околината на Гостивар се наоѓаат манастирите „Св. Преображение Христово,“ и „Св. Илија,“ додека во Општина Маврово и Ростуше се наоѓа најголемиот и многу познат манастир „Св. Јован Бигорски,“.

Постојат и други помали манастири во овој дел од Полог, ние во нашиот труд ќе ги наведеме само овие три.

Манастир „Св. Преображение Христово,“ - Гостивар

Манастирот се наоѓа во населба Циглана, поточно во месноста Црн Врв во периферијата на Гостивар. Манастирот е изграден со иницијатива на жителите на оваа населба, а го помогнале голем број на верници. Камен-темелникот е поставен во 2014 година, а благословена е од тетовско – гостиварскиот митрополит г. Јосиф.

Слика бр. 86 Манастир „Св. Преображение Христово,“ - Нас. Циглана, Гостивар

Figure no.86 Monastery "St. Transfiguration of Christ" - Ciglana, Gostivar

Иако манастирот е од поново време сепак со својот изглед и убавина претставува атрактивно место и за верниците и за туристите.

Манастир „Св. Илија,, Село Долно Јеловце

Селото Долно Јеловце се наоѓа во надморска височина од 1050 метри и се наоѓа во околината на градот Гостивар. Во предел на Шар Планина со богата природа и убавина кој овозможува развој на различни видови на туризам, посебно на културниот туризам имајќи во предвид културното наследство што го има и манастирот Св. Илија заедно со црквата Св. Ѓорѓи. Во манастирските конаци отворен е национален ресторан „Конак“ во кој гостите уживаат во специјалитетите приготвени по рецепти токму од овој крај. Во самите конаци и во конаците пред

црквата Св. Ѓорѓија има апартмани за сместување на сите добронамерници без разлика на вера и вероисповед.

Слика бр.87 „Св. Илија,, – Село Долно Јеловце

Figure no.87 "St. Ilija" – Village of Dolno Jelovce

Сите апартмани располагаат со засебни бањи. Се прават напори селото економски да заживее во областа на туризмот, бидејќи располага со прекрасна недопрена и еколошки чиста средина. Во моментов единствен сместувачки капацитет се конаците во манастирскиот комплекс Св. Илија кој располага со 22 легла и етно ресторан во кој се служат специјалитети карактеристични за овој крај. Во Долно Јеловце постојат три светилишта од кои две се наменети на пророкот Свети Илија (заштитник на селото), а едно на Свети Ѓорѓија. Податоци за изградба на двете цркви наменети на пророкот Илија не се познати. Манастирот Свети Илија

е возобновен на темелите на стариот во 2004 година кога се удрени и темелите на конакот.²¹⁸

Манастирот „Св. Јован Бигорски“ – Маврово и Ростуше

Бигорски манастир или Св. Јован Крстител е манастир кој се наоѓа на патот помеѓу Гостивар и Дебар во непосредна близина на селата Ростуше, Битуше, Велебрдо и Требиште, по течението на реката Радика во Западна Македонија. Манастирот е основан од страна на монахот Јован во 1020 година, а во XVI век манастирот бил разрушен од страна на отоманската власт, а од целиот комплекс останала само мала црква. Името на манастирот доаѓа од фактот што објектот бил изграден од бигор. Овој манастир го сочинуваат манастирската црква која е посветена на Јован Крстител, костурницата сместена до самата црква комплексот манастирски конаци како и новоизградените гостински конаци.²¹⁹

Како во секој манастир, изграден по налик на градот Божји – Небесниот Ерусалим, така и овде, во Бигорскиот, средишното место го зазема соборниот храм, т.н. католикон. Тој бил изграден кон крајот на XVIII век, во еден посебен, автохтон архитектонски стил, што се среќава само во мијачката архитектура во време на Преродбата и кој бил условен од строгите ограничувањата што ги пропишувал тогашниот османлиски шеријатски закон. Иако според надворешната архитектура Бигорскиот католикон е скромна еднокуполна градба, сепак е еден од првите поголеми храмови во периодот после освојувањето на Турците-Османлии.

Грандиозноста на храмот се должи на фактот, дека неговата изградба е одобрена со посебен ферман – дозвола од султанот. Дело е на мајстори-градители, копаничари и зографи од дебарскиот крај.²²⁰

---

²¹⁸ http://www.build.mk/forum/forum_posts.asp?TID=3176 (преземено: 15.03.2023)

²¹⁹ <http://www.mttravel.mk/sv-jovan-bigorski-rajchica/> (преземено: 15.03.2023)

²²⁰ <https://bigorski.org.mk/za-manastiro/arhitektura/> (преземено: 18.03.2023)

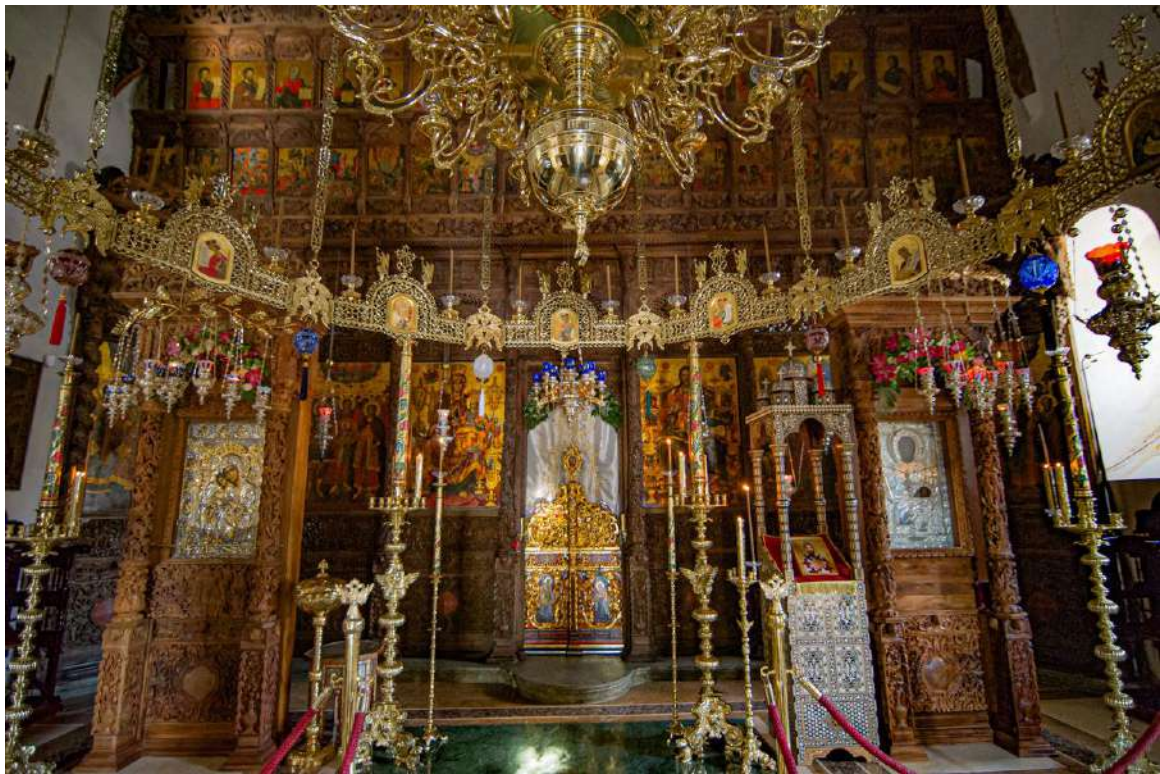
Слика бр.88 Манастирот „Св. Јован Бигорски“ – Маврово и Ростуше
Figure no.88 The monastery "St. Jovan Bigorski" - Mavrovo and Rostushe

Византискиот стил на архитектурата на Бигорскиот храм побудува смирение, како една двор, така и внатре. На влезот од храмот се наоѓа нартексот, украсен со мермерна преграда – трифора, која го затвора пристапот кон централниот дел на храмот и го исполнува просторот со необична тишина и полумрак. Затоа тука, во пригушената светлина на внатрешниот нартекс, луѓето ги обзема чувство како да се оддалечуваат од светот и световните грижи.²²¹

---

²²¹ Ибид

Слика бр.89 Иконостасот во Манастирот „Св. Јован Бигорски,„
Figure no.89 The iconostasis in the Monastery "St. Jovan Bigorski"

Манастирот е импозантен во секој поглед, архитектурата, големината, убавината, духовноста и секако местоположбата во преубавата природа на надморска височина на околу 900 метри. Во комплексот има манастирски коначи кои служат за верниците, но исто така има и коначи за посетителите кои можат да престојуваат и да доживеат духовен мир и спокој. Овој манастир претставува вистински магнет за туристите, без разлика на верата и вероисповедта.

7.2.4.2. Музеи

Гостивар и околните населени места, а и двете општини во Горниот Полог Општина Маврово и Ростуше и Врапчиште, навистина располагаат со обемно културно – историско наследство. Недвижното културно наследство донекаде е

заштитено и се менаџира во солидна мера со нив, но движното или нематеријалното културно наследство во овој дел од Полог е тотално запоставено. За разочарување е фактот што Гостивар, можеби единствен град во државата, нема музеј. Парадоксално е што во Гостивар последните десет години постои Националниот Конзерваторски Центар и кој функционира многу добро, но материјалите или археолошките добра што ги откриваат при археолошките ископувања, мораат да ги праќаат во Археолошкиот музеј во Скопје. Според податоците преземени од општината, нема ниту еден вработен археолог или историчар кој би работел во правец на иницирање и формирање на музеј на градот Гостивар.

Музејот покрај едукативните и информативни содржини, дополнително го стимулира и туризмот, со тоа и развојот на општината. Па доколку локалните власти немаат интерес за културните, веројатно би имале и за економските бенефити од музејот – велат група археолози од Гостивар.²²²

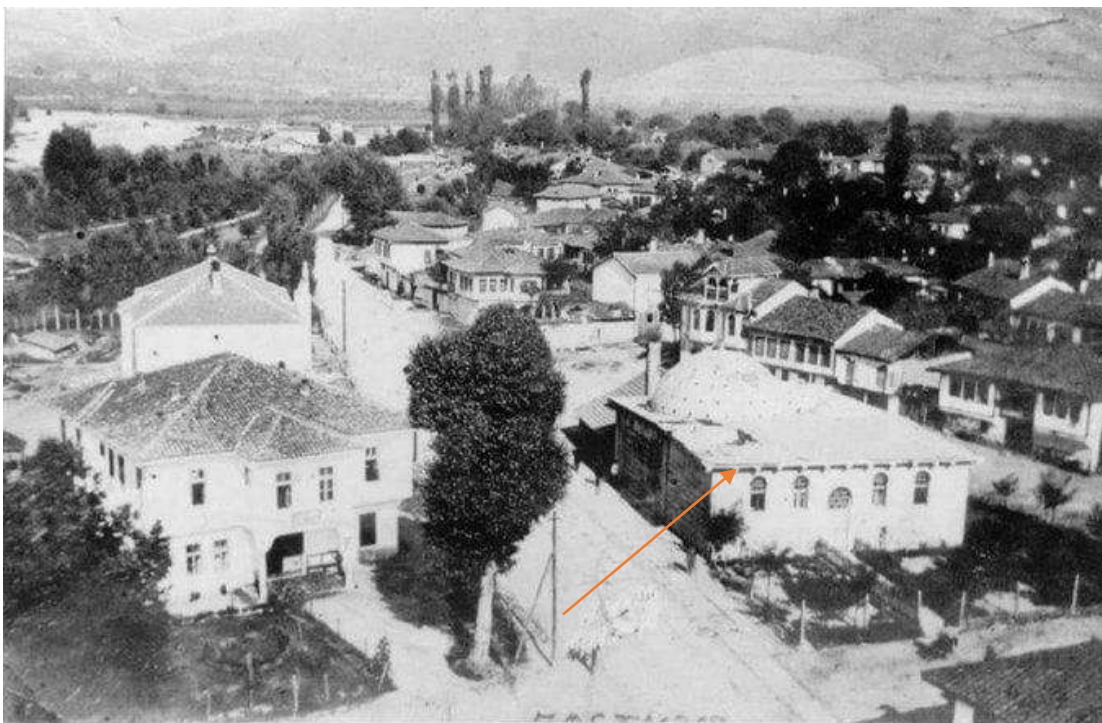
7.2.4.3. Амами

По многу истражување на пишаната литература, а и на интернет изворите, успеав да најдам многу малку податоци за амамот во Гостивар. За жал во денешно време амамот не постои и нема скоро никаков траг дека постоел.

Во интернет порталот „Gostivar.org.tr“ во публикацијата за Гостивар и Вардар²²³, наидов на текстот кој го опишува градот Гостивар во османлиското време каде меѓу другото се спомнува дека Гостивар имал еден амам. Текстот преведен гласи: *Гостивар бил запишан како „KOZİVAR“ (Има орев) во Тахирскиот регистар помеѓу 1467-68 година. Во Гостивар се изградени 2 библиотеки, 5 џамии, 2 теќе, 7 хан, 1 турска бања и 1 Саат кула, кои многу се развиле на културен план по Јилдирим Бејазид.*

²²² <https://umno.mk/gostivar-grad-so-35000-zhiteli-i-nitu-eden-muzej/> (преземено: 20.03.2023)

²²³ http://gostivar.org.tr/gostivar-ve-vardar_3268.html (преземено: 20.03.2023)

Слика бр.90 Амамот во центарот на Гостивар во османлиското време
Figure no.90 The bathhouse in the center of Gostivar during the Ottoman era

Друг податок и потврда дека во Гостивар постоел амам се говорните раскажувања кои исто така ги најдов во веб порталот „Македонска нација“ кои презентираат неколку анкетирања на стари жители на Гостивар, меѓу тие анкети јас ја одвоив едната во која исто така се спомнува дека во центарот на градот постоел амам (турска бања). Анкетата ќе го објавиме во оригинална верзија:

Гостиварска чаршија

Околу имаше све дуќани, кујни народни, со тенџериња, тепсии земјени, со шта-ја-знам, со огништа, кебапчилници. Имавме и два-три реда касапници бетонски. Туе близу јазот, општината стара туека исто беше. Дворот постоит и ден денеска. И сее, како што се руши џамијата се напраи туека тој плоштад на Гостивар. Се руши и ке што е „Електро Маврово“, стрезот бивши. Жандармеријата бивша (од Кралевина мислам, не бивша Југославија, Кралевина таа Југославија) постоит реновирана, сет станови. А каршија туе беше

амамот бањата на Гостиар, турски остаен, со базен и со тушои и со неколку кади. Дали печес имаше кади? Богами сум одел и ја со жената, ете то. Немало овдека водоводи, мрежи што ја знам и таке. После се најде еден паметен чоек од Америка, прати не се сеќам, пет илјади долари да се напраит една бања. И тија пари се искористија, се напраи во паркот. Е, тија пари се искористија, се напраја, се слика та бања, му се прати фотографија на тој човек што даде пари. (Темелко Софрониески, 1930)²²⁴

7.2.4.4. Теќе

Од пребарувањата по литература и интернет не успеав да најдам доволно податоци за евентуално постоење на некое Теќе во овој дел од Полог, освен во село Вруток каде се спомнуваат бектешиското и шелериското теќе, но и за тие нема никакви податоци. Според Шерафедин К.²²⁵ во 1952 година со претекст на урбанизација на градот дојде до рушење на најстарата џамија изградена од Мехмет Паша Качаниклија во 1646 година, со истиот претекст е рушено и Теќето на Партуш Баба, на чие место се изградени блок на станбени згради.

7.2.4.5. Галерии

Во Гостивар нема посебен објект назначен како галерија, туку се користи „Центарот за култура АСНОМ,“. Во самиот објект има посебен дел кој се смета како галерија. Галеријата се користи за изложба на разни уметнички дела, не само на домашните уметници туку и странски. Меѓу почестите изложби се самостојни изложби на слики, цртежи, и други уметнички дела.

---

²²⁴ <http://www.mn.mk/kultura/7281> (преземено: 21.03.2023)

²²⁵ Шерафедин, К. (2002). „Исламски споменици на културата-Гостивар и Гостиварско, ИВЗ. Скопје

Слика бр.91 Галерија во Центарот за култура АСНОМ – Гостивар
Figure no.91 Gallery in the ASNOM Culture Center - Gostivar

7.2.4.6. Кале, мостови и други културни објекти

-Мостови

Во овој дел од Полог скоро да нема стари или камени мостови, или се реновирани или се новоизградени и го губат значењето како културно – историски објекти, така што тие служат само за сообраќај или пешачки премин. Инаку Горниот полог има доста мостови, знаејќи дека тука тече најголемата река Вардар и мостовите се дел од инфраструктурата. За жал нема документирано и наведено некој постар мост кој би бил туристичка атракција.

-Кале

Тврдините во Горниот Полог се почести, положбата на самиот град Гостивар не е погодна, но околината односно ниско планинските места кон Шар Планина и Сува Гора имаат доста такви места каде можело да се изградат. Иако нивниот број може да биде поголем ние ќе ги презентираме тие кои се истражувани од Конзерваторскиот центар – Гостивар.

Ѓоновичко Кале

Ѓоновичкото Кале е тврдина која егзистирала во раната антика. Во овој период веројатно е подигната мала тврдина која подоцна, во текот на доцната антика и средниот век е трансформирана во поголемо утврдување. Се наоѓа на патот за селото Србиново, над левиот брег на реката Лакавица, на висок рид со висорамнина, каде се гледаат остатоци од утврдување и делови од една кула чии бедеми се зачувани наместа и до 5 м во височина. Археолошкиот локалитет е истражуван повеќе пати. Прв го истражува Иван Микулчиќ во 1977 година кога констатира дека станува збор за тврдина од доцната антика. Во 1997 година Виктор Лилчиќ констатира дека локалитетот бил активен и во доцно-царскиот период на римската империја. Во 2018 година Конзерваторскиот центар реализира сондажни археолошки истражувања во кои учествуваат археолозите Сања Ивановска Велкоска, Виктор Лилчиќ Адамс и Даниел Ѓорѓевски. При овие истражувања констатирано е дека локалитетот бил активен во раната антика, но и во сите следни фази како што се доцната антика и средниот век. На локалитетот се следат остатоци од автентична кула позната како ДОН ЖОН карактеристична за рано српската архитектура.

Од движниот археолошки материјал изобилуваат монети од времето на Константин I па се до османлиските султани. За потребите на проектот Платформа за културни односи: Културата и традициите во Гостивар реализирани се археолошки рекогносцирања, изработена е 3D анимација со реконструкција на постоечката состојба на бедемите на тврдината врз база на планиметрија

изработена од страна на Виктор Лилчиќ Адамс, како и снимка со дрон која ни дава увид на локалитетот од птичја перспектива. Фотографиите со археолошките артефакти се преземени од списанието Македонско наследство бр.20 од 1999 година.²²⁶

Слика бр.92 Ѓоновичко Кале – Гостиварско
Figure no.92 Gjonovicko Kale - Gostivarsko

Кале-Равен

Кале Равен претставува утврдена населба и некропола од доцноантичкото време и средновековна некропола. Се наоѓа на околу 1 км западно од селото, на висок рид со зарамнето плато, каде се гледаат ѕидови од бедемот на тврдината, градени од кршен камен и варов малтер, дебели и до 2 м. Надворешниот појас на тврдината е исто така граден од кршен камен и варов малтер, а дебелината на овие

---

²²⁶ <https://www.kit.mk/gornogjonovicko-kale/> (преземено: 25.03.2023)

сидови е до 0,60 м. Локалитетот е истражуван во повеќе наврати. Прв истражува Иван Микулчиќ во 1977 година кога констатира дека локалитетот преставува тврдина која егзистирала во доцната антика. Истражувањата продолжуваат во 1997 година кога Виктор Лилчиќ открива движен археолошки материјал кој укажува дека тврдината била активна неколку фази порано од доцната антика односно била активна во доцно-царскиот период на римската империја. Следни истражувања се реализирани во 2018 година од страна на Конзерваторскиот центар во Гостивар во кои учествуваа археолозите Сања Ивановска Велкоска, Виктор Лилчиќ Адамс и Даниел Ѓорѓевски. При овие истражувања беа ископувани бедемите на тврдината при што беше откриен фрагментиран одбранбен штит од раната антика. Во 2021 и 2022 година Конзерваторскиот центар ги продолжува истражувањата на овој локалитет и откриени се доста предмети од кои посебно се издвојуваат доцноантички медицински ножици, монети од времето на Јустинијан I и сл.

За потребите на проектот Платформа за културни односи: Културата и традициите во Гостивар реализирани се археолошки рекогносцирања, изработена е 3D анимација со реконструкција на постоечката состојба на бедемите на тврдината врз база на планиметрија изработена од страна на Виктор Лилчиќ Адамс, како и снимка со дрон која ни дава увид на локалитетот од птичја перспектива. Фотографиите со археолошките артефакти се преземени од списанието Македонско наследство бр20 од 1999 година.²²⁷

Гостивар и околните општини се богати со археолошки локалитети, над 150, што значи дека и тврдини има уште многу други, некои имаат остатоци некои други пак немаат никаков знак дека тука постоела тврдина како што е случајот со Калето во село Чајле или Калето во Србиново.

---

²²⁷ <https://www.kit.mk/kalaja-selo-raven/> (преземеноо: 26.03.2023)

Слика бр.93 Кале- с. Равен, Гостиварско
Figure no.93 Kale- village Raven, Gostivarsko

Затоа ние ги изнесовме само овие две, со надеж дека во идно време ќе имаме повеќе податоци и археолошки истражувања и за другите тврдини во овој регион.

-Стари куќи

Како и во сите градови во државата така и во Гостивар и околината архитектурата се менувала со тек на времето и со влијанието на окупаторите кои ги наметнале своите стилови на градба. Особено изградбата на куќите и помошните објекти во дворот, биле под големо влијание од моменталната архитектура на одреденото време. Иако можеби има некоја куќа или објект што се градел пред

Османлиската империја, но податоци нема, поголемиот дел од постоечките стари куќи се изградени по доаѓањето на Турците во овие територии и неколку други кои се исто стари, но имаат понов стил и архитектура.

Карактеристично е што во самиот град Гостивар има многу помалку стари куќи отколку во руралните населени места, можеби поради темпото на развој на градовите, со што старите објекти се рушени и на нивно место се изградени нови, додека по руралните места и села тие уште постојат. Во продолжение ќе ги презентираме неколку стари куќи кои се наоѓаат во градот и кои се заштитени како културно наследство.

Бегова Куќа

Беговата Куќа позната и како Куќата на Болетин или Жолтата Куќа е меѓу постарите куќи во Гостивар која уште постои, изградена кон крајот на XVIII век од тогашниот бег Даут Болетини. Куќата се наоѓа на улица „Чеде Филиповски“ бр.68 и е прогласена за споменик на културата од XVIII век.

Објектот во минатото била комплекс со две одвоени куќи, „селамакот,“ (куќа за мажи) која со пасаж била поврзана со „харемакот,“ (куќа за жени). Селамакот бил поставен во иста линија со улицата и со мал двор пред неа. Странично, во источниот дел бил залепена со друг објект, а од западната страна стои пасажот од кај се влегува во внатрешниот двор. Објектот има само една восхитувачка фасада, за другите може да се дека се „слепи,“. Во северната фасада има два прозорци на втор кат и една на приземје. Куќата е реорганизирана со приземје, кат и извидувачка кула.²²⁸

Куќата беше реконструирана во 2013 година со поддршка од Министерството за култура на Р. Македонија. Денес овој објект од културата заедно со Саат кулата и други објекти од културното наследство, претставуваат нај светли точки на градот и се главни двигатели на развојот на туризмот во овој регион.

---

²²⁸ Национална установа (2014). Конзерваторски центар. Гостивар. стр.48

Слика бр.94 Бегова куќа – Стара слика
Figure no.94 Beg's House – Old picture

Слика бр.95 Беговата Куќа – Гостивар
Figure no.95 Beg's House Gostivar

Куќата на Ахмед Чако

Покрај познатите верски објекти, во Гостивар се наоѓаат и одреден број на стари традиционални куќи, изградени помеѓу XVIII – XIX век, кои имаат висока репрезентативна вредност. Овие објекти ни овозможуваат да разбереме многу во однос на функцијата и градежните, архитектонските и урбанистичките карактеристики, начинот на живеење во тоа време, а воедно имаат и посебно значење во развојот на архитектонското обликување на градот и пошироко.²²⁹

Куќата успеала да ја зачува првичната структура иако имало неколку интервенции за реновирање и одржување. Во 2014 година се интервенираше со санација и конзервација на покривната конструкција и фасадата.

Објектот се наоѓа на улица „Кочо Зоци,“ и претставува важна туристичка дестинација во самиот град.

Слика бр.96 Куќата на Ахмед Чако – Гостивар (пред конзервацијата)
Figure no.96 Ahmed Chacko's house - Gostivar (before conservation)

---

²²⁹ Ибид, стр.54

Како што истакнавме погоре во текстот со модернизирањето на домовите и стилот на живеење, за жал старите куќи се рушени и на нивно место се изградиле други понови објекти и така се губи секаква трага од културното наследство. Само во подалечните планински села, кои скоро се напуштени, се среќаваат стари куќи и објекти, но и тие не се под заштита на државата или соодветните институции, па така ако не се рушени од страна на човечкиот фактор ќе се рушат од временскиот фактор.

Општина Маврово и Ростуше

За разлика од Гостивар и околните села, Општина Маврово и Ростуше може да се гордее со зачувувањето на старите куќи и објекти воопшто и нивниот придонес во развојот на туризмот во овој регион. Иако во оваа општина има и многу други туристички дестинации, ние во продолжение ќе го презентираме село Галичник со неговите стари куќи и градби, поради тоа што освен природните убавини во овој крај, старите градби ја надополнуваат оваа преубава слика.

Веб порталот „Наше Маврово“ селото Галичник го опишува многу кратко и убаво, која вели:

Галичник е село во областа Мала Река, сместено е на падините на планината Бистра, во центарот на регионот Мијачија. Галичник е туристичка атракција поради неговата автентична архитектура, богатото културно наследство и восхитувачките пејзажи. Се наоѓа на падините на планината Бистра, во срцето на регионот на мијачкиот крај, на 17 километри од Маврово, на надморска височина од 1270 до 1450 метри.

Познато е по „Галичката свадба“, традиционална и јавна летна свадба, што се одржува секоја година на селската слава Петровден. Денеска, Галичник е само туристичка дестинација, бидејќи локалните жители одамна го имаат напуштено како трајно живеалиште. Повеќето од нив се враќаат да ги реновираат старите семејни куќи и да ги искористат како прибежиште за одмор од летните горештини.

Интересно е да се забележи дека официјалниот број на жители на Галичник, преку зима е еден жител.

Слика бр.97 Панорамска слика Галичник

Figure no.97 Panoramic image Galicnik

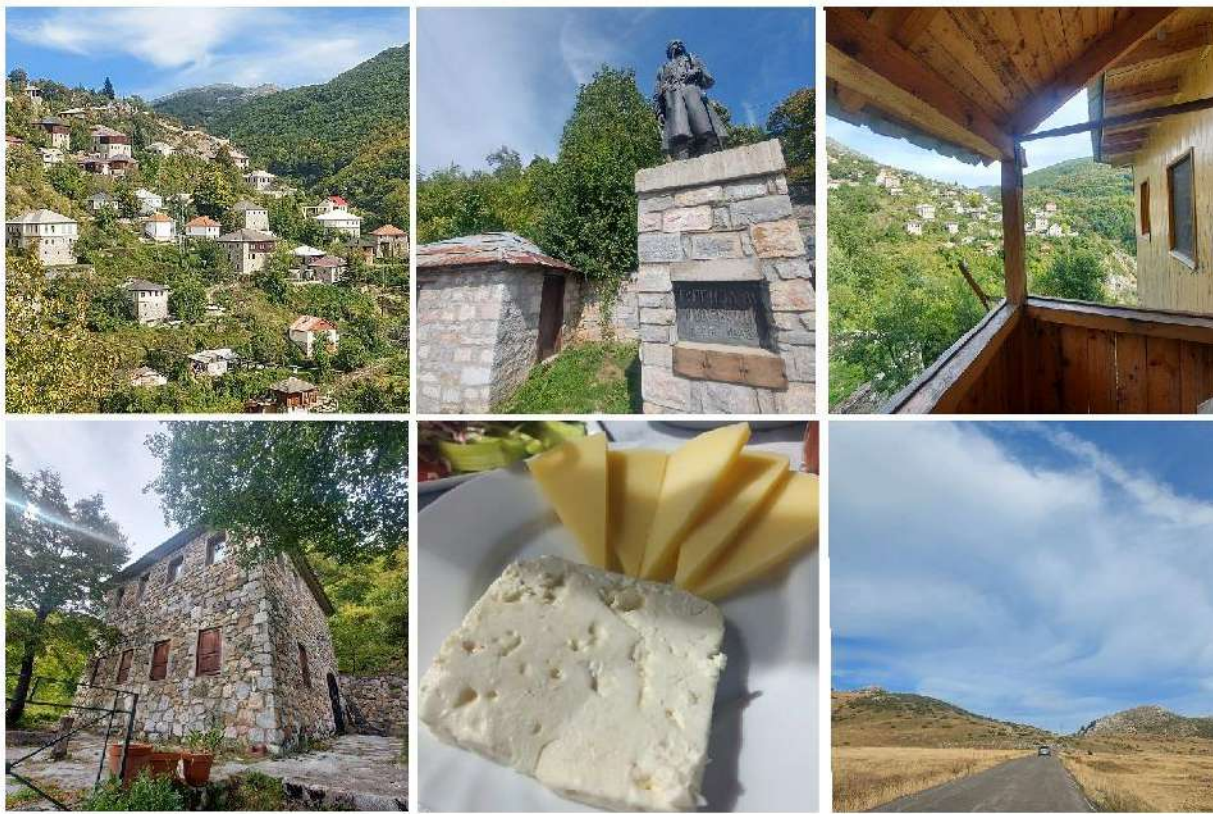
Галичник е ценет по квалитетниот галички кашкавал, како и поради белото сирење. Галичник е познат и по локалната традиционална архитектура, како и поради околната недопрена природа.²³⁰

Галичник е можеби најубавото село која е заштитено културно наследство.

---

²³⁰ <https://nasemavrovo.mk/najubavite-sela-vo-okolinata-na-mavrovo/> (преземено: 26.03.2023)

Слика бр.98 Галичник како туристичка дестинација
Figure no.98 Galicnik as a tourist destination

-Саат кула

Иако во описот на градот Гостивар Саат кулата ни остана на крајот, не значи дека е помалку важен, напротив овој објект претставува симбол на градот. Се наоѓа во центарот на градот и заедно со влезната порта во Саат џамијата претставуваат културно – историски монументи од османлиската архитектура кои имаат голем придонес во развојот на туризмот. Кулата и покрај тоа што неколку пати беше рушена и запалена сепак успеал да го зачува оригиналниот изглед и форма.

Во однос на времето на градење на Саат кулата, зборува Мехмед Зеки Ибрахими во весникот Ел Хилал во Октомври 1988 година, кој што вели дека архитектонските и стилски елементи му припаѓаат на XVII век. За време на

реновирањето на објектот во 1834 година, пред влезната врата поставена е плоча со натпис во османлиско писмо, во кое пишува дека донатор на Саат кулата е Исмаил Ага син на Хаџи Јусуф Ага. Во времето кога била изградена Саат кулата, сите градски објекти биле пониски, па кулата се појавува како доминантна со своето спокојство и силуета, а исто и како организациски фактор на градот.²³¹

Слика бр.99 Саат кулата – Гостивар

Figure no.99 The clock tower - Gostivar

---

²³¹ Национална установа (2014). Конзерваторски центар. Гостивар. стр.14

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

Саат кулата како што рековме неколку пати била реконструирана, а последната реконструкција го направи Националниот конзерваторски центар во Гостивар со што објектот е потполно функционален и достапен за туристите.

- Porta Saat џамија

Влезот на комплексот на Саат џамијата познат како Порта, исто така е еден од симболите на градот Гостивар.

На натписот што постоеше на самата порта пишуваше дека е изградено заедно со џамијата во 1676 година. Материјалите користени за изградба на портата се слични на тие од Саат кулата. Во 2019 година се реновираше уште еднаш и тој изглед го има и денес.

Слики бр.100, 101 Старата порта на Саат џамијата, пред и после реконструкцијата
Figure no.100, 101 The old gate of the Saat Mosque, before and after the reconstruction

7.2.5. Фолклорот во Гостиварскиот регион

Во делот Фолклорот во Тетовскиот регион го објаснивме што е фолклорот и кои се елементите на фолклорот, кажавме дека тој се состои од многу видови на живата култура, па и за Гостиварскиот регион ќе ги презентираме само неколку од тие видови како што се: носиите во Гостиварскиот регион; традиционалните јадења во Гостиварскиот регион; занаетчиството во Гостиварскиот регион и Културните манифестации во Гостиварскиот регион.

7.2.5.1. Носиите во Гостиварскиот регион

Гостивар и Тетово се во блиско растојание ги делат околу 25 километри и стилот на живеење е многу сличен. Во таа смисла и носиите на жителите немаат некоја голема разлика, трговијата помеѓу двата градови секогаш била во најдобро ниво, така и носиите уште од времето биле слични, било во градовите или во

селата. Исклучок се некои подалечни региони од овие градови или села кои се наоѓаат во повисоките планински места. Така на пример разликите се поголеми во селата од Реканскиот регион и некое село во пределот на Сува Гора или во селата на Шар Планина.

Женската носија во Горни Полог се издвојува како посебна со појавата на облека со карактеристичен крој (многу клинеста широка кошула) и поинаков начин на украсување (везови и украси од срма), како и застапеноста на две скутини од кои предната опрегач преден е подолга, украсена со вез во разни бои и рески, а задната опрегач заден, е покуса, црна и многу набрана.

За големото руво - невестинско, е наменета најубавата и најшироката кошула, онаа со 30 клинови, киндои, потоа р'каи - кусо кошулче со ракави, сето извезено со бела срма и разнобојна каделка (индустриски предени волнени конци), потоа клашеник - горна облека од бела клашна, богато и раскошно украсена со разновидни мотиви од бела срма. Се опашувале со појас - колан со китки, со долги разнобојни рески и срмени тркалца, кои при опашувањето паѓаат на колковите, и ѝ придаваат на оваа носија посебен декоративен и впечатлив изглед. Покрај срмениот сокај - врски, и богато извезената со срма покривка за глава - приврзок, со венец, невестите во своето големо гувеалско руво носеле и многу накит (гердани, наметушки, тепелаци, ушници).

Оваа богата носија, изобилно украсена со вез од срма, срмени ширити, гајтани и многу накит е една од најскапите носии во Македонија, а има и податоци дека некои нејзини делови се набавувале, непосредно или посредно, дури од Левант.²³²

Во продолжение ќе ги презентираме носиите на неколку села од Гостиварско – Мавровскиот регион.

---

²³² Makedonski folklor: Le Folklore macédonien, Band 21, Ausgaben 41-42

Слика бр.102 Женски носии во Горна Река, Голема Река и Мала Река

Слика бр.103 Женска носија во Мавровско поле

Figure no.102 Women's costumes in Gorna Reka, Golema Reka and Mala Reka

Figure no.103 Women's costume in Mavrovsko pole

Слика бр.104 Женска носија во село Зубовце - Гостиварско

Figure no.104 Women's costume in the village of Zubovce - Gostivarsko

Слика бр.105 Женска и машка носија (албанска), Горна Река
Figure no.105 Women's and men's costume (Albanian), Gorna Reka

7.2.5.2. Традиционалните јадења во Гостиварскиот регион

Градот Гостивар се наоѓа во Горниот Полог, што значи градот се граничи со убава природа и со земја плодна и со многу ресурси. Тука придонесува без сомнение и изворот на најголемата река Вардар во Вруток, каде се нудат неколку видови на риби и традиционални јадења при што село Вруток станало привлечна за голем број гурмани и туристи. Многу прочуен, не само во нашата земја туку и пошироко е **бањичкиот кромид**, кој се произведува во селата Горна и Долна Бањица. Расадот се чува и од година во година се засадува истиот, затоа и квалитетот останува истиот. Бањичкиот кромид беше познат и во поранешна Југославија и се извезуваше со илјадници тони.²³³

Гостивар е прочуен најмногу по својата **баклава**, ги има во неколку форми и вкусови, а се спремаат на стариот ориентален стил, односно корите се спремаат

²³³ <https://zelenaberza.com.mk/poznatiot-banichki-kromid-koj-se-gotveshe-za-vojskata-na-jna-sega-edvaj-se-prodava-po-mizerni-czeni/> (29.03.2023)

(сукаат) рачно. Филот варира од класичен – ореви, ф’стаци до фил од вишни, чоколада, семе од афион и др.²³⁴ Баклава се приготвува со кори за баклава, путер, ореви, суво грозје, шербет.

Слика бр. 106 Баклава од ориентална кујна – Гостивар
Figure no.106 Baklava from oriental cuisine – Gostivar

Традиционалните јадења секако се негуваат и надвор од градот, така во овој дел од Полог значајно место зазема село Галичник, познат по својата архитектура на куќите и сокаците, опкружувањето со природата, народната носија, Галичката свадба и многу други културни активности. Секако познат е и по својот кашкавал и белото сирење, бакрдан, печено јагнешко, свадбарско месо, аландити и др.²³⁵

Галички кашкавал рачно правен на традиционален начин и со географско потекло, со единствен квалитет и мирис. Галичани го преработуваат млекото во телеме, суровина од која се издвојува дел за кашкавал, дел за сирење, дел за урда

---

²³⁴ Методијески, Д. и др. (2019). Регионални карактеристики на македонската гастрономија. ЗГ Туристика. Скопје. стр.170

²³⁵ Шаревска, И., Даскаловска, А., Вражиновски, Т. (2018). Вкусовите на Македонија. Скопје: АППТРМ

итн. За да излезе кашкавалот таков каков што е, има разни активности. Се соли по 2-3 пати во период од една недела, 40 до 50 дена. Се чека да се стопи солта. Потоа кашкавалот се мие и 5-6 дена се суши. Потоа се изнесува на тезги на сонце за да се исонча, да пушти природна маст за да не фати мувла. По сончањето се носи во магацин, каде што се денкосува. Тоа е процес кога питите се ставаат една врз друга, за да не мувлосуваат додека зрее кашкавалот.²³⁶

Слика бр. 107 Галички кашкавал

Figure no.107 Galician cheese

7.2.5.3. Занаетчиството во Гостиварскиот регион

Со развојот на градот, а со тоа и развојот на патната инфраструктура и транспортните средства, во Гостивар се создаваа услови и за развој на

---

²³⁶ Методијески, Д. и др. (2019). Регионални карактеристики на македонската гастрономија. ЗГ Туристика. Скопје. стр.171

стопанството во целина и занаетчиството посебно. Втората половина на XX век беше периодот во кој се отвораа голем број на трговски дуќани, занаетчиски работилници и градскиот пазар. Вторник е пазарен ден во Гостивар уште ден денес, каде освен гостиварци и жителите на околните градови како Тетово, Кичево, Македонски Брод и од други населени места се чести посетители и трговци кои ги продаваат своите производи.

Порано во Гостивар имало многу терзии, опинчари, самарџии, сарачи, казанџии итн. Во денешно време, овие занаети се пред прагот на потполно исчезнување, или се сведени на бледи спомени меѓу населението. Денес во Гостивар се развиени трговијата, индустријата и стопанството. Познати индустриски капацитети се комбинатот „Силика“, Стакларницата, текстилната индустрија Готекс, кланицата „Горни Полог“, мелничарскиот комбинат Жито Шар, фабриката за доломит „Вардар Доломит“ која е приватизирана пред неколку години и успешно ги пласира своите производи и на странските пазари. Последните години во огромен пораст е трговската дејност. Низ градот има повеќе маркети на гигантот „ГЕТРО“ кој има продавници и маркети и во Хрватска, а во самиот центар на градот до саат-кулата е изграден современ модерен трговски центар „Де Јуре“ на повеќе катови со структурална фасада.²³⁷

7.2.5.4. Културните манифестации во Гостиварскиот регион

Гостиварскиот регион секогаш бил во чекор со другите региони и градови, се организираат и се подржуваат голем број на културни манифестации. Трите општини кои гравитираат во овој дел од Полог се многу активни во делот на културните манифестации. Тука ќе ги спомнеме некои од културните манифестации кои се предвидени во програмата за култура на Општина Гостивар: „Јануарски пламен,“; „Традиционален саем на книгата,“; „Културно лето – ГОСТФЕСТ,“; „Ден на бербата,“ и многу други манифестации. Освен културните манифестации кои се

---

²³⁷ Сенев, З. и Герасимов, К. (2004). Македонските градови во турско време. Кочани. стр. 22-23

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

организираат и поддржуваат од општината има и ред други манифестации кои се организираат од разни друштва или група на граѓани, такви се на пример „Културно лето – Гостивар,, под мотото „Добро ни дојдовте печалбари,, каде учествуваат голем број на културни друштва, ансамбли, музички групи и др.

Надвор од градот Гостивар исто така има голем број на културни манифестации, како низ селата така и во другите две општини Маврово и Ростуше и општина Врапчиште. Посебно внимание привлекува „Галичката свадба,, како најголема културна манифестација од овој регион, за која наведовме погоре во трудот.

Слика бр.108 Галичка свадба

Figure no.108 Galician wedding

8. „КУЛТУРЕН ТУРИЗАМ” И „ТУРИЗАМ НА КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО” ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН

1. Туристичка понуда на Полошкиот регион

Туризмот како организирана стопанска гранка во Полошкиот регион се појавува во почетокот на XX век, иако тетовскиот крај како интересен за туристите бил забележан уште многу пред тоа.²³⁸ Во овој период, во градот Тетово и околината, односно на Попова Шапка, се градат хотели и сместувачки капацитети со високи стандарди за тоа време кои придонесуваат Тетово да стане интересна туристичка дестинација. Посетителите, освен скијачкиот центар Попова Шапка имале можност да го посетат и градот богат со многу културно - историски и верски објекти. Освен во периодот на Втората светска војна, кога има стагнација, до денешно време развојот на туризмот во тетовскиот регион забележува значителен и постојан пораст.

Тетовскиот регион располага со богата туристичка понуда. Благодарение на *местоположбата* на градот (поврзаноста со главниот град на државата - Скопје, а со тоа и аеродромот во Скопје, Коридорот 8 со кој се поврзува со Р. Албанија и граничниот премин „Јажинце” преку кој се поврзува со Косово), *природните убавини* (Шар Планина, реките Пена и Вардар) и *културниот и верскиот диверзитет*, овој регион има капацитети за развој на многу видови на туризам.

Живееме во време на интернетот и технологијата, што претставува добра можност за промовирање на туристичките вредности на градот Тетово и околината. Така, на пример интернет сајтот за патувања по светот „Trip Advisor” – Србија (<https://www.tripadvisor.rs/>), туристичката понуда на Тетово и околината ги претставува како целина на голем број хотели, ресторани и културно – историски места. Конкретно, на оваа страница се достапни услугите на хотелите: „Emka”, „Lirak”, „Royal”, „Mercure”, „Scardus”, „Tivoli”, потоа рестораните: „Punto Verde”,

---

²³⁸ Светозаревиќ, Б. Покорни (2015). Македонците во Тетово од ала турка до ала франга. Академски печат. Скопје. стр.402

„Delfin”, „Belamia”, „Dubrovnik”, „Haybori”, „Noel”, „Elektra Garden”, „Bakal”, „Sharri”, „Driada”, „Boss”, „Dinette”, „Emporium”, додека како атракции и активности се: Шарена Џамија, Арабати Баба Теќе, Лешочки манастир, Иса Бег Амам, градски музеј, црквата „Св.Никола” и трговскиот центар „Palma Mall”.

Познатата туристичка агенција „GoMacedonia”, која се занимава со промовирање на рецептивен, алтернативен и одржлив туризам во Македонија преку активни патувања, на својата интернет страница (<http://www.gomacedonia.com/index.php/en/dmc-services/item/50-ottoman-tetovo-kalkandelen>), градот Тетово го претставува како тура низ Отоманско Тетово - Калканделен, со посета на местата како: Шарена Џамија, Градски музеј и други знаменитости, Пашин амам и камениот мост, Арабати Баба Теќе, Тетовското кале и традиционален ручек во ресторан во стариот дел на градот.

Други слични агенции кои организираат туристички тури низ Македонија, а во кои е вклучена и градот Тетово се: General Tourist, Karaci Tours Balkan, Atlantis Corporation.

Градот Тетово располага со голем број туристички агенции. Според податоците од Регистарот на туристички агенции²³⁹, нивниот број е 22 во 2017 година. Нивната дејност за жал, не е во сферата на дојдовен - рецептивен туризам, туку повеќе се насочени кон извозен туризам односно организирање на туристички аранжмани за други туристички места надвор од градот и државата.

Сместувачките капацитети, исто така имаат значајна улога во туристичката понуда на градот и околината. Според *Пописот на капацитетите во угостителството* во 2016 година²⁴⁰, општина Тетово располага со 20 сместувачки капацитети, со вкупен број на соби од 432 и 986 легла. Додека угостителски објекти и дуќани, според истиот извор, има 481.

²³⁹http://archive.economy.gov.mk/ministerstvo/sektori_vo_ministerstvo/sektor_turizam_ugostitelstvo/3886.html (преземено: 23.03.2023)

²⁴⁰ <http://www.stat.gov.mk/PrikaziPoslednaPublikacija.aspx?id=55> (преземено: 23.03.2023)

Скоро сите овие капацитети се во приватна сопственост и се на располагање за туристичките потреби низ целата година. Овие капацитети располагаат со добри услови за сместување и богата гастрономска понуда.

Гостиварскиот регион исто така не изостанува ни малку со својата туристичка понуда. Како што е Попова Шапка за Тетовскиот регион така за гостиварскиот регион е Туристичкиот центар Маврово со своето вештачко езеро, големиот број на викендички, хотели и ресторани и секако со многу познатиот ски центар „Заре Лазаревски,“. Ски центарот е сместен на планината Бистра и нуди многу различни и атрактивни услуги за повеќе видови спортови.

Центарот располага со:²⁴¹ Единаесет ски-лифтови и три жичари со вкупна должина од 5.700 м. и капацитет од 11.100 патници на час.

- Можност за скијање на висина од 1.255 до 1860 метри надморска височина
- Професионална подготовка на патеките со помош на 6 ратраци
- Должина на скијачките патеки под жичарниците 5.000 м. и должина на ски лифтовите од 10.000 м.
- Осветлени и озвучени патеки – ноќно скијање од 19 ч. до 24 ч.
- Кафе барови (бачила) долж ски патеките на планината Бистра
- Ски патрола, амбулантна моторна санка и други моторни санки, машина за правење вештачки снег
- Просечна снежна покривка – 70 см.
- Ски сезоната може да започне во ноември и да заврши најдоцна до април
- Ски школа во која работат врвни ски инструктори

За актуелната туристичка понуда на Гостиварскиот регион исто така се базираме на интернет страницата на „Trip Advisor“²⁴² во чија прва страница за Гостивар ни ги претставува: Манастирот Св.Јован Бигорски, Саат кулата, Старата црква во Маврово, потоа хотелите Грин Центар Хилтон, Хотел Радика, Хотел Кораб Трница, рестораните Тивко катче, Куката на Мијаците – етно ресторан, и многу

---

²⁴¹ <https://npmavrovo.org.mk> (преземено: 23.03.2023)

²⁴² https://www.tripadvisor.com/Tourism-g775316-Gostivar_Polog_Region-Vacations.html (преземено: 23.03.2023)

други хотели и ресторани или други културно историски места кои можат да се посетат.

Гостивар располага исто така со голем број на туристички агенции кои придонесуваат за развој на туризмот во овој дел од Полог. Некои од нив се:²⁴³ Лулу Травел, Зана Травел, Амон Ра – Линда, Антигона Травел, Вива Травел, Градец Турс, Домино Лине – Алпар, Дурмо Турс, Ера Травел, Еуро Бус, Монд Комерц, Насир Туризам, Њу Јорк Травел, Расим Туризам, Реисебиро Сулејмани, Рина Травел, Свис Травел, Туана Травел Турс, Унион Травел и др.

2. Поврзаноста на “културниот туризам” со другите видови на туризам во Полошкиот регион

Благодарение на природните богатства, географската положба, културниот и верскиот диверзитет и други особености, во тетовскиот регион се развиваат и голем број на селективни видови на туризам како што се: *зимскиот туризам* (во туристичкиот центар Попова Шапка); *планинскиот туризам* (кој се организира од страна на неколку планинарски друштва кои организираат пешачење низ целиот масив на Шар Планина, а посебно интересни се **27 езера** познати како **Шарски Очи**); *селскиот туризам* (кој се развива во некои шарпланински села во кои туристите имаат можност да се запознаат со амбиенталните вредности на тие села); *бањскиот туризам* (во месноста **Тетовска Бања** каде има извори на минерална и лековита вода; *ловниот туризам* (кој исто така се развива на организиран начин во одредени места на Шар Планина и Сува Гора); *верскиот туризам* (кој зазема важна улога во развојот на туризмот не само во градот туку и околината на Тетово, со веќе споменатите верски манифестации и верските објекти); *мото-крос туризам* (кој од ден на ден станува се помасовен, благодарение на атрактивните планински терени и стази кои се предизвик како за домашните така и за странките љубители на крос-моторите).

---

²⁴³ <https://zk.mk/turistichki-agencii/gostivar> (преземено: 23.03.2023)

Освен овие видови на туризам, во Тетово и тетовскиот регион постојат услови за развој и на неколку други видови на туризам како на пример: *речниот туризам* (по течението на реките Пена и Вардар, кои овозможуваат услови за развој на риболовот и изградба на шеталишта покрај реките); *параглајдерството* (за кој постојат прекрасни места од каде можат да се спуштаат параглајдерите); *гастрономскиот туризам* (со организирање на традиционален гастро-фестивал), како и други видови на туризам.

Скоро истата природна и културна структура го поседува и горниот дел на Полог, кој овозможува развој на сите горенаведени видови на туризам, а и повеќе од тоа. Како предност го има Мавровското езеро која дополнително дава можности за развој на алтернативните видови туризам.

Имајќи го во предвид фактот дека најголемиот број на туристи што го посетуваат Полошкиот регион доаѓаат во „организирани тури“ при што однапред се предвидени местата кои ќе се посетат и објектите во кои ќе престојуваат, со цел да им се збогати туристичката понуда и квалитетот на нивното туристичко искуство, на туристите им се нуди цел еден пакет на туристички услуги и производи што значи дека културното наследство и богатство на Полошкиот регион претставува само еден сегмент од комплетниот туристички производ. Според тоа сосема е мал бројот на туристи кои го посетуваат Полошкиот регион во сопствена режија и само заради културното богатство.

3. Поврзаноста на Културниот туризам и Верскиот туризам во Полошкиот регион

Секако овие два вида на туризам се како „брат и сестра“ некако нераздвојни и секогаш најубаво се надополнуваат еден со друг. Особено оваа комбинација во туризмот одлично функционира во Полошкиот регион, ако го анализираме културниот диверзитет, мултиетничкиот карактер на населението, слободата на верувањето, соживотот, почитувањето на другите вери, култури и културни – верски монументи, можеме да потврдиме дека поврзаноста на културниот и верскиот

туризам во Полошкиот регион е на високо ниво. Големiot број на верски објекти како цркви, џамии, манастири, теќе, потоа саат кули, мостови, стари куќи, амами, кале и други објекти, кои се стари стотина години и кои ден денес се чуваат, ни зборува дека Полошкиот регион може да стане позната и многу атрактивна туристичка дестинација со својата понуда за верскиот и културниот туризам.

4. Заштита на културното наследство во Полошкиот регион

Заштитата на културното наследство во Полошкиот регион треба да се оствари заеднички, со вклучување на сите институции на власта, општините и индивидуите. Државата од едната страна треба да воспостави правна регулатива за заштита, со вклучување на разни други помошни инструменти како финансиски, кадровски, институционални и др., додека од другата страна во овој процес на заштита и промоција треба да се вклучат сите општествени чинители, како што се образовните институции, научно-истражувачките и религиозните институции, семејството, медиумите, граѓанските здруженија и индивидуалците.

Во Тетовскиот регион, за жал не е посветено некое поголемо внимание на заштитата на културното наследство. Културното наследство овде во најголем дел е оставено на забот на времето и на индивидуалната свест и морал на секој поединец. Кога станува збор за надлежностите на државата и локалните власти, мора да се напомене дека правната регулатива постои, но во неколку случаи и од нивна страна не се почитува. Конкретно како забелешки може да се наведат: *недоволната финансиска поддршка* за реставрација на некои стари објекти во градот и *нивна заштита* (како што се: стара библиотека, работнички универзитет, музичко училиште, куќата на Бранко Гапо, педесетина вредни куќи на ул. Гоце Делчев и споредните улици, една двор шарената турска куќа на Ул. К.Ј.Питу од 1905, стариот лик на дуќаните на Ул. Страшо Пинџур од 1920-тите, старата пошта, архивот.... старите куќи во Горно Маало, Саат Маало..²⁴⁴), *неевидентирањето* на

---

²⁴⁴ <http://www.gavro.com.mk/go-ljubim-tetoo/news/zastitenokulturnonasledstvovotetovsko> (преземено: 23.03.2023)

овие и други објекти како објекти од културно-историско наследство со што многу лесно можат да се рушат без никој да сноси било каква кривична или материјална одговорност.

Од друга страна пак општествените чинители, исто така не ја вршат својата задача квалитетно и на задоволително ниво. Има случаи кога објекти од културното наследство се рушат, се крадат, воопшто или недоволно се промовираат и ред други негативни појави.

Исто така не се штити доволно духовното наследство како што се обичаите, верувањата, моралните принципи за кои директно не е одговорна државата туку индивидуата.

Според Управата за заштита на културното наследство, во Тетово и тетовскиот регион заштитени се следните објекти како *Недвижно културно наследство*²⁴⁵:

Во градот Тетово:

- Арх. локалитет “Кале/Хисар/Балтепе”;
- Камен Мост на реката Пена;
- Стар турски амам, ул.”Илинденска”бб;
- Големо теќе “Серсем Али Баба” со сите објекти
- Шарена (Алаџа) џамија со турбетото;
- Куќа на ул.”Кузман Јосифовски -Питу” бр.130;
- Куќа - соп. Општинско собрание, ул.”Гоце Делчев” бр.93;
- Куќа на ул.”Браќа Миладиновци” бр.103 (нов бр.164);
- Куќа на ул.”Браќа Миладиновци” бр.101 (нов бр.166);
- Куќа на ул.”Браќа Миладиновци” бр.34 (нов бр.111);
- Куќа на ул.”Браќа Миладиновци”бр.54 (нов бр.93);
- Куќа во која е формиран ЦК на КПМ, ул.”Гоце Делчев”бр.83;
- Родна куќа на Народниот херој Гоце Стојчевски, ул.”Радован Цониќ”бр.92;

---

²⁴⁵ Ибид

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

- Алимбегова куќа - Стара болница, ул. ”29-ти Ноември” бр. 16;

Село Џепчиште:

- Арх.лок. „Римска Црква”;

Село Теарце:

- Стара џамија во с.Теарце;

Село Лешок:

- Арх. локалитет “Црница”;
- Арх. локалитет “Два бреста”;
- Гроб на Кирил Пејчиновиќ;
- Црква “Св.Богородица”-Манастир Лешок;
- Црква “Св.Атанас”;

Село Непроштено:

- - Црква “Архангел Михаил”;

Село Слатино:

- Арх. локалитет “Долги Грм/Коларица”;

Село Челопек:

- Црква “Св. Никола”;

Село Желино:

- Мост на реката Вардар кај с. Желино;

Село Сиричино:

- Црква “Св.Петка”;

Село Беловиште:

- Арх. локалитет “Градиште”;

Село Орашје:

- Арх. локалитет “Орешко Кале/Стрезово Кале/Собри”.

Во Гостиварскиот регион ситуацијата со заштитата на културното наследство е малку подобра, за разлика од Тетовскиот регион. Според Управата за заштита на

културното наследство, во Гостивар и регионот заштитени се следните објекти како *Недвижно културно наследство*²⁴⁶:

- Спомен – Костурница
- Куќа на ул. „Кочо Зази“ бр. 85
- Куќа на ул. „Иво Рибар Лола“ бр. 80
- Бегова куќа
- Куќа на Канчески
- Саат-кула
- Археолошко наоѓалиште „Кале“ – Равен
- Стара џамија – Равен

Во Општина **Маврово и Ростуше** заштитени објекти од културно наследство се:

- Куќа на партизанската печатница „Гоце Делчев“ – Битуше
- Куќа на Партенија Зографски – Галичник
- Куќа на Ѓорѓија Пулевски – Галичник
- Куќа – сопственик Иљо Панговски – Галичник
- Куќа – сопственици Митре Ѓозински и Велимир Чанговски – Галичник
- Куќа – сопственик Пејчин Томовски – Галичник
- Куќа – сопственик Митре Тортевски - Галичник
- Куќа – сопственик Мане Шулевски - Галичник
- Куќа – сопственик Косто Шаклевски - Галичник
- Куќа – сопственици Ристе и Блаже Меловски - Галичник
- Куќа – сопственик Симон Поповски - Галичник
- Куќа – сопственик Петре Лукановски - Галичник
- Куќа – сопственик Методија Секуловски - Галичник
- Куќа – сопственик Кузе Фрчковски - Галичник
- Куќа – сопственик Јаков Денковски - Галичник
- Куќа – сопственик Дамјан Голчевски - Галичник

---

²⁴⁶ <http://uzkn.gov.mk/> (преземено: 24.03.2023)

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

- Куќа – сопственик Јаков Тримчески - Галичник
- Куќа – сопственик Ѓорѓи Чалчевски - Галичник
- Куќа – сопственици Василко и Трајан Крцковски - Галичник
- Куќа – сопственици Петре и Миле Желчевски - Галичник
- Куќа – сопственик Јосе Плачковски - Галичник
- Куќа – сопственик Ристе Чоланчески - Галичник
- Куќа – сопственици Доксим и Ефто Чадловски - Галичник
- Куќа – сопственик Ѓорѓе Карановски - Галичник
- Куќа – сопственици Борис и Томо Бундалевски- Галичник
- Куќа – сопственик Иљо Филиповски - Галичник
- Куќа – сопственик Меле Граорковски - Галичник
- Куќа – сопственик Ристе Бужаровски - Галичник
- Куќа – сопственици Ристе и Никола Ванковски - Галичник
- Куќа – сопственик Кире Томовски - Галичник
- Куќа – сопственик Веле Ванковски - Галичник
- Куќа – сопственик Никола Николовски - Галичник
- Куќа – сопственици Ѓорѓи и Деспот Филиповски - Галичник
- Куќа – сопственици Ладе и Веле Лакински - Галичник
- Куќа – сопственици Јаков и Васе Бундовски - Галичник
- Куќа – сопственик Кире Крцковски - Галичник
- Куќа – сопственик Никола Куковски - Галичник
- Куќа – сопственик Доксе Лоновски - Галичник
- Куќа – сопственик Јован Муратовски - Галичник
- Куќа – сопственик Славко Брезовски - Галичник
- Куќа – сопственици Тодор и Русе Мицовски - Галичник
- Куќа – сопственици Меле и Ристе Куцуловски - Галичник
- Куќа – сопственик Павле Цинцаровски - Галичник
- Куќа – сопственик Динго Чаловски - Галичник
- Куќа – сопственици Борис и Трајче Филиповски - Галичник
- Куќа – сопственик Русе Геговски - Галичник

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

- Куќа – сопственик Тофе Кецкаровски - Галичник
- Куќа – сопственик Блаже Шотаровски - Галичник
- Куќа – сопственици Деспот и Мето Чаловски - Галичник
- Куќа – сопственици Кузе и Вељо Чаловски - Галичник
- Куќа – сопственик Стрезо Бундовски - Галичник
- Куќа – сопственик Јован Синокаповски - Галичник
- Куќа – сопственик и корисник Јован Негриовски - Јанче
- Куќа – сопственик и корисник Илија Тортевски-Јанче
- Куќа – сопственик и корисник Билѓали Амдија - Јанче
- Куќа – сопственик и корисник Осман Имери (Бојаџи)- Јанче
- Куќа – сопственик и корисник Петко Деспотовски - Јанче
- Куќа – сопственик и корисник Лиман Суљоски - Јанче
- Куќа – сопственик и корисник Усни Амзовски и Шефкија Суљовски - Јанче
- Куќа – сопственик и корисник Лидија Лиман - Јанче
- Кичиница
- Црква „Св. Ѓорѓи“ - Лазарополе
- Никифорово Археолошко наоѓалиште „Борче/Свети Пантелејмон“
- Бигорски манастир
- Куќа – сопственици Василко и Трајан Круковски
- Стара болница
- Црква „Св. Илија“ Црквата во Селце
- Црква „Св. Петар и Павле“ Црквата Свети Петар и Павле - с. Тресонче
- Црква „Св. Никола“ – с. Тресонче

Додека во **Општина Врпчиште** како заштитено културно наследство се води само Археолошко наоѓалиште „Градиште“.

5. Реставрација (Конзервација) на културно- историските објекти во Полошкиот регион

Ако крајната цел на археологијата е пред пошироката јавност да го презентираме непроценливото културно богатство, во функција на туризам, последна фаза од таа презентација, би била конзервацијата. Со конзервацијата едно истражување или локалитетот треба да биде една целина за да ја раскаже приказната. Дури и кога не е со водич.²⁴⁷

Културното наследство е едно од уникатните вредности на земјата, исто така е еден од најважните елементи и составен дел на нашата животна средина. Покрај тоа што ја отсликува вистинитоста на идентитетот на општеството и земјата, културното наследство воедно се смета како потенцијал за одржлив општествено економски развој и интеграција на земјата. Културното наследство е една од главните точки за развојот на туризмот. Евидентирањето на културното наследство, како и нејзината заштита, бара големи заложби од страна на државните институции, граѓанското општество и различни групи од интерес.²⁴⁸

За да ја видиме реалната состојба со реставрацијата и конзервацијата на културното наследство во Полошкиот регион, го разгледавме годишниот извештај за работа – 2022 год. на Националната Установа **Национален Конзерваторски Центар** – Скопје.²⁴⁹ Ова поради тоа што Тетовскиот регион е под управување на оваа национална установа, додека Гостиварскиот регион има свој Конзерваторски центар (за кој ќе наведеме подолу во текстот).

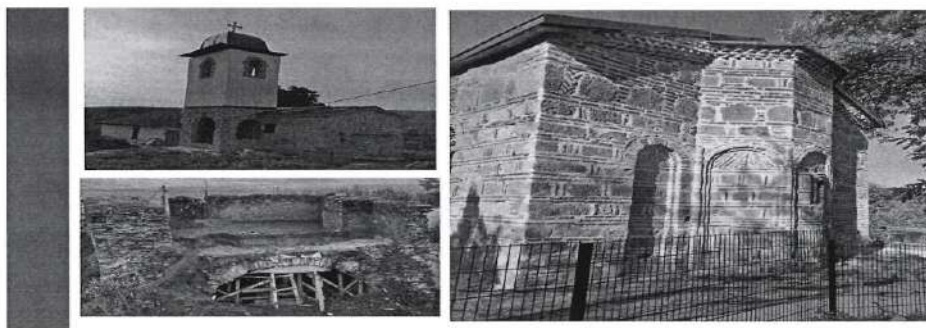
---

²⁴⁷ <https://www.mkd.mk/node/505236> (преземено: 25.03.2023)

²⁴⁸ Национална установа (2014). Конзерваторски центар. Гостивар. стр.2

²⁴⁹ <http://heritage.gov.mk/wp-content/uploads/2023/03/Godisen-izvestaj-2022.pdf> (преземено: 25.03.2023)

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

СКОПЈЕ, февруари 2023

Слика бр.109 Годишен извештај за работа, НУ Национален Конзерваторски Центар – Скопје

Figure no.109 Annual work report, NI National Conservation Center – Skopje

Од пребарувањето во извештајот, за Тетовскиот регион ги најдовме следните објекти од културното наследство кои се предвидени за конзервација, реставрација или помали интервенции во 2022 година:

- Конзервација и реставрација на ѕидното сликарство на куќата на Ицлал Сулејмани, ул. Кузман Јосифовски Питу, бр.130 Тетово
- Непосредна заштита на ѕидното сликарство во црквата Св. Богородица во Лешочки манастир, с. Лешок
- Конзервација, реставрација, санација и ревитализација на заштитеното недвижно добро „Алим Бегова Куќа,, Тетово
- Конзервација, реставрација, санација и реконструкција на влезната порта на археолошкиот локалитет Тетовско Кале Бал Тепе.

За сите овие интервенции се одвоени одредена сума на пари кои се и реализирани од страна на Националната Установа *Национален Конзерваторски Центар – Скопје*.

Во Гостиварскиот регион состојбата е многу подобра од аспект на конзервацијата и реставрацијата на културно историските објекти. Причината е едноставна, Тетовскиот регион е зависен од Конзерваторскиот центар во Скопје, додека Гостивар има свој конзерваторен центар. Тетово треба да чека ако нешто остане за инвестирање во тој регион, додека Гостивар аплицира со конкретни проекти и тие со голем успех ги реализира.

Во продолжение ќе ја елаборираме работата на Конзерваторскиот Центар Гостивар, со посебен осврт во 2022 година, за да можеме да ги споредиме градовите со и без оваа установа.

Градот Гостивар во минатото се карактеризирал со објекти кои имале висока културна, историска, општествена вредност, но за жал, овие објекти денес не постојат. Потфрлувањето во заштитата на овие објекти од непроценлива вредност за градот и заедницата, е последица од немањето на соодветна установа за водење грижа за истите.²⁵⁰ Од таквата потреба, Владата на Република Македонија, на 15 јануари 2008 донесе одлука за отворање на таква установа „Конзерваторски центар“ – Гостивар, а свечено беше отворен на 2 декември 2010 година.²⁵¹

Како и на секој конзерваторски центар така и на овој главната цел му е да ја заштитува недвижното културно наследство во вид на објекти, населени и ненаселени места, центри, археолошки локалитети и др. и секако ред други обврски како што е процената, идентификацијата, евидентирањето, валоризацијата, ревитализацијата, реставрацијата и др.

Од формирањето се до денес, Конзерваторскиот центар успешно ја врши својата задача и од година во година се повеќе унапредува. Бројот активности и интервенции од различен вид е прилично задоволувачки. Како пример ќе ја земеме програмата на Конзерваторскиот центар за 2017/18 година, со цел да ја споредиме нивната работа. Во програмата за оваа година се предвидени:²⁵²

Наслов на проектот

---

²⁵⁰ Национална установа (2014). Конзерваторски центар. Гостивар. стр.1

²⁵¹ Ибид

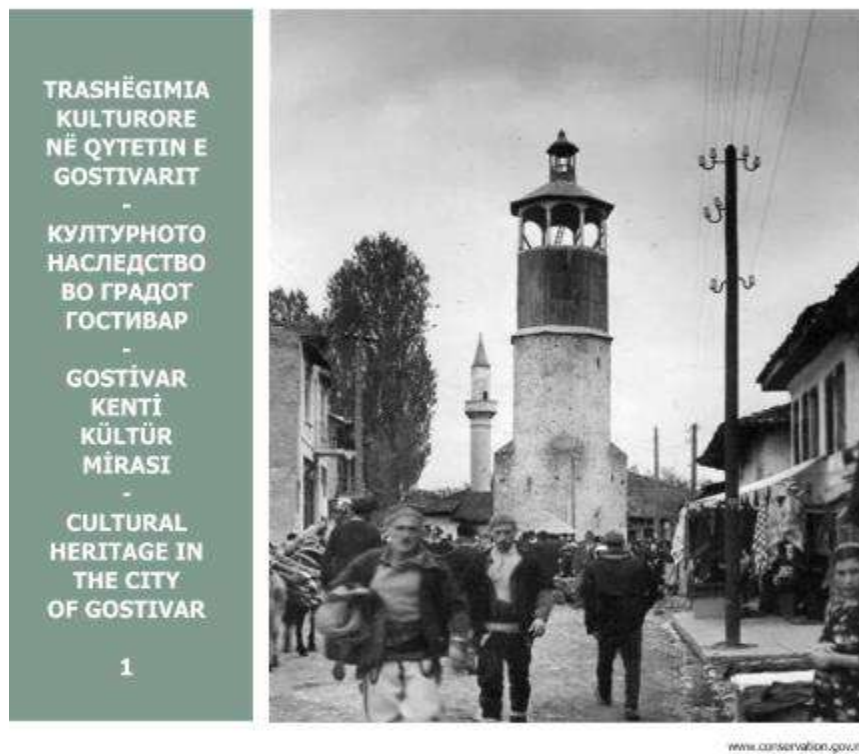
²⁵² <https://conservation.gov.mk/mk/programet/2017-2018/> (преземено: 23.03.2023)

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

- Тековно одржување на регистрирани добра –Саат кула во Гостивар и набавка на три халогени сијалици
- Валоризација и ревалоризација на објекти од културно наследство Градски центар – Гостивар
- Изработка и реализација на конзерваторски проект за обнова на фасада на ул. ЈНА бр. 49 и 51, Гостивар
- Изработка и реализација на конзерваторски проект за обнова на фасада на ул. ЈНА бр. 12 и 19, Гостивар
- Изработка и реализација на конзерваторски проект за обнова на фасада на ул. Борис Кидрич бр.31, Гостивар
- Анекс на Основен проект за конзервација ,санација и реставрација на куќа на ул. Мајор Чеде Филиповски бр.68(куќа на Даут Болетини) во Гостивар
- Реализација на проект за конзервација и реставрација на Стара Џамија во село Равен (прва фаза)
- Реализација на проект за конзервација и реставрација на Стара Џамија во село Симница (прва фаза)
- Истражување на археолошки локалитет ПАПРАДИШТЕ, село Балиндол, Гостивар
- Истражување на археолошки локалитет ГРАДИШТЕ , село Чајле, Гостивар
- Изработка на заштитно – конзерваторски основи
- Црква Св. Димитрија
- Мултимедијална презентација на култ.наследство

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

Instituti Nacional QENDRA PËR KONSERVIM Gostivar / Национална Установа КОНЗЕРВАТОРСКИ ЦЕНТАР Гостивар
Milli Muesese KONSERVASYON MERKEZI Gostivar / National Institute CENTER FOR CONSERVATION in Gostivar

Слика бр.110 Насловна страна на брошура, Конзерваторски центар – Гостивар

Figure no.110 Cover page of a brochure, Conservation Center – Gostivar

И другите календарски години се преполни со активности, што ни укажува на фактот дека разликата е многу голема од времето кога Гостивар немал ваква установа и во годините кога таа се формирала. Исто така ако се прави споредба со градот Тетово ќе се види дека во Тетово многу помалку се вложува во заштитата на културното наследство отколку во Гостивар. Според тоа, во иднина треба да се инсистира и да се бара од државата и државните институции секој град да има Конзерваторски центар, а со тоа и Тетово.

6. Маркетинг стратегии за промоција на културното наследство во Полошкиот регион

Културата и туризмот се меѓусебно тесно поврзани, но и зависни од економските околности. Културните вредности не се создадени за да останат изолирани или само локално да се користат, туку да се промовираат и да конкурираат на глобалниот „културен пазар“.

Владата на Република Македонија во својата развојна програма за периодот 2014-2018 година има предвидено неколку проекти и активности кои треба да се реализираат и да овозможат понатамошен и побрз развој и во општина Тетово. Во оваа развојна програма секако посебно место зазема и секторот туризам каде се предвидени формирањето на Национален парк „Шар Планина“ и унапредувањето на скијачкиот центар Попова Шапка.

Од страна на општина Тетово, предвидени се и изготвени повеќе стратегии за развој во повеќе сфери, а кога станува збор за развојот на туризмот тука треба да се спомне **„Стратегијата за рурален развој на општина Тетово 2015-2020“**²⁵³ во која меѓу другото посебен акцент е ставен на *руралниот туризам и занаетчиството со традиционалните занаети*.

Од особена важност е поновата **„Стратегија за развој на туризмот во општина Тетово“**²⁵⁴ изготвена во 2017 година во која е наведена моменталната состојба на целокупниот развој на туризмот во општина Тетово и дадени се насоки за развојот на туризмот во иднина. Посебно место во оваа понова стратегија заземаат маркетинг стратегиите за развој на **културниот туризам** и културното наследство.

Според оваа развојна стратегија, културно-историските атрактивности во тетовскиот регион се групирани во следните категории: археолошки локалитети, цркви и манастири, споменици на културата од исламска вероисповед, споменици на културата во вид на безистени, амами, анови и караван- сараи, споменици на

---

²⁵³ <http://www.tetova.gov.mk/docs/Strategija%20za%20RR%20Tetovo.pdf> (преземено: 26.03.2023)

²⁵⁴ Ибид

културата во вид на стара градска архитектура и издвоени староградски комплекси и куќи, споменици и спомен- обележја од поновата историја на Република Македонија, институции од областа на културата.

Во оваа развојна стратегија се даваат препораки за постапување и маркетинг промоција на сите постоечки категории од областа на културното наследство во овој регион. Така на пример, почнувајќи од локалитетот **Хисар Бањиче** каде е откриена амфора од дардански период, која има историско значење, треба да се означува на видно место и да се промовира во туристички цели; на местото каде е пронајдена **Тетовската Менада** треба да се стави спомен-обележје на Менада и местото да се користи во туристички цели; **Тетовското Кале** или **Исарот** треба да се уредува, реставрира, да се осветлува и да се олеснува пристапот како до локалитетот, така и во рамките на локалитетот, да се изложуваат артефактите откриени во овој локалитет. За **манастирите и црквите** како што се „Св. Ѓорѓи“ во село Мала Речица, „Св. Богородица“ во село Сетоле, црквата „Св. Кирил и Методиј“ во стариот дел на градот, црквата „Св. Никола“ во населба Колтук, црквата „Св. Богородица“ исто така во стариот дел на градот, како и манастирот „Св. Наум Охридски“ во Попова Шапка, треба да се обезбеди сигнализација, уредување и промоција.

Исто така општината треба да се ангажира во промоција на верските објекти од исламската вероисповед како што се **џамиите** и **теќе комплексот** кои претставуваат вистинско културно наследство. Како позначајни се одвојуваат Шарена Џамија и Арабати Баба Теќе. Нивната промоција може да придонесе многу не само во развојот на верскиот туризам, туку и за развојот на туризмот воопшто во тетовскиот регион.

Други значајни објекти кои заслужуваат поддршка и промоција од страна на општината се и **стариот камен мост, стариот амам, музејот на тетовскиот крај**. Посебно внимание, поддршка и промоција треба да се посвети на **живата култура**, која се одвива преку разни манифестации и разни културно-уметнички друштва „Целадин Зеќири“, „Иљо Антевски-Смок“, „Јени Хајат“ и „Пралипе“.

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

Поддршката, уредувањето, реставрацијата, зачувувањето и промоцијата на сите овие наведени културно-историски богатства треба да биде со заеднички напори на државните и локалните власти и институции, а сето тоа треба да биде извршено стручно, навремено, целосно, правилно и недвосмислено. Само на тој начин преземените мерки и активности од страна на овие чинители ќе придонесат за зачувување на ова културно наследство за идните генерации, за збогатување на туристичката понуда на овој регион, за нивно валоризирање во туристички цели и создавање на дополнителни финансиски ефекти во регионот, за понатамошен и побрз развој на туризмот.

Слика бр.111 Инфо центар за Шар Планина

Figure no.111 Info center for Shar Mountain

Општина Гостивар промоцијата на културното наследство исто така ја прави преку нивните стратегии за локален развој, каде се инкорпорирани и промоцијата и поддршката на културното наследство и туризмот воопшто.

Стратегијата за локален економски развој на Општина Гостивар за периодот 2021-2025 година²⁵⁵ ги претставува позначајните културно – историски монументи и културни манифестации во самата општина и се обврзува истите да ги поддржува и промовира како вредности кои придонесуваат во одржливиот развој на туризмот.

Создадената вредност на општината е составена од движно и недвижно културно историско наследство. Со правилно управување на овие ресурси, најголемиот дел од ова наследство може да се стави во функција на социо – културен и економски развој на општината и регионот. Како позначајна културно историска инфраструктура се: Саат кулата; Саат џамија; Беговата куќа; Центарот за култура; Центарот за конзервирање; Црквата Св. Великомаченик Димитрија; џамии, цркви, теќиња и турбиња.

Културни – традиционални манифестации се Меѓународна ликовна колонија; ликовни изложби; книжевни вечери; концерти на ансамблите и културно-уметничките друштва.

Традициите и обичаите кои можат да го привлечат интересот на туристите се издвојуваат: славење на Ѓурѓовден во Речане; уникатни традиционални носии на заедниците; уникатна горно реканска носија; и традиционални јадења и ориентални слатки.

Од недвижното културно наследство како потенцијал за локалниот економски развој можат да се издвојат; 11-те џамии; 5-те теќиња и турбиња; 1 саат кула; и 9-те цркви.

Во делот за развојот на туризмот, во истата **стратегија за економски развој**²⁵⁶ се претставени големиот потенцијал на природни ресурси во Гостиварскиот регион. Гостиварскиот регион изобилува со природни и оригинални убавини кои претставуваат главни потенцијали за развој на туризмот. Планинските

---

²⁵⁵ <http://gostivari.gov.mk/wp-content/uploads/2022/03/STRATEGIJA-ZA-LER- GOSTIVAR-2021-2025-FINAL.pdf> (преземено: 27.03.2023)

²⁵⁶ Ибид

предели нудат одлични можности за развој на зимскиот туризам, ловниот и спортско – рекреативниот туризам.

Погодната положба, планината Бистра и вештачкото Мавровско езеро, придонесуваат овој регион да прерасне во голем туристички центар како во лето така и во зима. Маврово е најголемиот и најпознат зимски центар во Гостиварскиот регион. Скијачкиот центар “Заре Лазарески“ располага со 2 седешници и повеќе ски-лифтови, кои се синхроно поврзани. Со седешниците на час може да се превезат 1 100 лица, а со ски-лифтовите, над 5 000 скијачи на час. Скијачките патеки започнуваат на 1 960 м. Надморска височина, а завршуваат на 1250 м.

Богатството на шумскиот фонд, разновидноста на флората и фауната, различните видови на дивеч и птици привлекуваат голем број на вљубеници во ловниот и сафари туризмот.

Развојот на риболовниот туризам го овозможува Мавровското езеро кое лежи на надморска височина од 1 220 м. Неговото формирање започна во 1 953 г. Мавровското езеро е долго 12 километри, а широко 3 километри. Површината изнесува 13,3 км², вкупната должина на брегот е 24 км, а најголемата длабочина на водата изнесува 48 м. Езерото е богато со риба (пастрмка, плашица и кленови).

На територијата на која се протега општината наследени се локалитети од културно значење кои се негуваат и воедно претставуваат туристички локалитети кои отсликуваат делови од минатото.

Општина Маврово и Ростуше исто така имаат подготвено стратегија за туризмот под име **Стратегија за развој на туризмот во општина Маврово и Ростуше од 2019 до 2028.**²⁵⁷ Во стратегијата многу добро се опишуваат и детално се анализираат сите атрактивни ресурси што ги нуди овој регион, се презентираат сите видови на туризам кои постојат и кои можат во иднина да се активираат. Меѓу другите видови туризам, во стратегијата со посебен акцент се опишува културниот туризам и културното наследство. Почнувајќи со манастирот Св. Јован Бигорски, кој е симбол за културен туризам, кој придонесува во развојот на одржливиот туризам

---

²⁵⁷ <https://www.mavrovirostuse.gov.mk/wp-content/uploads/2020/11/Strategija-za-turizam.pdf> (преземено: 27.03.2023)

во овој регион и како магнет ги привлекува туристите не само од Македонија и регионот туку и од целиот свет. Регионот на овој дел од Полог изобилува со голем број на цркви, поголем дел се стари и неколку и понови, кои во комбинација со убавата природа, навистина претставуваат важна алка во ланецот културен туризам. Во стратегијата се претставени и други важни елементи од културниот туризам како што се спомениците и спомен обележјата, музеи, архитектонско наследство, етнографските туристички вредности, традиционалната кујна, традиционалните занаети, манифестационските активности и др.

Од сите стратегии за развој на туризмот или економски развој на општините произлегуваат и мерки и активности кои треба да се преземаат. Рокот на реализација на овие стратегии уште е во тек, остануваме со надеж дека горенаведените општини истите и ќе ги реализираат.

7. Дигитализација на културното наследство во Полошкиот регион

Од целокупното истражување во нашиот труд, се гледа дека Полошкиот регион располага со огромно богатство на културно наследство, тоа е создадено пред многу години и од многу генерации по ред. Истото е заштитено и сочувано исто така од тие генерации се до денешно време. Ние, актуелните генерации, треба да продолжиме за ги заштитиме, сочуваме и да им ги пренесеме на идните генерации.

Кога знаеме дека живееме во ера на интернетот и технологијата, јасно е дека треба оваа технологија да ја користиме и за зачувување и промоција на културното наследство. Еден од чекорите е дигитализацијата на културното наследство, за која пишувавме во теоретскиот дел на трудот, која треба да се применува и во Полошкиот регион.

Дигитализацијата на културното наследство подразбира „преводот на разни облици на културното наследство во нејзин дигитален формат,, односно сите форми на дигитално евидентирање, 3D прикажување, мапирање и секако online достапноста на содржините на културното наследство.

Од досегашното истражување на оваа тема, не само Полошкиот регион туку и целата држава изостанува во процесот на дигитализација на културното наследство.

Процесот на дигитализација на културното наследство не е само информациите за одредено културно наследство да се истакнат на интернет страниците на одредени институции и да им бидат достапни на туристите, туку е многу по комплексен процес кој придонесува не само во промоцијата туку и во заштитата и сочувувањето на културното наследство, а со тоа индиректно дава придонес во развојот на одржлив културен туризам.

8. Перспективите на “културниот туризам” и “туризмот на културно наследство” во Полошкиот регион

Полошкиот регион има огромен потенцијал на културно-историски вредности кој сеуште не е доволно искористен во туристички цели.

Најчесто вклучени во туристичката понуда на тетовскиот регион се Шарена Џамија, Стариот Амам, Арабати Баба Теќе, Лешочкиот манастир и поретко некои други објекти. Во гостиварскиот регион се: Саат кулата, Саат Џамијата, Соборен храм „Успение на пресвета Богородица,, црквата „Св. Димитрија,, Бегова куќа, Куќата на Ахмед Чако, Џамија во село Равен, Џамија во село Симница, и др. Тоа значи дека во туристичката понуда на Полошкиот регион повеќе е вклучено материјалното културно наследство додека пак нематеријално културно наследство е некако запоставено, односно недоволно вклучено во туристичката понуда.

За поттикнување на културниот туризам и негова успешна перспектива, потребно е да се преземат мерки и да се активираат механизми како од страна на државата, така и од страна на општините, во овој случај општина Тетово, Гостивар, Маврово и Ростуше и секако и руралните општини кои се дел од Полошкиот регион.

Мерки и активности кои треба да се преземат за веќе постоечкото **културно-историски наследство** се:

- Освен горенаведените објекти, во туристичката понуда да се вклучат и Тетовското кале, Тетовската бања, Манастирот „Св. Климент Охридски“ во Попова Шапка, Црквата „Св. Ѓорѓи“ во с.Мала Речица, постарите џамии како што се Саат Џамија и Ески Џамија во Тетово, Етнолошкиот музеј во с.Џепчиште, старите населби како што се Горна чаршија, Колтук и други. Додека во Гостиварскиот регион треба да се направи заедничка туристичка понуда со двете помали општини Маврово и Ростуше и општина Врапчиште, со цел да се вклучат и други цркви и џамии кои претставуваат културно наследство, да се вклучи Бигорскиот манастир, Галичник, Ѓоновичко кале, стари куќи, мостови, и др. Сите тие места е неопходно постојано да се одржуваат и реконструираат, да се постави соодветна сигнализација, односно знаци како во самиот град така и во близина на секој од објектите, да се изготви една заедничка брошура за сите културно-историски објекти со наведување на основните податоци за самите места и објекти, да се организираат едукативни посети на основните и средните училишта, како и универзитетите, да се преземат разни мерки за да се зголеми бројот на домашни и странски туристи, да се зголеми маркетингот и промоцијата на сите овие места од страна на општините преку локалните и националните медиуми и интернет портали, и др.

Мерки и активности кои треба да се преземат за нематеријалната, односно **духовната култура** се:

- Културните активности и манифестации кои се реализираат во домот на културата во Тетово и Гостивар или низ градот или селата, треба навремено и точно да се објават со конкретните датуми и места на одржување и презентирани во соодветни пишувани медиуми, интернет портали, веб страната на општините и соодветните државни установи и др. и истите да им се испраќаат на туристичките агенции или

организатори на туристичките тури за да можат да се вклучат во туристичката понуда на странските туристи.

- Организирање на саеми и фестивали за презентирање на стари занаети, традиционално готвење, традиционални носии на сите етникуми кои живеат во Полошкиот регион. Сите тие треба да бидат соодветно презентирани преку соодветни пишувани медиуми, интернет портали, веб страната на општините и соодветните државни установи и др.
- Да се организира една заедничка, централна културна манифестација за целиот Полог со флексибилно место на одржување т.е. секоја година да се одржува на различно место, за да се почувствува низ целиот Полог.

Други мерки и активности кои треба да се преземат од страна на **државата, општините и приватниот сектор**, а во интерес на одржливиот развој на културниот туризам и туризмот во целина во Полошкиот регион се:

- Зголемување на промотивните активности од страна на сите чинители во туризмот во Полошкиот регион;
- Поврзување на културниот туризам со другите видови туризам кои постојат во овој регион;
- Преземање мерки и активности за развој на еко-туризмот, спортско-рекреативниот, гастрономскиот и етно-гастрономскиот туризам, со кои ќе се збогати туристичката понуда за посетителите.
- Да се иницира креирање на туристички информативен центар, каде ќе се вработат млади и стручни лица, кои воедно ќе служат и како туристички водичи.
- Туристичките информативни табели и знаци да се реновираат и да се постават нови на тие места каде што нема.
- Да се организираат обуки за заборавените стари занаети и да се обезбеди локација каде ќе се промовираат тие занаети кои ќе се вклучат во туристичката понуда, со истовремено давање на можност

странските туристи да учествуваат во изведувањето на тие занаети под будното око на стручните лица. На тој начин туристите ќе се запознаат со начинот на живот на населението во конкретниот регион во различни временски периоди, а во исто време ќе се збогати и нивната туристичка понуда, па нивниот престој во тоа место ќе стане незаборавно искуство.

- Во близина на културно-историските места да се даде место под концесија за продажба на сувенири на кои ќе е претставено местото што се посетува. На тој начин ќе се креираат дополнителни финансиски ефекти во сферата на туризмот, но тие сувенири во исто време ќе претставуваат и значаен промотивен материјал кој ќе ги потсетува туристите на местото што го посетиле, а ќе ги поттикне и потенцијалните туристи да го посетат тоа место доколку не го посетиле, а таков сувенир добиле на поклон од нивните роднини и пријатели кои го посетиле тоа место.
- Во развојот на културниот туризам да се вклучат учениците од средното стручно училиште „Моша Пијаде“, единствено средно училиште во градот во чиј состав функционира угостителско-туристичката струка, како и студентите од факултетот за туризам при Тетовскиот Универзитет и студенти од Универзитетот на југоисточна Европа каде функционира смерот за одржлив развој.
- Подобрување на информатичката и комуникациската технологија за поефикасна промоција на туристичките вредности на градовите и регионот.
- Поврзување и соработка на Полошкиот регион со соседните градови Скопје и Кичево со цел подобрување и збогатување на туристичката понуда и продолжување на времето на престој во Полошкиот регион со цел , туристите да преноќат во овој регион и да се задржат подолго време, а не само да реализираат дневна или транзитна посета.

- Кампања за подигнување на свеста на населението за придобивките од културното наследство.
- Секако во интерес на севкупниот развој на туризмот, а со тоа и културниот туризам е ставањето во функција на жичарата (лифтот) Тетово-Попова Шапка, со што ќе се олесни патувањето до туристичкиот центар и а ќе претставува дополнителна атракција за туристите и др.

9. SWOT анализа на развојот на културниот туризам во Полошкиот регион

Анализа на целокупната состојба на туризмот во Полошкиот регион, со посебен акцент на културниот туризам и културното наследство и нивно вклучување во туристичката понуда на Полошкиот регион како туристичка дестинација.

Со цел анализа на реалната состојба во смисла колку и како се користи капацитетот на културното наследство во Полошкиот регион, која е улогата на сите инволвирани страни како што се туристичките агенции, хотелите, локалните власти, државните институции, локалното население, и др.

Како и секоја SWOT анализа, и оваа ги опфаќа предностите на Полошкиот регион, односно силната страна (S - Strengths), слабата страна или недостатоците (W - Weaknesses), шансите или можностите што треба да ги користи (O – Opportunities) и екстерните закани (T - Threats).

Преку оваа SWOT анализа се прави реална проценка на вкупната состојба во Полошкиот регион, која се предизвикува од внатрешни, надворешни фактори и кои можат да бидат позитивни или негативни фактори. Анализата ако се зема во предвид сериозно, како во развиените земји, тогаш помага многу за развојот на регионот, во овој случај на Полошкиот регион.

Табела бр. 7 SWOT анализа на развојот на културниот туризам во Полошкиот регион
Table no. 7 SWOT analysis of the development of cultural tourism in the Polog region

ПРЕДНОСТИ: Strengths:	СЛАБОСТИ: Weaknesses
<ul style="list-style-type: none"> -Голем потенцијал на културно наследство, како материјално, така и духовно - Етнографски туристички вредности -Постоење на голем број на туристички агенции -Позитивното расположение на населението спрема туристите (гостопримливост) -Поволната географската положба, клима, природни ресурси и можност за мрежно поврзување со другите градови од регионот -Опстојување и зачувување како културно богатство на традиционалните занаети -Добро развиена и богата гастрономија со многу елементи на традиционалната кујна -Прифатливи цени на туристичките производи -Инвестирања од страна на приватниот сектор 	<ul style="list-style-type: none"> -Недоволна финансиска поддршка од страна на државните и локалните институции надлежни за културниот туризам -Недоволно заштитени културно-историски вредности -Недоволно развиена свест кај населението за вредноста и значењето на културното наследство -Недоволно вклучување на културното наследство во туристичката понуда -Слаба туристичка сигнализација на објектите од културното наследство (недоволно поставени знаци и мапи) - Мал број на соодветни туристички кадри -Многу слаба мрежа на производители и продавачи на сувенири -Недоволна маркетиншка промоција на културното наследство - Непостоење на годишен календар за културните настани и манифестации

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

<p>-Постоење на средното угостителско-туристичко училиште и факултет за туризам кои претставуваат потенцијал за туристички квалитетен кадар</p> <p>-Синергијата на културниот туризам со другите видови на туризам кои се развиени во овој регион</p>	<p>- Заостанување на процесот на дигитализација на културното наследство</p>
<p>МОЖНОСТИ: Opportunities</p>	<p>ЗАКАНИ: Threats</p>
<p>-Изработка и реализација на стратегија за развој на туризмот, со посебен осврт за културниот туризам</p> <p>-Да се пратат светските и регионалните трендови во развојот на културниот туризам</p> <p>-Одржување на курсеви за старите занаети, нивно промовирање преку организирање на саеми и манифестации, вклучување на туристите во практикување на старите занаети, како и одржување на ревији на традиционалните носии и фолклор</p> <p>-Меѓународна промоција на културното наследство</p> <p>-Користење на меѓународни и домашни фондови за поддршка и унапредување на културниот туризам</p>	<p>-Недоволната примена на стратегија за одржлив развој на туризмот</p> <p>-Недоволното инвестирање, недоволна заштита и одржување на културното наследство</p> <p>-Уништување на материјалното и духовното наследство</p> <p>-Намалување на бројот на туристи во Полошкиот регион</p> <p>- Создавање на изолиран и неатрактивен туристички регион</p> <p>- Намалување на финансиските ефекти по основ на туризмот</p> <p>-Неисполнување на предвидените стратегии за развој на туризмот од страна на локалната власт</p> <p>-Непостоење на еден сеопфатен туристички водич (брошура) за сите</p>

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

<ul style="list-style-type: none"> - Зголемување на бројот на домашни и странски туристи -Создавање на атрактивна и препознатлива туристичка дестинација - Зголемување на финансиските ефекти по основ на туризмот - Зголемување на должината на престој на туристите, како и збогатување на содржината на нивниот престој - Вклучување на хотели во промоцијата на културното наследство	<p>видови на туризам кои постојат во овој регион</p> <ul style="list-style-type: none"> - Недоволното промовирање на културниот туризам и негово вклучување во туристичката понуда, се придонесува во забрав и уништување на целото културно – историско богатство кое го поседува овој регион
--	---

Образложение и заклучок на SWOT анализата:

Елементите кои беа идентификувани во оваа анализа упатуваат на неколку заклучоци за моменталната состојба и чекорите кои треба да се преземат за идниот развој на културниот туризам во Полошкиот регион.

Од SWOT анализата може да се заклучи дека Полошкиот регион поседува голем број на предности и голем број на можности кои ако се користат можат да станат предност. Исто така постои прилично голем број на слабости и на закани, кои ако не се елиминираат или да се минимизираат, можат да станат пречка за развојот на Полошкиот регион како атрактивна туристичка дестинација.

Предности- Како најголема предност се големиот број на културни вредности кои постојат во Полошкиот регион, секако најзначајно место заземаат културно-историските објекти со кои се идентификуваат градовите и селата, а тие се верските објекти, староградската архитектура, калето, стариот амам и секако другите културни богатства кои се во функција на одржливиот развој на туризмот. Предност претставуваат туристичките агенции, кои се еден вид на „амбасадор“ на

градот во Светот. Преку нив регионот се вклучува во глобалниот туристички пазар. Жителите на Полог се познати по својата гостопримливост, што е еден значаен фактор за позитивното расположение на населението кон развојот на културниот туризам и туризмот воопшто. Географската положба што ја има Полошкиот регион, природните ресурси на Шар Планина, Кораб, Бистра, Сува Гора, Жеден, добрата клима и почва и секако местоположбата на градовите и селата, овозможува развој на повеќе видови на туризам освен културниот и поврзување со градовите Скопје, Кичево и со Р. Косово. Овие и други предности се показател дека Полошкиот регион располага со голем потенцијал на туристички ресурси кои треба максимално да се користат и стават во туристичката понуда за Полошкиот регион.

Слабости- Слабостите како и во многу други градови и региони се резултат на човечкиот фактор, што ни дава надеж дека со поголем ангажман на секој чинител во туризмот овие слабости ќе се надминат. Секако, поголемиот дел на слабостите е поврзан и со недоволната финансиска поддршка од страна на државата и локалните власти и слабата маркетинг промоција на Полошкиот регион на регионалните и светските туристички пазари.

Можности - Можностите за развој и унапредување на културниот туризам во Полошкиот регион се доста големи. Почнувајќи од добро изготвена развојна стратегија за културниот туризам па се до користењето на различните домашни и меѓународни фондови за поддршка и развој.

Закани- Непочитувањето и нереализирањето на предвидените стратегии за одржлив развој на културниот туризам во Полошкиот регион може да доведе до заборавање на културното наследство и негово уништување, изолиран туристички пазар, не конкурентен, намалување на туристичката посетеност во овој регион, намалување на финансиските ефекти по основ на туризмот, намалување на животниот стандард на домицилното население и др.

III. АНАЛИЗА НА ДОБИЕНИТЕ РЕЗУЛТАТИ ОД АНКЕТНОТО ИСТРАЖУВАЊЕ

1. АНАЛИЗА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ПРИЛОГОТ БР.1

Прилог бр.1. Анкетно истражување на работата на туристичките агенции во врска со културното наследство во Полошкиот регион.

Тема: „Вклучувањето на културното наследство во формирањето на заедничка туристичката понуда во Полошкиот регион“

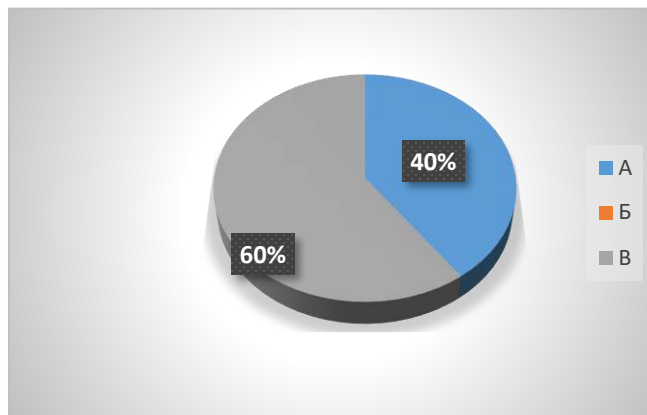
Како многу важен дел од методологијата на овој докторски труд е и анкетното истражување. При реализацијата на анкетата, претходно со истите лица спроведов кратко интервју со што добив многу важни и изворни информации за развојот на културниот туризам во Полошкиот регион и истите информации ги претставив во форма на заклучоци.

Во анкетата беа вклучени 40 претставници на туристички агенции кои гравитираат и успешно ја обавуваат својата туристичка дејност во Полошкиот регион. Поголемиот дел од нив се со долгогодишно работно искуство и добри познавачи на околностите и движењето на културниот туризам и туризмот воопшто во овој регион. Сите беа отворени за соработка и искрени во своите изјави, што ни даде надеж дека оваа истражување ќе биде еден импулс за поттикнување на соработката помеѓу сите чинители во туризмот во Полошкиот регион и понатамошен развој на туризмот.

1. Вашата туристичка агенција е ориентирана во својата дејност?

- А). Претежно кон емитивен карактер (испраќа туристи во други туристички места)
- Б). Претежно кон рецептивен карактер (обезбедува престој на туристите)
- В). Од комбиниран карактер

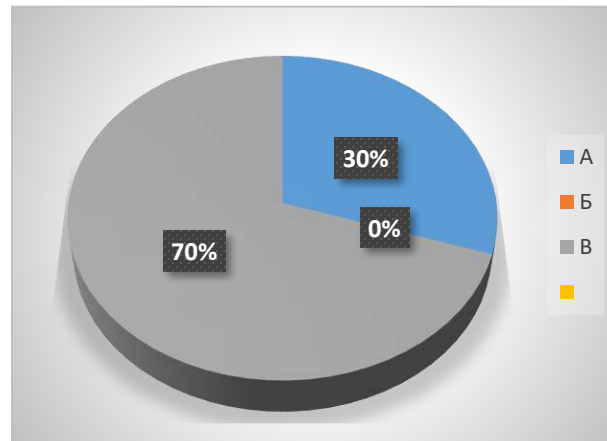
Графикон бр.1 *Вашата туристичка агенција е ориентирана во својата дејност?*

Chart No. 1 *Is your travel agency oriented in its business?*

На првото прашање под А) одговориле 18 претставници на туристички агенции, односно нивната туристичка агенција претежно работат со испраќање на туристи во други земји, односно туристички места, под Б) немаше ниту еден одговор, што значи дека туристичките агенции во Полошкиот регион воопшто немаат рецептивен карактер, односно немаат туристички понуди за странските туристи туку само за домашните да ги испраќаат по други места надвор од државата, и под В) имаше 22 одговори, кои се изјаснија дека нивната работа во туристичката агенција е од комбиниран карактер односно и емитивен и рецептивен карактер, но ако се базираме на резултатите од претходното прашање, може да заклучиме дека дејноста на туристичките агенции во Полошкиот регион во поголема мера е насочена кон **емитивниот карактер** на работење.

2. Вашиот вработен кадар е?

- A). Специјализиран кадар од туристичката струка
- Б). Кадар од други струки
- В). Делумно специјализиран кадар

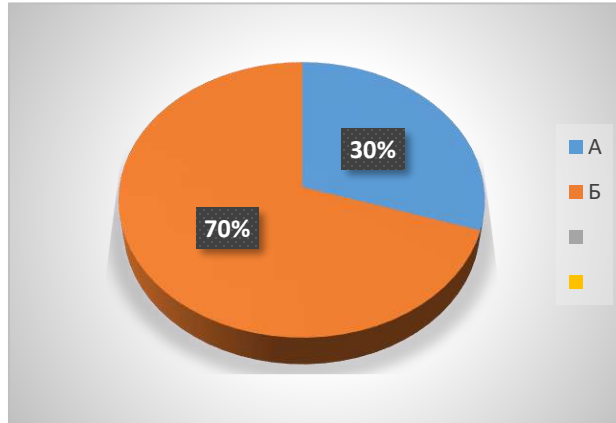
Графикон бр.2 Вашиот вработен кадар е?

Chart No. 2 Your staff is?

Одговорите на второто прашање беа следни: под А) имаше 16 одговори, што значи имаат вработено кадар со завршено средно училиште за туризам и угостителство или факултет за туризам, за прашањето под Б) немаше одговори, додека за В) имаше 24 одговори, во кој кадар се мисли на неколку вработени специјализирани во струката и дел од вработените се од економска струка претежно, но со долгогодишно искуство во дејноста туристичко работење. Од што можеме да заклучиме дека вработените во туристичките агенции во Полошкиот регион се во **голем процент делумно специјализиран кадар.**

3. Полошкиот регион поседува богато културно-историско наследство, дали во вашата понуда се предвидени организирања за нивна посета?

- A). Да, имаме предвидено
- Б). Не, немаме предвидено

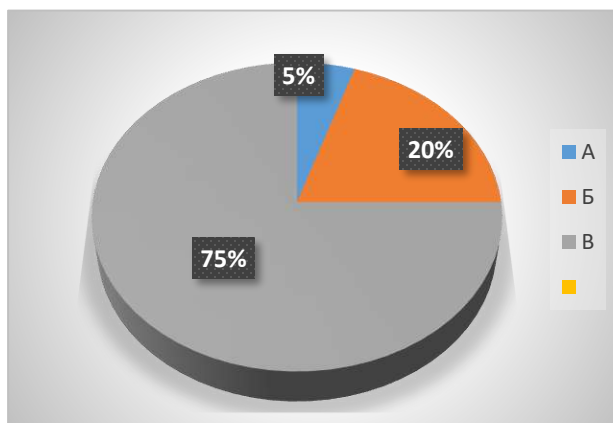
Графикон бр.3 Полошкиот регион поседува богато културно-историско наследство, дали во вашата понуда се предвидени организирања за нивна посета?

Chart No. 3 *The Polog region has a rich cultural and historical heritage, does your offer include arrangements for visiting them?*

На третото прашање кое има само два одговори, под А) одговориле 16 испитаници кои во нивната понуда како туристичка агенција имаат предвидено организирање на посета на културно – историското наследство, додека под Б) одговориле 24 испитаници, кои се изјаснија дека во нивната туристичка понуда немаат предвидено организирање на посета на културно – историското наследство, што значи дека поголем процент (70%) од туристичките агенции кои оперираат во Полошкиот регион **немаат предвидено во нивните понуди организирање на посета на културно-историските места и културното наследство.**

4. Колку културно-историското наследство во Полошкиот регион е вклучено во туристичката понуда?

- A). Да, во доволна мера е вклучено
- Б). Солидно е вклучено
- В). Не е вклучено доволно

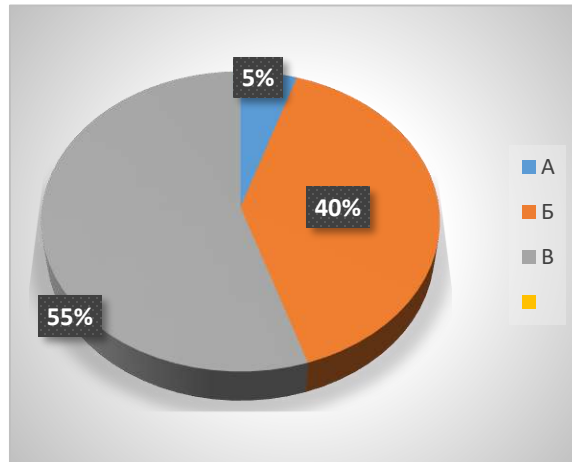
Графикон бр.4. *Колку културно-историското наследство во Полошкиот регион е вклучено во туристичката понуда?*

Chart No. 4. *How much is the cultural-historical heritage in the Polog region included in the tourist offer?*

Одговорите на четвртото прашање беа следни: за одговорот под А) се изјаснија има 7 испитаници кои мислат дека културно - историското наследство во Полошкиот регион е вклучено во туристичката понуда, за одговорот под Б) се изјаснија 11 испитаници, кои мислат дека солидно е вклучена и за одговорот под В) се изјаснија 22 испитаници (75%) кои мислат дека културно - историското наследство во Полошкиот регион не е вклучено во туристичката понуда. Според овие одговори може да заклучиме дека **културно - историското наследство во Полошкиот регион не е доволно вклучено во туристичката понуда.**

5. Дали имате соработка со државните институции одговорни за туризмот и културата?

- A). Имаме многу добра соработка
- Б). Добра соработка
- В). Лоша соработка

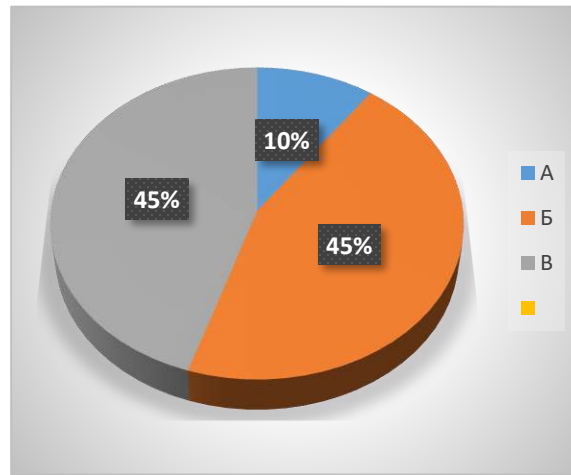
Графикон бр.5 Дали имате соработка со државните институции одговорни за туризмот и културата?

Chart No. 5 Do you have cooperation with state institutions responsible for tourism and culture?

На петтото прашање ги добивме следните одговори: за одговорот под А) се изјаснија 6 испитаници, кои мислат дека имаат многу добра соработка со владините институции одговорни за туризам и култура, под Б) има 13 одговори на испитаници кои мислат дека соработката е добра или просечно и под В) има 21 одговори кои го сочинуваат поголемиот број на одговори, а кои мислат дека соработката со државните институции е лоша. Од добиените одговори може да заклучиме дека **дел од туристичките агенции имаат добра соработка, додека поголемиот дел имаат лоша соработка, односно немаат никаква соработка со институциите на државата кои се надлежни во областа на туризмот и културата.**

6. Дали постои календар на културните манифестации во Полошкиот регион, дали сте запознаени со датумите?

- A). Да, за поголемиот дел од датумите сме запознати
- Б). Само некои од датумите ги знаеме
- В). Не, немаме сознанија

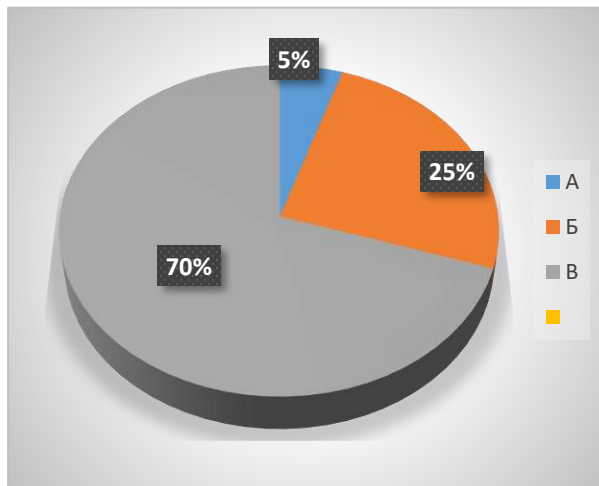
Графикон бр.6. *Дали постои календар на културните манифестации во Полошкиот регион, дали сте запознаени со датумите?*

Chart No. 6. *Is there a calendar of cultural events in the Polog region, are you notified with the dates?*

Одговорите на шестото прашање беа следни: под А) одговориле 6 испитаници кои се изјаснија дека за поголемиот број на важните датуми од културните манифестации се запознаени, на одговорот под Б) 17 и под В) 17 испитаници. Од добиените одговори можеме да заклучиме дека **туристичките агенции не се запознаени со календарот на културните манифестации кои се одржуваат преку целата година во Полошкиот регион**. Тие датуми што ги знаат, случајно ги дознале преку интернет или медиуми, а никако не се информирани директно од страна на организаторот на манифестацијата или од страна на општината.

7. Како туристичка агенција, дали на било кој начин ја промовирате туристичката понуда на Полошкиот регион?

- A). Да, имаме пропаганден материјал за туризмот во Полошкиот регион
- Б). Ја промовираме преку интернет страница
- В). Не, немаме никакви промотивни активности и материјали

Графикон бр.7 Како туристичка агенција, дали на било кој начин ја промовирате туристичката понуда на Полошкиот регион?

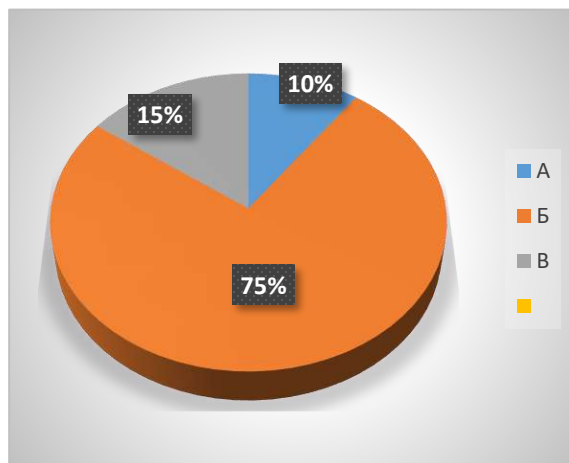
Chart No. 7 As a travel agency, do you promote the tourist offer of the Polog region in any way?

Добиените одговори на седмото прашање беа како следува: под А) одговориле 6 испитаници кои се изјаснија дека имаат пропаганден материјал за туризмот и културното наследство, под Б) 24 испитаници кои се изјаснија дека промоцијата ја прават преку интернет страницата, што е поголемиот процент на оваа прашање и под В) 10 испитаници кои рекоа дека немаат никакви промотивни активности и материјали. Од добиените одговори може да се заклучи дека туристичките агенции во Полошкиот регион имаат многу малку промотивни активности или пропаганден материјал за промовирање на туризмот и културниот туризам во овој регион. Поголемиот дел од нив туристичката понуда на Полошкиот регион ја промовираат преку нивните интернет страници.

8. Досега дали сте имале било каква поддршка од страна на општината за промовирање на туризмот и културното наследство во Полошкиот регион?

- A). Да, постојано сме имале поддршка
- Б). Многу ретко сме имале поддршка
- В). Никогаш не сме имале поддршка

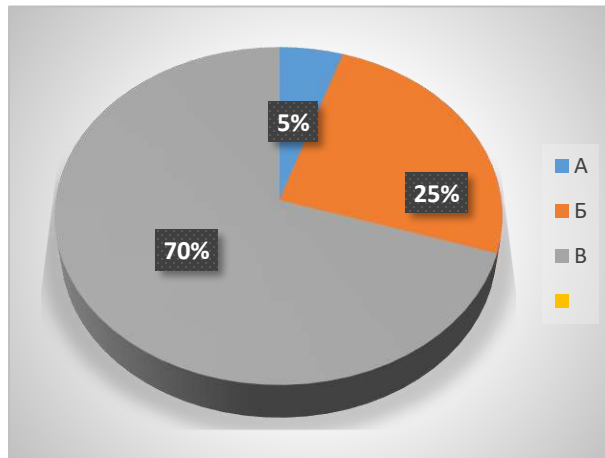
Графикон бр.8. Досега дали сте имале било каква поддршка од страна на општината за промовирање на туризмот и културното наследство во Полошкиот регион?

Chart No. 8. So far, have you had any support from the municipality to promote tourism and cultural heritage in the Polog region?

На осмото прашање ги добивме следните одговори: А) 5 испитаници кои се изјаснија дека имаат поддршка од страна на општината за промовирање на туризмот и културното наследство, одговор за Б) 10 испитаници кои многу ретко имале поддршка и под В) 25 одговори кои наведуваат дека никогаш немале поддршка од страна на општината на која и припаѓаат за промоција на туризмот и културното наследство, што значи дека туристичките агенции скоро да **немаат никаква поддршка од страна на општинската власт за промовирање на културниот туризам во Полошкиот регион.**

9. Дали културното наследство е во функција на одржливиот развој на туризмот во Полошкиот регион?

- A). Да, културното наследство е во функција на одржливиот туризам
- Б). Делумно е во функција на одржливиот туризам
- В). Не е во функција на одржливиот туризам

Графикон бр.9 Дали културното наследство е во функција на одржливиот развој на туризмот во Полошкиот регион?

Chart No. 9 *Is cultural heritage a function of the sustainable development of tourism in the Polog region?*

Добиените резултати на деветтото прашање беа следни: под А) одговорија 5 испитаници кои потврдија дека културното наследство е во функција на одржливиот туризам , под Б) одговорија 10 испитаници со тврдењето дека делумно е во функција на одржливиот туризам и под В) одговорија 25 испитаници со тврдењето дека културното наследство не е во функција на одржливиот туризам. Од нивните одговори доаѓаме до заклучок дека **културното наследство во Полошкиот регион не е во функција на одржливиот развој на туризмот.**

10. Што мислите, кои чекори треба да се преземат за во иднина да имаме одржлив развој на културниот туризам во Полошкиот регион?

o Чекори од страна на туристичките агенции:

---

o Чекори од страна на општината:

Десеттото прашање беше поставено во вид на давање на писмени одговори и објаснување на двете поставени потпрашања. На првото потпрашање: **Кои чекори треба да се преземат од страна на туристичките агенции за во иднина да имаме одржлив развој на културниот туризам?**, ги добивме следните одговори:

- Потребно е да се формира здружение на туристички агенции во Тетово, Гостивар и другите општини која ќе се занимава конкретно со културниот туризам;
- Секоја туристичка агенција треба да организира посета на културно-историските места;
- Наместо туристите да ни ги донесат туристички агенции од другите градови, треба ние да се организираме за привлекување на туристи;
- Да се продлабочи соработката со културните друштва и институции;
- Да се направи комбинирана туристичка понуда за промовирање на повеќе видови на туризам, вклучувајќи го и културниот туризам;
- Туристичките агенции во соработка со хотелите да ги намалат цените на своите услуги кога се работи за привлекување на културните туристи;

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

- Туристичките агенции од Полошкиот регион треба да соработуваат со туристичките агенции од соседните градови Скопје и Кичево, за да се направи заедничка понуда за културниот туризам;
- Културното наследство да се промовира пошироко во регионот и во Светот, не само локално;
- Да се направи заедничка интернет страница во која сите туристички агенции ќе ги презентираат своите понуди за културниот туризам во Полошкиот регион

На второто потпрашање: **Кои чекори треба да се преземат од страна на општината за во иднина да имаме одржлив развој на културниот туризам?**, ги добивме следните одговори:

- Да се стави во функција или да се реорганизира информативно бирото, затоа што години наназад не функционира;
- Да се формира посебен сектор за поддршка и промоција на културното наследство;
- Да ги информира директно туристичките агенции за културните настани кои се планирани да се одржат низ целата година;
- Да се постават табели за културно-историските места и истите да се одржуваат и поправаат;
- Да се стимулира финансиски развојот на културниот туризам;
- Да се инвестира во инфраструктурата која води до културно-историските места, да се обезбеди паркинг за автобуси и коли во близина на секоја локација;
- Да се подготви заедничка туристичка понуда на општината, туристичките агенции и хотели и во име на општината да се презентира во земјата и во странство;
- Да вработува специјализиран кадар во секторот за туризам, кој професионално ќе работат за одржлив развој на туризмот;

Од анализата на резултатите од анкетното истражување на тема: **„Вклучувањето на културното наследство во формирањето на туристичката понуда во Полошкиот регион“**, може да заклучиме дека вклучувањето на културното наследство во туристичката понуда на Полошкиот регион се реализира со тешкотии. Туристичките агенции се главната артерија преку која поминува развојот на туризмот воопшто и посебно во овој случај културниот туризам во Полошкиот регион. Од поставените прашања и добиените одговори се гледа дека туристичките агенции во Полошкиот регион, како прво не се ориентирани кон рецептивното работење како туристичка агенција туку главната работа им е да продаваат билети за други дестинации. Исто така загрижувачки е фактот што соработката помеѓу туристичките агенции со општината и државните институции надлежни за туризам, е на многу ниско ниво.

Од добиените резултати од анкетањето и интервјуирањето, се гледа дека културното наследство во Полошкиот регион е запоставено како од страна на туристичките агенции така и од страна на општината.

2. АНАЛИЗА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ПРИЛОГОТ БР. 2

Прилог бр.2. Анкетно истражување на работата на **хотелите** во врска со промоцијата на културното наследство во Полошкиот регион.

Тема: „Вклучувањето на културното наследство во формирањето на заедничка туристичката понуда во Полошкиот регион“

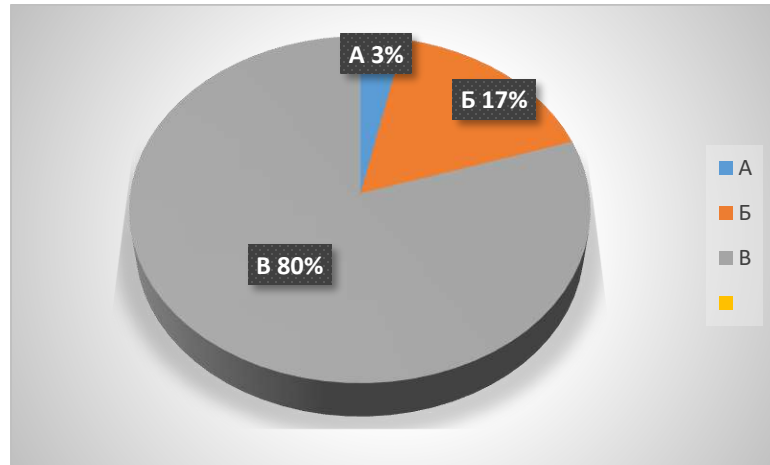
За постигнување на што поточни информации за состојбата на промовирањето на културниот туризам во Полошкиот регион, го користевме методот на анкетањето и интервјуирањето на претставници од хотелите кои функционираат во Полошкиот регион. Пред анкетањето, со сите претставници реализирав кратка дискусија односно интервју, која многу ни помогна на двете страни за наредните чекори, односно процесот на анкетањето.

Во анкетата беа вклучени 30 претставници на хотели, од кои 15 од регионот на Тетово и 15 од регионот на Гостивар, вклучувајќи ја и општина Маврово и Ростуше. Анкетањето беше директна со претставниците на хотелите, некаде учествуваа менаџерите, некаде сопствениците освен во два од хотелите каде учествуваа рецепционерите.

Анкетата беше составена од вкупно 9 (девет) прашања и една во вид на дополнување со одговор. Анкетањето се одвиваше во многу добра атмосфера и сите претставници беа гостопримливи и отворени за соработка и спремни соработката да продолжи и после анкетањето.

1. Колку години функционира вашиот хотел?

- А). Од 1 до 5 години
- Б). Од 5 до 10 години
- В). Повеќе од 10 години

Графикон бр.1 *Колку години функционира вашиот хотел?*

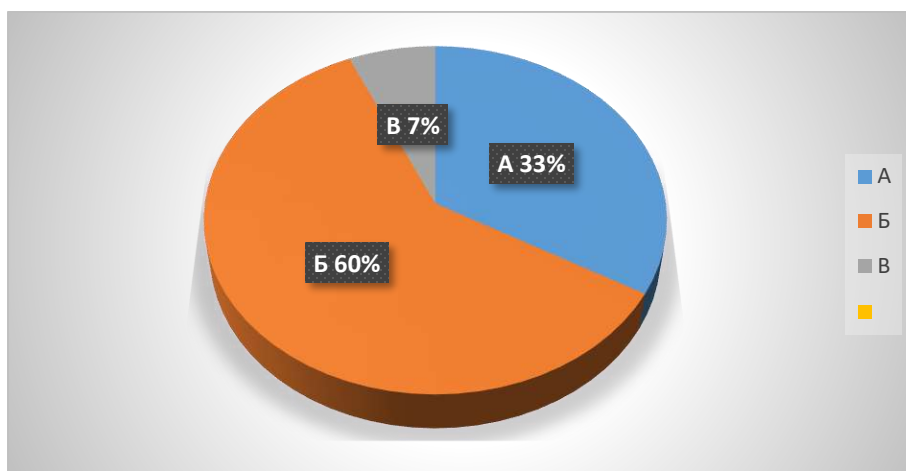
Chart No. 1 *How many years has your hotel been operating?*

На првото прашање под А) одговори 1 претставник на хотел, што значи функционираат помалку од 5 години, под Б) одговорија 5 испитаници кај кои хотелите функционираат од 5 до 10 години и под В) имаше 24 одговори, што имаат хотел повеќе од 10 години, со што може да заклучиме дека хотелите во Полошкиот регион се поодамна отворени, работат над 10 години и имаат добро искуство во хотелското работење.

2. Колку вашиот кадар на вработени е специјализиран (адекватен) за работа во хотел?

- A). Да, имаме целосно специјализиран кадар на вработени
- Б). Имаме половина специјализиран кадар
- В). Немаме специјализиран кадар на вработени

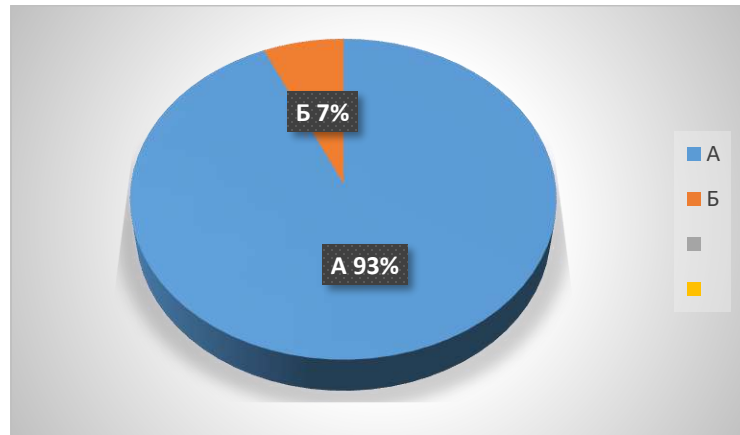
Графикон бр.2 *Колку вашиот кадар на вработени е специјализиран (адекватен) за работа во хотел?*

Chart No. 2 *How specialized (adequate) is your staff for working in a hotel?*

Одговорите на второто прашање беа следни: под А) имаше 10 одговори, кои ни потврдија дека имаат целосно професионален кадар, за Б) одговорија 18 испитаници кои се декларираа дека нивниот кадар на вработени е половично професионален, односно имаат дел на вработени кој е на повисоките нивоа на работно место и мора да биде професионален, додека другиот дел се смета како помошен персонал. За В) имаше 2 одговори, од што можеме да заклучиме дека вработените во хотелите во Полошкиот регион се делумно специјализирани (имаат адекватна стручна спрема). Во два од хотелите добивме одговори дека немаат вработени стручни лица односно специјализиран персонал, туку се од други струки но се членови од семејството, значи водат фамилијарен бизнис.

3. Дали мислите дека хотелското работење има влијание во развојот на туризмот во Полошкиот регион?

- А). Да, има влијание
- Б). Не, нема влијание

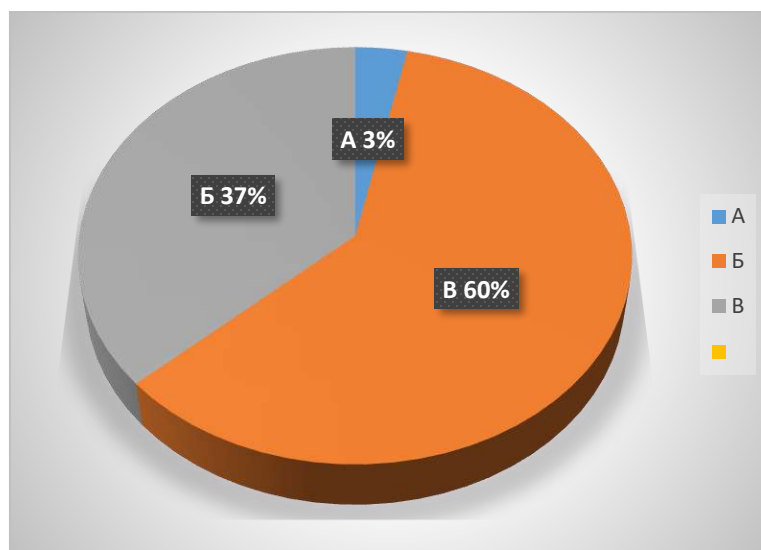
Графикон бр.3 Дали мислите дека хотелското работење има влијание во развојот на туризмот во Полошкиот регион?

Chart No. 3 Do you think that hotel operations have an impact on the development of tourism in the Polog region?

На третото прашање кое има само два одговори, ги добивме следните: под А) одговорија 28 испитаници со тврдењето дека хотелското работење има влијание врз развојот на туризмот во Полошкиот регион, додека под Б) одговориле 2 испитаници со одговор дека нема влијание хотелското работење врз развојот на туризмот во Полошкиот регион. Од одговорите се добива впечаток дека поголем процент од хотелските работници сметаат дека хотелите имаат влијание во развојот на туризмот во Полошкиот регион.

4. Полошкиот регион располага со богато културно – историско наследство, дали мислите дека е доволно вклучена во туристичката понуда?

- A). Да, во доволна мера е вклучено
- Б). Солидно е вклучено
- В). Не, не е вклучено доволно

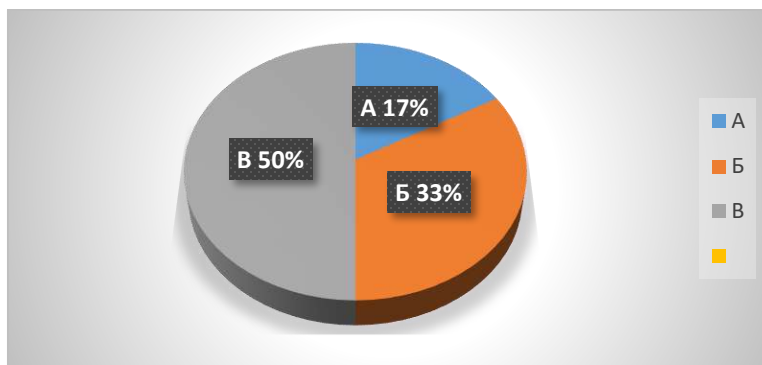
Графикон бр.4 Полошкиот регион располага со богато културно – историско наследство, дали мислите дека е доволно вклучена во туристичката понуда?

Chart No. 4 *The Polog region has a rich cultural and historical heritage, do you think it is sufficiently included in the tourist offer?*

Одговорите на четвртото прашање беа следни: за одговорот под А) има 1 испитаник кој мисли дека културното – историско наследство е во доволна мера вклучена во туристичката понуда, за Б) има 11 испитаници кои одговорија дека солидно е вклучена и за В) има 18 одговори со кои се проценува дека не е вклучена доволно. Според добиените одговори на четвртото прашање може да заклучиме дека **културно-историското наследство во Полошкиот регион не е доволно вклучено во туристичката понуда.**

5. Како вие како хотел придонесувате во промоцијата на културниот туризам во Полошкиот регион (или во локалитетот каде што е сместен вашиот хотел)?

- А). Во нашиот хотел имаме пропаганден материјал за културниот туризам
- Б). На клиентите (туристи) им кажуваме усно за културниот туризам
- В). Немаме пропаганден материјал и не го промовираме културниот туризам

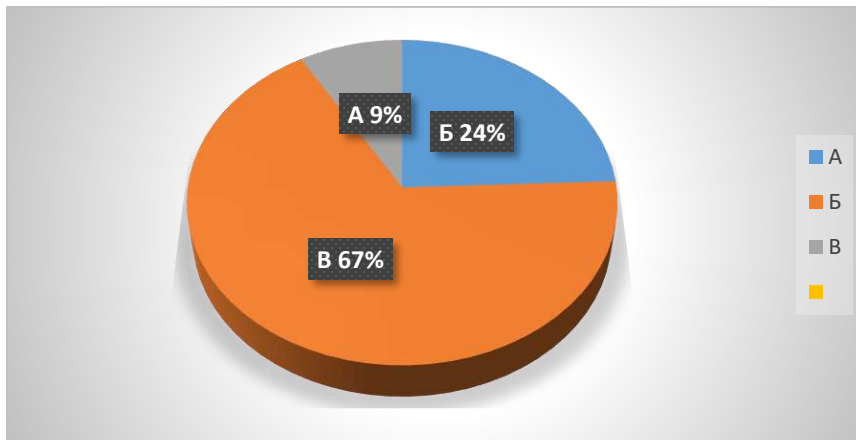
Графикон бр.5 *Како вие како хотел придонесувате во промоцијата на културниот туризам во Полошкиот регион (или во локалитетот каде што е сместен вашиот хотел)?*

Chart No. 5 *How do you as a hotel contribute to the promotion of cultural tourism in the Polog region (or in the locality where your hotel is located)?*

На петтото прашање ги добивме следните одговори: под А) има 5 одговори кои се изјаснија дека во својот хотел имаат пропаганден материјал за културниот туризам, под Б) има 10 одговори на испитаници кои усно им кажуваат на туристите за културниот туризам и под В) има 15 одговори кај кои не постои пропаганден материјал и не го промовираат културниот туризам. Од добиените одговори може да се заклучи дека половина од хотелите на еден или друг начин се трудат да го промовираат културниот туризам, додека другата половина не го промовира, со образложение дека некој друг треба да им донесе материјал за промоција на културниот туризам.

6. Дали имате сознанија за календарот на културните манифестации кои се одржуваат низ целата година во Полошкиот регион?

- А). Да, за поголемиот дел од датумите сме запознаени
- Б). Само некои од датумите ги знаеме
- В). Не, немаме сознанија

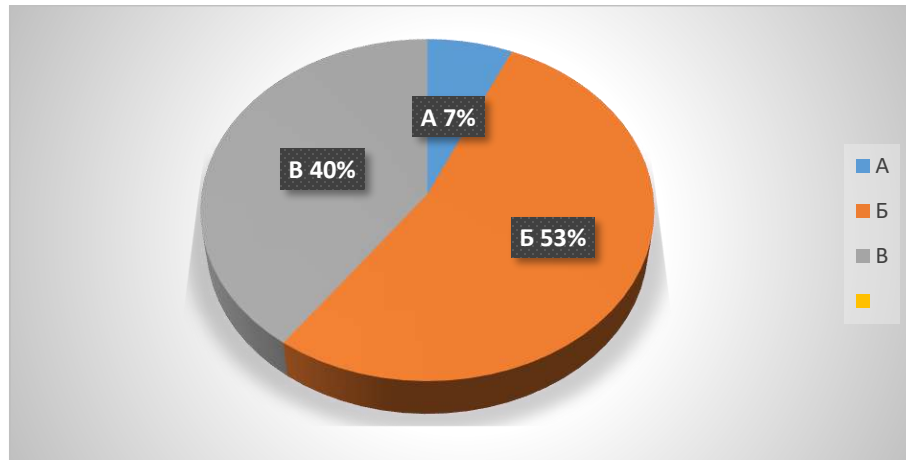
Графикон бр.6 Дали имате сознанија за календарот на културните манифестации кои се одржуваат низ целата година во Полошкиот регион?

Chart No. 6 Do you have any knowledge about the calendar of cultural events that take place throughout the year in the Polog region?

Одговорите на шестото прашање беа следни: под А) одговориле 4, односно дека имаат сознанија за поголемиот дел од датумите на културните манифестации, под Б) 11 испитаници кои делумно ги знаат датумите и под В) 15 испитаници кои немаат воопшто сознанија за важните датуми на културните манифестации. Од добиените одговори можеме да заклучиме дека претставниците на хотелите во Полошкиот регион многу малку или 9% од анкетираниите се запознаени со датумите на одржувањето на позначајните културни манифестации, додека другиот дел или ги знаат дел од датумите или воопшто не се запознаени, што ни дава за право да заклучиме дека хотелите во голем број не се запознаени со важните датуми од културните манифестации во Полошкиот регион или во регионот каде припаѓаат.

7. Дали како хотел имате соработка во сферата на културниот туризам со туристичките агенции од регионот на Полог?

- А). Да, имаме соработка за заедничка промоција на туризмот
- Б). Имаме соработка само за прифаќање на гости
- В). Не, немаме никаква соработка

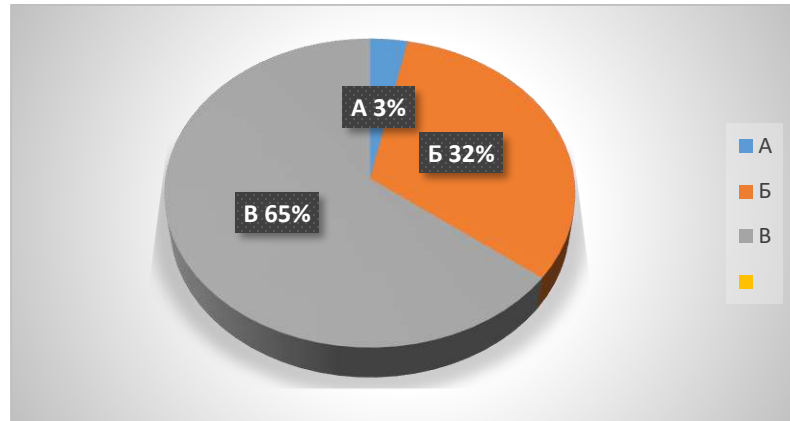
Графикон бр.7 Дали како хотел имате соработка во сферата на културниот туризам со туристичките агенции од регионот на Полог?

Chart No. 7 As a hotel, do you have cooperation in the field of cultural tourism with travel agencies from the region of Polog?

Добиените одговори на седмото прашање беа како следува: под А) одговориле 2 испитаници кои се изјаснија дека имаат соработка со туристичките агенции во сферата на културниот туризам, под Б) 16 одговори дека соработка имаат само за прифаќање на гости во нивниот хотел и под В) 12 испитаници кои немаат никаква соработка со туристичките агенции. Од добиените одговори може да се заклучи дека хотелите и туристичките агенции во Полошкиот регион имаат соработка меѓу себе само за нивен заеднички интерес, односно вршење услуга едни на други, додека соработката за промоција на културниот туризам не е во нивната агенда на соработка.

8. Дали до сега сте имале било каква поддршка од локалните или државните власти за промоција и поддршка на културниот туризам во Полошкиот регион?

- А). Да, постојано сме имале поддршка
- Б). Многу ретко сме имале поддршка
- В). Никогаш не сме имале поддршка

Графикон бр.8 *Дали до сега сте имале било каква поддршка од локалните или државните власти за промоција и поддршка на културниот туризам во Полошкиот регион?*

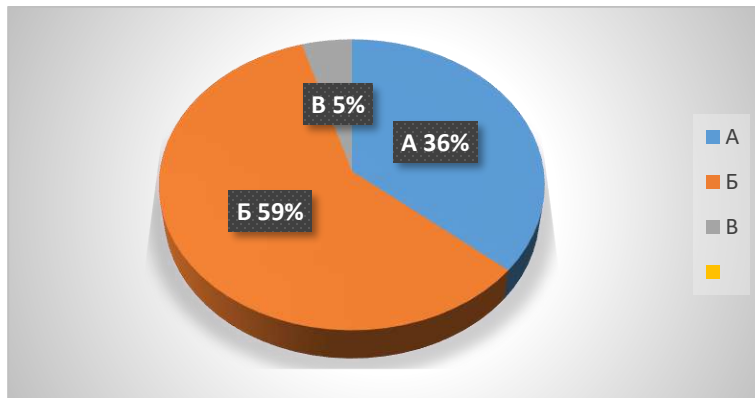
Chart No. 8 *Have you had any support from the local or state authorities for the promotion and support of cultural tourism in the Polog region?*

На осмото прашање ги добивме следните одговори: А) 1 испитаник кој се изјасни дека постојано имаат соработка со локалните и државните власти за промоција и поддршка на културниот туризам, за Б) 9 одговори дека ретко имале поддршка и В) 20 одговори дека никогаш немале поддршка. Што значи дека хотелите во Полошкиот регион поддршка од локалните или државните власти имале или многу ретко или воопшто немале.

9. Дали сметате дека ако се вклучи културното наследство и културниот туризам воопшто во туристичката понуда на Полошкиот регион, ќе имаат бенефит сите жители во регионот, а со тоа и вие како хотел?

- А). Да, културното наследство во туризмот дава бенефит
- Б). Делумно има бенефит од културното наследство
- В). Не мислам дека има бенефит од културното наследство

Графикон бр.1 Дали сметате дека ако се вклучи културното наследство и културниот туризам воопшто во туристичката понуда на Полошкиот регион, ќе имаат бенефит сите жители во регионот, а со тоа и вие како хотел?

Chart No. 1 Do you think that if the cultural heritage and cultural tourism in general are included in the tourist offer of the Pologsk region, all residents in the region will benefit, and thus you as a hotel?

Добиените резултати на деветтото прашање беа следни: под А) одговорија 11 испитаници кои мислат дека има бенефит вклучувањето на културното наследство во туристичката понуда, под Б) одговориле 18 испитаници кои мислат дека има делумно бенефит и под В) одговори 1 испитаник кој мисли дека нема придобивка. Од добиените одговори доаѓаме до заклучок дека ако **културното наследство се стави во функција на одржливиот туризам, тогаш и бенефит ќе имаат не само хотелите туку и пошироко кај жителите на Полошкиот регион.**

10. За да се стави културното наследство во функција на туризмот и хотелиерството во Полошкиот регион, кои се чекорите кои треба да се преземаат?

- о Чекори од страна на хотелските претставници:

- о Чекори од страна на локалните и државните власти:

Десеттото прашање односно дополнување со два под одговори од страна на хотелските претставници, има за цел да се изјаснат со кратки одговори. На првото потпрашање: **Кои чекори треба да се преземат од страна на хотелските претставници за во иднина да имаме одржлив развој на културниот туризам во Полошкиот регион?** , добивме различни одговори, некои беа слични, тука ќе ги истакнеме тие што беа по конкретни и поврзани со темата:

- Хотелите треба меѓусебно да соработуваат во врска со промоцијата на културното наследство во Полошкиот регион;
- Во склоп на хотелите или во близина треба да се отвораат информативен центар за културен туризам;
- Треба да соработуваме повеќе со туристичките агенции од регионот;
- Треба да набавиме повеќе промотивен материјал за културен туризам во нашиот хотел;
- Во нашата промоција на хотелот преку интернет, треба да ги истакнеме и културно – историските монументи или места во Полошкиот регион;
- Треба да соработуваме со локалните власти за привлекување што поголем број на туристи;

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

- Со поширока туристичка понуда за културното наследство и престојот на гостите во хотелот ќе се продолжи;

Овие беа некои од одговорите кои ги напишавме при анкетањето, освен овие одговори имаше и други идеи и предлози кои усно ни ги кажуваа испитаниците, кои ќе ги истакнеме во делот на заклучокот.

На второто потпрашање: **Кои чекори треба да се преземат од страна на локалната и државната власт, за да се стави културното наследство во функција на одржливиот развој на туризмот во Полошкиот регион?**, ги добивме следните одговори:

- Да формираат заедничко дружење кое ќе се бави со културното наследство;
- Да не информираат за сите случувања и актуелности во културното наследство и културниот туризам;
- Да имаме финансиска поддршка за да можеме и ние да придонесуваме во развојот на културниот туризам;
- Информациите за културните настани во регионот (Полог); да не ги слушаме од телевизор туку некој да не извести за да знаеме што да им нудиме на нашите гости;
- Да се формира посебен сектор за поддршка и промоција на културното наследство;
- Да се постават табели со информации за културно-историските места и истите да се одржуваат, поправаат, осветлуваат и др.;
- Да се инвестира во инфраструктурата која води до културно-историските места, да се обезбеди паркинг за автобуси и коли во близина на секоја локација за да можеме без проблеми да организираме посета на некое културно – историско место;
- Да вработува специјализиран кадар во секторот за туризам, кој професионално ќе работат за одржлив развој на туризмот и со кој ќе бидеме во контакт за соработка;

Од анализата на добиените резултатите од анкетното истражување на тема: **„Вклучувањето на културното наследство во формирањето на заедничка туристичката понуда во Полошкиот регион“** може да заклучиме дека вклучувањето на културното наследство во туристичката понуда во Полошкиот регион се реализира со потешкотии. Според анкетираниите лица, соработката помеѓу сите чинители во туризмот е под секое ниво. Мала е соработката помеѓу самите хотелиери во овој правец, тие меѓусебно се чувствуваат како конкуренти не како соработници од иста дејност. Соработката со туристичките агенции исто така е само во правец на „купувај – продај“ релација, а не во правец да се соработува во развојот на туризмот во овој регион и со тоа автоматски тие се првите кои и ќе имаат бенефит од тоа. Исто така соработката со локалните и државните власти е многу мала во правец на заеднички придонес во развојот на туризмот.

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Според нашите истражувања и анализи во овој труд, посебно ако се базираме на емпириското истражување, може да дадеме заклучок, кој за жал е разочарувачки од една страна, но и позитивно изненадувачки од друга страна. Полошкиот регион нема пристап на море или езеро (освен Мавровското езеро) за да развие туризам поврзан со тие ресурси, во тој случај треба да се сврти вниманието кон развој на туризам кој може да се развие и да биде одржлив според тие ресурси што ги поседува регионот. Токму тоа не поттикна да ги истражуваме и анализираме ресурсите кои се основа за развој на културниот туризам во Полошкиот регион.

Од сите показатели за развојот на туризмот во Полошкиот регион, се гледа дека културниот туризам е основниот столб преку кој се гради и развива туризмот во овој регион. Културниот туризам освен што е тесно поврзан со секојдневниот живот на луѓето, тој истовремено овозможува и економски развој на регионот каде се развива. Од одржливиот развој на културниот туризам во Полошкиот регион, придобивки имаат многу други дејности, а пред се локалното население и општината.

Имајќи ги во предвид современите трендови на развојот на туризмот во Светот, се утврдува дека одржливиот културен туризам се повеќе станува најпосакуван и најатрактивен вид туризам поради многу причини, а како најчести се: развојот на културниот туризам придонесува во зачувувањето на културно-историските вредности на еден народ или земја; поголемиот дел од туристите се високо образовани, културни и од побогати слоеви, што придонесува во намалувањето на можните негативни последици предизвикани од туризмот; економската придобивка од развојот на културниот туризам е поширока, односно опфаќа повеќе слоеви на општеството, а не само тие кои се директно вклучени во туризмот и др.

Позитивно изненадени бевме од големиот капацитет на културен туризам во овој регион, откривме многу интересни елементи од културното наследство, кои беа

заборавени или занемарени поради различни причини. Токму тие ги истакнавме во нашиот труд и кога правевме споредба со светско познатите места од културното наследство видовме дека Полошкиот регион може да личи како нив.

Разочарувањето беше во тоа што реално го имаме, а не го користиме за позитивни цели. Целото тоа богатство на културно наследство да се остави да го руши времето и да се заборава дека некогаш постоела, навистина е разочарувачки. Мораме да ги следиме другите земји од светот кои со својот ангажман и паметни чекори знаеле од малку културно наследство да прават големо атрактивно туристичко место.

До тука изнесовме многу сознанија и резултати, како од литературата така и од реалната фактичка состојба на културното наследство и негово вклучување во одржливиот развој на туризмот. Но, што понатаму? Дали е доволно само да се детектираат и евидентираат проблемите и да не се преземаат никакви чекори за нивно решавање. Неопходно е минатото да се поврзе со иднината. Тоа поврзување поминува преку нас, од нас зависи. Затоа, за да имаме одржлив развој на туризмот воопшто, а посебно на културниот туризам, треба и визијата и мисијата да бидат компатибилни со развојот во 21 Век.

Секако, се поставуваат прашањата, Како?, Кои се чекорите кои треба да се преземат за да имаме на вклучување на културното наследство во туризмот? Што всушност значи производ на културен туризам?

Во продолжение ќе изнесеме неколку чекори кои треба да се преземаат за да се креира еден производ на културен туризам, односно Полошкиот регион да стане препознатлива туристичка дестинација, со истакнување на културното наследство.

- Културен туризам не е само посета на цркви и џамии, Културен туризам е целото движење на луѓе надвор од нивното место на живеење со цел да учат, искусат и да придонесат за културното, религиозното и идејното наследство и живата култура на културата на домаќинот и да го прошират нивното културно разбирање и емоционалното задоволство од средбите со културата, различни или

слични на нивните. Што значи, туристичкото место треба да им овозможи нешто поатрактивно на туристите отколку тоа што го имаат во своите места на живеење.

- Треба да се истражува вкусот на туристите, односно многу добро да се анализира туристичката побарувачка, па според побарувачката и можностите што ги пружа туристичкото место, да се формира и туристичката понуда.
- Туристите доаѓаат за да ги видат работите, ресурсите, културните богатства, затоа треба да им се сервираат на најубав начин и на најлесен пат да стигнат до нив, т.е. да се изгради добра туристичка инфраструктура од секој аспект во Полошкиот регион.
- Туристите сакаат да ги искушат нештата, тоа се постигнува со проширена мрежа на соработка со сите инволвирани страни во едно туристичко место, со угостителите, занаетчиите, спортските друштва, локалното население и др.
- Меѓу навиките и желбите на туристите се и купувањето нешто за спомен од туристичкото место, затоа треба да се развие една богата мрежа на продавници на сувенири и други туристички реквизити во секое населено место, а посебно во туристичките центри во Полог.
- За туристите воопшто, а посебно туристи од културен туризам, многу е битен културниот и забавниот живот. Иако Полошкиот регион е голем со површина, но сепак би било од корист ако на пример туристите сместени на Попова Шапка да се информираат и поканат во некој концерт или културна манифестација во Гостивар, Маврово, Галичник и обратно, што би значело проширување на туристичката понуда.
- Туристичкиот производ не значи дека за сите туристи ќе биде прифатлив и посакуван, во секоја група на туристи има и такви на пример што не му интересира одредена туристичка понуда, токму за тоа туристичката понуда треба да биде дополнета со разновидност. Ако на дел од групата не им се оди на пример во театар, поради

- годините (ако се по млади), треба да им се пружа некој концерт со забавна музика или некоја занимлива активност за нив.
- Потребно е добро да се дефинира и спакува Полошкиот регион како туристичка дестинација за културен туризам. Тоа поради фактот што располага со огромно богатство на културно наследство и поради фактот што во регионот на Полог постојат услови за развој на неколку видови туризам кои се тесно поврзани со културниот туризам. Така ќе се стигне до посакуваната клиентела која приоритет го има културниот туризам, но како дополнително му се пружат и други туристички атракции.
  - Во соработка со сите инволвирани страни, почнувајќи од туристичките агенции, хотелите, рестораните, туроператорите, медиумите, интернет порталите, општините, државните институции и локалното население, треба да се интензивира на највисоко ниво промоцијата на Полошкиот регион како туристичка дестинација со богато културно – историско наследство.
  - Во целиот овој процес на создавањето и развојот на една туристичка дестинација, неопходно е грижата на одговорност. Во секој чекор на развојот треба да се внимава одржливиот развој. Не е прифатливо во име на туризмот и задоволувањето на желбите на туристите да се уништува културата и животот на луѓето кои ги создале, граделе и ги негувале тие вредности. Треба да бидеме свесни дека туристите ќе се вратат во своите домови и места на живеење, додека локалните жители на туристичкото место немаат друг дом, ќе продолжат тука да живеат.

Во формирањето на политиките и стратегиите за развој на туризмот во одредена туристичка дестинација клучни се, меѓу другото, туристичките агенции и хотелите. Поради тоа, добиените резултати од анкетирањето ќе ги споредиме со поставените хипотези.

Анализата на прашалниците и добиените резултати од анкетањето не упатуваат на следното:

- Туристичките агенции во Полошкиот регион, во најголем процент се ориентирани кон емитивниот карактер на работење, односно нивната политика во работата е да испраќаат туристи во други земји. Тоа е прифатливо за летниот период кога жителите на нашата држава, со тоа и жителите на Полошкиот регион, во недостиг на море се упатуваат кон крајбрежните туристички места, но не е прифатливо за другиот период од годината кога треба да се организираат заедно со хотелите и да обезбедат странски туристи кои ќе престојуваат во Полошкиот регион, а како главна туристичка понуда да биде културниот туризам.
- Вработениот кадар во туристичките агенции и хотелите во Полошкиот регион е делумно специјализиран, што претставува еден хендикеп за функционирањето на секторот туризам и угостителство. Од друга страна претставува демотивација за учениците од средното училиште „Моша Пијаде,, - Тетово кои завршуваат угостителство и туризам и за студентите од Тетовскиот универзитет кои завршуваат туризам.
- Туристичките агенции и хотелите т.е. нивните претставници, свесни се за големиот потенцијал на културно наследство во Полошкиот регион, но за жал, барем до сега, не направиле ниту еден чекор да се здружат и организираат да од тој потенцијал да извлечат и придобивка. Свесни се и сведоци на досегашниот развој на културниот туризам во Полошкиот регион. Потенцијалот на културното наследство во Полошкиот регион го користат странските туристички агенции или туроператори на начин што донесуваат туристи на организиран начин, со автобуси кои се „случајни минувачи“ на рутата Скопје – Охрид или обратно, застануваат покрај културните објекти како Шарена Џамија во Тетово и Саат Кулата во Гостивар, се сликаат и продолжуваат со патувањето. Бројот на ваквите туристи е голем, ваквите посети се секојдневни и низ целата година, туристите се сите странски од

различни држави и од сите возрасти. Што значи, туристичките агенции и хотелите од Полошкиот регион се само пасивни набљудувачи, кои немаат никаква придобивка, а со тоа нема придобивка ниту туризмот во овој регион. Кога би имало соработка помеѓу туристичките агенции и хотелите, се разбира и со сите други учесници во креирањето на политиките за одржлив развој на туризмот, тогаш овие туристички посети ќе ги организираат локалните туристички агенции, со тоа што ќе им нудат туристичка дестинација каде ќе престојуваат неколку денови во Полошкиот регион каде придобивка ќе имаат хотелите, ќе се задржуваат подолго низ градовите и селата за да ги посетат и другите културно – историски вредности каде придобивка ќе има и локалното население, продавниците на сувенири, гастрономијата и многу други сектори.

- За да се стави културното наследство во функција на одржливиот развој на туризмот во Полошкиот регион, според испитаниците, неопходна е соработката со локалната власт, државните институции надлежни за развојот на туризмот и приватниот сектор. Планови и стратегии за развој на туризмот во Полошкиот регион како целина и поединечно како општини од овој регион, имало и порано, и актуелни кои ги опфаќаат годините во кои живееме, но нивното реално спроведување и реализација е во многу ниско ниво или воопшто не се реализирани. Само за споредба ќе го земеме за пример Кантон Сараево, кој има слична туристичка „природа,“ со Полошкиот регион, но многу ефикасна организација во формирањето на препознатлива туристичка дестинација. Во склоп на Министерството за Економија на Босна и Херцеговина е формирана Дирекција за туризам за Кантон Сараево. *Дирекцијата за туризам врши стручни и сродни административни работи поврзани со развојот на туризмот во областа на Кантон и развојот на туристичките области од значење за Кантонот; предлага мерки за развој на туризмот и*

развој на приватниот сектор во туризмот; формира туристички зони со цел да ги валоризира националните паркови и заштитените зони од туристички аспект и да ги валоризира нивните економски предности; ги следи инвестициските текови и ги информира потенцијалните инвеститори за можностите за инвестирање во туризмот во областа на Кантон; предлага мерки за подобрување и развој на малото претприемништво во туризмот; предлага и следи проекти од областа на туризмот кои се финансираат од буџетот на Кантонот, како и туристичките дестинации во областа Игман - Бјелашница; ја води постапката за доделување концесии од областа на туризмот, ја води постапката за издавање лиценци на туристички агенции-организатори на патувања; ги анализира туристичките текови на домашниот и на странскиот пазар; врши и други работи од значење за развојот на туризмот.²⁵⁸ Со вакви институции, политика и соработка, Сараево е меѓу најпосетените градови во бивша Југославија. Во 2022 година го посетиле над 560.000 туристи. Кантонот Сараево минатата година го посетиле 568.604 туристи, што е за 67,5 отсто повеќе во однос на 2021 година, покажуваат податоците на Институтот за информатика и статистика на кантонот Сараево.²⁵⁹

- Само со вакви и слични практики, што во Светот ги има доста, Полошкиот регион може да стане препознатлива и одржлива туристичка дестинација која ќе резултира со зголемување на туристичкиот промет и економските ефекти од туризмот.

Сепак, за одржливиот развој на културното наследство и културниот туризам во Полошкиот регион и нивното ставање во функција на одржливиот развој на

²⁵⁸ <https://mp.ks.gov.ba/sektori/turizam> (преземено: 20.05.2023)

²⁵⁹ <https://ba.bloombergdria.com/ekonomija/bih/25247/sarajevo-u-2022-godini-posjetilo-vise-od-560-hiljada-turista/news> (преземено: 20.05.2023)

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО
ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

туризмот, последниот збор го има локалната власт и туристичките организации кои функционираат во регионот на Полог. Нивна обврска е да креираат политики за одржлив развој на културниот туризам со разни мерки на стимулирање на развојот, субвенционирање и секако заштита на културното наследство.

Остануваме со надеж дека нашиот истражувачки труд ќе служи да се подигне свеста кај сите чинители во туристичката дејност, да го цениме богатството што Господ ни го дал, а нашите предци го изградиле и негувале за да им го оставиме на идните генерации.

ПРИЛОЗИ

Прилог бр.1. Анкетно истражување на работата на **туристичките агенции** во врска со културното наследство во Полошкиот регион.

Тема: „Вклучувањето на културното наследство во формирањето на заедничка туристичката понуда во Полошкиот регион“

АНКЕТЕН ПРАШАЛНИК

1. Вашата туристичка агенција е ориентирана во својата дејност?

А). Претежно кон емитивен карактер (испраќа туристи во други туристички места)

Б). Претежно кон рецептивен карактер (обезбедува престој на туристите)

В). Од комбиниран карактер

2. Вашиот вработен кадар е?

А). Специјализиран кадар од туристичката струка

Б). Кадар од други струки

В). Делумно специјализиран кадар

3. Полошкиот регион поседува богато културно-историско наследство, дали во вашата понуда се предвидени организирања за нивна посета?

А). Да, имаме предвидено

Б). Не, немаме предвидено

4. Колку културно-историското наследство во Полошкиот регион е вклучено во туристичката понуда?

- A). Да, во доволна мера е вклучено
- B). Солидно е вклучено
- B). Не е вклучено доволно

5. Дали имате соработка со владините институции одговорни за туризмот?

- A). Имаме многу добра соработка
- B). Добра соработка
- B). Лоша соработка

6. Дали постои календар на културните манифестации во Полошкиот регион, дали сте запознаени со датумите?

- A). Да, за поголемиот дел од датумите сме запознати
- B). Само некои од датумите ги знаеме

7. Како туристичка агенција, дали на било кој начин ја промовирате туристичката понуда на Полошкиот регион?

- A). Да, имаме пропаганден материјал за туризмот во Полошкиот регион
- B). Ја промовираме преку интернет страница
- B). Не, немаме никакви промотивни активности и материјали

8. Досега дали сте имале било каква поддршка од страна на општината за промовирање на туризмот и културното наследство во Полошкиот регион?

- A). Да, постојано сме имале поддршка
- B). Многу ретко сме имале поддршка
- B). Никогаш не сме имале поддршка

9. Дали културното наследство е во функција на одржливиот развој на туризмот во Полошкиот регион?

- A). Да, културното наследство е во функција на одржливиот туризам
- B). Делумно е во функција на одржливиот туризам
- B). Не е во функција на одржливиот туризам

10. Што мислите, кои чекори треба да се преземат за во иднина да имаме одржлив развој на културниот туризам во Полошкиот регион?

- o Чекори од страна на туристичките агенции:

- o Чекори од страна на општината:

АНКЕТЕН ПРАШАЛНИК

Прилог бр.2. Анкетно истражување на работата на **хотелите** и нивното вклучување во промоцијата на културното наследство во Полошкиот регион.

Тема: „Вклучувањето на културното наследство во формирањето на заедничка туристичката понуда во Полошкиот регион“

1. Колку години функционира вашиот хотел?

- A). Од 1 до 5 години
- B). Од 5 до 10 години
- B). Повеќе од 10 години

2. Колку вашиот кадар на вработени е специјализиран (адекватен) за работа во хотел?

- A). Да, имаме целосно специјализиран кадар на вработени
- B). Имаме половина специјализиран кадар
- B). Немаме специјализиран кадар на вработени

3. Дали мислите дека хотелското работење има влијание во развојот на туризмот во Полошкиот регион?

- A). Да, има влијание
- B). Не, нема влијание

4. Полошкиот регион располага со богато културно – историско наследство, дали мислите дека е доволно вклучена во туристичката понуда?

- A). Да, во доволна мера е вклучено

- Б). Солидно е вклучено
- В). Не, не е вклучено доволно

5. Како вие како хотел придонесувате во промоцијата на културниот туризам во Полошкиот регион (или во локалитетот каде што е сместен вашиот хотел)?

- А). Во нашиот хотел имаме пропаганден материјал за културниот туризам
- Б). На клиентите (туристи) им кажуваме усно за културниот туризам
- В). Немаме пропаганден материјал и не го промовираме културниот туризам

6. Дали имате сознанија за календарот на културните манифестации кои се одржуваат низ целата година во Полошкиот регион?

- А). Да, за поголемиот дел од датумите сме запознаени
- Б). Само некои од датумите ги знаеме
- В). Не, немаме сознанија

7. Дали како хотел имате соработка во сферата на културниот туризам со туристичките агенции од регионот на Полог?

- А). Да, имаме соработка за заедничка промоција на туризмот
- Б). Имаме соработка само за прифаќање на гости
- В). Не, немаме никаква соработка

8. Дали до сега сте имале било каква поддршка од локалните или државните власти за промоција и поддршка на културниот туризам во Полошкиот регион?

- А). Да, постојано сме имале поддршка
- Б). Многу ретко сме имале поддршка
- В). Никогаш не сме имале поддршка

9. Дали сметате дека ако се вклучи културното наследство и културниот туризам воопшто во туристичката понуда на Полошкиот регион, ќе имаат бенефит сите жители во регионот, а со тоа и вие како хотел?

- A). Да, културното наследство во туризмот дава бенефит
- B). Делумно има бенефит од културното наследство
- B). Не мислам дека има бенефит од културното наследство

10. За да се стави културното наследство во функција на туризмот и хотелиерството во Полошкиот регион, кои се чекорите кои треба да се преземаат?

- o Чекори од страна на хотелските претставници:

- o Чекори од страна на локалните и државните власти:

ЛИТЕРАТУРА:

1. Аврамоски, М. (2005). Економика и организација на туризмот. Факултет за туризам и организациони науки – Охрид. Охрид
2. Аврамоски, М.(1999). Организација на туризмот. ФТУ – Охрид. Охрид
3. Аврамоски, М. (1998). Карактеристики на современиот туризам. Охрид
4. Ацковска, М. (2009). Туризмот и економскиот развој на Република Македонија
5. Ацковски, Н. и Ацковска, М. (2001). Политика за развој на туризмот. Струга
6. Alfier, D. (1977). Uloga turizma u resocijalizaciji i desocijalizaciji suvremenog čovjeka. Zbornik radova Pedagoške akademije Humanističke vrijednosti turizma. Zadar
7. Al Gobaisi, D. (2000). Basic Concepts of Sustainability
8. Allaby, M. (1988). “MacMillan Dictionary of the Environment”. 3rd Edition. MacMillan Press Ltd., London.
9. Antunac, I. (1982). Sporno mesto turizma u ekonomskoj teorii. Zagreb
10. Bakič, O. (1995). Marketing menadžment turističke destinacije. Beograd
11. Banse, G. and al. (2011). Sustainable development - The cultural perspective, Concepts-aspects – examples. Berlin.
12. Bauer, M. (1996). Cultural tourism in France, u: G. Richards, Cultural tourism in Europe, Wallingford: CAB International.
13. Bjeljac, Ž. i dr. (2015). Nematerijalno kulturno nasleđe u Srbiji kao turistički brend. Geografski Institut “Jovan Cvijič”. SANU.
14. Будиноски, М. (2009). Туризам, принципи и практика, Универзитет за туризам и менаџмент, Скопје
15. Бунташески, Б. (2004). Задоволствата и незадоволствата на туристите. Институт за истражување на туризмот. Факултет за туризам и угостителство - Охрид, Охрид
16. Cengiz, H. and Eryilmaz, Y. (2006). The importance of cultural tourism in the EU Integration Process. 2nd IsoCaRP Congress.
17. Cooper, C., Hall, C. M. (2008). Contemporary Tourism: An International Approach. Elsevier. New York.

18. Cohen, E. (1984.). The sociology of tourism: approaches, issues and findings. Ann. Rev. Soc. 10: 373-92.
19. Chaabra, D. (2010). Sustainable Marketing of Cultural and Heritage Tourism. Oxon: Routledge.
20. Dallen, J. T. (2011). Cultural heritage and tourism - An Introduction
21. Demonja, D. (2006). Institucijska mreža kulturnog turizma. Zagreb
22. Di Castri, F. (1995). Came up with a good metaphor: The Chair of sustainable development. Nature & Resources
23. Douglas, N., Douglas N. and Derrett R. (2001). “Special Interest Tourism”. Wiley. Australia
24. Dojčinović, Đ. (2005). Kulturni turizam. Clio. Beograd
25. Димитров, В. Н. (2020). Природно и културно наследство. Универзитет "Гоце Делчев" - Штип.
26. Димитров, В. Н. и др. (2017). Религиозен туризам. Универзитет "Гоце Делчев" - Штип. Штип
27. Димитров, В. Н. и Котески, Ц. (2015). Туристичка Географија. Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Штип
28. Димитров, В. Н. (2015). Планински туризам. Интерна скрипта. Штип
29. Димитров, В. Н. (2010). Културно наследство. Авторизирани предавања за интерна употреба – СКРИПТА. УГД – Штип
30. Dražić, G. (2020). Održivi turizam. Beograd: Singidunum.
31. Државен завод за статистика (2019). Цели за одржлив развој. Скопје
32. Duvnjak, N. et al. (2011). Religijski turizam kao poseban socio - kulturni fenomen. Split
33. Đukić-Dojčinović, V. (2005). Kulturni turizam – menadžment i razvojne strategije. Beograd
34. European Cultural Tourism Network (2006). ECTN INTERREGIIIC. December 2006. Project Reeport.

35. Гавровски, Д. (2009). Тетовски Древности. Полог од праисторијата до 7. век н.е., со посебен осврт на тетовскиот крај.
36. Goeldner, R. and Ritchie, B. (2005). Tourism: Principles, Practices, Philosophies, 9th ed., John Wiley & Sons, Hoboken, NJ.
37. Gupta, R. Kumar (1966). "Botanical explorations of Victor Jacquemont (1801-1832)". French Institute. Pondicherry
38. Hall, C. M., Page, S. J. (2006). The Geography of Tourism and Recreation, Environment Place and Space. Routledge. Taylor & Francis Group. London & New York.
39. Hall, P. R. (2006). "Understanding and Applying the Concept of Sustainable Development to Transportation Planning and Decision-Making in U.S.". Dissertation. February.
40. Hall, D. and al. (2005). Rural Tourism and Sustainable Business
41. Hawkes, J. (2001). The fourth pillar of sustainability: Culture's essential role in public planning. Commissioned by the cultural development network Victoria. Melbourne: Common ground publishing.
42. Harris, R., Griffin, T., Williams, P. (2002). Sustainable Tourism: A Global Perspective. Oxford: Elsevier.
43. Holmberg ed. (1992). Making Development Sustainable. Chapter 1
44. Ivanovic, M. (2008). Cultural Tourism, The dimensions of culture. Juta&Company. Ltd. Cape Town. South Africa
45. ICOMOS (1976). Повелба за културниот туризам.
46. IUCN. (1993). World Conservation Union
47. Jagić, S. i Vučetić, M. (2013). Globalizacijski procesi i kultura. Zadar
48. Јаковлев, З. (2019). Основи на туризам. Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Факултет за туризам и бизнис логистика. Штип
49. Јаковлев, З. (2000). Анимацијата во туризмот - најзначаен сегмент на туристичката понуда. Економија и бизнис, списание за теорија и практика. Еуро - Мак – Компани. Скопје
50. Јанкович, Д. и Љ.(1938). Народне игре. Београд

51. Jelinčić, D. A. (2010). *Kultura u izlogu: kratki vodič za upravljanje kulturnim dobrima*. Meandarmedia: Meandar. Zagreb.
52. Jerry, D. Moore. (2012). *Visions of Culture: An Introduction to Anthropological Theories and Theorists*. 4th Ed. Lanham, MD: AltaMira Press.
53. Jerry, D. Moore. (2009). *Visions of culture : an introduction to anthropological theories and theorists - 3rd ed*. AltaMira Press. Plymouth PL6 7PY. United Kingdom
54. Јовановић, В. (2017). *Туризам и простор*. Универзитет Сингидунум. Београд
55. Јовичиќ, Ж. (1991). *Туризам – најмасовнији покрет у савременом свету тражи своје научно објашњење, Тридесет година истраживачког рада и образовања кадрова за туризам, Универзитет у Београду*
56. Jovićić, Ž. (1989). *Turistička geografija*. Beograd
57. Jović, B. (1983). *Organizacija kulturnih delatnosti u turizmu*. Kultura, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd. br. 60 – 61
58. Јовичиќ, Д. (2013). *Увод у туризмологију*. Београд
59. Јовичиќ, Д. и Илиќ, Т. (2010). *Индикатори одрживог туризма*. Свеска ХС-бр.1. Београд
60. Klarin, T. & Gusić, A. (2013). *Kultura putovanja mladih u Hrvatskoj i omladinski turizam*.
61. Коцо, Д. (1996). *Археолошка карта на Република Македонија*. Скопје: МАНУ.
62. Коруновски, С. (2008). *Културно наследство*. ФТУ - Охрид.
63. Khator, R. and Fairchild, L. (2006). “The evolution of Sustainable development”
64. Kroeber, A. L. and Kluckhohn, C. (1952). *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. Cambridge Massachusetts. U.S.A
65. Lord, B. (2002). *Cultural Tourism and Museums*. Seoul. Korea
66. Maksin, M. i dr. (2009). *Menadžment prirodnih i kulturnih resursa u turizmu*. Univezitet Singidunum. Beograd.
67. Мариноски, Н. (2008). *Основи на туристичката теорија и практика (трето издание)*. ФТУ – Охрид

68. Мариноски, Н. (2005). Туристички агенции. ФТУ – Охрид
69. Матлиевска, М. (2011). Одржлив развој: нова глобална парадигма. Скопје
70. Mediu, H. – Dushi (2010). Pollogu – Thesar i kulturës shqiptare. Çabej. Tetovë.
71. Методијески, Д. и др. (2022). Современи трендови во туризмот и одржливиот развој. Туристика. Скопје
72. Методијески, Д. и др. (2019). Регионални карактеристики на македонската гастрономија. ЗГ Туристика. Скопје.
73. Методијески, Д. (2019). Туристичка политика: Универзитет "Гоце Делчев". Факултет за туризам и бизнис логистика. Штип
74. Методијески, Д. и Димитров, Н. (2018). Рурален туризам – политика и развој. Универзитет „Гоце Делчев„ Факултет за туризам и бизнис логистика. Штип
75. Melanie, K. Smith. (2003). Issues in Cultural Tourism Studies. Routledge. New York and London
76. Milenković, S. (1999). Turistička aktivnost u tržišnoj privredi. Vuk Karadžić. Paraćin
77. Миладиноски, С. (2006). Маркетинг во туризмот. ФТУ - Охрид
78. Миховиловиќ, М. (1982). Туризам и околина тунок. Проект студија и извештаји. Загреб
79. Министерство за економија при владата на Република Македонија (октомври 2002 - февруари 2003), Студии за мастер план за развој на туризмот.
80. McKercher, B. and Du Cros, H. (2012). Cultural Tourism - The partnership between tourism and cultural heritage management. Routledge
81. McIntyre, G. (1993). "Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners". Madrid: WTO
82. Националната стратегија за туризам на Република Македонија, 2016-2021.
83. Национална установа. (2014). Конзерваторски центар. Гостивар.
84. Nash, D. (1977). Tourism as a Form of Imperialism. Annals of Tourism Research. 18(1): 33-47

85. Nikolić, S., Sekulić, J. i Petrović, M. (1974). *Rekreativna i kulturna turistika*. Beograd
86. Nurse, K. (2010). *Culture as the fourth pillar of sustainable development*.
87. Ogilvie, F. W. (1933). *The Tourist Movement*. London
88. *Opća enciklopedija* (1977). Jugoslavenski leksikografski zavod. Zagreb
89. Packalen, S. (2010). *Culture and Sustainability in Corporate Social Responsibility and Environmental Management* 17, 118–121 Wiley InterScience, (www.interscience.wiley.com)
90. Parodi, O. and al. (2011). *Sustainable development - Relationships to culture, knowledge and ethics*. Klsruhe
91. Петревска, Б. (2013). *ЕКОНОМИКА НА УГОСТИТЕЛСТВО И ТУРИЗАМ* (скрипта за интерна употреба). Штип
92. Pirjevac, B. i Kesar, O. (2002). *Počela turizma*. Mikrorad d.o.o. Zagreb
93. Програма за развој на Полошки плански регион 2021 – 2026. Нацрт верзија 2021
94. Програма на Владата на Република Македонија 2014-2018.
95. Програмата за развој на туризмот на РМ за 2016 година.
96. Radošević, B. (2013). *Selektivni oblici turizma*. Visoka turistička škola strukovnih studija.
97. Регистар на потенцијали за развој на рурален туризам во Полошки плански регион. (2016). Центар за развој на Полошки плански регион. Тетово
98. Reed ed. (1997). *Structural Adjustment, the Environment and Sustainable Development*. Chapter 2.
99. Richards, G. (2005). *Cultural Tourism in Europe*. Atlas
100. Richards, G., Hall, D. (2000). *Tourism and Sustainable Community Development*. London. Routledge.
101. Richards, G. (1999). *European Cultural Tourism: Patterns and Prospects*. U: *Planning Cultural Tourism in Europe*; Dodd, D. and Van Hemel, A. ur.; Amsterdam, Boekman Foundation / Ministry of Education, Culture and Science. p. 29.
102. Richards, G. (1996). *Cultural Tourism in Europe*. CABI. Wallingford

103. Ристов, Ј. (1988). „Преиспитување на уставната концепција за заштита на спомениците на културата“, Културен живот, Скопје, КПЗ, 3-4 (март - април)
104. Report 4. (2009). Culture and sustainable development: examples of institutional innovation and proposal of a new cultural policy profile, in the framework of the process “Towards a new cultural policy profile”, 1 September 2009, Official website of Agenda for Culture 21, http://www.agenda21culture.net/index.php?option=com_content&view=article&id=87%3Areport-4-culture-and-sustainable-development-examples-of-institutional-innovationand-proposal-of-a-new-cultural-policy-profile&catid=58&Itemid=57&lang=bg
105. Sanda, Š. (2017). Digitalizacija kulturne baštine na primjeru rimske vile na ilidži. Elektrotehnički fakultet u Sarajevu
106. Sazonova, L. (2014). Cultural Aspects of Sustainable Development. Glimpses of the Ladies' Market. Sofia
107. Симонческа, Л. и Ракичевиќ, Г. (2008). Специфичности на менаџментот во туризмот и угостителството. ФТУ – Охрид. Охрид
108. Симонческа, Л. (2000). Промотивни активности во туризмот. Факултет за туризам и угостителство – Охрид. Институт за истражување на туризмот – Охрид. Охрид
109. Симс, М. и Стивенс, М. (2010). Жив фолклор - Вовед во проучувањето на луѓето и нивните традиции. Скопје
110. Smith, S. L. J. (1988). „Defining Tourism: A Supply-Side View”. Annals of Tourism Research. Vol.15, No. 2
111. Спасески, Ј. и Аслимоски, П. (2000). „Безбедност, одбрана, мир“. ФТУ – Охрид
112. Spencer-Oatey, H. (2012). What is culture? A compilation of quotations. GlobalPAD Core Concepts
113. Stojanović, V. (2011). Turizam i održivi razvoj. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu.

114. Стратегијата за локален економски развој на Општина Гостивар за периодот 2021-2025 година. (2021). Општина Гостивар
115. Стратегија за развој на туризмот во општина Маврово и Ростуше од 2019 до 2028 година. (2018). Охрид
116. Стратегија за развој на туризмот на Република Хрватска до 2020 година.
117. Светозаревиќ, Б. Покорни (2015). Македонците во Тетово од ала турка до ала франга, Академски печат, Скопје
118. Светозаревиќ, Б. (1999). Тетовски споменар (1919-1941). Напредок. Тетово.
119. Tihomila-Gregl, T. (2004). Uvod u prapovijesnu arheologiju. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb
120. Тоновски, Ѓ. (2000). Социологија. Скопје
121. Todorov, C. (1994). *Mi i drugi: francuska misao o ljudskoj raznolikosti*. Beograd: Slovoграф.
122. Todorović, A. (1994). „Теорије и методе социологије културе“. Beograd
123. Tomljenović, R. i dr. (2003). Strategije razvoja kulturnog turizma: Od turizma i kulture do kulturnog turizma. Institut za turizam. Zagreb
124. Трипуноски, М. (2003). Планирањето и организационата поставеност на туристичката пропаганда. Скопје
125. Тунтев, З. и Димоска, Т. (2009). Одржлив развој на туризмот. ФТУ - Охрид
126. Tuđman, M. (1983). *Struktura kulturne informacije*. Zavod za kulturu Hrvatske. Zagreb
127. Unković, S. i Zečević, B. (2006). Ekonomika turizma. Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog Fakulteta – Beograd. Beograd
128. UNESCO. (2012). Guidelines on Cultural Heritage-Technical tools for heritage conservation and management
129. UNESCO. (2007). Universal Declaration on Cultural Diversity. Retrieved October 14

130. UNESCO and EIIHCAP. (2007). Safeguarding Intangible Heritage and Sustainable Cultural Tourism: Opportunities and Challenges. Regional Meeting Hue Viet Nam. 11-13 December
131. UNESCO Initiative on Heritage of Religious Interest.
132. UNWTO (2017). Tourism for Sustainable Development in Least Developed Countries. Madrid: UNWTO.
133. UNWTO (2014). Tourism and the Sustainable Development Goals. Madrid: UNWTO.
134. Управа за заштита на културното наследство на Македонија. февруари 2023.
135. Vujič, V. (2005). Održivi razvoj turizma. Rijeka
136. Vukonić, B. i Keca, K. (2001). Turizam i razvoj. Mikrorad. Ekonomski fakultet. Zagreb
137. William, A. Haviland (2004). Kulturna antropologija. Naklada Slap. Zagreb
138. World Bank. (1987)
139. World Tourism Organization (1985). Madrid.
140. Закон за заштита на културното наследство (2004). (Службен весник на Република Македонија, бр.20/04)
141. Štifanić, M. (2004). Sociološki aspekti turizma. Sveučilište u Rijeci. Fakultet za turistički i hotelski menadžment. Opatija
142. Шаревска, И., Даскаловска, А. и Вражиновски, Т. (2018). Вкусовите на Македонија. Скопје: АППТРМ
143. Шерафедин, К. (2002). Исламски споменици на културата - Гостивар и Гостиварско. ИВЗ. Скопје

Интернет сајтови:

- www.unwto.org
- www.unesco.org
- www.coe.int
- www.culture-routes.lu
- www.uzkn.gov.mk
- www.kultura.gov.mk
- www.tetovo.gov.mk
- <https://pdfs.semanticscholar.org>
- <http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Culture>
- <https://historyplex.com/characteristics-of-culture>
- https://www2.palomar.edu/anthro/culture/culture_2.htm
- <http://www.sktm.org.mk/Home/Soopstenija/3>
- https://www.icomos.org/charters/tourism_e.pdf
- <https://www.athenaplus.eu>
- <https://www.ey.com>
- <https://www.bbc.com/travel>
- <https://mint.gov.hr/strategija-razvojaturizma>
- <https://whc.unesco.org/en/religious-sacred-heritage/>
- <https://macedonia-timeless.com>
- www.conservation.gov.mk
- www.bfi.mk
- www.mpc.org.mk
- www.build.mk
- www.mttravel.mk
- www.bigorski.org.mk
- www.gostivar.org.tr
- www.nasemavrovo.mk
- www.zelenaberza.com.mk

“ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ФУНКЦИЈА НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО
ПОЛОШКИОТ РЕГИОН ”

- <https://www.tugberkugurlu.com/archive/definintion-of-tourism-unwto-definition-of-tourism-what-is-tourism>
- <https://mp.ks.gov.ba/sektori/turizam>
- <https://ba.bloombergadria.com/>
-